

Lubomír Hampl

Świat awifauny VI w polskich i czeskich przekładach Pisma Świętego

wróbel

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
WYDAWNICTWO

Świat awifauny VI w polskich i czeskich
przekładach Pisma Świętego

Lubomír Hampl

Świat awifauny VI w polskich i czeskich
przekładach Pisma Świętego

wróbel

Recenzja
Krzysztof Bardski
Tomasz Maria Dąbek

Patronat honorowy

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	9
Wprowadzenie	23
Rozdział 1. Podstawowe informacje o analizowanym wróblu	
1.1. WRÓBEL – definicje i podział taksonomiczny rodziny <i>Passeridae</i> i poszczególnych gatunków wróbla	31
1.2. Symbolika, opis i wartościowanie wróbli	39
Rozdział 2. Czeskie i polskie przekłady biblijne nazw należących do kategorii pojęciowej ptactwa z bazowym komponentem leksykalnym ‘wróbla’	
2.1. Wróbel w tekstach biblijnych	53
2.2. Wróble w Starym Testamencie	61
2.2.1. <i>Księga Kapłańska</i> (przykłady I–IX)	61
2.2.2. <i>Księga Hioba</i> (przykład X)	86
2.2.3. <i>Księga Psalmów</i> (przykłady XI–XV)	95
2.2.4. <i>Księga Przysłów</i> (przykłady XVI–XVII)	120
2.2.5. <i>Księga Tobiasza</i> (przykład XVIII)	130
2.2.6. <i>Księga Ozeasza</i> (przykład XIX)	138
2.2.7. <i>Księga Jeremiasza</i> (przykład XX)	144
2.3. Wróble w Nowym Testamencie	152
2.3.1. <i>Ewangelia według św. Mateusza</i> (przykłady XXI–XXII)	152
2.3.2. <i>Ewangelia według św. Łukasza</i> (przykłady XXIII–XXIV)	161

2.4. Podsumowanie leksyki w wyekscerpowanych przykładach biblijnych	171
Podsumowanie, zakończenie i wnioski	183
Aneks	195
Bibliografia	199
Indeks osobowy (nazwisk)	267
Indeks postaci biblijnych i mitologicznych	275
Indeks błogosławionych i świętych, w których życiu występuje wróbel jako ich atrybut.	277
Indeks osób pojawiających się tylko w bibliografii	279
Shrnutí	283
Резюме	289
Summary	295

TABLE OF CONTENTS

List of abbreviations	9
Introduction	23
Chapter 1. Basic information about the analyzed sparrow	
1.1. SPARROW – definitions and the taxonomic classification of the family <i>Passeridae</i> and individual species of sparrow	31
1.2. The symbolism, description and status of sparrow	39
Chapter 2. Czech and Polish translations of biblical names that belong to the conceptual base of the birds with a root component ‘sparrow’	
2.1. Sparrow in biblical texts	53
2.2. Sparrow in Old Testament	61
2.2.1. Old Testament – Book of Leviticus (examples I–IX)	61
2.2.2. <i>Book of Job</i> (example X)	86
2.2.3. <i>Book of Psalms</i> (examples XI–XV)	95
2.2.4. <i>Book of Proverbs</i> (examples XVI–XVII)	120
2.2.5. <i>Book of Tobit</i> (example XVIII)	130
2.2.6. <i>Book of Hosea</i> (example XIX)	138
2.2.7. <i>Book of Jeremiah</i> (example XX).	144
2.3. Sparrow in New Testament	152
2.3.1. <i>Gospel of Matthew</i> (examples XXI–XXII)	152
2.3.2. <i>Gospel of Luke</i> (examples XXIII–XXIV)	161
2.4. Summary of lexis in excerpted biblical examples	171

Recapitulations, summary and conclusion	183
Annex	195
Bibliography	199
Index of names	267
Index of biblical and mythological characters	275
Index of blesseds and saints in whose lives the sparrow appears as their attribute	277
Index of persons appearing only in the bibliography	279
Shrnutí	283
Резюме	289
Summary	295

WYKAZ SKRÓTÓW

- A – *Kodeks Aleksandryjski*
- Am – *Księga Amosa*
- ang. – angielski (przykład z języka angielskiego)
- AP – *Atlas ptáků*, J. Dungel, K. Hudec, 2005
- apel. – apelatyw
- ATD – *Das Alte Testament Deutsch*
- atd. – a tak dále [i tak dalej]
- atp. – a tak podobně [i tym podobne]
- AV – Akademie věd České republiky [Akademia Nauk Republiki Czeskiej]
- AZB – *Atlas zwierząt biblijnych*, B. Szczepanowicz, A. Mrozek, 2007
- B – *Kodeks Watykański*
- Ba – *Księga Barucha*
- BB – *Biblia Budnego Szymona*
- BBrz – *Biblia Brzeska*
- BČ1 – *Bible česká*, díl prvý: *Knihy SZ, Svazek 1. Genesis – Judit*, J. Hejčl, 1917
- BČ2 – *Bible česká*, díl prvý: *Knihy SZ, Svazek 2. Ester – Sirachovcova*, J. Hejčl, 1921

-
- BČ3 – *Bible česká. Knihy SZ, Svazek 3. Isajáš – Knihy Machabejské*, J. Hejčl, 1925
- BD – *Bible drážďanská*
- BEk – *Biblia Ekumeniczna*
- BG – *Biblia Gdańska*
- białorus. – białoruski (przykład z języka białoruskiego)
- BJ – *Biblia Jerozolimska*
- BJW – *Biblia Jakuba Wujka*
- BK – *Bible kralická*
- BKZ – *Biblia Królowej Zofii (Szarospatacka)*
- bł. – błogosławiony
- BN – Biblioteka Narodowa
- BO – *Bible olomoucká*
- Bog. – Bogner Václav, *Starý zákon Knihy prorocké*, 1985
- bośn. – bośniacki (przykład z języka bośniackiego)
- bot. – botanika // botaniczny
- bp – biskup
- BP – *Biblia Poznańska*
- BPaul – *Biblia Paulistów*
- BS – *Biblický slovník*, A. Novotný, svaz. I i II, 1956/1992
- BSSJ – *Biblický slovník sedmi jazyků*, Jan Heller, 2000
- BT – *Biblia Tysiąclecia*
- bułg. – bułgarski (przykład z języka bułgarskiego)
- BW – *Biblia Warszawska*
- BWP – *Biblia Warszawsko-Praska*
- B21 – *Bible 21. století*
- B21deut – *Bible 21. století*, 2 wyd. rozszerzone włącznie z księgami deuterokanonicznymi
- cb. – *святой* [święty]
- cerk. – cerkiewny
- cf. – confer [porównaj]
- chor. – chorwacki (przykład z języka chorwackiego)
- ClarBoh – *Bohemář*

ClarEx	– <i>Exemplář</i> (sbírka exempel)
ClarGl	– <i>Glosář</i>
ClarPhys	– <i>Fyziologář</i>
ClarPhysPZ	– <i>Fyziologář Ptačí zahrádka</i>
cm	– centymetr
см.	– <i>смотпу</i> [patrz]
сп.	– <i>спавни</i> [porównaj]
Cylk	– tłumaczenia biblijne dokonane przez Izaaka Cylkowa, 1895 i in.
cz.	– część
czes.	– czeski (przykład z języka czeskiego)
č.	– číslo [numer]
ČEP	– <i>Český ekumenický překlad</i>
čes.	– czeski (językowy przykład z češtiny)
чеш.	– чешкий [czeski]
ČES	– <i>Český etymologický slovník</i> , J. Rejzek, 2001
ČP	– <i>Česká přísloví. Soudobý stav konce 20. století</i> , D. Bittnerová, F. Schindler, 2003
ČPFS	– <i>Česko-polský frazeologický slovník</i> , E. Mrhačová, M. Balowski, 2009
ČR	– Česká republika
ČRP	– <i>Český rabínský překlad</i>
ČSAV	– Československá akademie věd
ČSP	– <i>Český studijní překlad</i>
ČSVAS	– <i>Český slovník věcný a synonymický</i> , J. Haller, 1969
dbc.	– Dolnośląska Biblioteka Cyfrowa
dem.	– deminutivum (zdrobnělina // zdrobnienie)
dial.	– forma dialektalna
dł.	– dolnoślązki
dosl.	– dosłowa
dosł.	– dosłownie
dot.	– dotyczy // dotyczący
Dr.	– doktor

др	– другие [inny]
Dt	– <i>Deuteronomium (Pátá Mojžíšova)</i>
Dz	– <i>Dzieje Apostolskie</i>
edit.	– <i>editor</i> [redaktor]
eds.	– <i>editor</i> [redaktor]
e.g.	– <i>exempli gratia</i> [pol. na przykład]
epist.	– epistoła, list
ESJČMa	– <i>Etymologický slovník jazyka českého</i> , V. Machek, 1997
etc.	– et cetera [i tak dalej]
even.	– eventuálně [ewentualnie]
Ex	– <i>Exodus (Druhá Mojžíšova)</i>
EZP	– <i>Encyklopedia zwierząt ptaki</i> , A. Trepka, 2002
Ez	– <i>Księga Ezechiela</i>
Fr	– father [ksiądz]
[g-]	– pomocnicza numeracja Stronga „wyrazy greckie”
Ge // Gn	– <i>Genesis (První kniha Mojžíšova)</i>
gł.	– górnołużycki
GPNT	– <i>Grecko-polski Nowy Testament</i> , R. Popowski, M. Wojciechowski, 1995
gr.	– grecki (przykład z języka greckiego)
греч.	– греческий [grecki]
grec.	– grecki (przykład z języka greckiego)
[h-]	– pomocnicza numeracja Stronga „wyrazy hebrajskie”
Hbr	– <i>List do Hebrajczyków</i>
hebr.	– hebrajski (przykład z języka hebrajskiego)
Hi	– <i>Księga Hioba</i>
hl.	– hlavní [główny]
Hos	– <i>Book of Hosea [Księga Ozeasza]</i>
HPST	– <i>Hebrajsko-polski Stary Testament Pisma</i> , A. Kuśmirek, 2009
и др.	– и других [i inne]
i.e.	– <i>id. est</i> [to jest]
Иер.	– <i>Книга пророка Иеремии [Księga Jeremiasza]</i>
IJP	– Instytut Języka Polskiego

im.	– imienia
in.	– inni
Inc.	– incorporated [spółka akcyjna SA]
Иов	– <i>Kniha Iova</i> [<i>Księga Hioba</i>]
itd.	– i tak dalej
itp.	– i temu podobne
и т.п.	– и тому подобное (pol. i temu podobne)
Iz	– <i>Księga Izajasza</i>
Jb	– <i>Jób</i>
JB	– <i>Jeruzalémská Bible</i>
Jer	– <i>Book of Jeremiah</i> (pol. <i>Księga Jeremiasza</i>)
Job	– <i>Book of Job</i> [Hi]
Joz	– <i>Księga Jozuego</i>
Jr	– <i>Księga Jeremiasza – czes. Jeremjáš</i>
kap.	– <i>kapitola</i> [rozdział]
kasz.	– kaszubski (przykład z języka kaszubskiego)
Kc	– <i>кцѣндз</i> (tylko w Polsce) <i>священник</i>
КHKBH	– <i>Komentarz historyczno-kulturowy do Biblii Hebrajskiej</i> , J.H. Walton, V.H. Matthews, M.W. Chavalas, 2005
KKB	– <i>Katolicki komentarz biblijny</i> , R.E. Brown, J.A. Fitzmyer, R.E. Murphy, 2001/2004
KLP	– <i>Katolický liturgický překlad</i>
Koh	– <i>Księga Koheleta</i>
kol.	– kolektiv [zespół // grupa]
KP	– <i>Księga Przysłów</i> , B. Hermann i J. Syjud, 2005
Kpł	– <i>Księga Kapłańska</i>
Krusz	– tłumaczenia biblijne dokonane przez Józefa Kruszyńskiego, 1937
ks.	– ksiądz
KUL	– Katolicki Uniwersytet Lubelski
1 Krl	– <i>Pierwsza Księga Królewska</i>
L	– <i>Lukáš</i>
лат.	– латинский (przykład z języka łacińskiego)

-
- lat. – latinsky (przykład z języka łacińskiego // jazykový příklad z latiny)
- Lb – *Księga Liczb*
- Лев. – *Книга Левит «Третья книга Моисея»* [Kpł]
- Lev – *Book of Leviticus* [Kpł]
- L.H. – Lubomír Hampl
- lit. – litewski (przykład z języka litewskiego)
- Лк. – *Евангелие от Луки* [*Ewangelia według Łukasza*]
- Lk – *Lukáš*
- Lm – *Lamentacje*
- Luke – *Book od Luke (Ewangelia według Łukasza)*
- Lv – *Leviticus (Třetí Mojžíšova)*
- LWZB – *Leksykon wszystkich zwierząt biblijnych*, P.C. Bosak, 2018
- LXX – *Septuaginta*, grecki przekład *Starego Testamentu*
- łac. – łaciński (przykład z języka łacińskiego)
- Łk – *Ewangelia według Łukasza*
- łot. – łotewski (przykład z języka łotewskiego)
- m – masculinum (mužský rod // rodzaj męski)
- MA I – *Мир авифауны I в польских и чешских переводах Библии – совы и ласточки*
- MA II – *Мир авифауны II в польских и чешских переводах Библии – чистые и нечистые птицы*
- MA III – *Мир авифауны III в польских и чешских переводах Библии – галка, ворона, ворон // грач, сойка*
- MA VI – *Мир авифауны VI в польских и чешских переводах Библии – аист, ибис и пеликан*
- MA V – *Мир авифауны V в польских и чешских переводах Библии – журавль и страус*
- mac. – macedoński (przykład z języka macedońskiego)
- Mat – *Gospel of Matthew (Ewangelia według Mateusza)*
- Mies – tłumaczenia biblijne dokonane przez Józefa Miesesa, 1931
- Mił. – Czesław Miłosz, *Księga Psalmów*, 1981

- MKPŚ – *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego. Komentarz katolicki i ekumeniczny na XXI wiek*, red. nauk. pol. wyd. W. Chrostowski, 2000
- Mat. – *Евангелие от Матфея* [Ewangelia według Mateusza]
- Mt – *Ewangelia według Mateusza – czes. Matouš*
- MV – *Moudrost věků. Lexikon latinských výroků, přísloví a rčení*, E. Kuťáková, V. Marek, J. Zachová, 2002
- n – neutrum (střední rod // rodzaj nijaki)
- Nakl. – Nakladatelství [Wydawnictwo]
- напр. – *наприклад* [na przykład]
- např. – *například* [na przykład]
- NASCS – *Nový akademický slovník cizích slov A–Ž*, kol. autorů pod vedením J. Krause, 2007
- nauk. – naukowy
- NBG – *Nowa Biblia Gdańska*
- NBS – *Nový biblický slovník*, J.D. Douglas, 1996
- Ne – *Księga Nehemiasza*
- n.e. – naszej ery
- NEP – *Nowa encyklopedia powszechna*, t. 1–6, 1995–1996
- niem. – niemiecki (przykład z języka niemieckiego)
- np. – na przykład
- nr – numer
- NSFLeb – *Nowy słownik frazeologiczny*, R. Lebda, pod red. A. Latuska, 2005
- NT – *Nowy Testament*
- Nu – *Numeri (Čtvrtá Mojžíšova)*
- NZ – *Nový zákon* (pol. Stary Testament)
- OAPŽ – *Od agamy po žraloka. Velký ilustrovaný slovník zvířat*, 1974
- odc. – odcinek
- ok. – około
- OPPP – *Ottův průvodce přírodou Ptáci*, 2015
- oprac. – opracowanie
- Оси – *Книга пророка Осиу* [Księga Ozeasza]

- Oz – *Księga Ozeasza* [czes. *Ozeáš*]
PAN – Polska Akademia Nauk
par. – paragraf
PE – *Ptaki Europy*, A. van den Berg, T. van der Have, G. Keijl, 2008
Pet – *Nový zákon – překlad Ondřeje Maria Petru*
PF – *Psalterz floriański*
PIW – Państwowy Instytut Wydawniczy
PKM – *Pět Knih Mojžišových včetně Haftarot s českým překladem rabína Efraima Sidona*
Pl – *Pláč*
płb. – połabski
p.n.e. – przed naszą erą // przed Chrystusem
PNS – *Překlad nového světa*
PNSŚ – *Przekład Nowego Świata*
пол. – полский (przykład z języka polskiego)
pol. – polski (przykład z języka polskiego)
por. – porównaj
poz. – pozycja
pp. – pages [pol. strony]
PP – *Psalterz puławski*
Прит. – *Книга Притчей Соломоновых* [*Księga Przysłów*]
Prov – *Book of Proverbs* [*Księga Przysłów*]
Prz – *Księga Przysłów*
przeł. – przełożył
Př – *Příslovi*
překl. – przetłumaczono // tłumaczenie // tłumaczony przykład
přel. – přeložil [przetłumaczył]
Пс. – *Псалтирь* [*Księga Psalmów*]
Ps – *Psalms* [*Księga Psalmów*]
PSFBuch – *Powszechny słownik frazeologiczny*, A. Bernacka, 2002
PSFJP – *Podręczny słownik frazeologiczny języka polskiego*, S. Bąba, G. Dziamska, J. Liberek, 1995
psł. – prasłowiański (forma wyrazu prasłowiańskiego)

-
- PSP – *Pavlikův studijní překlad*, M. Pavlík, 2014
- PŠST – *Pismo Święte Starego Testamentu*, komentarz KUL, wyd. Pallottinum
- pt. – pod tytułem
- PWN – Państwowe Wydawnictwo Naukowe
- PWSZ – Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa
- Pwt – *Księga Powtórzonego Prawa*
- r. – rok
- Rdz – *Księga Rodzaju*
- red. – redaktor
- Rkps – rękopis
- roč. – ročník
- рус. – русский (przykład z języka rosyjskiego)
- ros. – rosyjski (przykład z języka rosyjskiego)
- rozdz. – rozdział
- ř. – řecky (przykład z języka greckiego // jazykový příklad z řečtiny)
- s. – strona
- S – *Kodeks Synajski*
- SA I – *Svět avifauny I v polských a českých překladech Písma svatého – sovy a vlaštovky*, L. Hampl, 2013
- SA II – *Svět avifauny II v polských a českých překladech Písma svatého – čisté a nečisté ptactvo*, L. Hampl, 2014
- SA III – *Svět avifauny III v polských a českých překladech Písma svatého – čeled' krkavcovití: kavka, vrána, krkavec, havran a sojka*, L. Hampl, 2016
- SA IV – *Svět avifauny IV v polských a českých překladech Písma svatého – čáp, ibis, pelikán*, L. Hampl, 2018
- SA V – *Svět avifauny V v polských a českých překladech Písma svatého – jeřáb a pštros*, L. Hampl, 2020
- scs. – staro-cerkiewno-słowiański
- SČFaI 1 P – *Slovník české frazeologie a idiomatiky 1 – přirovnání*, F. Čermák, J. Hronek, J. Machač, 2009

- SČFaI 2 VN – *Slovník české frazeologie a idiomatiky 2 – výrazy neslovesné*, F. Čermák, V. Červená, M. Churavý, J. Machač, V. Mejstřík, 2009
- SEMSZL – *Slovník etymologično-motywacyjny słowiańskiej zoonimii ludowej*, t. 4, S. Warchoń, 2014
- serb. – serbski (przykład z języka serbskiego)
- SESJČ – *Stručný etymologický slovník jazyka českého*, J. Holub i S. Lyer, 1978
- Sf // Sof – *Knih Sofonjáše*
- SFBral – *Slovník frazeologický PWN z Bralczykiem*, E. Sobol, 2008
- SFJP – *Slovník frazeologický jazyka polského*, D. Podlaska, M. Świątek-Brzezińska, 2008
- SFUTA – *Slovník frazeologický w układzie tematycznym i alfabetycznym*, A. Nowakowska, 2003
- SJPZF – *Slovník jazyka polského z frazeologizmami*, E. Dereń, E. Polański, 2009
- S-ka – spółka
- słow. – słowacki (przykład z języka słowackiego)
- słoweń. – słoweński (przykład z języka słoweńskiego)
- 1S – *První Samuelova*
- 1 Sm – *Pierwsza Księga Samuela*
- 2 Sm – *Druga Księga Samuela*
- SNC – *Slovo na cestu*
- SNČ – *Slovník nespisovné češtiny*, J. Hugo (hl. edit.), 2006
- So – *Księga Sofoniasza*
- SPN – Státní pedagogické nakladatelství
- srov. – srovnej [porównaj]
- SSB – *Slovník symboliki biblijnej*, L. Ryken, J.C. Wilhoit, T. Longman, 1998
- SSČ – *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*, J. Filipec, F. Daneš, V. Mejstřík, 2005
- SSČSČ – *Slovník současné češtiny správně česky*, 2011, autorský kol. pracovníků Lingea

- SSKPČ – *Slovník symbolů kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii*, J. Royt, H. Šedinová, 1998
- St. – *Saint* [święty // święta]
- ST – *Stary Testament*
- STB – *Słownik tła Biblii*, J.I. Packer, M.C. Tenney, 2007
- stč. – staročeský [staroczeski]
- стр. – страница [strona]
- str. – strona
- sv. – svatý // svatá [święty // święta]
- svaz. – *svazek* [tom]
- SWJP – *Słownik współczesnego języka polskiego*, B. Dunaj, 2000
- Syr – *Księga Syracha*
- SZ – *Stary zákon* [*Stary Testament*]
- SZF – *Słownik związków frazeologicznych*, W. Rzehak, M. Paw, M. Wawrzecki, 2005
- SZK – Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne
- SZP – *Světém zvířat ptáci*, II díl, 1–2 část
- szwed. – szwedzki
- ŚA I – *Świat awifauny I w polskich i czeskich przekładach Pisma Świętego – sowy i jaskółki*, L. Hampl, 2013
- ŚA II – *Świat awifauny II w polskich i czeskich przekładach Pisma Świętego – ptactwo czyste i nieczyste*, L. Hampl, 2014
- ŚA III – *Świat awifauny III w polskich i czeskich przekładach Pisma Świętego – rodzina krukowatych: kawka, wrona, kruk, gawron i sójka*, L. Hampl, 2016
- ŚA IV – *Świat awifauny IV w polskich i czeskich przekładach Pisma Świętego – bocian, ibis, pelikan*, L. Hampl, 2018
- ŚA V – *Świat awifauny V w polskich i czeskich przekładach Pisma Świętego – żuraw i struś*, L. Hampl, 2020
- ŚSC – *Świat symboliki chrześcijańskiej*, D. Forstner, 1990
- św. – święty // święta
- t. – tom
- tab. – tabela

TAB	– <i>The Anchor Bible</i>
Tb	– <i>Księga Tobiasza</i>
TB(M)	– <i>Táborská bible (mlynářčina)</i>
t.e.	– то есть [to jest]
tj.	– to jest
tłum.	– tłumaczenie // tłumaczony przykład
TM	– tekst masorecki
Tob	– <i>Book of Tobit</i> [<i>Księga Tobiasza</i>]
Tób	– <i>Tóbit</i> // <i>Tóbijáš</i>
Тоб.	– <i>Книга Товума</i> [<i>Księga Tobiasza</i>]
TS	– <i>Tajemství slov</i> , V. Styblík, 2006
tzn.	– to znaczy
tzv.	– tak zwaný
tzw.	– tak zwane
UAM	– Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
UK	– Univerzita Karlova
ukr.	– ukraiński (przykład z języka ukraińskiego)
UMCS	– Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
uzup.	– uzupełnić // uzupełnienie
v.	– <i>verš</i> [werset]
VČPFS	– <i>Velký česko-polský frazeologický slovník</i> , T. Orloš, 2009
VelNomQ	– <i>Nomenclator quadrilinguis Boemico-Latino-Graeco-Germanicus</i> , D.A. Veleslavín 1598/2015
viz.	– <i>vizte</i> [patrz]
VL	– przekład starołaciński
VLG/Vlg/Vg	– <i>Vulgáta</i> , łaciński przekład <i>Pisma Świętego</i>
Vol.	– <i>Volume</i> [tom]
VŠ	– Vladimír Šrámek (1947)
vv.	– <i>verše</i> [wersety]
Vyd.	– Vydavatelství // wydało
w.	– wiek // stulecie
wer.	– werset
wg	– według

-
- Wj – *Księga Wyjścia*
- wł. – włoski (przykład z języka włoskiego)
- WoA I – *The world of avifauna I in Polish and Czech translation of the Holy Bible (owls and swallows)*, L. Hampl, 2013
- WoA II – *The world of avifauna II in Polish and Czech translation of Scripture (clean birds and unclean)*, L. Hampl, 2014
- WoA III – *The world of avifauna III in Polish and Czech translation of the Holy Bible (the raven family – jackdaw, crow, raven, rook, jay)*, L. Hampl, 2016
- WoA IV – *The world of avifauna IV in Polish and Czech translation of the Holy Bible (stork, ibis, pelican)*, L. Hampl, 2018
- WoA V – *The world of avifauna V in Polish and Czech translation of the Holy Bible (crane and ostrich)*, L. Hampl, 2020
- WSFJP – *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*, P. Müldner-Nieckowski, 2003
- WSFZP – *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłówiami*, A. Kłosińska, E. Sobol, A. Stankiewicz, 2005
- WSHPST – *Wielki słownik hebrajsko-polski i aramejsko-polski Starego Testamentu*, L. Koehler, W. Baumgartner, J. Stamm, t. 1 i 2, 2008
- WTB – *Wielkie tajemnice Biblii*
- ww. – wersety
- w/w – wyżej wymienione
- wyd. – wydanie // wydawnictwo
- z. – zeszyt
- zdrob. – zdrobnienie
- zob. – zobacz
- zvl. – *zvláště* (pol. zwłaszcza)
- Ž – *Žalmy*
- Žil – *Nový zákon*, z řečtiny přeložil F. Žilka, 1970
- % – procenty
- & – ang. ampersand, łac. spójnik *et* [dosł. pol. *i*]
- = – równa się

WPROWADZENIE

Najnowsza moja monografia jest przeznaczona dla wszystkich czytelników (nie tylko odbiorców fachowych), którzy interesują się zagadnieniami traduktologicznymi oraz terminologią awifaunistyczną, obecną zwłaszcza na kartach *Pisma Świętego*. Należy ona do serii stanowiącej rezultat rozpoczętego projektu badawczego *Świat awifauny w Biblii* i jest kontynuacją badań naukowych, których pokłosem są już wydane drukiem pozycje zwarte: ŚA I 2013; ŚA II 2014; ŚA III 2016; ŚA IV 2018 i ŚA V 2020. Dotyczyły one najpierw *sów i jaskółek*, później *ptactwa czystego i nieczystego* pod względem kultu i rytuału, następnie rodziny krukowatych, tj. *kawek, wron, kruków, gawronów i sójek*, z kolei przedostatnia pozycja monograficzna koncentrowała się wokół konkretnie sprecyzowanych reprezentantów ptactwa, czyli biblijnego *bociana, ibisa i pelikana*, a ostatni tom zawęził się na dwóch dużych pod względem wielkości ptasich przedstawicielach, tj. *żurawiu i strusiu*.

W tej rozprawie, podobnie jak w poprzednich edycjach serii *Świata awifauny*, podstawowym materiałem badawczym są tzw. – jak je określam – „bazowe przekłady” *Pisma Świętego*, których jest w przedstawianej pracy (tak jak we wcześniejszych tomach) **szesnaście** wyekscerpowanych wersji (BK, BO, ČEP, ČSP, B21, PNS, JB, SNC, BG, BJW, NBG, BT, BWP, BW, BP, PNŚ). Oznacza to, że wnikliwie prześledziłem

osiem czeskich tłumaczeń biblijnych, w tym **два staroczeskie** przekłady, czyli przeanalizowałem najbardziej znaną protestancką *Biblię Kralicką* według ostatniego wydania z 1613 roku i katolicką *Biblię Ołomuniecką* z 1417 roku oraz **sześć współczesnych czeskich tłumaczeń Biblii** (reprezentujących różne kanony, wyznania i przynależności religijne): *Český ekumenický překlad*, *Český studijní překlad*, *Bibli překlad 21. století*, *Překlad nového světa*, *Jeruzalémskou bibli*, *Slovo na cestu*.

Natomiast w przypadku polskojęzycznych edycji *Biblii* starałem się zachować takie same standardy czasoprzestrzenne i kryteria przynależności do wspólnot religijnych, jakie przyjąłem odnośnie do czeskojęzycznych wydań *Pisma Świętego*. Przebadalem także **osiem** „bazowych” **kodeksów**, w tym **два staropolskie wydania**: protestancką *Biblię Gdańską* z 1632 roku i katolicki przekład *Biblii ks. Jakuba Wujka* z 1599 roku, oraz **sześć tłumaczeń współczesnych**: *Nową Biblię Gdańską*, *Biblię Tysiąclecia* zwaną również *Biblią Tyniecką*, *Biblię Warszawsko-Praską* tłumaczoną przez jedną osobę ks. bpa Kazimierza Romaniuka, *Biblię Warszawską* zwaną potocznie *Brytyjką*, *Biblię Poznańską* i *Przekład Nowego Świata* świadków Jehowy.

Zdałem sobie jednak sprawę z tego, że im więcej przeanalizowanych edycji biblijnych przebadam, zwłaszcza pod kątem leksykalno-terminologicznych aspektów językoznawczych, tym wyniki będą dokładniejsze i bardziej wiarygodne, dlatego włączyłem do przedmiotowej analizy następujące przekłady, które określam mianem „dodatkowych, uzupełniających tłumaczeń”. W celu poszerzenia zakresu badawczego dodatkowym materiałem uzupełniającym (wspomagającym ewidentnie przedmiotową wiedzę) wybiórczo zaprezentowałem **dziesięć wydań** (cztery czeskie i sześć polskich) przekładów *Pisma Świętego*¹.

Z czeskojęzycznych przekładów prześledziłem trzynomową edycję *Bible česká* (BČ1, BČ2 i BČ3) Jana Hejčla z początku XX wieku oraz

¹ Patrz dodatkowo sporządzone w tej monografii pomocnicze // opcjonalne zestawienia w tekście głównym i przypisach. Dla lepszego oglądu por. tabelę 3.

Pavlikův studijní překlad (PSP) dokonany przez Miloše Pavlíka – będący najnowszym współczesnym przekładem *Pisma Świętego*, obecnie rozpowszechnionym na czeskim rynku wydawniczym, pochodzącym z 2014 roku. Uwzględniłem również przekład Vladimíra Šrámka (VŠ) i *Katolický liturgický překlad* (KLP).

Z polskojęzycznych przekładów uzupełniających dodatkowo skorzystałem ze staropolskiego kalwińskiego wydania *Biblii Brzeskiej* z 1563 roku (nazywanej również od nazwiska fundatora *Biblią Radziwiłłowską* lub od miejsca powstawania tłumaczenia *Biblią Pińczowską*) oraz przytoczyłem na potrzeby badań przykłady ze staropolskiego wydania *Biblii Szymona Budnego* z 1572 roku (tzw. *Biblii Nieświeskiej*). Do współczesnych przekładów dołączyłem następujące edycje: *Biblię Jerozolimską*, *Biblię Paulistów*, *Biblię Ekumeniczną* i tzw. wydania serii kulowskiej.

Oprócz tych „bazowych” i „uzupełniających” wydań *Pisma Świętego* korzystałem także z wielu innych czeskojęzycznych i polskojęzycznych edycji *Biblii*, pochodzących z różnych okresów. Odwołałem się m.in. do: staroczeskiej *Biblie drážďanské* pochodzącej z XIV wieku (która niestety poza nielicznymi fragmentami nie dochowała się do dzisiaj), wydania *Český rabínský překlad, Pět knih Mojžíšových* w edycji naczelnego rabina praskiego Efraima Sidona, *Biblii Królowej Zofii*, trzytomowego *interlinearnego przekładu z kodami gramatycznymi i transliteracją* Anny Kuśmirek pt. *Hebrajsko-polski Stary Testament [Pięcioksiąg / Prorocy / Pisma]*, polskojęzycznego przekładu gr. *Septuaginty* Remigiusza Popowskiego, tłumaczenia *Tory* i innych ksiąg Izaaka Cyłkowa, Józefa, Kruszyńskiego i Józefa Miesesa.

Podczas przeprowadzanej analizy zauważyłem, że ogólnie pojmowane **realia biblijne**, w tym zwłaszcza **nazwy zwierząt** stanowiły poważny problem już dla pierwszych tłumaczy *Biblii*² i współcześnie nadal przedstawiają trudności traduktologiczne, gdyż w świecie

² Por. przekłady pośrednie gr. *Septuaginty* lub łac. *Wulgaty* w wykonaniu św. Hieronima ze Strydonu.

faunistycznym w niektórych fragmentach biblijnych występuje istny zamęt terminologiczny. Tłumacze nie potrafili odpowiednio dobrać w języku greckim lub łacińskim właściwych odpowiedników dla wymienionych w *Biblii* ptasich nazw hebrajskich. Dotyczy to także czeszczyzny i polszczyzny, które pod względem leksykalnym, terminologicznym oraz tekstologicznym zostały poddane przeze mnie gruntownej analizie. Chodzi w pierwszej kolejności o zagadnienia tzw. **triady procesu translacyjnego**: analiza – interpretacja – przekład (por. Kufnerová 2009: 43), co automatycznie przekłada się na efekt leksykalno-terminologiczny w stosowanym nazewnictwie narodowym. Wpłynęły na to niewątpliwie zarówno dystans czasowy, jaki dzielił przekład od powstania oryginału, jak i fakt – na co zwraca uwagę Irena Kwilecka (1972: 62; 2003: 97–98) – że niektóre zwierzęta były Grekom lub Rzymianom zupełnie nieznanne, a w związku z tym ich nazwy nie miały w języku greckim lub łacińskim (później również w innych językach narodowych) swoich odpowiedników. Oznaczało to, że uciekano się bądź do zwykłej transkrypcji, do peryfraz lub też nazwy nieznanych zwierząt zastępowano nazwami przejętymi z rodzimej fauny (por. zjawiska egzotyżacji i udomowienia). Prowadziło to do dowolności, różnego rodzaju pomyłek i nieścisłości oraz do daleko idącego braku konsekwencji.

Zapoczątkowana analiza przyczyni się niewątpliwie do poszerzenia dalszych intralingwalnych i interlingwalnych badań nad zrozumieniem zastosowanej i właściwie przetłumaczonej leksyki w konkretnie analizowanym tekście. Celem monografii jest zwrócenie uwagi na aspekty translologiczne dotyczące czeskiej i polskiej terminologii w przekładach biblijnych, przede wszystkim z zakresu kategorii pojęciowej ptactwa. Opisane zostaną także dwie ważne kwestie translatorologiczne, polegające na tym: „czy”, a przede wszystkim „jak” tłumacz zmienia, modyfikuje, adaptuje lub wzbogaca język przekładu. Konfrontatywno-porównawcza analiza, koncentrująca się w przeważającej części wokół ornitofauny, ukaże, w jaki sposób tłumacz lub zespół tłumaczy tekstów *Pisma Świętego* różnorodnie stosują szeroką gamę awifaunistycznej

terminologii w badanych przeze mnie przede wszystkim 24 wersetach biblijnych, choć przytaczam i inne lokalizacje.

Kierowany nie tylko do fachowych odbiorców, ale również do szerokiego grona czytelników interesujących się zagadnieniami i wieloaspektowo rozumianą problematyką tłumaczenia biblijnego kolejny, już **szósty tom** serii *Świat awifauny w polskich i czeskich przekładach Pisma Świętego* został poświęcony **jednemu reprezentantowi** kategorii pojęciowej ptactwa, czyli konkretnie zidentyfikowanemu i przetłumaczonemu ptakowi, obecnemu na kartach *Pisma Świętego* – poddany analizie zostanie *wróbel* – czes. *vrabec*.

Niniejsza monografia składa się z **dwóch rozdziałów** – jednego teoretycznego, a drugiego praktycznego. Kompozycja opisu analizowanych przedstawicieli świata awifauny w całej rozprawie przebiega według ustalonej harmonii i zaplanowanego porządku, tak jak w poprzednich tomach.

Pierwszy rozdział niniejszej rozprawy rozpoczynam od podziału taksonomicznego **rodziny wróblowatych** – *Passeridae* – czes. *čeled' vrabcovítí*. Przywołuję także różnorodne definicje zaczerpnięte zarówno ze słowników monolingwistycznych, jak i atlasów, przewodników, encyklopedii i innych leksykonów. Następnie wyjaśniam symbolikę, dokonuję zwięzłego opisu i wartościowanie *wróbla* (rozd. 1.1.), czyli wyszukuję potrzebne i przydatne informacje³ kulturowe, obyczajowe, etymologiczne, geograficzne, historyczne, społeczne, zoologiczne,

³ W tym rozdziale – jak w całej monografii – wykorzystane zostały również tzw. „pomocnicze” źródła informacji, które dotyczyły świata zwierząt, zwłaszcza kategorii pojęciowej ptactwa. Chodzi o dzieła Arystotelesa, św. Ambrożego z Mediolanu, św. Hieronima ze Strydonu, Orygenesesa, Klaudiusza Eliana, Katullusa Gajusza Waleriusza z Werony, Marka Cycerona, Pliniusza Starszego, Kaśjodora, św. Izydora z Sewilli, Hugona z Folieta, Awicennę, Claretusa (tzw. Mistrz Bartolomiej z Chlumce řečeného Klaret), Pavla Žídka (Paulusa de Praga), Daniela Adama z Veleslavína. Pomocne były także różne traktaty o symbolice zwierzęcej, np. *Aviarium* czy *Fizjologi*. W niektórych sytuacjach przywoływałem średniowieczną benedyktyńską uzdrowicielkę Hildegardę z Bingen, która posiadała różnorodną i bogatą wiedzę na temat roli ptaków w medycynie.

symboliczne, religijne, konotacyjne, wartościujące i komentarzowe (włącznie z przykładami dotyczącymi architektury, heraldyki, emblematyki, nazw własnych i terminologii ludowej oraz literatury), zaliczane do szeroko pojętego nurtu interdyscyplinarnych badań humanistycznych.

Po przedstawieniu i wyjaśnieniu tych zagadnień konfrontatywnie badam (za pomocą prześledzonych tekstów paralelnych; por. analizę⁴ intralingwalną i interlingwalną stanowiącą priorytetową część badań), jak *wróbel*, czes. *vrabce* jest obecny w urzeczywistnianym procesie translologicznym na kartach *Pisma Świętego*, co jest przedmiotem praktycznej analizy rozdziału 2. W tym celu przywołuję dwadzieścia cztery wersety biblijne, pochodzące zarówno ze *Starego Testamentu* (por. 20 przykładów: Kpł 14,4.5.6.7.49.50.51.52.53; Hi 40,29; Ps 11,1; 84,4; 102,8; 104,17; 124,7; Prz 7,23; 26,2; Tb 2,10; Oz 11,11; Jr 10,5); jak i z *Nowego Testamentu* (patrz 4 przykłady: Mt 10,29.31; Łk 12,6.7), w których został bezpośrednio wymieniony ten reprezentant awifauny (oczywiście w zależności od rodzaju tłumaczenia).

Trzeba jednak wyraźnie zaznaczyć, że w prezentowanej wewnątrzjęzykowej oraz międzyjęzykowej analizie spotykamy się również w niektórych czeskich i polskich przekładach tekstów *Pisma Świętego* z takimi wersetami biblijnymi, w których właśnie konceptualizowany ptak *wróbel* czes. *vrabec* nie został w procesie translacyjnym uwzględniony, por. „bazowe przekłady”: SNC (Kpł 14,52), lub został zastąpiony innym, konkretnie sprecyzowanym gatunkiem ptaka; patrz kohiponimy np. *synogarlicy* – BP (Kpł 14,49), *kanarka* – SNC (Hi 40,29), *jaskółki* – BO i BJW (Tb 2,10), względnie zastąpiono go w wielu lokalizacjach wyrazem nadrzędnym: pol. *ptak* / *ptaszek* / *ptactwo*, czes. *ptactvo* / *pták* / *ptáček* / *ptáče* (np. Oz 11,11 – BK, BO, ČEP, ČSP, B21, PNS, SNC, BG, BJW, BT, BWP, BW, BP i PNŚ; względnie Ps 84,4 – PNS i PNŚ lub Ps 102,8 – ČEP, ČSP, PNS, JB, SNC, NBG, BT, BWP, BW, BP i PNŚ);

⁴ Analiza taka jednocześnie stwarza lepsze i szersze możliwości oraz zdecydowanie ułatwia określenie właściwej identyfikacji tłumaczonych awifaunistycznych jednostek leksykalnych z przedstawionego przedmiotowego zakresu badawczego.

można wymienić wiele innych przykładów. Zdarzają się także sytuacje, gdy *wróbel* czes. *vrabec*, został wymieniony, ale zupełnie w innej kolejności pośród ptaków występujących w konkretnie analizowanych polskich i czeskich przetłumaczonych wersetach (por. np. Prz 26,2 – BO, BJW, BT, jak i Popowski), co dokładnie odzwierciedlają tabele 1. i 2., zawierające frekwencję i dane procentowe, oraz opis w tekście głównym. Koncentruję się więc na hiponimicznych i hiperonimicznych nazwach leksykalnych, tj. na nadrzędności i podrzędności w ramach kategorii i kategoryzacji, na rodzajach gramatycznych (męskim i nijakim), na liczbie gramatycznej (pojedynczej i mnogiej), a częściowo także na przypadkach itp. Interesująco przedstawia się przykład dwudziesty dotyczący starotestamentowej *Księgi Jeremiasza* (Jr 10,5), gdzie w niektórych tłumaczeniach biblijnych (BT, BP lub PNŚ) zastosowano związki frazeologiczne z kluczowym słowem *ptak* lub *wróbel* (patrz *strach na ptaki* lub *strach na wróble*).

Chciałbym podkreślić, że pragnę podążać śladem ówczesnej Komisji porozumiewawczej językoznawców z Polski i z byłej Czechosłowacji, którzy kiedyś działali na zlecenie Polskiej Akademii Nauk (PAN) i Československé akademie věd (ČSAV). Jestem głęboko przekonany, że przewodnie motto – jak pisali już nieżyjący profesorowie Stanisław Urbańczyk i Vladimír Kyas (BKZ 1965: V)⁵ – nadal spoczywa na popieraniu prac naukowych nad związkami łączącymi bratnie języki, zwłaszcza jeżeli to dotyczy typologicznie blisko spokrewnionych języków słowiańskich, do których należą język polski i język czeski. Tylko dzięki dogłębnie przebadanym aspektom językoznawczym poszerzamy zakres badawczy, pokazujący istotne różnice i odczuwalne podobieństwa między tymi dwoma językami słowiańskimi.

⁵ Do grona propagatorów pogłębiania badań czesko-polskich związków językoznawczych bez wątpienia zaliczyć należy także Profesorów: Jiřího Damborského, Edvarda Lotka czy Teresę Zofię Orłoś.

ROZDZIAŁ 1

PODSTAWOWE INFORMACJE O ANALIZOWANYM WRÓBLU

1.1. WRÓBEL – definicje i podział taksonomiczny rodziny *Passeridae* i poszczególnych gatunków wróbla

Prezentowana rozprawa – będąca tomem szóstym serii wydawniczej *Świat awifauny w Biblii* – będzie koncentrowała się na jednym przedstawicielu kategorii pojęciowej ptactwa, na *wróblu*. Ze względu na dosyć istotny fakt, że analizowany w niniejszej monografii „główny bohater” świata awifauny – konceptualizowany *wróbel* czes. *vrabec*, nie jest gatunkiem endemicznym, ale zdecydowanie kosmopolitycznym, można podać o nim wiele istotnych informacji.

Przedstawiany reprezentant awifauny, okreśłany przez czeski lekssem *VRABEC*, to *‘pták rodu mužského’* (Trávníček 1952: 1667); *‘drobný šedohnědý pták žijící v blízkosti lidských obydlí’* (Filipec, Daneš, Mejstřík 2005: 499); *‘nebo v blízkosti lidských sídlištích’* (SSČSČ 2011: 930); *‘je započítáván mezi domácí ptáky žijící divoce’* (Mlíkovský 2007: 84) [tłum. pol. L.H.¹: ‘ptak rodzaju męskiego, czyli drobny szarobrzędy

¹ Wszystkie tłumaczenia cytowanych fragmentów w niniejszej pracy pochodzą od autora i są zaznaczone w kwadratowych nawiasach. Używane są skróty: [tłum. pol.:] – w przypadku przekładu całych zdań, lub [pol.] – w przypadku przekładu pojedynczych wyrazów lub połączeń kolokacyjnych.

ptak żyjący w pobliżu gospodarstw ludzkich lub ich siedlisk, zaliczany do ptaków domowych występujących dziko²] – pol. **WRÓBEL** ‘mały² szarobrazowy ptak gnieźdzący się w pobliżu miejsc zamieszkałych przez człowieka, pospolity – zarówno w Czechach³, jak i w Polsce’ (Dunaj 2001: 794; SWJP t. 5, 2000: 229; Dubisz t. 4, 2003: 511; Szymczak t. 3, 1981: 760–761; Sobol 2002: 1147); ‘łęgi trzy razy w roku, średnio po 5–6 jaj’ (NEP t. 6, 1996: 898; OAPŽ 1974: 506; SZP díl II, část 2, 1974: 322–323; AP 2005: 220); ‘stożkodzioby’ (Karłowicz, Kryński, Niedźwiecki 1919/1953: 725); ‘o mocnym stożkowatym dziobie’ (Bailey 2004: 173); ‘najbardziej znane gatunki to *wróbel domowy*, żyjący blisko domostw oraz *wróbel mazurek*⁴, zamieszkujący brzegi lasów środkowej Eurazji’ (Skorupka, Auderska, Łempicka 1968: 910; Doroszewski t. 9, 1967: 1285–1286).

Wróble należą do gatunku ptaków **synantropijnych**⁵ (podobnie jak inni reprezentanci awifauny, np.: *bocian*, *jaskółka*, *synogarlica*, *turkawka*

² To, że wróbel został zakodowany w pamięci człowieka jako ptak małych rozmiarów, miało niewątpliwie znaczny wpływ na to, że w języku polskim tzw. „ptasia domena znikomych rozmiarów”, której przewodniczy wróbel, została przeniesiona na domenę ogrodniczą – wyrazy *wróblówka* // *wróblówki* oznaczają ‘gatunek małych śliwek’ (por. Karłowicz, Kryński, Niedźwiecki 1919/1953: 725). W *Słowniku warszawskim* na tej samej stronie można również odnaleźć wyrażenie *wróble proso* będącą nazwą rośliny stosowanej w lecznictwie, patrz bot. *łzawica* // *nawrót* *Lithospermum* (por. również elektroniczny słownik języka polskiego XVII i XVIII wieku – http://www.sxvii.pl/index.php?strona=haslo&id_hasla=18068 [dostęp: 21.11.2022]).

³ Uwagi własne autora.

⁴ Ptak ten ma czarno kreskowany brązowy grzbiet, wyraźny biały pasek pokrywowy, czarny ślimak i ciemnawy spód. Posiada również całkowicie czekoladową czapczkę // czekoladowy wierzch głowy (inni używają określenia kolor cynamonowy – por. *Nowa encyklopedia powszechna* t. 6, 1996: 898); czes. *kaštanově hnědé temeno* (OAPŽ 1974: 505) – [pol.: kasztanowo brązowe ciemień]. Wzmiankowany *mazurek* posiada czysto biały bok głowy z dużą czarną plamką na policzku i wąskie białe półobrożę, przerwane tylko na karku, oraz białe pręgi na skrzydłach (por. Svensson 2012: 372; Trepka 2001: 211–212; Szymczak t. 3, 1981: 760; Doroszewski 1967: 1285; Dubisz 2003: 511).

⁵ Używana jest także w komunikacji językowej synonimiczna terminologia, przybierająca formę rodzimego nazewnictwa (por. zjawisko domestykacji) w postaci

czy *gołąb* lub *oknówka* względnie *dymówka*), które wykorzystują bliskość siedlisk ludzkich z korzyścią dla siebie, używając w tym celu np. miejskich czy wiejskich budynków lub drzew w parkach do gniazdowania. Ptaki te⁶ potrafią żyć w bliskiej koegzystencji z człowiekiem. O wróblach mówi się, że są „geniuszami adaptacyjnymi”. Wróble⁷ nie opuszczają zamieszkiwanych przez siebie terenów i prowadzą skrajnie osiadły⁸ tryb życia. Rozprzestrzeniły się na całym globie ziemskim⁹ w niewiarygodnie szybkim tempie. Swoją ogromny sukces w kolonizacji całego świata zawdzięczają właśnie sprawnej umiejętności życia blisko ludzi.

skonwencjonalizowanego, dwuwyrazowego określenia *ptaki przydomowe*. Leksem *synantrop* // *zwierzę synantropijne* pochodzi z greki, por. gr. *σύν* [*syn*] – ‘razem’, ‘wspólnie’, ‘z // za pomocą’; gr. *ἄνθρωπος* [*ánthrōpos*] – ‘człowiek’; chodzi o taki gatunek zwierzęcia, który przystosował się do życia w środowisku silnie przekształconym przez człowieka.

⁶ Przez niektórych używane określenie *miejskie zwierzęta* odnosi się do zwierząt, które mają ciągły kontakt z ludźmi, przywykły już do nas, jak np. *wróble*, *szpaki* czy *gołębie* (por. Strycker 2017: 141). Jak zaznacza David Burnie (2002: 78): *vrabec domáci se adaptoval k životu v městských oblastech, a proto se šíří z Evropy, Afriky a Asie do jiných částí světa* – [tłum. pol.: wróbel zwyczajny (dosł. domowy) zaadaptował się do życia na obszarach miejskich i dlatego rozprzestrzenił się z Europy, Afryki i Azji do innych części świata].

⁷ Jeszcze inni badacze sądzą, że *wróbel domowy* (*Passer domesticus*) jest zżyty z człowiekiem bardziej niż drób i pomniejszych gatunki są hodowane w klatkach dla śpiewających uzdolnień lub barwnego upierzenia. Stanowi on klasyczny przykład synantropa (por. Trepka 2001: 198). Zjawisko antropomorfizacji występuje w książce Hanny Łochockiej *O wróbelku Elemelku* (por. Abramowska 2010: 139), gdzie autorzy wybierają sobie za bohaterów stworzenia dzikie i mało znane. Termin jest kombinacją dwóch greckich słów: *ἄνθρωπος* (*ánthrōpos*), oznaczającego „człowiek”, oraz *μορφή* (*morphē*), oznaczającego „kształt” lub „formę”.

⁸ Jak zaznaczono w monografii *Ptáci v českém životě a kultuře* właśnie *mezi nejznámější a nejpočetnější druhy typických stálých ptáků patří vrabec domáci* (Hudec 2017: 38) – [tłum. pol.: do najbardziej znanych i najliczniejszych typowych gatunków ptaków osiadłych należy *wróbel domowy*].

⁹ Wróbel domowy (*Passer domesticus*) opanował nawet najbardziej niegościnnie obszary naszej planety i stał się najliczniejszym ptakiem introdukowanym (por. Trepka 2002: 14). Jest ptakiem wybitnie osiadłym, najczęściej spotykanym w otoczeniu siedzib ludzkich.

Jedną z najważniejszych czynności, jaką wróble wykonują razem, jest tzw. sejmikowanie. Całe kolonie lub stadka wróbli spotykają się najczęściej w ulubionych krzakach lub na niskich drzewach, żeby móc razem poćwierkać. Najczęściej odbywa się to wczesnym rankiem i późnym popołudniem. Sejmik polega na ćwierkaniu i jest – jak zaznacza Jacek Karczewski (2021: 59) – najważniejszym wróblowatym rytuałem społecznym. Wróbel więc nie przebywa samotnie, ale najczęściej w grupie, gdzie lubi głośno i wyraźnie ćwierkać.

Wróble są opisywane w fachowej literaturze zoologicznej jako ptaki, które dobrze nadają się do zjadania nasion (por. *Przewodnik Collinsa* 2012: 372), dlatego też w czeskojęzycznym kręgu kulturowo-językowym istnieje określenie *zrnožraví ptáci* (por. Bezzel 2004: 208–224; OAPŽ 1974: 506); do grupy tej w pierwszej kolejności zaliczane są właśnie *wróble*. Trzeba jednak podkreślić, że wróble karmią swe młode nie nasionami czy ziarnami, ale prawie wyłącznie owadami i robactwem lub drobnymi istotami bezkręgowymi.

Podążając w ślad za człowiekiem, *wróbel domowy* opanował nawet najbardziej niegościnne obszary naszej planety i stał się najliczniejszym ptakiem introdukowanym. Jego trudną do dokładnego zliczenia populację – jak zaznacza EZP (2002: 14) – szacuje się na kilka miliardów sztuk. Połowa wszystkich ptaków współczesnych – około 5 600–6 000 gatunków – należy do ogólnie pojętego rzędu wróblowatych. Jak zaznacza Witold Doroszewski (1967: 1286) w swym 11 tomie *Słownika języka polskiego*, przeszło połowę wszystkich poznanych gatunków ptaków ornitologowie zaliczają do wielkiego rzędu ptaków wróblowatych¹⁰.

¹⁰ Wróblowate – to rząd przeważnie drobnych ptaków o różnorodnym wyglądzie zewnętrznym, mających sporo wspólnych cech, charakteryzujących się np. krótkim dziobem, specjalną budową czaszki, stałą liczbą kręgów szyjnych, czteropalczastymi nogami z pierwszym palcem skierowanym do tyłu. Rząd ten obejmuje kilkadziesiąt rodzin żyjących licznie w różnych strefach klimatycznych. Wróble są blisko spokrewnione i przypisywane przez jednych do rodziny wikłaczy tzw. „tkaczy” (por. Trepka 2001: 209), czes. *čeled' snovačovití*, łac. *Ploceidae*, przez innych zaś zaliczane są do rodziny łuszczaków, czes. *čeled' pěnkavovití*, łac. *Fringillidae*, a jeszcze przez innych – jak zaznacza SZP díl II, část 2, 1974: 322–323, *poněvadž se od nich poněkud*

Według *Monitoringu Pospolitych Ptaków Lęgowych* krajowa populacja wróbli liczy prawie 7 milionów par lęgowych, co daje im trzecie miejsce po skowronkach i ziębach. Wróble są też jednymi z najliczniejszych ptaków na Ziemi – około 650 milionów par, i mają jedno z największych zasięgów – ponad 75 milionów kilometrów kwadratowych (za: Karczewski 2021: 61).

W celu dokładniejszej, bardziej zrozumiałej i przejrzystej orientacji przytoczę najważniejszych reprezentantów świata awifauny, którzy pochodzą z wybranego taksonomicznie rzędu śpiewających (czes. *řád pěvci*) *Passeriformes*¹¹, ale przede wszystkim przedstawię tych najbardziej znanych przedstawicieli kategorii pojęciowej ptactwa, zaliczanych współcześnie do rodziny¹² wróblowatych¹³ (czes. *čeled' vrabcoviti*) *Passeridae*, por.:

odlišují, jsou v poslední době v zoologické systematice oddělováni do zvláštní čeledi – [tłum. pol.: ponieważ różnią się od dwóch poprzednich, to w ostatnim okresie w systematyce zoologicznej są klasyfikowane do specjalnej rodziny], czyli bezpośrednio do łac. *Passeridae*, tj. rodziny wróbli // wróblowatych, czes. *čeled' vrabcoviti* // wrabcí. Tylko do wróbli zalicza się więcej niż czterdzieści gatunków.

¹¹ Systematycy zaliczają około trzy piąte ptaków, czyli mniej więcej 5 900 gatunków, do rzędu wróblowych *Passeriformes* (por. Nilsson 2014: 126). Naukowa nazwa *Passeriformes* pochodzi od łacińskiego słowa *passer* ‘wróbel’. Rząd wróblowe obejmuje gatunki, których anatomia z grubsza przypomina wróble z rodzaju *Passer*: wróbla *P. domesticus*, mazurka *P. montanus* i inne.

¹² O przedmiotowo wzmiankowanej rodzinie wróblowatych wypowiadają się znani badacze ornitofauny (por. <http://www.biolib.cz/> [dostęp: 21.11.2022]; Svensson 2012: 372–375; Bailey 2004: 173; EJP Trepka 2002; Bezzel 2004: 208–209; OPPP 2015: 386–389; Dungel, Hudec 2005: 220–221; Hanzák, Bouchner, Hudec t. II, 2 část 1974: 322–325; Mikula 1975: 178–179; Mlíkovský 2007: 84–86; OAPŽ 1974: 505–506; van den Berg, van der Have, Keijl 2008: 117; Marchowski 2015: 288–291; Kruszewicz 2017: 139–140; *Ptaki Polski* z. 14, 2011: 13; A. Przybyłowicz, Ł. Przybyłowicz – *Atlas Ptaków cz. 1*, 2016: 81–82; Janiszewska, Włodarczyk – *Atlas Ptaków Polski cz. 2*, 2017: 83–84; Zgólkowa t. 46, 2004: 123–125; Pióro 2019: 209–211; Burnie 2002: 357; Nilsson 2014: 125–141; Taczanowski t. 1, 1882: 455–462; Cygański 1584/1842/2014: 372–373 i in.).

¹³ *Wróblowate* (*Passeridae* – wróble i spokrewnione z nimi ptaki śpiewające) dzielą się na 3 556 gatunków, podczas gdy *przepiórowate* (*Odontophoridae* – przepiórki i ich krewniacy) tylko na sześć gatunków (por. Ackerman 2017: 277).

czes. *Vrabec domácí* (łac. *Passer domesticus*¹⁴) pol. **wróbel zwyczajny**¹⁵,
czes. *Vrabec polní*¹⁶ (łac. *Passer montanus*¹⁷) pol. **mazurek**¹⁸,
czes. *Vrabec skalní* (łac. *Petronia petronia*) pol. **wróbel skalny**,
czes. *Vrabec italský* (łac. *Passer italiae*) pol. **wróbel apeniński**,
czes. *Vrabec pokřovní* (łac. *Passer hispaniolensis*) pol. **wróbel śródziemnomorski**¹⁹,
czes. *Vrabec moabský* (łac. *Passer moabiticus*) pol. **wróbel palestyński**,
czes. *Vrabec plavý* (łac. *Carospiza brachydactyla*) pol. **wróbel krótkopalcowy**,
czes. *Vrabec hnědoramenný* (łac. *Gymnoris xanthocollis*) pol. **wróbel żółtogardły**,
czes. *Vrabec pustinný* (łac. *Passer simplex*) pol. **wróbel pustynny**,
czes. *Pěnkavák sněžní* (łac. *Montifringilla nivalis*) pol. **śnieżka**.

¹⁴ Amerykański ornitolog Pete Dunn nazywa *Passer domesticus* „wróblem chodnikowym” (por. Ackerman 2017: 263). W monografii *Ptaki Europy* występuje określenie *wróbel domowy*, nazywające ptaka pojawiającego się w mieście niemal wszędzie (van den Berg, van der Have, Keijl 2008: 99), czującego się w mieście, nawet w samym sercu śródmieścia jak u siebie w domu (PE 2008: 97). Według *Małej encyklopedii ilustrowanej Ptaki Polski* naukowa nazwa *Passer* pochodzi z łaciny i oznacza ‘wróbla’, a *domesticus* także od łacińskiego słowa *domus* – ‘dom’ (por. Kruszewicz 2017: 140). Natomiast *Mysłstwo ptasze* stosuje łac. terminologię *Fringilla domestica* (por. Cygański 1584/1842/2014: 409). Nazwę tę również wspomina (Taczanowski t. 1, 1882: 457).

¹⁵ Używana jest także nazwa *wróbel domowy* (patrz LWZB, Bosak 2018: 701).

¹⁶ Stosowana jest także czeska nazwa *úpolník*, zdrob. *úpolniček* (ČSVAS 1969: 262). *Mazurek* jest ptakiem monogamicznym, ale także towarzyskim. Jak zaznacza Marek Pióro (2019: 211), w okresie pozalęgowym ptak ten łączy się w wielkie stada z innymi mazurkami, a także z wróblami, dzwońcami czy szczygłami. Ich zgromadzenia mogą liczyć tysiące osobników!

¹⁷ Nazwa naukowa *montanus* pochodzi z łaciny i oznacza ‘mieszkańca gór’, ‘górski krajobraz’ lub ‘górala’ (por. Kruszewicz 2017: 139).

¹⁸ Ptak ten w polskiej terminologii znany jest również pod wariantywnymi nazwami: *wróbel mazurek* lub *wróbel polny* (por. Trepka 2001: 211). Samuel Bogumił Linde używał określenia *wróbel leśny* (Linde 1860/1995: 400). Mazurki w przeciwieństwie do wróbli koczują po rozległej okolicy, tworząc ogromne stada osobników.

¹⁹ Występuje również pod nazwą *wróbel wierzbowy* (por. Trepka 2001: 211 i 214). Dawniej określano go mianem *wróbel południowy* (Svensson 2012: 372). Znana jest także terminologia *wróbel hiszpański* (Bosak 2018: 701).

Jak podkreśla Janusz Strutyński (1972: 120), Mateusz Cygański, zapalony myśliwy i aż do XIX wieku niewątpliwie największy w Polsce znawca ptaków, wyodrębniał poszczególne ich gatunki na długo przed pojawieniem się opracowań naukowych. Tylko spośród ptaków, na których oznaczenie używano ogólnie wyrazu *wróbel*, wyróżniał cztery gatunki: *wrobl browarny*, *wrobl leśny*, *wrobl trzciny*, *wrobl drugi trzciny* (por. *Myślistwo ptasze 1584/1842/2014*: 372–373)²⁰. Oczywiście, nazwy używane przez Cygańskiego nie mają nic wspólnego z systematyką i terminologią naukową. Świadczą jedynie o tym, że tworzenie nazw wielocłonowych było stosowane na długo przed pojawieniem się prac ściśle naukowych wszędzie tam, gdzie zaistniała taka potrzeba.

Trochę innego podziału dokonał piętnastowieczny czeski słownikarz Klaret (por. *Fyziologář*, heslo č. 99, zob. także *Ptačí zahrádka*, Nechutová 1991: 49), znany również jako tzw. Bartoloměj z Chlumce. Według niego: *vrabci jsou troji: domácí, rákosní a bezhlasí* [tłum. pol.: są trzy²¹ rodzaje wróbli: domowe, trzciny i bezgłosowe²²].

Autor staroczeskiego czterojęzycznego słownika *Nomenclator quadrilinguis Boemico-Latino-Graeco-Germanicus* Daniel Adam z Veleslavína²³ używa w swoim leksykonie bezpośrednio dwóch wyrazów,

²⁰ Por. *Wrobl browarny szárego pióra* to ‘wróbel domowy’, *wrobl leśny szárego a czerwonego pióra* to ‘mazurek’, *wrobl trzciny szárego pióra* jest ‘gatunkiem pośpievek’, *wrobl drugi trzciny szárego a popielatego koloru* to ‘trzcionek’ (Cygański 1584/1842/2014: 372–373).

²¹ Klaretowi, który próbował dokonać współczesnej identyfikacji tych trzech gatunków ptaków, prawdopodobnie – jak zaznacza Nechutová (1991: 87) – chodziło o takich przedstawicieli świata awifauny, jak: czes. *vrabec domácí* – lat. *passer domesticus*; *vrabec bezhlasí* – *patrně vrabec polní, který má slabší hlas*; *vrabec rákosní* – *snad některý druh rákosníka (Acrocephalus)* – [tłum. pol.: dosł. wróbel domowy, tj. zwyczajny; następnie dosł. wróbel bezgłosowy // bez głosu to prawdopodobnie wróbel polny // mazurek, ponieważ ma słabszy głos oraz dosł. wróbel trzciny będący ponoć jakimś rodzajem ptaków z rodziny trzciniaaków, np. *trzcinniczek zwyczajny* // trzcionka].

²² Tj. bez głosu // nieposiadające głosu // pozbawione głosu.

²³ Daniel Adam z Veleslavína (1546–1599) – czeski humanista, profesor Uniwersytetu Praskiego, drukarz, tłumacz i organizator działalności literackiej – przyczynił się do wydania *Biblii Kralickiej*, która pierwszy raz ukazała się w 1579 roku

w których jest bezpośrednio wyprofilowany analizowany reprezentant kategorii pojęciowej ptactwa, por. *wrabec // wrabec samotny*. Przez te wyekscerpowane leksemy określany jest wspólnie ‘wróbel’. W jego strukturze terminologiczno-leksykalnej podkreślona jest jego „wróblowata samotność”. Użyto dwóch staroczeskich nazw (jednosłownej i dwusłownej) oraz jednego wyrazu bez staroczeskiej terminologii: czes. *Vrabec* ▫ stł. *Wrabec* ▫ łac. *passer* ▫ gr. *στρουθός* ▫ niem. *Spar, fspatz, fperling*; czes. *Vrabec samotný* ▫ stł. *Wrabec samotný* ▫ łac. *passer solitarius* ▫ gr. *στρουθίον μονήρες* ▫ niem. *Welschfpatz*; czes. ----- ▫ stł. ----- ▫ łac. *Passer arundinarius* ▫ gr. *καλαμοβίτης* ▫ niem. *Rohrfspatz, rohrfperling* (patrz Veleslavín VelNomQ rozdz. II, par. L, 1598: 201 // 2015: 161). Ptaka tego w tym szesnastowiecznym słowniku zalicza się do kategorii dzikich małych ptaszków – *De avibus feris minoribus – o divokých malých ptácích*.

1.2. Symbolika, opis i wartościowanie wróbla

Wróbel jest zaledwie jednym z niewielu przedstawicieli świata awifauny, którego uhonorowano międzynarodowym świętem. Światowy Dzień Wróbla²⁴ obchodzony jest 20 marca.

w 6 tomach. Czeszczyzna, na którą *Biblia Kralicka* została przetłumaczona, uważana jest do dzisiaj za **wzór języka literackiego**.

²⁴ Na pomysł wpadł indyjski przyrodnik aktywista Mohammed Dilawar, założyciel The Natural Forever Society. Znane są jeszcze inne międzynarodowe święta ustanowione na cześć reprezentantów awifauny:

- Światowy Dzień Ptaków – 1 kwietnia;
- Dzień Pingwina – 25 kwietnia;
- Dzień Flamingów – 26 kwietnia (obchodzony od roku 2021) i Flaminga różowego – 23 czerwca (ogłoszony w 2007 roku);
- Międzynarodowy Dzień Ptaków Wędrownych – druga sobota maja oraz października (święto obchodzone od 2006 roku); celem obchodów jest promowanie ochrony ptaków wędrownych na całym świecie, głównie zagrożonych wyginięciem;
- Dzień Papug i Dzień Białego Bociana – 31 maja; Dzień Papugi został ustanowiony przez organizację World Parrot Trust w 2004 roku – łączyło się ze staraniami

Leksem *wróbel*, jak zgodnie podkreślają leksykony i słowniki etymologiczne (SESJČ Holub, Lyer 1978: 511; ČES 2001: 720; ESJČMa 1997: 697; Boryś 2005: 710; TS 2006: 47), jest nazwą wszechsłowiańską²⁵, por.: ros. *воробей*; białorus. *варабей*; ukr. *зоробіць*; bułg. *вработе*; mac. *вранче*; serb. *вработа*; kasz. *varbel*; chor. i bośn. *vrabac*; czes., słow. i słoweń. *vrabec*; pol. *wróbel*. Wywodzi się z onomastycznej podstawy dotyczącej czes. ‘*švitořeni*’ [pol. ‘*świergolenie*’] (por. Holub, Lyer 1978: 511). W monografii *Polskie nazwy ptaków krajowych* podkreśla się wprost, że nazwę ptaka *wróbel* można uznać za wyraz prasłowiański (Strutyński 1972: 83), należący do najstarszej warstwy, odnoszącej się do wcześniejszej epoki prasłowiańskiej, por. także czeskojęzyczne opracowania (Flajšhans 1940: 26–27), i rosyjskojęzyczne spostrzeżenia (Bułachowski 1948: 101). W tym przypadku można porównać np. ang. czasownik *warble* czes. ‘*trylkovat // cvrlikat*’, pol. ‘*śpiewać // ćwierkać // szczebiotać*’.

Czeskojęzyczny leksykon *Malý staročeský slovník* podaje nazwy deminutywne rzeczowników *vrabček, vrabeček, vrábě* ‘*wróbelek // mały wróbel // młode wróbla*’, ale także uwzględnia staroczeskie formy

o zniesienie handlu dzikimi ptakami w Europie; Dzień Bociana Białego obchodzony jest od 2003 roku dzięki inicjatywie Polskiego Towarzystwa Przyjaciół Przyrody „pro Natura”;

- Dzień Sępa – pierwsza sobota września (święto ruchome); ustanowiły go dwie współpracujące ze sobą organizacje: Birds of Prey Programme of the Endangered Wildlife Trust w Afryce Południowej oraz angielska Hawk Conservancy Trust;
- Dzień Szacunku dla Kur – 4 maja (za: Karczewski 2021: 61; <https://zwierzaki.pl/dzien-papug/>; <https://www.ekokalendarz.pl/kategoria/swieta/dzien-bociana-bialego/>; <https://zwierzaki.pl/dzien-sepa/>; https://pl.wikipedia.org/wiki/%C5%9Awiatowy_Dzie%C5%84_Ptak%C3%B3w_W%C4%99drownych [dostęp: 21.11.2022]).

²⁵ W książce *Zwierzyniec* Jerzy Bralczyk (2019: 280) zaznacza, że od Słowian wzięli nazwę wróbla Rumuni (*vrabie*) i Węgrzy (*veréb*), a może również Finowie (*varpunen*). W innych językach nazwa tego ptaka jest albo kontynuacją łacińskiego *passer*, albo staro-wysoko-niemieckiego *sparo* (ang. *sparrow*, niem. *Sperling*), tylko Francuzi mają oryginalne i przyjemne słowo *moineau*, bo szare upierzenie wróbla z kolorem habitów mnichów im się kojarzyło.

przymiotnikowe: *vrabí, vrabčí, hnízdo vrabie* w znaczeniu pol. wróbli // wróblowaty, np. *wróble gniazdo* (Bělič, Kamiš, Kučera 1978: 575).

Czeska nazwa *vrabec* pochodzi od scs. *vrabъjъ // vrabъcb*²⁶ (Holub, Kopečný 1952: 422), która wywodzi się z psł. **vorb-* (por. Rejzek 2001: 720; Machek 1997: 697; Styblík 2006: 47). W językowej grupie bałtosłowiańskiej ten opisywany wyraz jest dźwiękonaśladowczy i wywodzi się od **(z)vъrb-* // **vъrb-* ‘*švitořit*’, ‘*cvrlikat*’ [dosł. pol. tłum.: ‘świergotać’, ‘szczebiotać’] (por. Holub, Kopečný 1952: 422; Strutyński 1972: 88–89). Możemy zaobserwować, że starosłowiańskie formy: *vorbъcb // vorbъjъ* mają powiązanie z lit. *žvirblis*, łot. *zvirbulis* i grec. *rhóbillōs* ‘jakiś ptak’ (za: ČES 2001: 720). Pierwotny nagłos ocalał w języku lit. *žvirbilis*, a jego pień *zwīrb-* informuje o ‘świerkotaniu’ (por. Brückner 1927/1993: 631–632). Jest to kontynuacja – jak zaznacza Wiesław Boryś (2005: 710) – psł. dial. **vorbъlъ* ‘wróbel’ z przyrostkiem **-lъ* (por. podobnie utworzone lit. *žvirblis*, łot. *(ž)zvirbulis*), natomiast w językach słowiańskich występują nazwy tego ptaka z innymi przyrostkami. Mamy zatem do czynienia z wyrazami chronologicznie pochodzącymi od nazw z epoki bałtycko-słowiańskiej. Od XIV wieku w Polsce zanotowano formy *wrobl*, a na Kaszubach *wróbel*. Ich odpowiedniki w oficjalnych grupach Słowiańszczyzny mają następujące nazwy, które przybrały odpowiednie ukształtowania leksykalne: płb. *vorble*; dł. *wróbel*; gł. *wrobl*; zdrob. *wróbelek*. Według *Słownika etymologiczno-motywacyjnego słowiańskiej zoonimii ludowej* istnieje wyraz *vrabču*, bułg. *vrabču* [apel. *vrabčé* ‘wróbel’], ale w tym wypadku chodzi o ‘drobnego gołębia podobnego do wróbla’ (por. SEMSZL t. 4, Warchoł 2014: 242). Ze względu na zasób nazw ptaków używanych we współczesnej terminologii ornitologicznej, ale również z uwagi na strukturę i pochodzenie, mamy zazwyczaj do

²⁶ Zauważalna oboczność [j:c] *vrabъjъ // vrabъcb* pojawia się także przy innym reprezentancie awifauny, u którego występuje alternacja [j:l] – czes. *krahujec // krahulec*. Warto także zwrócić uwagę na fakt – jak podkreśla Brückner (1927/1993: 631) – że staropolski *wróbl* (współcześnie *wróbel*) w cerk. miał formę *wrabij*, analogicznie *krogulec* występował w cerk. jako *kraguj*.

czynienia z nazwami jednoczłonowymi, o czym przekonamy się również w dalszej analizie.

W trakcie prowadzonej analizy, skoncentrowanej wokół leksemu *wróbel*, należącego do kategorii pojęciowej ptactwa, warto zwrócić uwagę również na trzy formy **homonimiczne**, gdzie kształt graficzny lub ciąg liter decyduje o różnych interpretacjach gramatycznych (Butler 1984: 7 i 354), co świadczy niewątpliwie o wielkiej różnorodności, a także o bogatej strukturze języka. Por. np. wyraz *wróbla* – rzeczownik rodzaju męskiego, liczby pojedynczej w dopełniaczu i bierniku oraz przymiotnik rodzaju żeńskiego liczby pojedynczej w mianowniku i wołaczu. Przywołać także można drugą formę homonimiczną, czyli hasło *wróble* – rzeczownik rodzaju męskiego liczby mnogiej w mianowniku, bierniku i wołaczu oraz przymiotnik rodzaju nijakiego liczby pojedynczej w mianowniku, bierniku i wołaczu, a także przymiotnik rodzaju męskiego w liczbie mnogiej w mianowniku, bierniku i wołaczu. Trzecia nazwa homonimiczna ma formę gramatyczną *wróbli* – rzeczownik rodzaju męskiego, liczba mnoga w dopełniaczu oraz przymiotnik rodzaju męskiego w liczbie pojedynczej w mianowniku, bierniku i wołaczu.

Na przestrzeni wieków nazwy wróbla były różnie używane, zwłaszcza jeżeli chodzi o określenia tego ptaka w terminologii ludowej. Na ***vrabce domácího***, tj. *Passer domesticus*, mówiono: *brabčák, brabčik, brabec, brablc, brable, brablec, čabrák, čamrák, čimčarák, čtilipák, čtilipec, drabčák, drabec, kroučák, šimčik, šimek, škudlan // škudlán, škudlivec, špelc, špelec, špllec, šprcek, šprlec, štěrabec, štilip // štilíp, štilipák, štilipec, štilipáček, šťarabec, šťáblík, švihlík, šviholec, taškář, vrabčák, vrabčisko, vrabčiště, vrabčik, vrabčiček, vrabec, vrabel, vrablec, vroběl*, natomiast na ***vrabce polního*** – *Passer montanus* mówiono: *kamenář, oupolník, úpolník // upolník, upolníček, polník, polňák, prosňák, semenník, skalník // skálník, skrček, skřeček, studnař // studnář, studňák, ščrček, špulec, štěček, štilip, štilipec, štipak, švihlík // švihlík* oraz znane są również wyrazy dwuczłonowe: *brabec polní, brabec skalní, vrabec polní, vrabec skalní, vrabec studničný, vrabec švihlík* (por. Komárek 2007: 142; Klůz 1977: 192–193; Machek 1997: 697;

Lamprecht 1958: 368; Trávníček 1952: 1667; Kněžourek 1911/1912; Haller 1969: 262 i in.).

Współcześnie istnieją takie wyrażenia kolokacyjne z wyprofilowanym reprezentantem awifauny *wróblem*, które dotyczą różnych sfer życia w komunikacji międzyludzkiej, na co zwraca szczególną uwagę Patrik Ouředník, autor książki *Šmírbuch jazyka českého – Slovník nekonvenční češtiny* (2005) [tzw. Słownik niekonwencjonalnej czeszczyzny], por. *nádražní vrabec* ‘drzy’, ‘troufaly’ [dosł. *dworcowy wróbel* ‘bezczelny’, ‘arogancki’, ‘zuchwały’, ‘zbyt śmiały’] (s. 60); *těhotný(ej)*²⁷ *vrabec* ‘hledět // dívat se hloupě’, ‘vyjeveně’ [dosł. pol. tłum.: *wróbel w ciąży* ‘patrzeć // gapić się głupio’, ‘ze zdziwieniem // zdumieniem // przerażeniem’] (s. 80); *bejt*²⁸ *tlustý(ej)* *jak ženatý vrabec pod kolenem* ‘hubený’ [dosł. pol. tłum.: *być gruby jak żonaty wróbel pod kolanem* ‘szczipły’] (s. 92); *být tlustý jak vyskákaný vrabec* ‘hubený’ [dosł. pol. tłum.: *być gruby jak wyskakały wróbel* ‘szczipły’] (s. 92); *často jak vrabec, dlouho jak kanec* ‘muž // mladík pohlavně zdatný’ [dosł. pol. tłum.: *często jak wróbel, długo jak knur // dzik* ‘mężczyzna // młodzieniec zdolny płciowo’] (s. 143); *hlídat vrabce* ‘mrtvý’ [dosł. pol. tłum.: *pilnować wróble* ‘być martwym // nie żyć’] (s. 149); *vrabec* ‘nováček’, ‘voják prvního ročníku’ [dosł. pol. tłum.: *wróbel* ‘nowicjusz’, ‘żółtodziób’, ‘żołnierz pierwszego rocznika’] (s. 348).

Inny leksykon, *Slovník nespisovné češtiny* [tzw. Słownik nieliterackiej czeszczyzny] przywołuje również awifaunistyczny wyraz *vrabec* z kwalifikatorem wulgarności, który oznacza ‘*mužské přirození*’ [pol.: wróbel ‘męskie przyrodzenie’] (Hugo 2006: 418).

W języku polskim, zwłaszcza w terminologii ludowej analizowany wróbel na przestrzeni wieków przybierał różne określenia. *Passer domesticus*, czyli ogólnie rozumiany wróbel, utożsamiany był

²⁷ Końcówka *-ej* w przymiotniku *těhotnej* świadczy o używanym języku potocznym, a nie literackim. Twardotematowe czeskie przymiotniki winny mieć długą końcówkę (*y*), a miękkotematowe – nieodmienną końcówkę (*i*) z iloczasem.

²⁸ Podobnie zaprezentowany czasownik *bejt* jest podany w formie potocznej, a nie literackiej. W poprawnej formie posiadałby konstrukcję *být*.

z następującymi nazwami i ludowymi terminami: *wrobl*, *wrobl domowy*, *wróbl browarny*, *wrobel*, *wróbel*, *wróbelek*, *wrambel*, *warbl*, *brubel*, *drybel*, *hrybel*, *wrabec*, *śmieciuch*, *szpoc*, *dzimba* // *dzimbol*, *wrobel domowy*, *wróbel pospolity*, *zięba wróbel*, *łuszczak wróbel domowy*. Natomiast *Passer montanus*, czyli ogólnie pojmowany *mazurek*, określany był takimi terminami, jak: *wróbl leśny*, *wrobel leśny*, *wrobel gorny*, *wrobel polny*, *mazurek*, *mazurka*, *marcinek*, *żydek*, *zięba mazurek*, *wróbel mazurek*, *łuszczak mazurek*, *łuszczak wróbel polny*, *łuszczak wróbel domowy* (por. Strutyński 1972: 21; Taczanowski t. 1, 1882: 457–462). Z kolei *wróbla skalnego* (*Petronia petronia*) nazywano *wrobel troistego koloru*, *zięba pospolita*, *zięba leśniczka*, *zięba leśna* (por. Strutyński 1972: 21). Ogólnie dawniej używana była także nazwa *wróbl* (por. Bralczyk 2019: 280).

Od kategorii pojęciowej ptactwa pochodzą również nazwy nosicieli ludzkich nazwisk. W Czechach odnotowano nazwy osobowe, kojarzące się z tym opisywanym ptakiem. Tutaj są również zaliczane nazwy posiadające wariantywne określenia, takie jak: *Vrabec*, *Vrabčák*, *Vrabka*, *Vrablec*, *Brabec*, *Brabek*, *Brab*, *Brabač*, *Brabeček*, *Brabek*, *Brabák*, *Brábek*, *Brabic*, *Brablec*, *Brablík*, *Bráblík* włącznie z ich odmianami, mającymi podstawę słowotwórczą w nazwach pochodzenia obcego, np. polskich i niemieckich: *Wróbel*, *Wrobel*, *Wrubel*, *Vráb*, *Vrábl*, *Vrabel*, *Vrábel*, *Vrablík*, *Vráblík*, *Vrobl*, *Spatz* (*Špac*), *Sperling* (*Šperlink*), *Passer* itp. (por. Hudec 2017: 120–124; Mates 2002: 30–31; Moldanová 1983: 46 i 274; Černý, Holeš 2004: 78). Eva Mrhačová (2013: 62–65) sporządziła czeski i polski wykaz, w którym zaznacza *příjmení kopírující bud' zcela anebo s nepatrnou krajovou hláskovou modifikací názvy živočichů, spisovné, hovorové, zdrobnělé* [tłum. pol.: nazwiska kopiujące albo całkowicie lub z nieznaczną zgłoskową modyfikacją nazwy zwierząt (występujące w stylu literackim, potocznym i w zdrobnieniach)]. W tym zestawieniu został również uwzględniony od rdzenia słowotwórczego czeski termin *Vrabec* // *Brabec*, *Brabenec* // *Bravenec* i polski *Wróbel*. Z badań przeprowadzonych przez polskich uczonych (por. Zawadzki 2002; Rymut t. 1–10, 1992–1994, 1999, 2001)

wynika, że na terytorium Rzeczypospolitej również występują „ptasie” nazwiska noszone przez ludzi zamieszkujących ten teren. Ponad 80% osób noszących nazwisko *Wróbel* mieszka w południowej części Polski. Jan Grzenia (2002: 375) wymienia spośród nazwisk *Wróbla* i *Wróblewskiego*. Natomiast *Słownik najstarszych nazwisk polskich* podaje, że istniały nazwy osobowe *Wrobl* i *Wroblowic(z)* (Kowalik-Kaleta, Dacewicz, Raszewska-Żurek 2007: 178). We wschodniej części regionu Śląska Cieszyńskiego w Jabłonkowie (czes. *Jablunkov*, niem. *Jablunkau* u schyłku XVII wieku w czasach austriackich) spotkać można było takie nazwiska, jak: *Wróbczak*, *Wrubczok*, *Wróbczyk*, *Wrubczik*, *Wróbel*, *Vrubel*, *Vrobel*, *Wrobel*, *Wrubel*, *Wróбка*, *Vrubka*, *Wróbkowa*, *Wrubkowa*, *Wróblík*, *Wrublík*, *Wróblowa*, *Wrublowa* (Lipowski 2002: 190).

Motywróbla odnaleźć można również w architekturze. Z wróblem czes. *vrabcem* – jako reprezentantem świata awifauny mogliśmy się spotkać na fasadzie jednej z kamienic znajdującej się przy ulicy Podskalská 29 w praskiej, historycznej miejskiej części *Nové Město* czeskiej stolicy. Dom ten określany był mianem: *U vrabce*. Wzmianka o tym budynku pochodzi z 1725 roku (za: Petrářová 2008: 280). Obecnie na parterze mieści się restauracja, która nazywa się *V Podskalí*.

Atlas nazw geograficznych Słowiańszczyzny zachodniej dotyczący Pomorza Zachodniego przywołuje następujące miejscowości: *Wróblewo*, *Warblewo* i *Wróblino*, które znajdują się w okolicach Słupska (por. Kozierowski 1945: 133). W innym leksykonie, w *Słowniku nazw miejscowości i mieszkańców z odmianą i poradami językowymi* wymienione zostały miejscowości: *Wróblew* (przymiotnik: *wróblewski*, mieszkańcy: *wróblewianin* i *wróblewianka*); *Wróblík Królewski* (przymiotnik: *wróbliński*, mieszkańcy: *wróbliczanin* i *wróbliczanka*); *Wróbliniec* (przymiotnik: *wróbliniecki*, mieszkańcy: *wróblińczanin* i *wróblińczanka*); *Wróblowa* (przymiotnik: *wróblowski*, mieszkańcy: *wróblowianin* i *wróblowianka*) (patrz Kubiak-Sokół, Pawlaczyk, Wesolek, Wiśniakowska 2007: 360). Zaś w *Słowniku etymologicznym miast i gmin* odnotowano następujące nazwy: *Wróblew*, *Wrobliw*, *Wróblewo*, *Wróblowice* (por. Rospond 1984: 439).

Naszym przodkom wróble czasami zastępowały prognozę pogody. W monografii *Plamka mazura* (Pióro 2019: 373) zaznaczono kilka przykładów, por.: „gdy wróble np. spokojnie siedzą, to żadna nie nastąpi odmiana na jutro. Pogoda jest, gdy wróble kąpią się w wodzie i świergocą lub gdy grzebią w piasku, lub spokojnie siedzą”; „deszcz zaś będzie padał, gdy wróble świergocą i mocno w kupę się zbijają; lub mocno się napuszą i skubią”. Tu i ówdzie sądzono, że „w czasie deszczu rozmawiają wróble z dyjabłami w lesie”. Pamiętano też, że „odchody wróbla służą za lekarstwo”.

Benedyktyńska zakonnica Hildegarda z Bingen *wróbla* czes. *vrabce* opisywała następującym stwierdzeniem: *zdržuje se poměrně často v oblasti hustého vzduchu, a proto jeho maso není kvalitní a nehodí se k jídlu ani pro zdravé ani pro nemocné lidi. Není vhodný ani k léčebným účelům* (*Ptačí medicína – Přírodopis, kniha VI., O ptácích, bod 41*) [tłum. pol.: przebywa stosunkowo często w obszarze gęstego²⁹ powietrza, dlatego jego mięso nie jest dobrej jakości i nie nadaje się do jedzenia zarówno dla ludzi zdrowych, jak i chorych. Nie jest zalecany nawet do celów leczniczych]. Według Konstantina: *Je to ptak ... velmi horké povahy a smilný, proto jeho maso, pokud se často jí, vzbuzuje smilnost* (Hadravová 2008: 396) [tłum. pol.: jest to ptak ... bardzo gorącego charakteru oraz jest rozpustny i lubieżny, dlatego jego mięso, o ile jest często konsumowane, wzbudza rozwiązłość]. Również perski lekarz, filozof i uczonec Awicenna, nazywany „ojcem nowoczesnej medycyny oraz uczonym islamu”, uważał, że spożywanie mięsa i jajek wróbla pobudza do rozwiązłości (por. Kobielus 2002: 345). Jak zaznaczono w jednym z *Bestiariuszy*, jedynie krew menstruacyjna wróbli miała właściwości lecznicze, jeśli potarło się nią trzy razy na krzyż bolące wrzody (por. Vargas 2020: 169). Zdaniem Władysława Tkaczanowskiego (t. 1, 1882: 460–462) mięso wróbli jest dosyć smaczne, lecz niechętnie jadane

²⁹ Chodzi tutaj o wyraz *spissus*, czes. *hustý*, pol. *gęsty*, lecz najprawdopodobniej wskazuje on na odbicie otaczającej rzeczywistości, podkreślając, że wróble chętnie tarzają się w kurzu i popiele (por. Fuksová 2013: 110).

z powodu mylnego mniemania, jakoby ptaki te często podlegały wielkiej chorobie. Lecz kiedy autor ów opisywał *mazurka* (*Passer montanus*), to podkreślał, że mięso tego gatunku jest delikatniejsze niż innych wróbli. Czeski piętnastowieczny polihistor Pavel Židek, znany raczej jako Paulus de Praga, w swoim dziele przyrodoznawczym *Liber viginti arcium* (hasło 154) podaje, że: *vrabec často trpí padoucníci, protože pojídá blín* [tłum. pol.: wróbel często choruje na epilepsję, ponieważ je szaleje // lulek]. Podobnie o tym reprezentancie kategorii pojęciowej ptactwa wypowiadał się czternastowieczny Claretus (por. *Fyziologář* heslo č. 99, zob. także *Ptačí zahrádka*, Nechutová 1991: 49): *pojídá blín, který má pátý stupeň chladnosti: kdyby blínu okusil člověk, zešilel by nebo by zemřel. Kvůli přílišné požívačnosti trpí vrabec také padoucníci* [tłum. pol. wróbel je szaleje, który ma piąty stopień chłodności: jeżeli by szaleju spróbował człowiek, to oszalałby lub mógłby nawet i umrzeć. Przez stosunkowo nadmierną żądzę rozkoszy cierpi wróbel na epilepsję]. W dalszej części dzieła Klareta znajduje się wiersz o opisywanym przedstawicielu awifauny.

W tekście czeskim zachowany jest ważny czynnik tekstologiczny, jakim jest rym, więc warto byłoby go oddać również w tekście polskojęzycznego przekładu. Starano się również w polskojęzycznym tłumaczeniu zachować taką samą liczbę sylab, jaka występuje w tekście czeskim (podano je na końcu każdego wersu), por.:

Czeski tekst:	Polskie tłumaczenie:
<i>Horké krve je vrabec,</i> (7)	Krwi gorącej wróbel jest, (7)
<i>mu nestřídmost přivodí konec:</i> (9)	niewstrzeźliwość to jego kres: (9)
<i>čas-li jen v přepychu tráviš,</i> (8)	jeśli czas w luksusie spędzasz, (8)
<i>ty žití se předčasně zbaviš.</i> (9)	przedwcześnie życia się pozbawiasz. (9)
<i>Teplo v něm zůstává přec,</i> (7)	Ciepło w nim pozostaje, (7)
<i>ač blínem se živívá vrabec:</i> (9)	szaleju wróbel konsumuje: (9)
<i>někdo se s lupiči druzí –</i> (8)	ktoś ze zbójami się brata – (8)
<i>přec statky své, rozkoše, množí.</i> (9)	włości swe, rozkosze powiela. (9)

<i>Záhubná padoucnice</i> – (7)	Padaczka to zagłada – (7)
<i>ta přečasto napadá vrabce:</i> (9)	ona często wróbla dopada: (9)
<i>holduješ přepychu příliš</i> – (8)	dostatkowi się oddajesz – (8)
<i>tím rychleji k pecku se blížíš.</i> (9)	prędzej do piekła się dostajesz. (9)
Klaret, ok. 1320–1370	<i>Ptasi ogród</i>
(<i>Ptačí zahrádka</i> 1991: 49–50)	[tłum. własne – L.H.]

Ciekawej analizy dotyczącej czeskich nazw ptaków w *Fysiologáři* Klareta³⁰ dokonał Vladimír Šmilauer (1940: 383–394), omawiając również staroczeski wyraz *wrabecz*.

Grecki uczyony Arystoteles w swoim manuskrypcie (*De generatione animalium* 786a, księga V, rozdz. VI) napisał, że zwierzęta, w tym także ptaki jednokolorowe, nie zmieniają swojego koloru, chyba że w wypadkach choroby, co zdarza się bardzo rzadko; tak np. widziano już *kuropatwę*, *kruka*, **wróbla** i *niedźwiedzia* koloru białego. Arystoteles w tym samym dziele (pol. *O rodzeniu się zwierząt*, czes. *O rozmnožování živočichů* – *De generatione animalium* 774b, księga IV, rozdz. VI) twierdził, że niektóre ptaki rodzą młode w stanie niedojrzałym i ślepe. Są to ptaki, które znoszą wiele jaj, chociaż nie są wielkiego wzrostu, np. *wrona*, *sroka*, **wróble** i *jaskółki*.

Ojciec i Doktor Kościoła Izydor z Sewilli (*Etymologiae* XII, rozdz. VII, par. 68) podkreślał, że *wrabci* (*passeres*) *jsou malí ptáci, pojmenovaní podle svého malého těla* (*parvitas*); *odtud je odvozeno i slovo pusillus, to znamená „malý“* (*parvus*) [tłum. pol.: wróble są małymi ptakami nazywani według małego ciała; stąd wywodzi się i słowo *pusillus*, które oznacza ‘mały’ (*parvus*)]. Z tym wywodem nie zgadza się tłumaczka Jana Fuksová (2004: 216), która twierdzi, że myląca etymologia Izydora wywodzi się wyłącznie z formalnego podobieństwa słów: *passer* a *parvus*, a taka etymologia nie jest jednak znana.

³⁰ Oprócz opisanej już lokalizacji wróbla u Klareta (patrz ClarPhysPZ 99) znane są jeszcze inne wzmianki o tym reprezentancie świata awifauny (por. ClarGI 221; ClarBoh 91; ClarPhys 561; ClarEx 78). Szersze rozważania patrz: Hadravová 2008: 396.

Jedną z właściwości, którą ludzie okresu antycznego przypisywali wróblowi, była cecha bojaźliwości // trwożliwości (por. dzieło rzymskiego filozofa, pisarza i nauczyciela retoryki Klaudiusza Eliana [Ailiános: *O właściwościach zwierząt*] *De natura animalium libri XVII*, rozdz. VII, 19). Wróbla uznawano także za niszczyciela urodzaju na polach (por. *De natura animalium libri XVII*, rozdz. VII, 41 oraz *Světlem zvířat* II díl, 2 část 1974: 322–324). Wielki rzymski liryk Katullus z Werony około 84–54 roku p.n.e. nazwał w swych wierszach ukochaną Klodię właśnie wróblem Lesbii, wyrażając zarazem miłość i nienawiść do niej (por. *Na śmierć wróbla Lesbii 1–5*³¹).

Średniowieczny traktat o symbolice zwierzęcej (por. *Aviarium* rozdz. XXIII i in.) charakteryzuje wróbla jako istotę pokrzykującą (Hugon z Folieto 2005: 113). Dwunastowieczny pisarz na przykładzie wróbla chciał pokazać obowiązek roztropności i rozwagi, gdyż uważano, że pod nazwą wróbla kryje się w każdym człowieku zmienność umysłu.

³¹ Por. *Lugete, o Veneres Cupidinesque*
Et quantum est hominum venustiorum.
Passer mortus est meae puellae,
Passer, deliciae meae puellae,
Quem plus illa oculis suis amabat:
O placz, Wenero! Płaczcie, Kupidyńki!
Płaczcie wy wszyscy, co tkliwiej czujecie:
umarł wróbelek, rozkosz mej dziewczynki,
którego ona ukochała przecie
od oczek swych...
Na śmierć wróbla Lesbii, 1–5; tłum. Witold Zechenter.

Inne tłumaczenie:

Zapłacz, Wenero, płaczcie, Kupidyńy,
uderzcie w lament, wszystkie serca wzniosłe!
Umarł wróbelek mej ślicznej dziewczynie,
wróbelek, oczko w głowie mej dziewczyny; tłum. Grzegorz Franczak.

Wróbel Lesbii, o którym śpiewa Katallus – jak podkreśla Fuksová (2004: 216–217) – *je jistě nejznámějším vrbcem v klasické literatuře* [tłum. pol.: jest zapewne najbardziej znanym wróblem w literaturze klasycznej]. Szerszą analizę dotyczącą przedmiotowego wróbla przedstawiają Aleksandra Klęczar oraz Grzegorz Franczak (2013).

Sądzone, że wróbel jest ptakiem niestałym i niewytrwałym, dlatego symbolizuje ruchliwość umysłu. Rzymski³² pisarz Pliniusz Starszy (*Naturalis historia* X, 107) mówił o tym ptaku, że nie ma długiego życia. Jego niska wartość – według *Świata symboliki chrześcijańskiej* – sprawia, że był symbolem niepozorności (Forstner 1990: 248), do którego nawiązywał sam Chrystus (por. Mt 10,29–31 i Łk 12,6–7). Wróbla przywołuje również chrześcijański pisarz Orygenes (*Homilie o Ewangelii św. Łukasza, Homilia XXXII*, par. 3 – szersze rozważania patrz wyekscerpowane przykłady XXIII–XXIV w niniejszej monografii). Według niektórych podań – jak zaznacza Aleksandr Góra (1997: 586–587, 598) – szara barwa upierzenia i mizerne rozmiary wróbla miały być karą za jego udział w męce Chrystusa.

Wróble były związane z życiem różnych świętych lub błogosławionych, stawały się ich nieodłącznymi atrybutami³³ oraz towarzyszyły im w różnych sytuacjach w ich życiu. Można wymienić takie osobowości, jak: włoską zakonnicę zakonu benedyktynek bł. Marię Fortunatę Viti³⁴,

³² Rzymianie wykorzystywali słowo *passer* w większości przypadków jako pochlebstwo lub komplement. Tego natomiast już nie można powiedzieć o Cyceronie (por. *De divinatione* II, 65), który wyraz *passerculus* użył w pejoratywnym znaczeniu (por. Fuksová 2004: 216; Kuřáková, Marek, Zachová 2002: 296). Inny rzymski poeta Gajusz Waleriusz Katullus łac. Gaius Valerius Catullus (por. *Carmina* 2,1–5) również wykorzystywał w swoich utworach nazwę tego ptaka, który był jednym z najbardziej znanych reprezentantów awifauny w literaturze klasycznej (por. <http://referaty.aktuality.sk/vrabec-domaci/referat-25553> [dostęp: 21.10.2022]).

³³ Wróblom od czasów antycznych przypisywano rozwiązłość i lubieżność. Uważano nawet, że ich jaja mają własności afrodyzjaku. Wróble stały się więc ptakami Afrodyty, greckiej bogini miłości, piękna, pożądania i płodności, utożsamianej z Wenus (por. Royt, Šedinová 1998: 135). Grecki pisarz, retor i gramatyk Atenajos z Naukratis (czes. Athénaios z Naukratidy) pod koniec drugiego wieku w księdze *Deipnosophistae* (czes. *Hostina sofistů*, pol. *Uczty mędrców* IX, 391) zaznacza, że wróbel lubi się z każdym kochać i dlatego był uważany za symbol sprośności, nieprzyzwoitości i obleśności.

³⁴ Ptaki wokół benedyktyнки zbierały się całymi stadami i śpiewały na cześć Boga. Rozmawiała i pomagała szczygłom, wróblom, kurczakom i innym ptakom. Pewnego razu wróbel wleciał przez okno do celi bł. Marii Fortunaty Viti, któremu dała w dzióbek kawałek wełny i powiedziała mu: „Leć teraz i zbuduj gniazdo”, a on chwycił ową wełnę, posłusznie odleciał i uczynił to, co mu siostra poleciła (por. Szczepanowicz 2007: 91; Cruz 2004: 449–450).

św. Teklę z Mori(a)na³⁵; franciszkanina i eremity z XIII wieku bł. Gandolfa z Binasco³⁶; hiszpańskiego prezbitera z XIII wieku, założyciela Zakonu Kaznodziejskiego (dominikanina) św. Dominika Guzmana³⁷; św. Teresę³⁸ czy św. Justynę³⁹ (por. Szczepanowicz 2007: 91–92).

³⁵ Wróble przez swoje ćwierkanie powodują nawet wielki hałas, co może niektórym przeszkadzać, zwłaszcza jeżeli jest ich większa liczba lub pokaźne stado. Wróble sprawiały kłopot św. Tekli z Morina, ponieważ wielkie ich stado, siedzące na dębach wokół jej pustelni, zakłócało ćwierkaniem medytację i jej głęboką kontemplację podczas modlitwy, nadlatując lub siadając bezpośrednio na niej. Święta modliła się do Boga, aby uwolnił i wyratował ją od wróbli, żeby opuściły jej okolicę – tak też się stało, jak podkreślano w monografiach *Zwierzęta i rośliny w życiu świętych* oraz *Tajemnice, cuda i osobliwości w życiu świętych* (por. Szczepanowicz 2007: 91; Cruz 2004: 437).

³⁶ Można przywołać jeszcze inny przykład, pokazujący, że ćwierkanie wróbli to próżny hałas i wrzawa. Ponieważ franciszkanin sływał ze swoich kaznodziejskich zdolności, zmuszony był dać pokaz wielkopostnych lentyńskich kazań. Gdy w Środę Popielcową bł. Gandolf z Binasco głosił kazanie, w tym samym czasie wróble ćwierkały tak głośno, że wierni nie słyszeli jego słów. Rozkazał ptakom, aby zamilkły, i podobno nie odezwały się już do końca kazania. Niedługo po tym zdarzeniu bł. Gandolf z Binasco zmarł. Świadkowie twierdzą, że w nocy przed jego pogrzebem wielkie stado wróbli nawiedziło kościół, podzieliło się na dwie grupy i ćwierkało na głosy *Te Deum* (por. Szczepanowicz 2007: 92; Cruz 2004: 444).

³⁷ Św. Dominik oskubał wróbla żywcem, aby dokuczyć Diabłu (Kopaliński 2001: 487).

³⁸ Według legendy hiszpańskiej św. Teresa pragnęła spowiadać i w związku z tym codziennie prosiła Boga, by uczynił ją spowiedniczką. Jednego dnia ukazał jej się dobry Bóg i rzekł: „Tereso, powiadasz, że chcesz być spowiedniczką, a Ja chcę cię wypróbować, by zobaczyć, czy mogę spełnić twoje pragnienie. Daję ci małą szkatułkę i rozkazuję, byś nie otwierała jej przez trzy dni”. Ciekawość nie dała jednak świętej spokoju i wieczorem otworzyła szkatułkę, z której wyskoczył wróbelek i odleciał. Przybył wówczas Pan i powiedział: „Widzisz Tereso! Nie możesz być spowiedniczką, ponieważ nie potrafisz dochować tajemnicy” (por. Szczepanowicz 2007: 92; Santucci, Klimaszewski 1988: 192–193).

³⁹ Chodzi o kuszenie św. Justyny – Akladiusz, przyjaciel Cypriana, przemienił się razu pewnego we wróbla, by dotrzeć do okna Justyny. Lecz jak tylko dziewczyna na niego spojrzała, znowu stawał się Akladiuszem. Pozostał przy oknie pełen trwogi, gdyż nie umiał zejść, a brakowało mu odwagi, by wejść do środka. Wtedy Justyna,

Paulin z Noli – jak zaznaczają niektórzy badacze (por. Kobielus 2002: 345) – przyrównywał do wróbla nawet samego Chrystusa (*hic passer summus*), jedyne Syna Bożego, który umarł i zmartwychwstał. Wspomniany biskup przywoływał także Boską Mądrość, objawiającą się tym, którzy ją pragną odnaleźć. Chrześcijański poeta łaciński Paulin – jak zaznacza Antoni Swoboda (2002: 135) – w swoich listach starał się przekonać czytelników, by szli za Chrystusem i naśladowali Go, a więc by realizowali w sobie symbolikę⁴⁰ wróbla. Podobną analogię zastosował benedyktyn, egzegeta i mistyk Rupert z Deutz (Tuitiensis).

Chociaż poddany analizie reprezentant kategorii pojęciowej ptactwa, konceptualizowany *wróbel* czes. *vrabec* (por. <https://cs.sr76beerworks.com/sparrow-spirit-animal> [dostęp: 21.10.2022]) jest przez swój wygląd zdecydowanie niewielkich rozmiarów, to jednak wcale nie oznacza, że nie może być naszym duchowym przewodnikiem i podążać nieustannie z nami przez życie. Posiada on wiele różnych znaczeń – od symboliki własnej wartości, przez konotację twardej i zespołowej pracy, po produktywność, twórczość, radość z małych rzeczy, kończąc na energii i pozytywnym myśleniu.

lękając się, że mógłby spaść i stracić życie, ulitowała się i dała mu drabinę, by mógł sobie pójść (Santucci, Klimaszewski 1988: 148–151, według Jakuba de Voragine).

⁴⁰ Owa symbolika wróbla przejawia się nie tylko w samotności, ale przebywanie na dachu (por. Ps 102,8) oznaczało dla Paulina z Noli – jak zaznacza Swoboda (2002: 135) – osiągnięcie pewnego stopnia doskonałości, natomiast schodzenie do domu jest powracaniem do dawnego, grzesznego życia.

ROZDZIAŁ 2

CZESKIE I POLSKIE PRZEKŁADY BIBLIJNE NAZW NALEŻĄCYCH DO KATEGORII POJĘCIOWEJ PTACTWA Z BAZOWYM KOMPONENTEM LEKSYKALNYM ‘WRÓBLA’

2.1. Wróbel w tekstach biblijnych

Studiując systematycznie w wolnych chwilach *Biblię*, można się czasem natknąć na dosyć ciekawe zawilości i problematyczne kwestie językoznawcze – zwłaszcza jeżeli korzysta się z różnych przekładów równocześnie (czego jestem wielkim zwolennikiem, ponieważ wtedy zdecydowanie łatwiej jest nam odkryć zaistniałe różnice nie tylko wewnątrzjęzykowe, ale i zauważalne dysproporcje międzyjęzykowe). Zdarzają się takie sytuacje, że analizowane tłumaczenia różnią się od siebie w mniejszym lub większym stopniu¹. W celu pokazania dokonanych międzyjęzykowych różnic translacyjnych dotyczących najczęściej doboru **hiperonimicznych** i **hiponimicznych** jednostek leksykalnych w poszczególnych wersetach biblijnych tekstu docelowego, wykorzystalem w niniejszej czesko-polskiej konfrontatywnej analizie leksykalnej

¹ Przeprowadzane analizy odmiennej ekwiwalencji językowej (częściowo podobnej, w mniejszym lub większym stopniu różnorodnej albo wręcz zupełnie innej), szczególnie w procesie translacji i zabiegu przekładoznawczego, stają się jedną z głównych przyczyn powstawania wielu prac naukowych, w tym także kilku moich artykułów w krajowych i zagranicznych czasopismach oraz rozdziałów opublikowanych w wieloautorskich wydaniach, a także sześciu monografií autorskich.

spora ilość tzw. „podstawowych” tj. bazowych i „dodatkowych”, czyli uzupełniających przekładów *Pisma Świętego*, o których wspomniałem we *Wprowadzeniu* do niniejszej monografii (patrz s. 23–29).

W trakcie przeprowadzanej analizy zetknąłem się w dwudziestu czterech przebadanych wersetach biblijnych (w zależności od rodzaju tłumaczenia) z przedmiotową leksyką, najczęściej z zakresu badanych **hiperonimicznych** i **hiponimicznych** wyrażań, takich jak *ptak* – *wróbel*; czes. *pták* – *vrabec*, które znajdowały się w dziewięciu księgach *Pisma Świętego*, w tym: (dwadzieścia wersetów było w siedmiu księgach należących do *Starego Testamentu*: Kpł, Hi, Ps, Prz, Tb, Oz i Jr oraz cztery wersety znajdowały się w dwóch *Ewangeliach* w *Nowym Testamencie*: Mt i Łk). Zaobserwowane najważniejsze translacyjne różnice i podobieństwa przedstawiam na końcu niniejszej monografii w formie tabeli wraz z krótkim podsumowaniem.

Nad rolą biblijnego zwierzyńca zastanawiała się między innymi Anna Kamieńska. Zwróciła ona uwagę na fakt, że bestiariusz biblijny napęłnia w sferze paraboli karty *Pisma Świętego* ruchem, życiem i nieopisaną poezją, por. np. *trzepoczą kolorowe ptaki wśród gałęzi drzew i w potrzaskach ptaszników lub leśne orły stoją na skałach – świadkowie historycznych wydarzeń* albo *synogarlice i gołębie przychodzą do ludzkich siedzib, względnie kuropatwy znoszą w bruzdach jaja* bądź interesujący nas bezpośrednio przykład, w którym uwzględniana jest wróblowata terminologia: *kapią się w kurzu drobne wróbelki* (Kamieńska 1980: 70–71; Kamieńska 1990: 171–172; <http://bc.dominikanie.pl/dlibra/plain-content?id=536> [dostęp: 21.11.2022]). Często właśnie opis konkretnie wymienionych przedstawicieli kategorii pojęciowej ptactwa, który został skoncentrowany na ich wyglądzie, sposobie życia oraz zachowaniu się, kształtują swoje tło dla wielu perykop, które często pełnią funkcję środków stylistycznych, służących przybliżeniu Bożego orędzia.

Przedmiotowy *wróbel* na kartach *Biblii*² przedstawiany jest na wiele sposobów, który ma najogólniej powiedziawszy ambiwalentne

² Według *Leksykonu wszystkich zwierząt biblijnych* (por. Bosak 2018: 701), w Palestynie występują: wróbel domowy (*Passer domesticus*) i mazurek (*Passer*

konotacje ze względu na fakt, że np. określany jest jako ‘uciekiniery i zdrajca’ (Ps 10,2 // 11,1); innym razem symbolizuje ‘kaznodziejów i skromnych mnichów zakładających w przenośni klasztory na gałęziach cedrów libańskich’ (Ps 104,17); w kolejnym fragmencie prezentowane jest jego ‘miejsce przebywania w bliskości świątyni, gdzie analizowany najczęściej w przekładach *wróbel* zakłada swoje gniazda’ (Ps 84,4), czyli wskazuje na tego, kto dobrze czuje się w domu Boga. Konceptualizowany *wróbel* także oznacza ogólnie pojmowaną ‘samotność’ (Ps 102,8)³; zapowiada ‘szybki powrót z wygnania’ (Oz 7,11); jest również na kartach *Biblii* podawana informacja ‘o sidle i zasadzkach na wróbla’ (Ps 123,7; Prz 7,23); oraz przekazywano wiadomości ‘o jego małej wartości’⁴ (Mt 10,29–30; Łk 12,6–7), gdyż ptaki te odgrywały i nadal odgrywają duże znaczenie⁵ kulturowe, jakie ogólnie funkcjonują

montanus) oraz podgatunek mazarca (*Passer italiae*), wróbel hiszpański (*Passer hispaniolensis*) i wróbel skalny (*Passer petronia*).

³ Niektórzy badacze sugerują (por. Cooper 1998: 300), że słowa te odnoszą się do drozda, wróbel bowiem wcale nie żyje samotnie, ale w stadzie. W *Starym Testamencie* wróbel jest często wzmiankowany, ale być może wzmianki te dotyczą w ogóle wszelakich ptaków należących do rodziny wróblowatych.

⁴ Właśnie owa niska wartość wróbla spowodowała sytuację, że ten opisywany ptak stał się symbolem tzw. „niepozorności” w oczach ludzi, do którego nawiązywał w dwóch *Ewangeliach* sam Chrystus; patrz cztery przeanalizowane przykłady XXI–XXIV w tej monografii (s. 152–171). Jezus w swoich wypowiedziach wymienia wróble, kiedy próbuje definiować miłość Bożą do stworzeń, nawet w stosunku do tego najmniejszego ptaszęcia.

⁵ Por. fragment z *Teologii zwierząt: Ježíš zdůrazňuje zvláštní hodnotu lidí, převyšující hodnotu vrbců, opravdu se zdá, že ústředním tématem je Boží velkorysost – taková, že z pohledu světa bezvýznamní vrbci prodávani „za dva haléře“ jsou ve skutečnosti natolik cenní, že „ani jeden z nich není zapomenut před Bohem“ (viz. Lk 12,6–7). Abychom byli puntičkářští, přinejmenším bychom měli prohlásit, že už v tomto jednom případě je u Ježíše patrné inkluzivní chápání Boží velkorysosti, které kontrastuje s minulým i současným antropocentrem* (Linzey 2018: 60) [tłum. pol.: Jezus podkreśla specyficzną wartość ludzi, przewyższającą wartość wróbli. Wydaje się jednak, że centralnym tematem jest Boża wspaniałość, czyli taki rozmach, mówiący o tym, że z punktu widzenia świata nieznaczące wróble, sprzedawane „za dwa grosze”, są w rzeczywistości tyle warte, że „ani jeden z nich nie zostanie zapomniany przed

w szeroko pojmowanej i zakorzenionej płaszczyźnie symbolicznej, co ma również nieodzowne odzwierciedlenie w sferze frazeologii i idiomatyki. Analizowany *wróbel* może być także – jak zaznacza *Świat symboliki chrześcijańskiej* (por. ŚSC Forstner 1990: 250) – wyrażeniem poetyckim. W niektórych przekładach biblijnych – w zależności od rodzaju tłumaczenia – właśnie przetłumaczony *wróbel* czes. *vrabec* jest sprawcą oślepięcia starego Tobita // Tobiasza (Tb 2,10). W innych wybiórczych przekładach została pokazana relacja między Bogiem a człowiekiem, czyli przenieśnię wyrażona przez porównawczą potęgę *krokodyla* // *lewiatana* do zabawy z *wróblem* // *ptaszkiem* (Hi 40,29), gdzie ten analizowany reprezentant świata awifauny ma przyjazne usposobienie w stosunku do człowieka.

Często w swoich komentarzach np. św. Ambroży przywołuje wróbla. Píše o nim, że nie ma wątpliwości co do tego, iż dusza do wróbla jest przyrównana: *Dusza nasza jak wróbel została wyrwana z sidła łowiących* (Ps 123,7). Doktor Kościoła Ambroży gdzie indziej zaznacza: *Uciekaj na górę, jak wróbel* (por. Ps 10,2). Wskazuje również, że człowiek został porównany do wróbla, bowiem napisane jest: *Stałem się jak wróbel sam jeden na dachu* (patrz Ps 102,8). Dobry jest wróbel, któremu natura udzieliła, iż może latać. Jednak jest – jak konstatuje św. Ambroży – i zły wróbel, który zatracił zdolność latania, splamiwszy się ziemskim brudem. Takimi są owe wróble, opisane w *Nowym Testamencie*, które sprzedawane są za dwa pieniążki (Mt 10,29 i Łk 12,6) – (patrz *Wykład Ewangelii wg św. Łukasza* księga siódma, rozdz. IX, par. 115–118; por. Szoldrski 1977: 293–297).

W rozważaniach dotyczących biblijnej egzegezy alegorycznej skupiającej się na ptactwie, posłużył się nimi w swoich listach również Paulin z Noli (*Epist.* 40,6–10). *Wróbel* zdaniem autora – rozpatrując

Bogiem” (por. Łk 12,6–7). Żeby być pedantycznie drobiazgowym, możemy z dużą dozą prawdopodobieństwa stwierdzić, że w tym konkretnym przypadku odślania się u Jezusa jego wewnętrzne pojmowanie Bożej hojności, która kontrastuje z przeszłym i teraźniejszym antropocentryzmem].

Psalm 102 – najpierw symbolizuje człowieka, który w swym postępowaniu nie tylko realizuje treści mieszczące się w symbolice *pelikana* i *sowy*, ale także dąży do cnoty czuwając na modlitwach i rozważając prawo Pańskie (Swoboda 2002: 134–135).

Oprócz *ptaków*, zwłaszcza *synogarlic // turkawek, gołębi // (gołębic)*⁶, zaliczanych do pojęciowej kategorii zwierząt, uważanych za przedstawicieli ptasich istot ofiarnych, spotykamy się w niektórych przekładach biblijnych również z konceptualizowanymi *wróblami*, pojawiającymi się w interesujących nas obrzędach **ekspiacji**. Zgodnie z Prawem Mojżeszowym⁷ oczyszczenia trędowatego (czes. *malomocného*) dokonuje się krwią jednego zabitego *ptaka* (w niektórych przekładach biblijnych również krwią⁸ *wróbla* – zwłaszcza dotyczy to staroczeskich i staropolskich przekładów *Pisma Świętego*) i puszczeniem w powietrze drugiego, pozostawionego przy życiu (por. Kpł 14,1–7). W podobny sposób przeprowadza się obrzęd oczyszczania domu (patrz Kpł 14,49–53)⁹, por. niżej przeanalizowane przekłady biblijne (I–IX). Warto zaznaczyć, na co również zwraca uwagę MKPŚ, że kapłani nie

⁶ Szerzej o stosowanej leksyce i o kwestiach tłumaczeniowo-translator-
skich, które dotyczą używania biblijnej terminologii rodzaju męskiego *gołębia* czy
rodzaju żeńskiego *gołębic* pisał Zdzisław Kempf w artykule *Gołębic* czy *gołąb*
(Kempf 1984: 335–341).

⁷ Prawo Mojżeszowe zezwalało na spożywanie *wróbli* ches. *vrabců*, ponieważ
one nie znalazły się w wykazie ptaków zakazanych pod względem rytuału i kultu
(patrz Kpł 11,13–19 i Pwt 14,11–18).

⁸ Krew *wróbla* (*ptaka*) miała – według poleceń Boga dla Mojżesza – duże zna-
czenie w procesie oczyszczania domu czy trędowatego (por. Kopaliński 2001: 487).

⁹ Rozdział 14 *Księgi Kapłańskiej* dzieli się pod względem formalnym na
dwie odrębne sekcje, z których pierwsza dotyczy oczyszczeń człowieka (Kpł 14,1–
32 – patrz analizowane przykłady I–IV), a druga koncentruje się na oczyszczeniu
ścian domostw (Kpł 14,33–53 – patrz analizowane przykłady V–IX). Jeżeli zaś cho-
dzi o układ pierwszej sekcji (oczyszczenia z chorób skórnych), można ją podzielić
(za: Tronina 2006: 209) na trzy zbiory:

- rytuał „przejścia” (Kpł 14, 1–9);
- ofiary oczyszczenia (Kpł 14,10–20);
- alternatywne ofiary za ubogich (Kpł 14,21–32).

leczyli chorych. Do ich obowiązków należało postawienie diagnozy, czy jakaś osoba stała się znowu czysta¹⁰ i następnie ich czynność sprowadzała się do odprawiania rytualnego oczyszczenia po jej wyleczeniu¹¹. Rytuály te zostały nazwane przez antropologów „rytuałami

Obrzęd oczyszczenia obejmował dwa elementy: siedmiokrotne skropienie oczyszczonego przygotowanym odpowiednio płynem i przeniesienie nieczystości z uzdrowionego na ptaka, wypuszczonego następnie na wolność (por. Łach 1970: 200), inni tłumaczą – na otwarte pole (*'al-pěně haššādeh*; patrz Tronina 2006: 212), co zapewne miało oznaczać, że nieczystość została usunięta. Liczba *siedem* oznacza *číslo znovustvoření*, por. Ex 20,11 i Gn 2,2 (za: *Výklady I* 1991: 365), czyli 'jest to liczba ponownego stworzenia', 'doskonałości', 'bezpieczeństwa' i 'spokoju' (por. Kopalínski 2001: 378–381). Wykorzystywany w oczyszczeniu płyn składał się z różnego rodzaju domieszek (drewna cedru, karmazynu i hizopu), którym przypisywano oczyszczającą skuteczność. Cedr symbolizował 'trwałość', 'długowieczność' i 'niezniszczalność', gdyż jego drewno nie poddawało się skażeniu. Nić szkarłatna ze względu na swój czerwony kolor przypominała krew pojednania, czyli życie (zwycięstwo nad śmiercią). Hizop dzięki swojej aromatycznej woni usuwał nieczystości. Płyn powinien zawierać *wodę żywą*, tak jak to dosłownie odzworowiywuje hebrajska leksyka (*majim hajjîm*), lecz niektórzy używają określenia *žródlna voda* 'woda pochodząca ze studni lub strumienia'. *Žywa voda* symbolizuje 'moc życiodajną'. Czeski komentarz biblijny również podaje, że „*k uvedeným předmětům ještě přístupuje pramenitá, doslovně živá voda*” [tłum. pol.: do wyszczególnionych przedmiotów dodawana jest źródlna, dosłownie żywa woda] (za: *Výklady I* 1991: 365).

¹⁰ W angielskojęzycznej monografii przetłumaczonej na język czeski *Úvod do Starého zákona* (por. Dillard, Longman 2011: 72) zaznaczono, że: *Hlavím záměrem zákonů v knize Leviticus je kultická čistota. Potrava (kap. 11), narození dítěte (kap. 12), kožní choroby a plísň (kap. 13–14) a výtoky (kap. 15), to jsou jen některá témata, která jsou v knize zmíněna v souvislosti s čistotou* [tłum. pol.: Najważniejszą istotą zawartego prawa w *Księdze Kapłańskiej* jest czystość kultyczna. Żywność (rozdz. 11), urodzenie dziecka (rozdz. 12), choroby skóry i pleśń (rozdz. 13–14) oraz wycieki (rozdz. 15) są tylko niektórymi zagadnieniami tematycznymi, które są w Kpł zawarte, w związku z nadmienionymi kwestiami czystości]. Warto również zaznaczyć – co podkreślają także autorzy *Komentarza historyczno-kulturowego do Biblii Hebrajskiej* – że omawiane rytuały 'oczyszczenia' nie mają związku z brudem lub bakteriami, lecz z rytualną nieczystością (Walton, Matthews, Chavalas 2005: 127).

¹¹ Według *Katolického komentáře biblijného* kapłan, będący jedynym arbitrem w opisywanych sprawach, odwiedzał chorego poza obrębem obozu. Jeśli stwierdzał, iż został on uzdrowiony, polecał mu zabicie jednego z dwóch czystych ptaków oraz

przyłączenia”, tzn. obrzędami, w których człowieka znajdującego się w anormalnym stanie przywraca się ponownie normalnemu społeczeństwu (por. Levoratti 2000: 377). W całej *Biblii* opisywane oczyszczenie¹² uważane jest za obrzęd doniosły i z tego też powodu również powszechnie jest praktykowany (szersze rozważania SSB 1998: 619–620; Bowker 2005: 66–67; ADT 6, Noth 1973: 92–93; Milgrom 1991). Analizowane wróble należały do najtańszych ptaków jadalnych, na jakie – jak zaznacza Homerski (1979: 191–192) – zezwalało Żydom prawo (por. Kpł 11,13–19 i Pwt 14,12–19), co ma bezpośrednie przeniesienie również w fragmentach, odnotowanych w *Nowym Testamencie*, czyli w Mt 10,29.31 i Łk 12,6–7. *Leksykon wszystkich zwierząt biblijnych* zaznacza wprost, że ludzie ubodzy składali Bogu ofiarę z wróbli, które uważano za ptaki domowe (Mt 10,29 i Łk 12,6 – por. Bosak 2018: 703). W *Nowym Testamencie* przedstawiany wróbel jest symbolem skromności i niewielkiej wartości. Chrześcijaństwo ukazuje go nie tylko jako obraz istoty pokornej i bez znaczenia, ale również widzi w nim znak lubieżności i rozpustnika.

Warto w tym momencie zwrócić uwagę na bardzo ważny aspekt lingwistyczny. W języku hebrajskim spotykamy się z nieprototypową sytuacją (zwłaszcza dla nas Europejczyków), dotyczącą przede wszystkim kwestii pojęciowo-językoznawczych, ponieważ w tym języku (należącym do grupy semickiej), w którym został spisany prawie cały *Stary Testament*, nie ma bezpośredniego terminologicznego odpowiednika naszego terminu *ptak*¹³. Istnieją **trzy nazwy**

zmieszanie jego krwi ze źródlaną wodą. Kapłan brał następnie drugiego ptaka, kawałek drzewa cedrowego, nitki karmazynowe oraz hizop i zanurzał je w wodzie zmieszanej z krwią. Siedem razy kropił nią uzdrowionego z trądu, by dokonać jego oczyszczenia, a następnie wypuszczał żywego ptaka. Uwolnienie ptaka symbolizowało odstępienie złego ducha (por. Faley 2004: 114).

¹² W centrum obrazu opisywanego oczyszczenia – zwłaszcza w ST – pojawiają się motywy rytualnej czystości i nieczystości.

¹³ Podział zwierząt w czasach biblijnych u Izraelitów nie opierał się na danych naukowych, ale na cechach czysto zewnętrznych oraz poglądach rozpowszechnionych

określające opisywanego ptaka. Do pierwszej należy rzeczownik צִפּוֹר *tsiffor // šibbor // sippor // sippór // šippôr // cipp^or // cippôr // cippōr // çippór // cipor // zippor*¹⁴ [h-6833]¹⁵, który oznacza (z reguły) tylko ‘małe¹⁶ ptaszki’, natomiast inna hebr. nazwa עוֹף *‘ôp // ‘ôp // op // ‘ôf // ‘of // of // ôf // ôf* [h-5775]¹⁷ (to, co fruwa // lata) określa najogólniej ‘wszystkie zwierzęta uskrzydłone, łącznie z insektami’. Trzeci hebrajski wyraz עֵיט *‘ajit // ĩt*¹⁸ [h-5861] – pojawiający się na kartach *Biblii* z najmniejszą frekwencją – odnosi się ‘wyłącznie do ptaków drapieżnych’. Szersze rozważania z przedmiotowego zakresu badawczego (por. Hampl 2011: 241–255; Hampl 2014: 40–46; Lurker 1989: 190; Briks 2000: 255; Heller 2000: 146–147; Bowker 2005: 266; Bosak

w czasach, w których *Biblia* była pisana. Oznacza to, że *ptakami* nazywano wszystkie stworzenia skrzydlate, jak np. nietoperze czy owady. Z punktu widzenia współczesnej nauki nietoperze są ssakami, a nie ptakami; patrz dziedzinę nauki (gałąź zoologii), określaną mianem *chiropterologia*.

¹⁴ Zarówno w literaturze podmiotu, jak i przedmiotu, spotykamy się z różnym zapisem transkrypcyjnym i różnorodnymi zasadami transliteracji hebrajskich liter alfabetu.

¹⁵ Wyraz hebr. צִפּוֹר *sippor // cippôr* [h-6833] znajduje się w następujących księgach *Starego Testamentu*: Rdz 7,14; 15,10; Kpł 14,4.5.6.7.49.50.51.52.53; Pwt 4,17; 14,11; 22,6; Ne 5,18; Hi 40,24 // 29; Ps 8,9; 11,1; 84,4; 102,8; 104,17; 124,7; 148,10; Prz 6,5; 7,23; 26,2; 27,8; Koh 9,12; 12,4; Iz 31,5; Lm 3,52; Ez 17,23; 39,4; 39,17; Oz 11,11; Am 3,5.

¹⁶ Jak zaznaczają J. Royt i H. Šedinová (1998: 135) w SSKPČ: *podobně jako další drobní ptáci i vrabec je symbolem duše* [tłum. pol.: podobnie jak pozostałe drobne ptaszki, wśród których znajduje się wróbel, jest on również symbolem duszy].

¹⁷ Wymieniona nazwa hebr. עוֹף *‘ôp* [h-5775] występuje w następujących księgach *Starego Testamentu*: Rdz 1,20.21.22.26.28.30; 2,19.20; 6,7; 6,20; 7,3.8.14.21.23; 8,17.19.20; 9,2.10; 40,17.19; Kpł 1,14; 7,26; 11,13.20.21.23.46; 17,13; 20,25; Pwt 14,19.20; 28,26; 1 Sm 17,44.46; 2 Sm 21,10; 1 Krl 4,33 // 5,13; 1 Krl 14,11; 16,4; 21,24; Hi 12,7; 28,21; 35,11; Ps 50,11; 78,27; 79,2; 104,12; Koh 10,20; Iz 16,2; Jr 4,25; 5,27; 7,33; 9,9; 12,4; 15,3; 16,4; 19,7; 34,20; Ez 29,5; 31,6; 31,13; 32,4; 38,20; 44,31; Oz 2,20; 4,3; Oz 7,12; 9,11; So 1,3.

¹⁸ Przywoływane hebr. wyrażenie עֵיט *‘ajit* [h-5861] znajduje się w następujących księgach *Starego Testamentu*: Rdz 15,11; Hi 28,7; Iz 18,6 (dwa razy); Iz 46,11; Jr 12,9 (dwa razy); Ez 39,4.

2018: 508–533 i 701–703; Levoratti 2000: 375; Łach 1962: 191; Langkammer 2001: 35; Hejčl 1917: 480; Driver 1955: 5; Douglas 1996: 1163; Tronina 2006: 149 i 182; Heller 2000: 174–175; Briks 2000: 258; BSSJ 2000: 148–149; Pípal 2006: 119; Achtemeier 2004: 1021; Packer, Tenney 2007: 186; Lipiński 1911: 68; Pope 1973: 333; MacDonald 2017: 116; *Výklady III* 1998: 438; Koehler, Baumgartner, Stamm, t. I, 2008: 763 i 748–749; t. II, 2008: 120; Klugman 2001: 133 cz. I oraz s. 71 cz. II i in.). W *Nowym słowniku polsko-hebrajskim i hebrajsko-polskim* pojawia się wyraz אנקור *ankor* na oznaczenie wróbla (por. Klugman 2001: 189).

2.2. Wróble w Starym Testamencie

2.2.1. Księga Kapłańska (przykłady I–IX)

W starotestamentowej *Księdze Kapłańskiej*, czyli w *Trzeciej Księdze Mojżeszowej* w rozdziale czternastym¹⁹ mamy aż **dziewięć** werse-
tów (Kpł 14,4; Kpł 14,5; Kpł 14,6; Kpł 14,7; Kpł 14,49; Kpł 14,50; Kpł 14,51; Kpł 14,52; Kpł 14,53), w których w szesnastu „bazowych”
przeanalizowanych przykładach językowych, czyli w ośmiu czeskich
i ośmiu polskich tłumaczeniach biblijnych występują najczęściej zarów-
no **podrzędne nazwy leksykalne** (tzw. **hipomimy** – tj. **jednostki
niższego rzędu**) – z docelowo wykorzystanym leksemem *wróbel*, jak
i używane są również **wyrazy z kategorii nadrzędnej (hiperonimy** –
tj. **jednostki wyższego rzędu**), czyli pod względem stopnia bardziej
ogólne, które w konkretnych przypadkach zostały przetłumaczone jako
ptak. Warto również podkreślić, że zdarzają się także tłumaczenia – okreś-
lam je mianem jako „nieliczne”, albo „marginalne” lub „sporadycznie

¹⁹ Czternasty rozdział *Księgi Kapłańskiej* dzieli się na dwie części: pierwsza (por. wersety 1–32) traktuje o rytualnym oczyszczeniu osób, których skóra została oczyszczona z trądu, czyli mamy do czynienia z tzw. ceremoniałem oczyszczenia po trądzie, z kolei druga (por. wersety 33–56) dotyczy oczyszczenia domostw.

występujące” (ze względu na różnice tłumaczeniowe), por. współczesny przekład *Biblii Poznańskiej* (Kpł 14,49 – patrz przykład nr V), w którym pojawiają się **kohiponimy** – traktowane jako **jednostki leksykalne tego samego rzędu**, gdzie występują jednak inne gatunki kategorii pojęciowej ptaków w przyjętej ornitologicznej **hierarchii taksonomicznej**. We wszystkich tych dziewięciu przedstawianych wersetach biblijnych, pojawiających się we wspomnianej starotestamentowej *Księdze Kapłańskiej* (patrz wyżej wyszczególnione wersety), mamy oczywiście do czynienia z „kultycznie czystymi ptakami” – czes. *kulticky čistými ptáky* (por. *Výklady I* 1991: 365), ponieważ nie znalazły się na liście dwóch katalogów Prawa Mojżeszowego (Kpł 11 i Pwt 14), zaliczanych do ptaków nieczystych i obrzydliwych pod kątem kultu i rytuału – (szersze rozważania zwłaszcza pod kątem tego przywoływanego aspektu, skoncentrowanego wokół „czystości i nieczystości” patrz *ŠA II Hampl* 2014).

Dzięki tym wzmiankowanym czystym ptakom, mamy do czynienia w czasach biblijnych z ważną dla Izraelitów procedurą, dotyczącą obrzędu zarówno oczyszczeń ludzi, jak i zagrzebionych domów²⁰. Pierwszy etap obrzędu oczyszczania dokonywał się poza obozem. Jeśli kapłan stwierdził faktyczne uzdrowienie osoby „trędowatej”, rozpoczął się – jak zaznacza *Nowy komentarz biblijny ST* (Tronina 2006: 211) – obrzęd tzw. „**dwu ptaków**”. Winny one być „żywe” (hebr. *ħajjôt*), co zdaje się oznaczać ich żywotność i zdrowie, oraz winny być również „czyste” (hebr. *těhōrôt*), czyli należeć do kategorii określonej w Kpł 11. Rytuał „dwu ptaków” miał symbolizować przejście od śmierci do życia.

Czeski *Biblický komentář ke Starému zákonu* (MacDonald 2017: 119) zaś zaznacza, że: *při očišťování se musela používat krev (Křivost) a pramenitá voda (obnovující působení Ducha svatého). Když se*

²⁰ Z hebr. tłumaczenia „w celu ofiary za grzech domu weźmie dwa ptaki”, można sądzić, że „grzech” nie ma żadnej treści moralnej, gdyż nieczystość domu (por. Kpł 14,49–56) została zrównana z nieczystością człowieka (tzw. Trędowatością), który – jak zaznacza BJ (2006: 134) – dla uwolnienia się od niej składa ofiarę za grzech. Jednak ten rytuał jest taki sam, jak archaiczny rytuał dla trędowatych (por. Kpł 14,4–7).

hříšník dnes v pokání a víře obrátí k Pánu, započítává se v jeho prospěch Kristova smrt a vzkříšení (znázorněné dvěma ptáky). Krev je použita skrze moc Ducha a z Božího pohledu se člověk stává čistý [tłum. pol.: podczas oczyszczania musiała być wykorzystywana krew (Chrystusa) i woda źródłana (odnawiająca oddziaływanie Ducha Świętego). Kiedy dzisiaj grzesznik w pokucie i wierze zwróci się do Boga, zaliczana jest na jego rachunek (korzyść) śmierć Chrystusa i wskrzeszenie (pokazane przez pryzmat obrazu dwóch ptaków). Krew jest wykorzystana przez moc Ducha i z Bożego punktu widzenia człowiek staje się czysty].

W jednym ze średniowiecznych traktatów o symbolice zwierząt (por. *Aviarium*, rozdz. XXXVII) została przedstawiona interpretacja o ofierze z wróbla. Nieczystość z człowieka uzdrowionego przenoszona była na ptaka, który wraz z nią ulatywał. Dwa wróble to dusza i ciało. Jeden wróbel (martwy, ofiarowany z ukręconą głową przy skrzydłach) symbolizuje, że nasze ciało jest podobnie dręczone przez wyrzeczenia, aby zupełnie nie zostało pozbawione życia. Drugi (żywy odlatujący) wróbel w sensie moralnym oznacza, że kiedy pożądania cielesne ustąpią, to dusza nasza na skrzydłach kontemplacji unosi się do nieba (por. Kobielus 2005: 122 i 163).

Rozpoczynając niniejszą analizę leksykalną skoncentrowaną wokół przedmiotowej kategorii pojęciowej ptactwa dotyczącej właśnie *Trzeciej Księgi Mojżeszowej*, czyli *Księgi Kapłańskiej*, dostrzegamy w niej, że w przywoływanych czterech najstarszych przekładach *Pisma Świętego*, pochodzących prawie z tego samego okresu – tj. z początku XV–XVII w., tj. w *Biblii Ołomunieckiej*, *Biblii Kralickiej*, *Biblii Jakuba Wujka* i *Biblii Gdańskiej*, używana jest taka sama (paralelna) leksyka, należąca do **kategorii podrzędnej** – stosując w tych tłumaczeniach wyłącznie leksem *wróbel*²¹ (z jednym wyjątkiem Kpł 14,52 czeskojęzycznego

²¹ *Wróbel* w *Księdze Kapłańskiej* (w dziewięciu wersetach – patrz Kpł 14,4. 5.6.7.49.50.51.52.53) został użyty 13 razy również w kalwińskim przekładzie *Biblii Brzeskiej* (BBrz 1563/2003: 108 i 110). Leksem ten został także zastosowany w czeskim przekładzie Jana Hejčla, użyty w dziewięciu wersetach (Kpł 14,4.5. 6.7.49.50.51.52.53) – tym razem jednak tylko 11 razy wykorzystano nazwę *vrabec*

tłumaczenia *Biblii Kralickiej* – patrz przykład VIII). Natomiast w pozostałych dwunastu „współczesnych”²² analizowanych wersjach

(por. BČI 1917: 305–306 i 308). W przypisie autor tego czeskojęzycznego tłumaczenia (Hejčl 1917: 306) wspomina: *Krev z usmrceného (ne obětovaného!) čistého ptáka (nemusil to býti zrovna vrabec) nechávali vykapati do nádoby naplněné pramenitou vodou, aby bylo tekutiny ke kropení více, než kdyby se bylo kropilo jen pouhou krví* [tłum. pol.: krew z uśmierconego [a nie ofiarowanego!] czystego ptaka – nie musiał to być akurat **wróbel** – pozostawiano do wykapania nad naczyniem napełnionym źródlaną wodą, żeby było płynu do skrapiania więcej, niż jakby się miało kropić wyłącznie tylko krwią]. *Wróbla* **11** razy odnotowują dwie edycje biblijne: staroczeska *Biblia Olomuniecka* i staropolska *Biblia Jakuba Wujka*. Natomiast w staroczeskiej *Biblii Kralickiej* użyto tzw. „mieszanego”, czyli „podwójnego” nazewnictwa: **12** razy wykorzystano *wróbla* i **1** raz *ptaka*, natomiast w staropolskiej *Biblii Gdańskiej* zastosowano **13** razy jednorodne nazewnictwo, stosując wyłącznie leksem *wróbel*.

²² Również w innych, tzw. „uzupełniających” przekładach, np. we współczesnym czeskojęzycznym tłumaczeniu biblijnym, por. *Pavlikův studijní překlad* (PSP 2014: 144–145), możemy odnaleźć tę terminologię – we wszystkich wzmiankowanych wersjach (Kpł 14,4.5.6.7.49.50.51.52.53), które dotyczą oczyszczania, wszędzie zamiast *wróbla* czes. *vrabce* został użyty leksem *ptáček* (**13** razy). Autor tego tłumaczenia (PSP 2014: 168) w swoich uwagach wyjaśnia jednak, że *hebr. výraz zde značí nejspíše „vrabce” nebo jiný druh malých ptáků* [tłum. pol.: ten wyraz hebrajski odpowiada w tym miejscu najprawdopodobniej „**wróbłowi**” lub wskazuje na inny rodzaj małych ptaków]. W *Katolickém liturgickém překladu* (KLP) w Kpł znajduje się **13** komponentów leksykalnych profilujących hiperonimiczny wyraz *pták* (**12** rzeczowników i **1** przymiotnik; por. szczególnie Kpł 14,52). Natomiast w czeskojęzycznym przekładzie hebrajskiej *Tory* – patrz *Pět knih Mojžíšových* (PKM) w tłumaczeniu naczelnego praskiego rabina Efraima Sidona – wyszczególniono **14** awifaunistycznych nazw (**13** razy *ptaki*, a **1** raz *ptactwo*; patrz zwłaszcza Kpł 14,4). Z kolei Vladimír Šrámek (VŠ 1947) w swoim tłumaczeniu *Starého Testamentu* używa tylko **12** leksemów (w tym: **11** rodzaju męskiego *ptáček*, a **1** wyraz rodzaju nijakiego *ptáče*; por. przede wszystkim Kpł 14,7). W staropolskiej *Biblii Szymona Budnego* **13** razy pojawia się wyraz *ptaszek* (BB 1572, por. <http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/docmetadata?id=4263&from=pubstats> [dostęp: 21.05.2022] – wirtualna nawigacja internetowa s. 151 i 153 // strona księgi edycji biblijnej s. 62 i 63). Zdrobniła forma *ptaszek* występuje również **13** razy w polskojęzycznym przekładzie *Septuaginty* w tłumaczeniu Remigiusza Popowskiego (2014: 139–140). We współczesnym

tłumaczeniowych – sześciu czeskich (ČEP, ČSP, B21, PNS, JB i SNC) oraz w sześciu polskich przekładach biblijnych (NBG, BT, BWP, BW, BP i PNŚ), występują leksemy z **kategorii nadrzędnej**, przybierając postać leksykalną *ptak*, por. chronologicznie, zaczynając od pierwszego przykładu, który został wyekscerpowany z zasygnalizowanych czeskich i polskich tłumaczeń Kpł 14,4:

- (I) **BK** *Rozkáže kněz tomu, kterýž se očisťuje, vzíti dva **vrabce** živé a čisté, a dřevo cedrové, a červec **dvakrát** barvený, a yzop.* (Kniha Mojžišova třetí kteráž slove Leviticus 14,4; tłum. BK 2009: 106).

wydaniu *Biblii Paulistów* (BPaul 2008: 227–230) **13** razy został uwzględniony leksem *ptak* w podstawowej formie. Z analogiczną sytuacją spotykamy się w *Biblii Ekumenicznej* (BEk 2017: 193–196), gdzie wspomniany wyraz nadrzędny *ptak* został użyty **13** razy. Identycznego wyniku z **13** odnotowaniami *ptaka* doliczono się w *Hebrajsko-polskim Starym Testamencie Pięcioksięgu* w przekładzie interlinearnym (por. Kuśmirek 2003: 438–445), w t. II, cz. 1 komentarza *Księgi Kapłańskiej KUL* (Łach 1970: 200–205) oraz w *Nowym Komentarzu Biblijnym ST* (por. t. III, Tronińska 2006: 207–223). Analogicznie **13** razy opisywany nadrzędny leksem w formie *ptak* został uwzględniony w trzech polskojęzycznych tłumaczeniach hebrajskiej wersji *Pięcioksięgu Mojżesza*: w przekładzie rabina Izaaka Cylkowa (1895: 65–73); następnie w tłumaczeniu naczelnego rabina Wojska Polskiego Józefa Miesesa (1931: 24–26) oraz jeszcze w przekładzie katolickiego duchownego Józefa Kruszyńskiego (t. I, 1937). *Český rabínský překlad* (ČRP) także zawiera **13** razy użyty leksem *pták*. Natomiast już w polskim tłumaczeniu *Biblii Jerozolimskiej* (BJ 2006: 133–135) również w Kpł pojawia się wyraz *ptak*, ale został on wykorzystany tylko **12** razy (a nie 13 razy – jak w większości analizowanych przekładów biblijnych). Analogicznego wyniku możemy się doliczyć w *Biblii Tysiąclecia*, gdzie również wyprofilowano **12** leksemów związanych z ogólnie pojętymi *ptakami*. Uzupełniając problematykę rozpatrywanej ilości frekwencyjnej, warto jeszcze podkreślić jedną dysproporcję. W sparafrazowanym współczesnym czeskim tłumaczeniu SNC (2011: 126 i 128) w Kpł leksem *pták* został użyty tylko **10** razy. W pozostałych przekładach biblijnych (ČEP, ČSP, B21, PNS, JB, NBG, BWP, BW, BP i PNŚ) w dwóch fragmentach Kpł 14,4–7 i Kpł 14,49–53 pojawia się aż **13** odnotowań z *ptakiem*, ale tylko w *Biblii Poznańskiej* mamy do czynienia z rozróżnieniem **nadrzędności** i **podrzędności**, gdyż w tym tłumaczeniu **12** razy występuje *ptak*, a **1** raz pojawia się *synogarlica* (inny gatunek taksonomiczny niż *wróbel*).

- BO** *přikáže jemu, jenž se očistíje, aby ofěroval dva **vrabcě** živá za sě, jěž jest lzě jiesti, a dřevo cedrové a črvek a yzop. (3. Mojžíšova 14,4; tłum. BO 1988: 181–182).*
- ČEP** *rozkáže kněz, aby vzal pro očišťování dva živé čisté **ptáky**, cedrové dřevo, karmínové barvivo a yzop. (Třetí Mojžíšova – Leviticus 14,4; tłum. ČEP 2008: 122).*
- ČSP** *kněz přikáže přinést za toho, kdo je očišťován, dva **čisté živé ptáky**, cedrové dřevo, karmínové barvivo a yzop. (Leviticus 14,4; tłum. ČSP 2009: 145).*
- B21** *nechá pro toho, kdo chce být očišťěn, přinést dva živé čisté **ptáky**, kus cedrového dřeva, šarlatovou látku a yzop. (Leviticus 14,4; tłum. B21 2009: 127).*
- PNS** *pak dá kněz příkaz; a on si vezme pro své očišťení dva živé čisté **ptáky** a cedrové dřevo a červcovou šarlatovou látku a yzop. (3. Mojžíšova 14,4; tłum. <http://www.jw.org/cs/publikace/bible-online/nwt/knihy/3-Mojzisova/14/> [dostęp: 21.01.2023]).*
- JB** *nařídí, aby se pro člověka, jenž má být očišťěn, vzali dva živí a čisti **ptáci**, cedrové dřevo, červcová červeň a yzop. (Leviticus 14,4; tłum. JB 2009: 180).*
- SNC** *Jestliže ano, kněz mu přikáže, aby přinesl dva živé **ptáky**, jejichž maso **jsem nezakázal jíst**, dále cedrové dřevo, červené barvivo a větvičku yzopu k vykonání smířčího obřadu. (Třetí Mojžíšova 14,4; tłum. SNC 2011: 126).*
- BG** *Tedy rozkaže kaplan temu, który się oczyszcza, aby wziął dwa **wróble** żywe i **zdrowe**, i drzewo cedrowe, i jedwabiu karmazynowego, i hyzopu. (Trzecie Księgi Mojżeszowe – Leviticus 14,4; tłum. BG: 96).*
- BJW** *przykaże owemu, który się czyści, aby ofiarował dwu **wróblów** żywych za się, które **się jeść godzą**, i drewno cedrowe, i karmazyn, i hizop. (Księgi Kapłańskie 14,4; tłum. BJW 2000: 193).*
- NBG** *Wtedy kaplan polecí, aby wzięto dla tego, który się oczyszcza, **parę** żywych, czystych **ptaków**, cedrowego drzewa, czerwieni oraz izopu; (III Księga Mojżesza 14,4; tłum. <http://www.biblest.com.pl/stb/stest/3Moj/3Moj.html>).*
- BT** *to kaplan każe, żeby ten, który ma być oczyszczony, przyniósł dwa **ptaki** żywe, czyste, kawałek drzewa cedrowego, nitki karmazynowe i hizop. (Księga Kapłańska 14,4; tłum. BT 1989: 119).*

- BWP** *kapłan poleci, żeby ten, który ma być oczyszczony, złożył w ofierze dwa żywe **ptaki**, czyste, kawałek drewna cedrowego, trochę karmazynu i hizopu.* (Księga Kapłańska 14,4; tłum. BWP 1997: 185).
- BW** *To kapłan nakaże, by wzięto dla oczyszczającego się dwa żywe, czyste **ptaki**, kawałek drzewa cedrowego, nitki karmazynowe i hizop.* (Leviticus – Trzecia Księga Mojżeszowa 14,4; tłum. BW 2001: 125).
- BP** *kapłan wyda polecenie, aby dla oczyszczającego się wziąć dwa żywe **ptaki** czyste, a także drewno cedrowe, karmazyn i hizop.* (Księga Kapłańska 14,4; tłum. BP 2012: 140).
- PNS** *to kapłan wyda polecenie; a on dla oczyszczenia siebie weźmie dwa żywe czyste **ptaki** i drewno cedrowe oraz przędzę barwioną szkarlatem z czerwców i hizop.* (Kpł 14,4; tłum. PNS 1997: 154).

W tym pierwszym analizowanym przykładzie wszyscy reprezentanci świata awifauny występują w liczbie mnogiej, por. czes. *vrabce* – pol. *wróble* // *wróblów* oraz czes. *ptáci* // *ptáky* – pol. *ptaki* // *ptaków* (w zależności, w jakim przypadku gramatycznym użyto w zdaniu tego ornitologicznego leksemu). Koncentrując się również na **liczebności** przedstawicieli badanej awifauny możemy zauważyć, że w tym pierwszym analizowanym wersecie prawie we wszystkich zaprezentowanych przekładach biblijnych została zastosowana oboczność leksykalna w formie nazw dubletowych (patrz liczebniki): *dwóch* wróbli // *dwóch* ptaków oprócz jednego polskojęzycznego tłumaczenia *Nowej Biblii Gdańskiej* (NBG), gdzie użyto „synonimicznej” terminologii liczebnikowej, stosując współcześnie stosowane kolokacyjne połączenie leksykalne: *parę* żywych i czystych ptaków [patrz wyraz podkreślony w cytowanym tekście]. Odnośnie do wykorzystania takich form przymiotnikowych, jak: *żywych i czystych* (wróbli czy ptaków), jakie pojawiają się w BK, ČEP, B21, PSN, JB, NBG, BT, BWP, BW, BP, PNS, muszę podkreślić, że w jednym tłumaczeniu, a konkretnie w *Biblii Gdańskiej* (BG) wykorzystano następującą leksykę: *dwa wróble żywe i zdrowe*, mając na myśli przez zwrot *zdrowe* najprawdopodobniej ‘nieskażone rytualnie’ // ‘nadające się do spożycia’. Z podobną sytuacją spotykamy się w czeskim tłumaczeniu biblijnym *Slovo na cestu*, gdzie została ta sama informacja sparafrazowana w następujący sposób, por.: *dva živé ptáky*,

jejichž **maso jsem nezakázal jíst** [dosł.: *dwa ptaki żywe, których mięsa nie zabronilem spożywać*]. To dotyczy również tekstów staroczeskiej Biblii Ołomunieckiej: *dva vrabcě živá za sě, jěž jest lzě jiesti* [dosł.: *dwa wróble żywe, które można jeść*] oraz staropolskiej Biblii Jakuba Wujka (BJW): *dwu wróblów żywych za się, które się jeść godzą*. Natomiast we współczesnym *Českém studijním překladu* mamy do czynienia z odwróconą kolejnością zastosowanych przymiotników, tj. użyto konstrukcji *čisté a živé (ptáky)* – [dosł. *czystych żywych ptaków*].

Następne opisywane przykłady koncentrują się na „krwi” *wróbla* (w niektórych tłumaczeniach również na „krwi” ogólnie rozumianego *ptaka*), która miała według poleceń Boga dla Mojżesza duże znaczenie przy oczyszczaniu trędowatych²³, co potwierdzają kolejne wersety biblijne, por.:

- (II) **BK** *I rozkáže kněz zabiti **vrabce** jednoho, a vycediti krev z něho do nádoby hliněné nad vodou živou.* (Kniha Mojžíšova třetí kteráž slove Leviticus 14,5; tłum. BK 2009: 106).
- BO** *A jednoho z **vrabcův** obětovati káže v hliněném orudí nad vodami živými* (3. Mojžíšova 14,5; tłum. BO 1988: 182).
- ČEP** *Kněz rozkáže zabít jednoho **ptáka** nad hliněnou nádobou s pramenitou vodou.* (Třetí Mojžíšova – Leviticus 14,5; tłum. ČEP 2008: 122).
- ČSP** *Pak kněz přikáže zabít jednoho **ptáka** nad hliněnou nádobou s pramenitou vodou.* (Leviticus 14,5; tłum. ČSP 2009: 145–146).
- B21** *Kněz nechá jednoho **ptáka** zabít nad hliněnou nádobou s pramenitou vodou.* (Leviticus 14,5; tłum. B21 2009: 127).
- PNS** *A kněz dá příkaz, a jeden **pták** bude zabít v hliněné nádobě nad tekoucí vodou.* (3. Mojžíšova 14,5; tłum. <http://www.jw.org/cs/publikace/bible-online/nwt/knihy/3-Mojzisova/14/>).

²³ W starotestamentowej *Księdze Kapłańskiej* (14,2–7) czytamy o obrzędzie oczyszczenia po wyleczeniu z trądu, do którego używano dwóch *wróbli* (w innych tłumaczeniach wykorzystywano leksyki dwóch *ptaków*). Jednego zabijano nad świeżą wodą (w późniejszych chrześcijańskich komentarzach jego krew symbolizowała krew cierpiącego Chrystusa), drugiemu po zanurzeniu w wodzie pozwalano odlecieć, co miało wskazywać na Słowo Boże.

- JB** *Pak nařídí, aby se jeden z ptáků zabil na hliněném hrnci nad tekoucí vodou.* (Levitikus 14,5; tłum. JB 2009: 180).
- SNC** *Jakmile uzdravený všechno opatří, na příkaz kněze usmrtí a nechá vykrváčet jednoho z ptáků nad hliněným hrncem s pramenitou pitnou vodou.* (Třetí Mojžíšova 14,5; tłum. SNC 2011: 126).
- BG** *I rozkaże kapłan zabić jednego wróbla nad naczyniem glinianém, nad wodą żywą.* (Trzecie Księgi Mojżeszowe – Leviticus 14,5; tłum. BG: 96).
- BJW** *I każe jednego z wróblów ofiarować na naczyniu glinianym nad wodą żywą.* (Księgi Kapłańskie 14,5; tłum. BJW 2000: 193).
- NBG** *i kapłan poleci zarżnąć jednego ptaka nad glinianym naczyniem, nad żywą wodą.* (III Księga Mojżesza 14,5; <http://www.biblest.com.pl/stb/stest/3Moj/3Moj.html>).
- BT** *Potem kapłan każe zabić jednego ptaka nad naczyniem glinianym napelnionym żywą wodą.* (Księga Kapłańska 14,5; tłum. BT 1989: 119).
- BWP** *Kapłan każe zabić jednego z dwóch ptaków nad specjalnym naczyniem glinianym, wypełnionym świeżą wodą.* (Księga Kapłańska 14,5; tłum. BWP 1997: 185).
- BW** *Potem kapłan nakaże, by zarżnięto jednego ptaka nad glinianym naczyniem z wodą źródlaną.* (Leviticus – Trzecia Księga Mojżeszowa 14,5; tłum. BW 2001: 125).
- BP** *Jednego ptaka każe kapłan zabić nad naczyniem glinianym z wodą źródlaną.* (Kpł 14,4; tłum. BP 2012: 140).
- PNS** *Kapłan wyda więc polecenie i jeden ptak zostanie zabity w naczyniu glinianym nad bieżącą wodą.* (Kpł 14,5; tłum. PNS 1997: 154).

W tym wersecie biblijnym chciałem zwrócić uwagę jeszcze na dwie dodatkowe kwestie tekstologiczne, związane z różnorodnym wydźwiękiem przekładanych jednostek leksykalnych. Pierwsza dysproporcja dotyczy pojawiających się różnic w nazewnictwie *wody*, por.: czes. *živá voda* – pol. *żywa woda* (BK, BO, BG, BJW, NBG i BT); czes. *pramenitá voda* – pol. *woda źródłana* (ČEP, ČSP, B21, BW i BP); czes. *tekoací voda* – pol. *bieżąca woda* (PNS, JB i PNS); *świeża woda* (BWP); natomiast w czeskim współczesnym przekładzie (SNC) jest dodatkowo wyeksponowana uzupełniająca, tj. sprecyzowana leksyka: *pramenitá pitná voda* [dosł. *źródłana woda nadająca się do picia*]. Warto zaznaczyć,

że Izraelitom chodziło o wodę, która była nieustannie w ruchu, dlatego zastosowano takie różnorodne w czeskich i polskich tłumaczeniach określenia. Nie chodziło im natomiast o wodę przechowywaną w cysterach lub innych pojemnikach, zbiornikach czy karnistrach.

Druga kwestia dotyczy różnic, jakie są widoczne w terminologii, koncentrującej się na tym, gdzie spływała „krew zabitego wróbla // ptaka”. Większość zaprezentowanych w niniejszej analizie tłumaczeń biblijnych stosuje określenia: *naczynie gliniane* czes. *hliněná nádoba* (BK, ČEP, ČSP, B21, PNS, BG, BJW, NBG, BT, BW, BP i PNŚ); chociaż zdarzają się i takie przekłady biblijne, w których została wykorzystana następująca terminologia: *specjalne naczynie gliniane* (BWP); *hliněné orudí* (BO) i *hliněný hrnec* (JB, SNC) [dosł. *gliniany garnek*].

W pięciu zaprezentowanych przekładach biblijnych (BO, JB, SNC, BJW i BWP) spotykamy się z **liczbą mnogą**²⁴, dotyczącą hiperonimicznego oraz hiponimicznego awifaunistycznego nazewnictwa, por. czes.: *vrabcův // ptáků*, pol.: *wróblów // ptaków*, a w pozostałych 11 tłumaczeniach (BK, ČEP, ČSP, B21, PNS, BG, NBG, BT, BW, BP i PNŚ) mamy do czynienia z **liczbą pojedynczą**, por. czes. *vrabce // ptáka // pták* pol.: *wróbla // ptaka // ptak*.

W kolejnym zaprezentowanym zestawieniu (patrz przykład III), w szóstym wersecie czternastego rozdziału *Księgi Kapłańskiej* pojawia się w trzynastu analizowanych przekładach aż **trzykrotnie** słownictwo, które w dwóch przekładach, tj. *Biblii Kralickiej* i *Biblii Gdańskiej* przybrało jednakową postać **hiponimu** (*wróbla*), a w pozostałych jedenastu tłumaczeniach (pięciu czeskich: ČEP, ČSP, B21, PNS i JB oraz sześciu polskich: NBG, BT, BWP, BW, BP i PNŚ) zastosowano **trzy razy hiperonim** (*ptaka*). W pozostałych trzech analizowanych tłumaczeniach biblijnych: – dwóch czeskich i jednym polskim – BO, SNC

²⁴ W tym przypadku chodzi o dobrze skonwencjonalizowaną konstrukcję gramatyczną (por. dopełniacz czes. 2. pád: kogo? czego?) *jednego z dwóch ptaków // wróbli*, zgodną z obowiązującymi regułami i zasadami pisowni języków czeskiego i polskiego, dlatego w tym miejscu musi pojawić się liczba mnoga – ogólnych lub konkretnych – reprezentantów świata awifauny.

i BJW sytuacja przedstawia się inaczej od zaprezentowanego wcześniej schematu. Przekłady te odbiegają od zasygnalizowanej wyżej ilościowej normy zastosowanych „wróblowatych” lub ogólnie pojmowanych „ptasich” ekwiwalentów. W tłumaczeniu staroczeskiej *Biblii Ołomunieckiej* i staropolskiej *Biblii Jakuba Wujka* bezpośrednio użyto *wróbla* (czes. *vrabce*), ale tylko **jeden** raz, a raz zastąpiono go liczebnikiem (czes. *druhého* – pol. *drugiego*). Natomiast w czeskojęzycznym tłumaczeniu *Slovo na cestu* (SNC) użyto ekwiwalentu leksykalnego *ptak* **dwa** razy, por.:

- (III) **BK** *A vezme **vrabce** živého a dřevo cedrové, též červec **dvakrát** barvený, a yzop, a omočí to všecko i s **vrabcem** živým ve krvi **vrabce** zabitého nad vodou živou.* (Kniha Mojžíšova třetí kteráž slove Leviticus 14,6; tłum. BK 2009:106).
- BO** *a druhého živého s dřevem cedrovým i s črvkem i s ysopem omočí ve krvi **vrabce** obětovaného.* (3. Mojžíšova 14,6; tłum. BO 1988: 182).
- ČEP** *Pak vezme živého **ptáka**, cedrové dřevo, karmínové barvivo a yzop a omočí to i s živým **ptákem** v krvi **ptáka** zabitého nad pramenitou vodou.* (Třetí Mojžíšova – Leviticus 14,6; tłum. ČEP 2008: 122).
- ČSP** *Toho živého **ptáka** vezme spolu s cedrovým dřevem, karmínovým barvivem a yzopem a ponoří je s živým **ptákem** do krve **ptáka** zabitého nad pramenitou vodou.* (Leviticus 14,6; tłum. ČSP 2009: 146).
- B21** *Pak vezme živého **ptáka**, cedrové dřevo, šarlatovou látku a yzop a namočí to i s tím živým **ptákem** v krvi **ptáka** zabitého nad pramenitou vodou.* (Leviticus 14,6; tłum. B21 2009: 127).
- PNS** *Pokud jde o živého **ptáka**, měl by vzít jej a cedrové dřevo a červcovou šarlatovou látku a yzop, a namočí je a toho živého **ptáka** v krvi **ptáka**, který byl zabit nad tekoucí vodou.* (3. Mojžíšova 14,6; tłum. <http://www.jw.org/cs/publikace/bible-online/nwt/knihy/3-Mojzisova/14/>).
- JB** *Dosud živého **ptáka** pak vezme, stejně jako cedrové dřevo, červcovou červeň, yzop, a všechno (včetně živého **ptáka**) to ponoří do krve **ptáka** zabitého nad tekoucí vodou.* (Leviticus 14,6; tłum. JB 2009: 180).
- SNC** *Potom vezme druhého **ptáka** a namočí ho společně s cedrovým dřevem, červeným barvivem a větvičkou yzopu do krve prvního **ptáka** obětovaného nad hrncem s vodou.* (Třetí Mojžíšova 14,6; tłum. SNC 2011: 126).

- BG** *Wróbla* tedy żywego weźmie, i drzewo cedrowe, i jedwab karmazynowy i hizop, a omoczy to wszystko z *wróblem* żywym we krwi *wróbla* zabitego nad wodą żywą. (Trzecie Księgi Mojżeszowe – Leviticus 14,6; tłum. BG: 96).
- BJW** *a* drugiego żywego z drewnem cedrowym i z karmazynem, i z hizopem omoczy we krwi *wróbla* ofiarowanego. (Księgi Kapłańskie 14,6; tłum. BJW 2000: 193).
- NBG** *Po* czym weźmie żywego *ptaka*, cedrowe drzewo, czerwień i izop, oraz zamoczy to wraz z żywym *ptakiem* we krwi zarżniętego *ptaka*, nad żywą wodą. (III Księga Mojżesza 14,6; tłum. <http://www.biblest.com.pl/stb/stest/3Moj/3Moj.html>).
- BT** *Następnie* weźmie drugiego *ptaka*, żywego, wraz z kawalkiem drzewa cedrowego, z nitkami karmazynowymi i z hizopem i zanurzy to wszystko razem z żywym *ptakiem* we krwi *ptaka* zabitego nad wodą żywą. (Księga Kapłańska 14,6; tłum. BT 1989: 119).
- BWP** *Potem*, wzięwszy żywego *ptaka*, drewno cedrowe, karmazyn i hizop, umoczy wszystko to, z żywym *ptakiem* włącznie, we krwi *ptaka* zabitego nad naczyniem ze świeżą wodą. (Kpł 14,6; tłum. BWP 1997: 185).
- BW** *Ptaka* żywego zaś weźmie wraz z drzewem cedrowym, nitkami karmazynowymi i hizopem i zanurzy je wraz z żywym *ptakiem* we krwi *ptaka* zarżniętego nad wodą źródlaną. (Leviticus – Trzecia Księga Mojżeszowa 14,6; tłum. BW 2001: 125).
- BP** *Potem* weźmie *ptaka* żywego, drewno cedrowe, karmazyn i hizop i zanurzy je wraz z żywym *ptakiem* we krwi *ptaka* zabitego nad wodą źródlaną. (Księga Kapłańska 14,6; tłum. BP 2012: 140).
- PNŚ** *Żywego ptaka* zaś weźmie wraz z drewnem cedrowym oraz z przędzą barwioną szkarłatem z czerwców i z hizopem i umoczy to oraz żywego *ptaka* we krwi *ptaka*, który został zabity nad bieżącą wodą. (Kpł 14,6; tłum. PNŚ 1997: 154).

W tym analizowanym trzecim wersecie, skupiającym się na sprecyzowanym fragmencie Kpł 14,6 cała jego awifaunistyczna (tj. nadrzędna i podrzędna) terminologia w szesnastu zaprezentowanych czeskich i polskich przekładach biblijnych (BK, BO, ČEP, ČSP, B21, PNS, JB, PNS, BG, BJW, NBG, BT, BWP, BW, BP i PNŚ) występuje w **liczbie pojedynczej**, używając następujących leksemów w różnych przypadkach,

por. czes.: *vrabce, vrabcem, vrabcě, ptáka, ptákem* – pol. *wróbla, wróblem, ptaka, ptakiem*.

Różnice w doborze **hiponimicznych** i **hiperonimicznych** wyrażen leksykalnych, odnoszących się do relacji semantycznych, dostrzegamy również w następnym zestawieniu nr IV, w którym eksplikacje „wrólowatego” znaczenia pokrywają się tylko w najstarszych przekładach biblijnych, czyli w staroczeskiej *Biblii Kralickiej* (BK) i *Biblii Ołomuńskiej* (BO) oraz w staropolskiej *Biblii Gdańskiej* (BG) i *Biblii Jakuba Wujka* (BJW). Natomiast w nowszych, czyli współczesnych tłumaczeniach (sześciu czeskich ČEP, ČSP, B21, PNS, JB, SNC oraz sześciu polskich NBG, BT, BWP, BW, BP, PNS), używana jest lekсыka z kategorii nadrzędnej, w postaci przetłumaczonego i wydrukowanego na kartkach *Biblii* leksemu *ptaka*. Zarówno wyraz podrzędny czes. *vrabec* – pol. *wróbel*, jak i leksem nadrzędny czes. *pták* – pol. *ptak* zostały użyte w tym analizowanym wersecie biblijnym w liczbie pojedynczej, por.:

- (IV) **BK** *Tedy pokropí toho, kterýž se očisťuje od malomocenství, sedmkrát, a za čistého jej vyhlásí, i pustí vrabce živého na pole.* (Kniha Mojžíšova třetí kteráž slove Leviticus 14,7) – (tłum. BK 2009: 106).
- BO** *jízto pokropí jeho, jenž očistěn má býti, sedmkrát, aby správně očistěn byl, a pustí vrabcě živa, aby na pole zaletěl.* (3. Mojžíšova 14,7; tłum. BO 1988: 182).
- ČEP** *Stříkne sedmkrát na očisťovaného od malomocenství a očistí ho. Živého ptáka vypustí do pole.* (Třetí Mojžíšova – Leviticus 14,7; tłum. ČEP 2008: 122).
- ČSP** *Sedmkrát stříkne na toho, kdo je očisťován od malomocenství, prohlásí ho za čistého a propustí živého ptáka do otevřené krajiny.* (Leviticus 14,7; tłum. ČSP 2009: 146).
- B21** *Sedmkrát tou krví stříkne na člověka očisťovaného od malomocenství a prohlásí jej za čistého. Živého ptáka pak vypustí do kraje.* (Leviticus 14,7; tłum. B21 2009: 127).
- PNS** *Potom ji sedmkrát stříkne na toho, kdo se očisťuje od malomocenství, a prohlásí ho za čistého a vypustí živého ptáka nad širé pole.* (3. Mojžíšova 14,7; tłum. <http://www.jw.org/cs/publikace/bible-online/nwt/knihy/3-Mojzisova/14/>).

- JB** *Potom sedmkrát pokropí člověka, jenž má být očištěn od malomocenství, a když ho prohlásí za čistého, vypustí živého **ptáka** do polí.* (Leviticus 14,7; tłum. JB 2009: 180).
- SNC** *Kněz pak stejnou krví sedmkrát stríkne na uzdraveného z malomocenství a prohlásí ho za čistého. Nakonec nechá **ptáka**, který zůstal naživu, odlétnout na svobodu.* (Třetí Mojžíšova 14,7; tłum. SNC 2011: 126).
- BG** *I pokropi tego, który się oczyszcza od trądu, siedm kroć, i ogłosi go być czystym, a puści **wróbla** żywego w pole.* (Trzecie Księgi Mojżeszowe – Leviticus 14,7; tłum. BG: 96).
- BJW** *kórá pokropi onego, który ma być oczyszczony, siedmkroć, aby był prawie oczyszczony; i puści **wróbla** żywego, aby uleciał na pole.* (Księgi Kapłańskie 14,7; tłum. BJW 2000: 193).
- NBG** *Nadto siedmiokroć pokropi tego, który się oczyszcza z trądu oraz ogłosi go czystym; a żywego **ptaka** wypuści na pole.* (III Księga Mojżesza 14,7; <http://www.biblest.com.pl/stb/stest/3Moj/3Moj.html>).
- BT** *Potem pokropi siedem razy tego, który ma być oczyszczony z trądu i w ten sposób oczyści go. A **ptaka** żywego wypuści na pole.* (Księga Kapłańska 14,7; tłum. BT 1989: 119).
- BWP** *Następnie tą samą krwią pokropi siedem razy tego, który ma być oczyszczony z trądu, po czym uzna go za czystego, a żywego **ptaka** wypuści na wolność.* (Kpł 14,7; tłum. BWP 1997: 185).
- BW** *I pokropi tym siedem razy tego, który się oczyszcza z trądu, i uzna go za czystego, **ptaka** zaś żywego wypuści na pole.* (Leviticus – Trzecia Księga Mojżeszowa 14,7; tłum. BW 2001: 125).
- BP** *Następnie pokropi siedem razy [tą wodą] oczyszczającego się z trądu i uzna go za czystego. A **ptaka** żywego wypuści na wolność.* (Księga Kapłańska 14,7; tłum. BP 2012: 140).
- PNŚ** *Potem siedem razy pokropi nią tego, który się oczyszcza z trądu, i uzna go za czystego, a żywego **ptaka** wypuści na otwarte pole.* (Kpł 14,7; tłum. PNŚ 1997: 154).

Wypuszczony ogólnie *ptak* względnie skonkretyzowany *wróbel* – w zależności od rodzaju tłumaczenia biblijnego – najczęściej wylatuje lub puszczany jest *na // do // w pole* (BK, BO, ČEP, JB, BG, BJW, NBG, BT, BW), chociaż zdarzają się tłumaczenia, w których leksyka jest bardziej sprecyzowana, por: *nad širé pole – pol. na otwarte pole*

(PNS, PNS') // *do otevřené krajiny* (ČSP) // *do kraje* (B21) // *na svobodu – pol. na wolność* (SNC, BWP, BP).

Ten wypuszczony ptak, zanurzony najpierw w nieczystości zabitego pierwszego ptaka – jak konstatuje czeski komentarz biblijny (*Výklady I* 1991: 365) – *je symbolem rychlého a dokonalého odstranění nečistoty podobně jako kozel pro Azázela* (Lv 16,22) [tłum. pol.: jest symbolem szybkiego i doskonałego pozbycia się nieczystości podobnie jak kozioł dla Azazela²⁵ (Kpł 16,22)]. Podobny pogląd wyraził w przypisie swojego tłumaczenia Jan Hejčl (BČI 1917: 306): *tohoto živého, na svobodu propuštěného ptáka lze srovnati s kozlem propustným, který byl podobně, jsa zatížen hříchy národa, propuštěn na poušti na svobodu* [tłum. pol.: tego żywego, wypuszczonego na wolność ptaka można porównać do kozła, który, będąc obciążony grzechami narodu, został na pustyni wypuszczony na wolność]. Puszczony na wolność ptak – jak zaznacza Izaak Cylkow (1895: 67) – jest obrazem uzdrowionego, który po rytualnym obrzędzie znowu swobodę odzyskuje i w powszednich stosunkach swoich niczym już krępowany nie jest. We wszystkich wyekscerpowanych szesnastu przekładach bazowych (BK, BO, ČEP, ČSP, B21, PNS, JB, PNS, BG, BJW, NBG, BT, BWP, BW, BP i PNS') w analizowanym czwartym przykładzie Kpł 14,7 opisywana ptasia terminologia pojawia się tylko w liczbie pojedynczej, por. czes.: *vrabce // ptáka* pol.: *wróbla // ptaka*.

W celu oczyszczenia z trądu domu składano w ofierze również *ptaka* (niektóre tłumaczenia podają *wróbla*, inne zaś w stopniu marginalnym wyszczególniają, np. *synogarlice*²⁶), a drugiego przedstawiciela świata awifauny wypuszczano. Z analogiczną sytuacją, jak w przeanalizowanych przykładach (I–IV), dotyczących **nadrzędnych i podrzędnych** wyrażeń leksykalnych, spotykamy się również w przedstawionych

²⁵ Dla Azazela w Dniu Pojednania wypędzano kozła na pustynię.

²⁶ *Biblia Poznańska* w Kpł 14,49 nie podaje ani *ptaka*, ani *wróbla*, ale na jej kartach biblijnych została użyta leksyka skupiająca się na *synogarlicy*, por. *Dla uwolnienia domu od grzechu [kapłan] weźmie dwie synogarlice, drzewo cedrowe, karmazyn i hizop* (BP 2012: 142).

zestawieniach od (V) do (IX), stanowiących drugą część²⁷ czternastego rozdziału *Księgi Kapłańskiej*, por.:

- (V) **BK** *A vezma k očištění domu toho dva **vrabce** a dřevo cedrové, a červec **dvakrát** barvený a yzop*, (Kniha Mojžíšova třetí kteráž slove Leviticus 14,49; tłum. BK 2009: 108).
- BO** *A na počišťenie jeho vezme dva **vrabce** a dřevo cedrové a črvak a yzop*. (3. Mojžíšova 14,49; tłum. BO 1988: 183).
- ČEP** *Vezme dva **ptáky**, cedrové dřevo, karmínové barvivo a yzop, aby dům očistil od hřichu*. (Třetí Mojžíšova – Leviticus 14,49; tłum. ČEP 2008: 124).
- ČSP** *Aby očistil dům od hřichu, vezme dva **ptáky**, cedrové dřevo, karmínové barvivo a yzop*. (Leviticus 14,49; tłum. ČSP 2009: 147).
- B21** *Aby dům očistil od hřichu, vezme dva **ptáky**, kus cedrového dřeva, šarlatovou látku a yzop*. (Leviticus 14,49; tłum. B21 2009: 128).
- PNS** *A k očištění domu od hřichu vezme dva **ptáky** a cedrové dřevo a červcovou šarlatovou látku a yzop*. (3. Mojžíšova 14,49) – (<http://www.jw.org/cs/publikace/bible-online/nwt/knihy/3-Mojzisova/14/>).
- JB** *K oběti za hřích domu vezme dva **ptáky**, cedrové dřevo, červcovou červeň a yzop*. (Leviticus 14,49; tłum. JB 2009: 181).
- SNC** *Nakonec kněz ale musí ještě očistit dům prostřednictvím obětního obřadu. Bude k tomu potřebovat dva **ptáky**, cedrové dřevo, červené barvivo a větvičku yzopu*. (Třetí Mojžíšova 14,49; tłum. SNC 2011: 128).
- BG** *A weźmie na oczyszczenie onego domu dwu **wróblów**, i drzewo cedrowe, i jedwabiu, karmazynu, i hizopu*. (Trzecie Księgi Mojżeszowe – Leviticus 14,49; tłum. BG: 98).
- BJW** *a na oczyszczenie jego weźmie **parę wróblów** i drewna cedrowego, i karmazynu, i hizopu*. (Księgi Kapłańskie 14,49; tłum. BJW 2000: 195).
- NBG** *Zatem weźmie do oczyszczenia domu **parę ptaków**, drzewa cedrowego, czerwieni oraz izopu*. (III Księga Mojżesza 14,49; tłum. <http://www.biblest.com.pl/stb/stest/3Moj/3Moj.html>).

²⁷ *Starý zákon komentář verš po verši* (MacArthur 2015: 187) zawiera wyjaśnienie: *tento oddíl Lv 14,33–57 se týká zamořených domů, které pravděpodobně obsahovaly nějaké infekční bakterie, houby či plíseň* [tłum. pol.: fragmenty Kpł 14,33–57 dotyczą zakażonych domów, które prawdopodobnie zawierały jakieś zainfekowane bakterie, grzyby czy pleśnie].

- BT** *Aby oczyścić dom, kapłan weźmie dwa **ptaki**, kawałek drzewa cedrowego, nitki karmazynowe i hizop.* (Księga Kapłańska 14,49; tłum. BT 1989: 121).
- BWP** *Dla oczyszczenia domu weźmie dwa **ptaki**, nieco drewna cedrowego, trochę karmazynu i hizopu.* (Księga Kapłańska 14,49; tłum. BWP 1997: 188).
- BW** *Potem weźmie celem oczyszczenia tego domu dwa **ptaki** i drewno cedrowe, nitki karmazynowe i hizop.* (Leviticus – Trzecia Księga Mojżeszowa 14,49; tłum. BW 2001: 127).
- BP** *Dla uwolnienia domu od grzechu [kapłan] weźmie dwie **synogarlice**, drzewo cedrowe, karmazyn i hizop.* (Księga Kapłańska 14,49; tłum. BP 2012: 142).
- PNŚ** *A dla oczyszczenia domu z grzechu weźmie dwa **ptaki** oraz drewno cedrowe, jak również przędzę barwioną szkarłatem z czerwców i hizop.* (Kpł 14,49; tłum. PNŚ 1997: 156).

Wszędzie w wyekscerpowanych przykładach tłumaczeniowych Kpł 14,49 zastosowano liczbę **dwa**, tj. *dwa wróble* (BK, BO, BG), *dwa ptaki* (ČEP, ČSP, B21, PNS, JB, SNC, BT, BWP, BW, PNŚ), *dwie synogarlice* (BP). Natomiast w dwóch polskojęzycznych tłumaczeniach (BJW i NBG) użyto synonimicznego określenia *parę*²⁸ (*wróbli // ptaków*). Jeżeli by tę leksykę porównać z paralelnym zestawieniem zlokalizowanym w Kpł 14,4, to zauważymy różnice w staropolskim wydaniu BJW (*dwa* i *parę*), natomiast edycja NBG tłumaczy konsekwentnie (*parę* i *parę*). W tym analizowanym przykładzie zarówno *ptaki*, jak i *wróble* czy *synogarlice* (czes. *ptáci // vrabci // hrdličky*) pojawiają się wyłącznie w liczbie mnogiej.

W następnym, szóstym już analizowanym wersecie, skupiającym się na (Kpł 14,50) tylko w czterech najstarszych przekładach biblijnych (dwóch staroczeskich BK, BO i dwóch staropolskich BG i BJW), pojawia się leksyka z wykorzystanym *wróblem*, a w pozostałych tłumaczeniach (ČEP, ČSP, B21, PNS, JB, SNC, NBG, BT, BWP, BW, BP i PNŚ) użyto leksemu nadrzędnego w liczbie pojedynczej²⁹ *ptak*, por.:

²⁸ Patrz podkreślenia w tekście głównym przy przywoływanych tłumaczeniach biblijnych (zob. 76 – przykład V).

²⁹ Wprawdzie w dwóch przekładach biblijnych – jednym czeskim i jednym polskim – zastosowano konstrukcję mówiącą jednoznacznie o jednym ptaku (liczba

- (VI) **BK** *I zabije **vrabce** jednoho, a vycedí krev do nádoby hliněné nad vodou živou.* (Kniha Mojžišova třetí kteráž slove Leviticus 14,50; tłum. BK 2009: 108).
- BO** *A obětovav jednoho **vrabcě** v **orudí** hliněném nad vodami živými. (3. Mojžišova 14,50; tłum. BO 1988: 183).*
- ČEP** *Jednoho **ptáka** zabije nad hliněnou nádobou s pramenitou vodou. (Třetí Mojžišova – Leviticus 14,50; tłum. ČEP 2008: 124).*
- ČSP** *Pak zabije jednoho **ptáka** nad hliněnou nádobou s pramenitou vodou. (Leviticus 14,50; tłum. ČSP 2009: 147).*
- B21** *Jednoho **ptáka** zabije nad hliněnou nádobou s pramenitou vodou. (Leviticus 14,50; tłum. B21 2009: 128).*
- PNS** *A jednoho **ptáka** zabije v hliněné nádobě nad tekoucí vodou. (3. Mojžišova 14,50; tłum. <http://www.jw.org/cs/publikace/bible-online/nwt/knihy/3-Mojzisova/14/>).*
- JB** *Zabije jednoho z **ptáků** na hliněném hrnci nad nějakou tekoucí vodou. (Leviticus 14,50; tłum. JB 2009: 181).*
- SNC** *Nejprve usmrtí jednoho **ptáka** nad hliněným hrncem s pramenitou pitnou vodou. (Třetí Mojžišova 14,50; tłum. SNC 2011: 128).*
- BG** *I zabije **wróbla** jednego nad naczyniem glinianém, nad wodą żywą; (Trzecie Księgi Mojżeszowe – Leviticus 14,50; tłum. BG: 98).*
- BJW** *A ofiarowawszy **wróbla** jednego na naczyniu glinianym nad wodą żywą, (Księgi Kapłańskie 14,50; tłum. BJW 2000: 195).*
- NBG** *zarżnie jednego **ptaka** nad glinianym naczyniem, nad żywą wodą; (III Księga Mojżesza 14,50; tłum. <http://www.biblest.com.pl/stb/stest/3Moj/3Moj.html>).*
- BT** *Zabije jednego **ptaka** nad naczyniem glinianym, ponad wodą żywą. (Kpł 14,50; tłum. BT 1989: 121).*
- BWP** *Potem złoży w ofierze jednego z **ptaków** nad naczyniem glinianym, napełnionym świeżą wodą. (Księga Kapłańska 14,50; tłum. BWP 1997: 188).*
- BW** *Zarżnie jednego **ptaka** tak, by krew spłynęła do glinianego naczynia nad wodą źródlaną. (Leviticus – Trzecia Księga Mojżeszowa 14,50; tłum. BW 2001: 127).*
- BP** *Jednego **ptaka** zabije nad glinianym naczyniem z wodą źródlaną. (Kpł 14,50; tłum. BP 2012: 142).*

pojedyncza), lecz użyto gramatycznie formy bezpośrednio związanej z liczbą mnogą, por. *jednoho z **ptáků*** (JB 2009: 181) i *jednego z **ptaków*** (BWP 1997: 188).

PNS *I zabije jednego ptaka w naczyniu glinianym nad bieżącą wodą.*
(Kpł 14,50; tłum. PNS 1997: 156).

W przykładzie II, który dotyczył tzw. ceremonii oczyszczania po trądzie (patrz Kpł 14,5), przeanalizowałem dodatkowo również terminologię, do czego była wylewana krew opisywanego *ptaka // wróbla*. W niniejszym VI przykładzie, który dotyczy ceremonii oczyszczania domostw (patrz Kpł 14,50), mamy bardzo podobny **kontekst sytuacyjny**, ale istneje jednak między tymi dwoma wersetami jedna różnica. Dotyczy ona wyłącznie polskojęzycznego przekładu *Biblii Warszawsko-Praskiej* ks. bpa Kazimierza Romaniuka, który już w Kpł 14,50 używa leksyki *nad naczyniem glinianym*, a nie stosuje sprecyzowanej terminologii, której użył wcześniej: *nad specjalnym naczyniem glinianym* (por. Kpł 14,5 – BWP 1997: 185).

Natomiast odnośnie do przetłumaczonej *wody* między tymi dwoma wersetami (Kpł 14,5 i Kpł 14,50) nie ma żadnej różnicy w szesnastu tłumaczeniach biblijnych, por.: czes. *živá voda* – pol. *żywa woda* (BK, BO, BG, BJW, NBG i BT); czes. *pramenitá voda*³⁰ – pol. *woda źródłana* (ČEP, ČSP, B21, BW i BP); czes. *tekoucí voda* – pol. *bieżąca woda* (PNS, JB i PNS); *świeża woda* (BWP); czes. *pramenitá pitná voda* [dosł. *źródłana woda nadająca się do picia*] – (SNC).

Ogólnie pojmowane różnice dotyczące Kpł 14,50 możemy natomiast odczuwać w użytych czasownikach, w których są wyprofilowane inne czynności, por. czes. *zabít* pol. *zabić* (BK, ČEP, ČSP, B21, PNS, JB, BG, BT, BP, PNS); czes. *obětovat* pol. *ofiarować* (BO, BJW); *złożyć w ofierze* (BWP); *usmrtit* [dosł. *uśmiercić*] (SNC); *zarznąć* (NBG, BW). Jeżeli by te czasowniki pojawiające się w przedmiotowej Kpł 14,50 ponownie porównać z paralelnym werselem Kpł 14,5, to zauważymy, że różnica występuje tylko we współczesnym wydaniu *Biblii Warszawsko-Praskiej* (*złożyć w ofierze i zabić*).

³⁰ Jak zaznacza *Český studijní překlad* (ČSP 2009: 146–147) *pramenitá voda* jest – zgodnie z myśleniem hebrajskim – *wodą żywą*.

W zestawieniu (VII) możemy zaobserwować pojawiające się w każdym przetłumaczonym wersecie (Kpł 14,51) podwójnie wykorzystane paralelne słownictwo (*ptaka żywego* i *ptaka zabitego* // *zarzniętego* // *ofiarowanego* – czes. *živého ptáka* a *zabitého* // *obětovaného ptáka*), które pokrywa się pod względem używalności wyrażen nadrzędnych „*ptaka – ptaka*” w ČEP, ČSP, B21, PNS, JB, SNC, NBG, BT, BWP, BW, BP PNS, jak i wyrażen podrzędnych, przybierających formę: *wróbla – wróbla* w czterech przekładach (BK, BO, BG i BJW), por.:

- (VII) BK *A vezme dřevo cedrové a yzop, a červec dvakrát barvený, a vrabce živého, omočí to všecko ve krvi vrabce zabitého a u vodě živé, a pokropí domu toho sedmkrát.* (Kniha Mojžíšova třetí 14,51; tłum. BK 2009: 108).
- BO *vezme dřevo cedrové a črvka a yzop a vrabec živý i omočí všecko ve krvi vrabce obětovaného na vodách živých. A pokropí domu sedmkrát.* (3. Mojžíšova 14,51; tłum. BO 1988: 183).
- ČEP *Pak vezme cedrové dřevo, yzop, karmínové barvivo a živého ptáka, omočí je v krvi zabitého ptáka a v pramenité vodě a sedmkrát stříkne na dům.* (Třetí Mojžíšova – Leviticus 14,51; tłum. ČEP 2008: 124).
- ČSP *vezme cedrové dřevo, yzop, karmínové barvivo a živého ptáka, ponoří je do krve zabitého ptáka a do pramenité vody a stříkne sedmkrát na dům.* (Leviticus 14,51; tłum. ČSP 2009: 147).
- B21 *Pak vezme cedrové dřevo, yzop, šarlatovou látku a živého ptáka, namočí to v krvi zabitého ptáka s pramenitou vodou a sedmkrát stříkne na dům.* (Leviticus 14,51; tłum. B21 2009: 128).
- PNS *A vezme cedrové dřevo a yzop a červcovou šarlatovou látku a živého ptáka a namočí je v krvi ptáka, který byl zabit, a v tekoucí vodě, a sedmkrát ji stříkne směrem k domu.* (3. Mojžíšova 14,51; tłum. <http://www.jw.org/cs/publikace/bible-online/nwt/knihy/3-Mojzisova/14/>).
- JB *Pak vezme cedrové dřevo, yzop, červcovou červen a dosud živého ptáka a namočí je v krvi zabitého ptáka a v tekoucí vodě. Sedmkrát pokropí dům.* (Leviticus 14,51; tłum. JB 2009: 181).
- SNC *Potom vezme cedrové dřevo, větvíčku yzopu, červené barvivo a živého ptáka, všechno namočí ve vodě a v krvi obětovaného ptáka a sedmkrát stříkne na dům, aby ho očistil.* (Třetí Mojžíšova 14,51; tłum. SNC 2011: 128).

- BG** *A wziąwszy drzewo cedrowe i hizop, i jedwab karmazynowy, i wróbla żywego, omoczy to wszystko we krwi wróbla zabitego i w wodzie żywej, a pokropi ten dom siedm kroć. (Trzecie Księgi Mojżeszowe – Leviticus 14,51; tłum. BG: 98).*
- BJW** *weźmie drewno cedrowe i hizop, i karmazyn, i wróbla żywego, i omoczy wszystko we krwi wróbla ofiarowanego i w wodzie żywej, i pokropi dom siedmkroć. (Księgi Kapłańskie 14,51; tłum. BJW 2000: 195).*
- NBG** *weźmie cedrowe drzewo, izop i czerwien wraz z żywym ptakiem oraz zamoczy to we krwi zarżniętego ptaka, w żywej wodzie, i pokropi ten dom siedem razy. (III Księga Mojżesza 14,51; tłum. <http://www.biblest.com.pl/stb/stest/3Moj/3Moj.html>).*
- BT** *Potem weźmie kawałek drzewa cedrowego, hizop, nitki karmazynowe i ptaka żywego, umoczy je we krwi ptaka zabitego i w wodzie żywej, i pokropi dom siedem razy. (Kpł 14,51; tłum. BT 1989: 121).*
- BWP** *Następnie weźmie drewno cedrowe, hizop i karmazyn oraz żywego ptaka i wszystko to zanurzy we krwi ptaka, już złożonego w ofierze, i w świeżej wodzie. Potem pokropi dom siedem razy. (Księga Kapłańska 14,51; tłum. BWP 1997: 188).*
- BW** *Weźmie drewno cedrowe, hizop, nitkę karmazynową oraz żywego ptaka, zanurzy je w krwi ptaka zarżniętego i w wodzie źródlanej i pokropi ten dom siedem razy. (Leviticus – Trzecia Księga Mojżeszowa 14,51; tłum. BW 2001: 127).*
- BP** *Potem weźmie drewna cedrowego, hizop i karmazyn i wraz z żywym ptakiem zanurzy to we krwi ptaka zabitego i w wodzie źródlanej. Teraz pokropi dom siedem razy (Kpł 14,51; tłum. BP 2012: 142).*
- PNŚ** *I weźmie drewno cedrowe oraz hizop i przędzę barwioną szkarlatem z czerwców, a także żywego ptaka, i umoczy to we krwi ptaka, który został zabity, oraz w bieżącej wodzie, i siedem razy pokropi tym w stronę domu. (Kpł 14,51; tłum. PNŚ 1997: 156).*

Oprócz wróbli lub ptaków – czes. *vrabců* nebo *ptáků* interesująco przedstawia się także wyraz *hizop*, oznaczający roślinę ziołoleczniczną wykorzystywaną w czasach biblijnych – po zamoczeniu jej we krwi zwierzęcia ofiarnego – jako rodzaj kropidła do oczyszczeń rytualnych. Kapłan siedem³¹ razy krwią *ptaka* lub *wróbla* (w zależności od rodzaju

³¹ Siedmiokrotne pokropienie – to jest symboliczna liczba pełni, doskonałości, ponownego stworzenia (por. Wj 20,11 i Rdz 2,2), poświęcenia i umowy.

tłumaczenia) pokrapiał trędowatego (Kpł 14,4–7), używając do tego gałązki *hizopu*³². Podobnie dokonywano oczyszczenia domu trędowatego (Kpł 14,49–53). Owa roślina została w różnych czeskich i polskich wersjach językowych inaczej zapisana (wydrukowana) – przybierała różną postać graficzną, por.:

yzop (BK, BO – [tylko: Lv 14,49.51.52]; ČEP, ČSP, B21, PNS, JB, SNC);

ysop (BO – [tylko Lv 14,4.6]);

hызop (BG – [Kpł 14,4.6.51.52]);

hizop (BG – [tylko Kpł 14,49]; BJW, BT, BWP, BW, BP, PNS);

izop (NBG).

Podczas przeprowadzanej analizy leksykalnej zauważono, że pośród czeskich i polskich analizowanych przykładów biblijnych tylko w staroczeskim wydaniu *Biblii Kralickiej* w przykładach I, III, V, VII i VIII (Kpł 14,5.6.49.51.52) znajduje się wyrażenie *červec dvakrát barvený* [dosł. *karmin (purpurowego // karmazynowego koloru*³³) dwukrotnie wybarwiony], w którym jest dodatkowo wyprofilowany wyraz „dwukrotnie // podwójnie”. W pozostałych przeanalizowanych przekładach z taką sytuacją nie spotykamy się.

Mając na uwadze również określoną kolejność przetłumaczonych awifaunistycznych leksemów (por. przykład VIII), zauważyłem, że w staroczeskiej edycji *Biblii Kralickiej* w wersecie Kpł 14,52 jest następująca kolejność jednostek leksykalnych *wróbel – ptak*, a w *Biblii Tysiąclecia* jest użyte tylko jedno słowo z przedmiotowego zakresu badawczego, a konkretnie nadrzędny wyraz *ptak*. W pozostałych³⁴

³² Chodziło o roślinę (majeranek syryjski), której gałązki osiągają 90 cm długości. Była wykorzystywana do rytualnych pokropień (np. Wj 12,22; Kpł 14,4; Ps 51,9; Hbr 9,19).

³³ Chodziło o kolor nasyconej, głębokiej czerwieni.

³⁴ We współczesnym czeskojęzycznym sparafrazowanym tłumaczeniu *Pisma Świętego Slovo na cestu* wersety 51–52 są zaznaczone w tekście głównym wspólnie. W tej edycji brakuje ostatniej części fragmentu, na który składa się werset 52.

przekładach omawianego wersetu biblijnego (Kpł 14,52) pojawiają się albo hiponimy *wróbla* – *wróblem* (BO, BG, BJW), albo hiperonimy *ptaka* – *ptakiem* (ČEP, ČSP, B21, PNS, JB³⁵, NBG, BWP, BW, BP, PNS), które wszystkie występują w liczbie pojedynczej, por.:

- (VIII) BK *A tak když očistí dům ten krví **vrabce** a vodou živou a **ptákem** živým, dřevem cedrovým, yzopem a červcem **dvakrát** barveným:* (Kniha Mojžíšova třetí kteráž slove Leviticus 14,52; tłum. BK 2009: 108).
- BO *a očistí jej tak ve krvi **vrabcové** jako u vodách živých a u **vrabci** živém a v dřevě cedrovém a yzopu a v črvku.* (3. Mojžíšova 14,52; tłum. BO 1988: 183).
- ČEP *Tak očistí ten dům od hříchu krví **ptáka**, pramenitou vodou, živým **ptákem**, cedrovým dřevem, yzopem a karmínovým barvivem.* (Třetí Mojžíšova – Leviticus 14,52; tłum. ČEP 2008: 124).
- ČSP *Tak dům krví toho **ptáka**, pramenitou vodou, živým **ptákem**, cedrovým dřevem, yzopem a karmínovým barvivem očistí od hříchu.* (Leviticus 14,52; tłum. ČSP 2009: 147).
- B21 *Poté, co krví zabitého **ptáka**, pramenitou vodou, živým **ptákem**, cedrovým dřevem, yzopem a šarlatovou látkou očistí dům od hříchu.* (Leviticus 14,52; tłum. B21 2009: 128).
- PNS *A očistí dům od hříchu krví **ptáka** a tekoucí vodou a živým **ptákem** a cedrovým dřevem a yzopem a červcovou šarlatovou látkou.* (3. Mojžíšova 14,52; tłum. <http://www.jw.org/cs/publikace/bible-online/nwt/knihy/3-Mojzisova/14/>).
- JB *a když **ptačí** krví, tekoucí vodou, živým **ptákem**, cedrovým dřevem, yzopem a červcovou červení přinese oběť za hřích domu.* (Leviticus 14,52; tłum. JB 2009: 181).
- SNC brak tekstu – (Třetí Mojžíšova 14,52; tłum. SNC 2011: 128).
- BG *I tak oczyści on dom krwią **wróbla** onego, i wodą żywą i **wróblem** żywym i drzewem cedrowém, i hyzopem, i jedwabiem czerwonym.* (Trzecie Księgi Mojżeszowe – Leviticus 14,52; tłum. BG: 98).

³⁵ W tym czeskojęzycznym współczesnym tłumaczeniu nie pojawia się rzeczownik, ale przymiotnik, a konkretnie mamy do czynienia z konstrukcją adiektywno-substantywną *ptačí krvi* [dosł. ptasią krwią]. Przymiotniki z zakresu leksyki awifaunistycznej zaobserwowano również w staroczeskim wydaniu *Biblii Ołomunieckiej* – por. *krvi vrabcové*, i w staropolskiej edycji *Biblii Jakuba Wujka* – por. *krwi wróblowej*.

- BJW** *i oczyści ji tak we krwi **wróblowej**, jako i w wodzie żywej, i w **wróblu** żywym, i drzewie cedrowym, i hizopie, i karmazynie.* (Księgi Kapłańskie 14,52; tłum. BJW 2000: 195).
- NBG** *Tak, krwią owego **ptaka** i żywą wodą dokona przebłagania za ten dom; mianowicie żywym **ptakiem**, drzewem cedrowym, izopem i czerwienią.* (III Księga Mojżesza 14,52; tłum. <http://www.biblest.com.pl/stb/stest/3Moj/3Moj.html>).
- BT** *W ten sposób oczyści ten dom krwią **ptaka**, wodą żywą, drzewem cedrowym, hizopem i nitkami karmazynowymi.* (Księga Kapłańska 14,52; tłum. BT 1989: 121).
- BWP** *Oczyści go wtedy za pomocą krwi **ptaka**, wody świeżej, **ptaka** żywego, drewna cedrowego, hizopu i karmazynu.* (Księga Kapłańska 14,52; tłum. BWP 1997: 188).
- BW** *Tak oczyści dom ten krwią tego **ptaka**, wodą źródlaną, **ptakiem** żywym, drewnem cedrowym, hizopem i nitką karmazynową.* (Leviticus – Trzecia Księga Mojżeszowa 14,52; tłum. BW 2001: 127).
- BP** *i tak uwolni ten dom od grzechu przez krew **ptaka**, przez wodę źródlaną, przez [drugiego] **ptaka** żywego, drzewo cedrowe, hizop i karmazyn.* (Księga Kapłańska 14,52; tłum. BP 2012: 142).
- PNŚ** *I oczyści ten dom z grzechu krwią **ptaka** i bieżącą wodą oraz żywym **ptakiem**, jak również drewnem cedrowym oraz hizopem i przędzą barwioną szkarlatem z czerwców.* (Kpł 14,52; tłum. PNŚ 1997: 156).

W zestawie (IX) przetłumaczone wyrażenia z kategorii podrzędnej – czyli hiponimy *wróbla* czes. *vrabce* – występują ponownie tylko w czterech przekładach: *Biblii Kralickiej*, *Biblii Ołomunieckiej*, *Biblii Gdańskiej* i *Biblii Jakuba Wujka*, natomiast w pozostałych analizowanych tłumaczeniach (Kpł 14,53) użyto jednostki leksykalnej z nadrzędnej kategorii, czyli ogólnie pojętego wyższego rzędu taksonomicznego, por.:

- (IX) BK** *Vypustí ven **vrabce** živého z města na pole, a očistí dům ten, i bude čistý.* (Kniha Mojžišova třetí kteráž slove Leviticus 14,53; tłum. BK 2009: 108).
- BO** *A když by pustil **vrabce** zaletěti na pole prostě, bude prositi za dóm a správně bude očistěn.* (3. Mojžišova 14,53; tłum. BO 1988: 183).
- ČEP** *Živého **ptáka** vypustí ven z města do pole. Tak vykoná smírčí obřady za dům. Bude čistý.* (Třetí Mojžišova – Leviticus 14,53; tłum. ČEP 2008: 124).

- ČSP** *Živého ptáka propustí ven za město do otevřené krajiny, vykoná za dům obřad smíření a bude čistý.* (Leviticus 14,53; tłum. ČSP 2009: 147).
- B21** *vypustí živého ptáka za městem do kraje. Tak za dům vykoná obřad smíření a ten bude čistý.* (Leviticus 14,53; tłum. B21 2009: 128).
- PNS** *A vypustí živého ptáka vně města do širého pole a za ten dům vykoná smíření; a bude čistý.* (3. Mojžíšova 14,53; tłum. <http://www.jw.org/cs/publikace/bible-online/nwt/knihy/3-Mojzisova/14/>).
- JB** *vypustí živého ptáka za město do polí. Když se takto nad tím domem vykoná smírný obřad, bude dům čistý.* (Leviticus 14,53; tłum. JB 2009: 181).
- SNC** *Nakonec vypustí živého ptáka mimo město na svobodu. Tím bude celý smírčí obřad u konce a dům bude opět čistý.* (Třetí Mojžíšova 14,53; tłum. SNC 2011: 128).
- BG** *Potém puści wróbla żywego precz za miasto w pole; tak oczyści on dom, i czystym będzie.* (Trzecie Księgi Mojżeszowe – Leviticus 14,53; tłum. BG: 98).
- BJW** *A puściwszy wróbla latać wolno na pole, będzie się modlił za dom i prawie będzie oczyszciony.* (Księgi Kapłańskie 14,53; tłum. BJW 2000: 195).
- NBG** *Potem wypuści żywego ptaka na pole, poza miasto. Tak dokona przeblągania za ten dom, więc będzie czystym.* (III Księga Mojżesza 14,53; tłum. <http://www.biblest.com.pl/stb/stest/3Moj/3Moj.html>).
- BT** *Ptaka zaś żywego wypuści poza miasto, na pole. W ten sposób dokona przeblągania za dom i będzie on czysty.* (Księga Kapłańska 14,53; tłum. BT 1989: 121).
- BWP** *W końcu ptaka żywego wypuści na wolność poza osiedlem, w polu. I tak dokona się ofiara przeblągania za dom, który od tego czasu będzie czysty.* (Kpł 14,53; tłum. BWP 1997: 188).
- BW** *Žywego zaś ptaka wypuści za miasto na pole. Tak dokona przeblągania za dom i będzie czysty.* (Leviticus – Trzecia Księga Mojżeszowa 14,53; tłum. BW 2001: 127).
- BP** *Następnie żywego ptaka wypuści za miasto, w szczerze pole. W ten sposób uwolni dom od zmazy i oczyści [go].* (Księga Kapłańska 14,53; tłum. BP 2012: 142).
- PNŚ** *A żywego ptaka wypuści poza miasto na otwarte pole i dokona przeblągania za dom; i będzie czysty.* (Kpł 14,53; tłum. PNŚ 1997: 156).

Przykłady IV i IX (por. Kpł 14,7 i Kpł 14,53 – które są podobne znaczeniowo) dotyczą wypuszczonego ogólnie ptaka względnie

skonkretyzowanego *wróbla* – w zależności od rodzaju tłumaczenia biblijnego; najczęściej zauważamy, że w Kpł 14,53 wylatuje on lub puszczany jest: *na // do // w pole* (BK, BO, ČEP, JB, BG, BJW, NBG, BT, BW), chociaż zdarzają się tłumaczenia, w których leksyka jest bardziej sprecyzowana, por: *w szczerze pole* (BP) // *do širého pole* – pol. *na otwarte pole* (PNS, PŇS) // *do otevřené krajiny* (ČSP) // *do kraje* (B21) // *na svobodu* – pol. *na wolność* (SNC, BWP). Jedyna różnica pomiędzy IV i IX przykładem występuje tylko w BP. Zamiast *ptaka żywego wypuści na wolność* (Kpł 14,7) jest *żywego ptaka wypuści w szczerze pole* (Kpł 14,53). W pozostałych tłumaczeniach zastosowano identyczną terminologię.

Według Cyryla z Aleksandrii, jak podkreślają niektórzy badacze *Pisma Świętego* „żywy wróbel symbolizował żywe i ożywiające Słowo niebieskie, zaś ptak zabity oznaczał drogocenną krew cierpiącej Świątyni-Chrystusa. Dwa wróble, które miał złożyć w ofierze człowiek oczyszczony z trądu³⁶ symbolizują naturę Boską i ludzką Chrystusa” (Kobielus 2002: 344; Forstner 1990: 250).

2.2.2. *Księga Hioba* (przykład X)

Dziesiąty zaprezentowany przykład w niniejszej monografii dotyczy również leksykalnej analizy przetłumaczonych **hiperonimicznych** i **hiponimicznych** wyrażen, pojawiających się w czeskich i polskich przekładach biblijnych, a konkretnie mam na myśli werset, pochodzący z protokanonicznej *Księgi Hioba* (Hi 40,29 // [24*] // 41,5**) ³⁷, który

³⁶ *Starý zákon komentář verš po verši* (MacArthur 2015: 187) konstatuje, że *smyslem tohoto zákona není předepisovat postup léčby z malomocností a podobných nemocí, ale spíše obřadného očištění, které muselo být vykonáno poté, co byl člověk prohlášen za čistého* [tłum. pol.: sensem tego prawa nie jest wyznaczenie postępowania leczenia z trądu i podobnych temu chorób, ale raczej wskazanie na oczyszczenie obrzędowe, które musiało być wykonane później, kiedy człowiek został uznany za czystego].

³⁷ Omawiany fragment dotyczy tego samego kontekstu sytuacyjnego, ale uwzględnia on w procesie numeracyjnym aż trzy wersety: Hi 40,29 (bez oznaczenia

przedstawia się następująco. W omawianym wersecie³⁸ zostało pokazane zaskakujące stwierdzenie, porównujące relację między Bogiem a człowiekiem, czyli przenośnie wyrażoną potęgą *krokodyla // hipopotama*³⁹

gwiazdkowego zawiera następujące czeskie i polskie przekłady biblijne – ČEP, ČSP, B21, JB, SNC, NBG, BT, BWP, BW, BP); Hi 40,24 (oznaczenie z jedną gwiazdką * – BK, BO, BG, BJW); Hi 41,5 (oznaczenie z dwoma gwiazdkami ** – PNS, PNŚ).

³⁸ W omawianym wersecie (Hi 40,29 // 40,24 // 41,5) występują również inne przetłumaczone nadrzędne i podrzędne wyrażenia leksykalne, które jednak już nie dotyczą bezpośrednio nazewnictwa ptaków, por. czes. *děti* (BK); *robotnice* (BO); *děvečky* (ČEP); *děvcata* (ČSP); *mladé dívky* (PNS); *dcerky // dcery* (B21, SNC // JB); *dziatki* (BG), *dziewki* (BJW), *dziewczeta* (NBG, PNŚ); *córki* (BT, BWP, BW, BP). Zauważyłem również różnice czasownikowe *pomazlit* [dosł. pieścić // rozpieścić] (B21) i *hrát* [dosł. grać // bawić się], co jednoznacznie przemawia za tłumaczeniem dynamicznym.

³⁹ Od XVII wieku – jak konstatuje *Komentarz historyczno-kulturowy do Biblii Hebrajskiej* – Behemota utożsamia się tradycyjnie z hipopotamem, który licznie występował w Egipcie i na większości obszarów kontynentu afrykańskiego. Władcy Egiptu polowali na te zwierzęta, co potwierdzają liczne reliefy ścienne zachowane do naszych czasów. Hipopotam pojawia się w wielu egipskich mitach, w których zazwyczaj symbolizuje wrogie siły zagrażające egipskiemu władcy. Obchodzono nawet święto, w czasie którego dokonywano rytualnego zabicia hipopotama, czyli wrogów faraona (Walton, Matthews, Chavalas 2005: 575). Również *Biblický komentár ke Starému zákonu* (MacDonald 2017: 410) zwraca uwagę na fakt, że *Behemót je občas identifikován jako hroch* [tłum. pol.: Behemot czasami jest identyfikowany jako hipopotam]. Natomiast AZB zaznacza, że według mitów żydowskich, *Behemot*, pierwszy stworzony potwór lądowy, przypomina kolosalnego hipopotama: z ogonem większym niż pień cedru i kośćmi jak mosiężne rury. Rządzi zwierzętami lądowymi, podobnie jak *Lewiatan* morskimi (por. Szczepanowicz, Mrozek 2007: 231). Leksem בְּהֵמוֹת [h-930] *behemot* pochodzi od בְּהֵמָה [h-939] *behemah*, który w języku hebr. oznacza ‘silne zwierzę’, ‘bydlę’ (por. WSHPST, t. 1, 2008: 107–108). *Behemot* (patrz zwłaszcza opis tego mitycznego zwierzęcia zlokalizowanego w Hi 40,15–24) jest przez jednych tłumaczony jako „słoń”, przez drugich – jako „hipopotam”, przez trzecich – jako „bydło”, przez czwartych – jako „krokodyl”, przez piątych – jako „dzikie zwierzę”, przez szósty – jako „potwór wodny” etc. Wskazane wyżej wersety z *Księgi Hioba* mogą odnosić się do więcej niż jednego zwierzęcia. Szerszy opis znaleźć można w STB (por. Packer, Tanney 2007: 173). Obrazy tych ogólnie pojmowanych „potworów” są ważne dla zrozumienia biblijnych opisów stworzenia, Bożej wojny z narodami i ostatecznego konfliktu, który doprowadzi do nastania nowego porządku.

// *lewiatana*⁴⁰ // *wieloryba* // *ještěra*, tj. *smoka* do zabawy z wrób-

⁴⁰ Ten wyraz zapisywany jest w przeanalizowanych wersjach tłumaczeniowych różnorodnie, ale podobny jest zwłaszcza pod względem fonetycznym: *livjátan* // *livjátán* // *leviatan* // *livjáthán* // *lewiatan*. Leksem ten wskazuje na to, że jest to np. *mytický mořský drak* (B21 2009: 625); *obluda* (JB 2009: 873) even. *původně bájný mořský netvor* (srov. Ž 104,26) *byl časem ztotožňován s krokodýlem* (ČEP 2008: 501; PSP 2014: 723), *nebo asi zvíře podobné krokodýlovi. V úvahu přichází též vodní had, vzhledem k slovnímu základu, který má význam ‘vinout se’* (ČSP 2009: 654) [tłum. pol.: mityczny morski smok lub monstrum // stwór, ewentualnie pierwotnie legendarny morski potwór (por. Ps 104,26), który został stopniowo utożsamiany z krokodylem lub prawdopodobnie pojmowany jest jako zwierzę podobne do krokodyla. Brany jest również pod uwagę wąż wodny ze względu na podstawę słowotwórczą, która ma znaczenie ‘wić się’]. Niektóre przekłady, np. SNC, używają wyrazu czes. *ještěr* ‘jaszczur’, ‘smok’, albo czes. *Velryba*, pol. wieloryb (BK i BG). Również czeski poeta, prozaik i tłumacz Viktor Fischl (2002: 86) w swoim przekładzie *Poezie Starého zákona* używa czeskiego leksemu *velryba*. Jednym z trzech potworów biblijnych, które symbolizują zagrożenie dla boskiego porządku świata, oprócz Rachaba (*rachab*) i smoka // potwora morskiego (*tannîm*), jest lewiatan (*liwyātān*). *Krokodyl-lewiatan* – jak zaznacza *Słownik symboliki biblijnej* – należy do zwierząt niebędących na służbie u człowieka, lecz jest istotą niebezpieczną, budzącą odrazę (Ryken, Wilhoit, Longman 1998: 757). Nazwa *lewiatan* przywodzi na myśl bestię mityczną, będącą – jak zaznacza C. Jakubiec (1974: 236) – uosobieniem chaosu pierwotnego (patrz Hi 3,8) oraz uosobieniem wrogiej Bogu potęgi (patrz Iz 27,1). Nazwa ta, podobnie jak w Ps 104,26, oznacza stworzone przez Boga duże zwierzę wodne, które jest oczywiście groźne dla człowieka. Również *Starý zákon Komentář verš po verši* (por. MacArthur 2015: 639–640) zaznacza, że *pokaždé livjátán symbolizuje mocného vodního tvora, který člověka přemůže, ale na Boha nemá* [tłum. pol.: za każdym razem *lewiatan* symbolizuje mocną podwodną bestię, która pokona człowieka, lecz z Bogiem nie wygra]. *Katolicki komentarz biblijny* zaznacza, że określenie *Lewiatan* oznacza mitologicznego potwora morskiego (por. Hi 3,8) i może odnosić się do tego samego stworzenia, które zostało nazwane *Behemotem*. Jednak w opisie podkreślano raczej okrucieństwo, dzikość i odporność na zranienia. Przymuszcza się, że chodzi o mitycznego smoka, któremu nadano postać olbrzymiego *krokodyla* (zob. MacKenzie, Murphy 2004: 479). *Komentarz historyczno-kulturowy do Biblii Hebrajskiej* konstatuje, że interpretatorzy z początku okresu międzytestamentalnego skłaniają się ku opinii, że chodzi o istotę mityczną // nadprzyrodzoną (np. wielu utożsamia bestię i smoka z *Apokalipsy* z *Behemotem* i *Lewiatanem*). Lewiatan był często uznawany za krokodyla, który występował głównie na terenie Egiptu, gdzie symbolizował królewską potęgę i wielkość, a na obszarze

lem⁴¹ // kanarkiem⁴² // ptakiem // ptaszkiem (w zależności od rodzaju tłumaczenia), gdzie w ogólnie pojmowanym *krokodylu* upatrywano uosobienie Egiptu (por. Ez 29,3; 32,2), ale zdaje się, że w tym wersecie chodzi o aluzję do bestii zamieszkujących świat jeszcze nieuporządkowany, będących symbolem mocy przeciwnych Bogu, który jednak odnosi nad nimi zwycięstwo (por. Romaniuk 1997: 1005). Czeskojęzyczny *Průvodce biblí* (Kidner 2004: 358) zaznacza: *jen se podívej na dvě z mých stvoření, říká Hospodin, na behemóta (hrocha) a livjátana (krokodyla). Podívej se na jejich sílu (Jb 40,16; 41,27) a nezkrotnost (Jb 40,24; 41,1–2). Lidé jsou před nimi zcela bezmocní. Jak nemoudré je měřit se s Bohem, který je stvořil* [tłum. pol.: popatrz tylko na dwie z moich stworzonych istot, mówi Pan, na *behemota* (hipopotama) i *lewiatana* (krokodyla). Popatrz na ich siłę (Hi 40,16; 41,27) i niepohamowanie (Hi 40,24; 41,1–2). Ludzie są przed nimi zupełnie bezradni. Jakże nie-mądrze jest konkurować z Bogiem, który je stworzył]. *Nowy komentarz biblijny Starego Testamentu* wyraźnie zaznacza, że absurdalna jest

Palestyny pojawiał się sporadycznie (Walton, Matthews, Chavalas 2005: 575). Przyпуска się również, że mogło chodzić o jakiegoś prehistorycznego dinozaura lub morderczego wieloryba względnie wielkiego białego rekina, czyli twora wodnego, zamieszkującego morza i oceany.

⁴¹ Włoski komentarz biblijny profiluje również wróbla *passero* (por. Schökel, Sicre Diaz 1985: 563 i 656–657). Angielskojęzyczny komentarz biblijny (z serii TAB t. XV) opisuje zaś *ptaka*, ale przypuszcza, że może chodzić o *wróbla*, którego zostawia w nawiasie, włącznie ze znakiem zapytania (por. Pope 1973: 333).

⁴² Monografia *Příroda a kultura: svět jevů a svět interpretací* (Komárek 2008: 229) zaznacza, że: *lidský estetický soud o ptačím zpěvu podléhá určitým dobovým tendencím – zatímco třeba 19. století spatřovalo vrchol dokonalosti v téměř „orchestrionové” pravidelnosti slavíka či „mechaničnosti” kanárů-dutopěvců, dnes bychom za nejhezčí označili asi zpěv skřivana lesního či kosa* [tłum. pol.: ludzkie wyobrażenia estetyczne dotyczące ptasiego śpiewu podlegają pewnym tendencjom czasowym – podczas gdy np. w XIX wieku widziano szczyt doskonałości w prawie „orkiestrowej” regularności u *słowika* czy „mechaniczności” u *kanarków harceńskich* (ze względu na ich bardzo melodyjny śpiew – uwagi własne autora). Z punktu widzenia współczesności, dziś jako najładniej śpiewającego ptaka wskazałibyśmy *skowronka leśnego* lub *kosa*].

myśl o tym, że *Lewiatan*⁴³ mógłby kiedykolwiek zamienić się w oswojone zwierzątko, którym można się bawić, jak dzieci bawią się *wróblem* (*šḥq-bô kaššippôr*). Tylko Jahwe może bawić się Lewiatanem

⁴³ Czeski komentarz biblijny (*Výklady I* 1991: 23) zawiera uwagę na temat *lewiantana*: *marně bychom se snažili zoologicky určit např. netvora nazývaného livijátan* [tłum. pol.: na próżno staralibyśmy się z punktu widzenia zoologii określić np. potwora nazywanego lewiatanem]. Hebr. słowo לִוְיָטָן *liwjatan* [h-3882] pochodzi od słowa *liwjah* oznaczającego ‘wieniec’ (AZB 2007: 225) lub ‘kręty’ (Bocian 1995: 320). Zarówno w pierwszym, jak i drugim wyjaśnieniu chodzi prawdopodobnie o węża krętego, który się wiję, por. czes. *had svinutý* (Cooperová 1999: 12). W mitologii fenickiej smok uosabia potęgę chaosu. Może chodzić o tzw. czes. *prapřivodní nestvůru oceánu a chaosu*, czyli pierwotne monstrum oceanu i chaosu. Ten biblijny morski potwór był ogromnych rozmiarów, przypominał „węża morskiego”, „smoka”, „krokodyla”, „hipopotama”, „wieloryba”, „wielką rybę” itp., chociaż nie był żadnym z nich. W innych tłumaczeniach *Lewiatan* przedstawiany jest jako potwór morski o mitycznej budowie, por. *liwýātān* (Milgrom 1991: 660). Starotestamentowa *Księga Hioba* (Hi 3,8 i Hi 40,25–41,26) przedstawia go jako „nilowego krokodyla”, wobec którego człowiek jest bezsilny, czyli może przenośnie symbolizować również faraona. Natomiast w *Księdze Izajasza* (Iz 27,1) opisywany *Lewiatan* występuje jako „symboliczno-apokaliptyczny nieprzyjaciel Boga”. Jak podkreśla czeskojęzyczny *Biblický slovník* (Novotný 1992: 375), może chodzić o symbol Asyrii, Babilonu, Persji lub Grecji czy Syrii *tedy v podstatě protivník Hospodinův, který zůstal z chaotického pravěku, ale bude potřen* [tłum. pol.: w gruncie rzeczy przeciwnik Pana, który przetrwał z okresu chaotycznej prehistorii, lecz zostanie pokonany]. Wielu tłumaczy biblijnych zaznacza, że od Hi 40,24 hagiograf mówi prawdopodobnie o krokodylu, czyli najogólniej chodzi o opis mitycznego zwierzęcia o cechach krokodyla. W *Psalmach* (Ps 74,14 i Ps 104,26) *Lewiatan* został unicestwiony i służył jako dowód wielkości Boga. Te zauważalne różnorodności leksykalne – wychodzące na jaw w odkrywanych przekładach – koncentrujące się na zwierzęcej ekwiwalencji, mogły również wynikać stąd, że w tekście hebrajskim występowały nieraz określenia ogólne, bez bliższej sprecyzowanej nazwy. Stwarzało to, z jednej strony, pole do popisu różnym domysłom, nierzadko doprowadzając do całkowitej dowolności w zakresie interpretacji i przekładu, lecz z drugiej strony było również źródłem różnorodnych rozważań. Możemy z całą pewnością stwierdzić, że do dzisiaj nie uzyskano w tej kwestii całkowitej jednomyślności (por. różne przekłady w wielu językach), zwłaszcza w odniesieniu do rodzaju // gatunku zwierząt, występujących pod niektórymi, często różnorodnymi nazwami (w wielu przypadkach o zupełnie odrębnej terminologii). W świetle innych tekstów biblijnych oraz wczesnych opowieści kananejskich – jak podkreśla *Słownik wiedzy biblijnej* (Metzger, Coogan 2004: 434) – lepiej uważać *Lewiantana* za mitycznego potwora.

w głębinach morskich (por. Ps 104,26). Dla Hioba sama myśl o tym wydaje się niedorzeczna (Tronina 2013: 539). Jak zaś podkreśla jeden z polskich komentarzy biblijnych, złowienie⁴⁴ krokodyla, podobnie jak hipopotama jest niezmiernie trudne. Hiobowi nie uda się zmusić krokodyla do uległości jako swego niewolnika i nigdy go nie oswoi, tak by ów potwór mógł być przedmiotem zabawy już nie tylko dorosłego i silnego mężczyzny, ale nawet małych dziewcząt (Jakubiec 1974: 236–237) lub jak podają inne przekłady: patrz przypis 38 (s. 87). Kwestie te zaobserwowano już w ŚA I, kiedy analizowano kategorię pojęciową sów (por. Hampl 2013: 67 i in).

Swoją suwerenną władzę nad siłami zła wyraża Bóg w następujący sposób. Chodzi mianowicie – jak zaznacza w tomie VI *Wprowadzenie w myśl i wezwanie ksiąg biblijnych – Mądrość starotestamentowego Izraela* Julian Warzecha (1999: 95–96) – o opis potęgi *hipopotama* (40,15–24) i *krokodyla* (40,25–41,26). Obok sensu dosłownego – panowanie Boga nad tymi groźnymi dla człowieka zwierzętami – przyjmuje się dość powszechnie sens przenośny, mianowicie zwierzęta te byłyby symbolami mitycznego *Behemota* i *Lewiatana*, potworami, które Bóg poskromił u początków stworzenia (por. Hi 3,8; Iz 27,1). Być może, oznaczają te stwory również ówczesne potęgi wschodnie (Egipt, Babilonia), gdyż były stosowane jako godła tych państw. Chodziłoby więc o to, że Bóg jest suwerennym Panem historii.

Rozpatrując natomiast leksykę awifaunistyczną, możemy zauważyć, że tylko w czeskojęzycznej *Jeruzalémské biblii* i polskojęzycznej *Biblii Tysiąclecia* zostały zastosowane wyrazy z kategorii podrzędnej – czes. *vrabec* pol. *wróbel*⁴⁵, lub zastąpione zostały innym kohiponimem,

⁴⁴ Starożytni uważali hipopotama za zwierzę szczególnie trudne do schwytania. Jedną z metod polowania polegała na przesygnięciu jego nosa – zwierzę musiało wówczas oddychać mordą, a wtedy zabijano je, rzucając oszczepem w otwartą paszczę (KHKBH 2005: 575).

⁴⁵ Konkretny gatunek reprezentantów świata awifauny, tj. *wróbel* został również użyty w polskojęzycznym tłumaczeniu *Biblii Jerozolimskiej*, por. *Czy pobawisz się z nim jak z wróblem, czy zwiążesz go dla swych córek?* (Hi 40,29; tłum. BJ 2006: 696).

np. czes. *kanárkem*⁴⁶ [dosł. pol. *kanarkiem*], tak jak to ma miejsce w czeskim współczesnym sparafrazowanym przekładzie *Slovo na cestu*. W pozostałych trzynastu⁴⁷ analizowanych przekładach użyto aż

Z sytuacją nieprototypową spotykamy się w polskojęzycznym tłumaczeniu *Septuaginty* Remigiusza Popowskiego, gdzie pojawiają się dwaj przedstawiciele świata awifauny – *ptaszyna* i *wróbelka*, czyli raz występuje wyraz nadrzędny, a raz leksem podrzędny, por.: *Že bawić się nim będziesz jak jakąś ptaszyną, že uwiążesz go dla dziecka jak wróbelka?* (Hi 40,29; tłum. Popowski 2014: 1147).

⁴⁶ Jak zaznacza Jiří Mlíkovský (2009: 46), *historické údaje umožnily zjistit, že žlutá forma kanárka se v chovech objevila již v 15. století, a to v Itálii* (viz. Birkhead, Schulze-Hagen, Kinzelbach 2004: 50–56), *nikoli až v 16. století v Německu, jak se do té doby předpokládalo. V Čechách však byla zřejmě neznámá ještě po polovině 18. století* (Mlíkovský 2007) [tłum. pol.: Dane historyczne umożliwiły ustalenie, że żółta forma kanarka występowała w hodowlach już w XV wieku, we Włoszech (por. Birkhead, Schulze-Hagen, Kinzelbach 2004: 50–56), a nie dopiero w XVI wieku w Niemczech, jak do tej pory przypuszczano. W Czechach jednak była prawdopodobnie nieznana jeszcze w drugiej połowie XVIII wieku (patrz Mlíkovský 2007)]. Kanarki – według *Encyklopedii ptaków ozdobnych* (por. Zientek 2014: 150–151) – zostały umownie podzielone na trzy podstawowe grupy: kształtne (posturalne), śpiewające i kolorowe (barwne). Wszystkie rasy kanarków wywodzą się od dzikiego przodka *Serinus canaria*, który w warunkach naturalnych zamieszkuje Wyspy Kanaryjskie, Azory i Maderę, czyli oddalone wyspy za zachodnim pobrzeżem Afryki. Ptaki te są bardzo wdzięczne i ufne wobec człowieka, łagodne, spokojne, towarzyskie, ciekawskie i niepłochliwe. Jak zaznacza *Obrázková encyklopedie živočichů všech kontinentů* (Burnie 2002: 357) *kanár divoký* lat. *Serinus canaria* ‘*je to volně žijící předek běžného klecniho kanára. Měří 13 cm a má šedožluté zbarvené opeření. Je to endemit*’ [tłum. pol.: kanar dziki ‘to wolno żyjący przodek zwykłego kanarka klatkowego. Mierzy 13 cm i ma szarozółte pióra. Jest endemitem], czyli chodzi o taksom rzadko spotykany, występujący na ograniczonym obszarze. Nawet szesnastowieczny staroczeski czterojęzyczny słownik *Nomenclator quadrilinguis Boemico-Latino-Graeco-Germanicus* (patrz Veleslavín VelNomQ rozdz. II, par. L, 1598: 202 // 2015: 161) przywołuje opisywane nazwy, używając w tym celu dwuwyrzowego określenia *Kanáry čížek* [dosł. pol. *kanar czyżyk*], przywołując jednocześnie właściwą terminologię łacinską *cannaria*, por. czes. **Kanáry čížek** ▫ stč. **Kanáry čížek** ▫ łac. *canaria* ▫ niem. *Zuckervöglin*.

⁴⁷ Podobne tłumaczenia występują również w innych przekładach biblijnych, np.: BBrz, BB, BEk, BPaul, BČ, PSP, HPST – Pisma (Kuśmirek 2009: 347), KUL PŚST t. VII, cz. 1., (Jakubiec 1974: 237). Forma podstawowa *ptak* została użyta w BBrz,

w dwunastu tłumaczeniach zdrobniałego, deminutywnego wyrażenia – *ptaszek* – czes. *ptáček* (BK, BO, ČEP, ČSP, B21, BG, BJW, NBG, BWP, BW, BP i PNS), a tylko w jednym przekładzie wykorzystano formę podstawową *ptak* – czes. *pták* (PNS), które jednak zaliczamy już z punktu widzenia kategorii i kategoryzacji (por. Taylor 2001 i 2007) do nadrzędnej jednostki leksykalnej, por.:

- (X) **BK** *Zdaž budeš s ním hráti jako s *ptáčkem*, aneb přivážeš jej dětem svým? (Kniha Jobova 40,[24]; tłum. BK 2009: 472).
- BO** *Zdali jeho oklamáš jako *ptáčka* a přiviežeš jeho k svým robotnicím? (Job 40,[24]; tłum. BO 1996: 134).
- ČEP** *Můžeš si s ním pohrávat jak s ptáčkem?* Uvážeš ho pro své děvečky? (Jób 40,29; tłum. ČEP 2008: 501).
- ČSP** *Budeš si s ním hrát jako s ptáčkem, uvážeš ho pro svá děvčata?* (Jób 40,29; tłum. ČSP 2009: 654).
- B21** *Nebo se s ním jak s ptáčkem pomazlíš? Dáš ho na voditko dcerkám na hraní?* (Job 40,29; tłum. B21 2009: 625).
- PNS** ***Budeš si s ním hrát jako s ptákem, nebo svážeš ho pro své mladé dívky?* (Hi 41,[5]; tłum. <http://www.jw.org/cs/publikace/bible-online/nwt/knihy/job/41/>).
- JB** *Bude ti jako vrabec krátiť dlouhou chvíli, uvážeš ho pro radost svým dcerám?* (Job 40,29; tłum. JB 2009: 873).
- SNC** *Zavřeš ho do klece jako kanárka a dáš ho na hraní svým dcerkám?* (Jób 40,29; tłum. SNC 2011: 562).
- BG** **Izali z nim będziesz igráł jako z ptaszkiem, a uwiązesh go dziatkom twoim?* (Księga Ijobowa 40,[24]; tłum. BG: 453).
- BJW** **Aza naigrawać go będziesz jako ptaszka abo ji uwiązesh dziewkam twoim?* (Hi 40,[24]; tłum. BJW 2000: 1009).
- NBG** *Czy poigrasz z nim jak z ptaszkiem, lub uwiązesh go dla swych dziewcząt?* (Księga Ijoba 40,29; tłum. <http://www.biblest.com.pl/stb/stest/ijob/ijob.html>).

HPST – Pisma (Kuśmirek 2009: 347) i KUL PŚST t. VII, cz. 1., (Jakubiec 1974: 237), natomiast deminutywny leksem czes. *ptáček* – pol. *ptaszek* zastosowano w BČ2, PSP, BB, BEk i BPaul wraz z nazwą *ptaszyna* (włącznie z podrzędnym leksemem *wróbelkiem*) (por. LXX Popowski).

- BT** Czy pobawisz się nim jak z **wróblem**, czy zwiążesz go dla swych córek? (Hi 40,29; tłum. BT 1989: 566).
- BWP** Czy możesz bawić się z nim jak z **ptaszkiem**? Czy każesz go pochwycić i dać twoim córkom? (Hi 40,29; tłum. BWP 1997: 1005).
- BW** Czy możesz z nim poigrać jak z **ptaszkiem** i uwiązać go jako zabawkę dla swych córek? (Księga Joba 40,29; tłum. BW 2001: 580).
- BP** Czy pobawisz się z nim jak z **ptaszkiem**? Przywiążesz go jako zabawkę dla swoich córek? (Księga Joba 40,29; tłum. BP 2012: 909).
- PNŚ** **Czy pobawisz się z nim jak z **ptaszkiem** albo czy zwiążesz go dla swych dziewcząt? (Hi 41,[5]; tłum. PNŚ 1997: 709).

Wszystkie awifaunistyczne leksemy pojawiające się w prezentowanym wersecie z *Księgi Hioba* mają liczbę pojedynczą⁴⁸ (por. czes. *ptáče-*

⁴⁸ Księga Hioba 40,29 [40,24* // 41,5**]		מִפּוֹרֶן sippor // cippôr [h-6833]
a) *BK 1613/2009	<i>ptáčkem</i>	(ptaszkiem) → [brak wróbla]
b) *BO 1417/2009	<i>ptáčka</i>	(ptaszka) → [brak wróbla]
c) ČEP 2008	<i>ptáčkem</i>	(ptaszkiem) → [brak wróbla]
d) ČSP 2009	<i>ptáčkem</i>	(ptaszkiem) → [brak wróbla]
e) B21 2009	<i>ptáčkem</i>	(ptaszkiem) → [brak wróbla]
f) **PNS	<i>ptákem</i>	(ptakiem) → [brak wróbla]
g) JB 2009	vrabec	(wróbel)
h) SNC 2011	kanárka	(kanarka)
i) *BG 1632/1964	<i>ptaszkiem</i>	→ [brak wróbla]
j) *BJW 1599/2000	<i>ptaszka</i>	→ [brak wróbla]
k) NBG	<i>ptaszkiem</i>	→ [brak wróbla]
l) BT 1989	wróblem	
m) BWP 1997	<i>ptaszkiem</i>	→ [brak wróbla]
n) BW 2001	<i>ptaszkiem</i>	→ [brak wróbla]
o) BP 2012	<i>ptaszkiem</i>	→ [brak wróbla]
p) **PNŚ 1997	<i>ptaszkiem</i>	→ [brak wróbla]

Również inne czeskie i polskie przekłady biblijne wykorzystują podobną terminologię awifaunistyczną, w której jest uwzględnione nazewnictwo *ptaka // ptaszka // ptaszyny* lub *wróbla* – czes. *ptáčka* nebo *vrabce*, w zależności oczywiście od rozpatrywanego rodzaju tłumaczenia, por.:

1) *BČ2 1921	<i>ptáčkem</i>	(ptaszkiem) → [brak wróbla]
2) **PSP 2014	<i>ptáčkem</i>	(ptaszkiem) → [brak wróbla]
3) KPL	<i>ptákem</i>	(ptakiem) → [brak wróbla]

tem, ptáčkem, ptáčka, ptákem, vrabec, kanárka – pol. ptaszkiem, ptaszka, wróblem) wyrażone w różnych przypadkach gramatycznych, najczęściej w narzędniku czes. 7 pád (BK, ČEP, ČSP, B21, PNS, BG, NBG, BT, BWP, BW, BP, PNŠ włącznie z przekładami uzupełniającymi BČ2, PSP, KLP, VŠ, BBrz, BB, BJ, BPaul, BEk, Popowski, Cylkow, Kruszyński), później w bierniku 2/4 (BO, SNC, BJW, Kušmirek) i w mianowniku czes. 1 pád (JB).

2.2.3. Księga Psalmów (przykłady XI–XV)

Struktura rozpoczynającego się wersetu przedstawia opis złych czasów, kiedy występn⁴⁹ górowali⁵⁰. Prezentowany jednak *Psalm 11* należy do psalmów ufnościowych. W Ps 11,1 wierzący, którego prześladują, jest porównywany do *ptaszka* lub *ptaszęcia*, względnie do *wróbla*, tak jak to wspominają inne starotestamentowe fragmenty *Pisma Świętego* (Ps 55,7; 91,3; 124,7), a góra (patrz przestrzeń aksjologiczna) jest miejscem schronienia sprawiedliwego (Ps 121,1; Mt 24,16; Gn 19,17; Ez 7,16). Niektórzy pod tym hebrajskim słowem rozumieją górę

4) VŠ 1947	<i>ptáčetem</i>	(ptaszęciami) →	[brak wróbla]
5) *BBrz 1563/2003	<i>ptakiem</i>	→	[brak wróbla]
6) *BB 1572	<i>ptaszkiem</i>	→	[brak wróbla]
7) BJ 2006	<i>wróblem</i>		
8) BPaul 2008	<i>ptaszkiem</i>	→	[brak wróbla]
9) BEk 2017	<i>ptaszkiem</i>	→	[brak wróbla]
10) Kušmirek 2009	<i>ptaka</i>	→	[brak wróbla]
11) LXX Popowski 2014	<i>ptaszyną</i> – <i>wróbelka</i>		
12) Cylkow 1903	<i>ptaszkiem</i>	→	[brak wróbla]
13) Kruszyński 1939	<i>ptaszkiem</i>	→	[brak wróbla]

⁴⁹ MKPŠ wyraźnie zaznacza, że mamy do czynienia z przeciwieństwem między „występnym // grzesznikiem” a „sprawiedliwym” (Jüngling 2000: 685).

⁵⁰ *Katolicki komentarz biblijny* zwraca uwagę na słowa: *uciekam ... niby ptak*. Prawdopodobnie żądanie występnego, by psalmista usunął mu się z drogi: „Dlaczego mi mówicie?” prawie zawsze jest wypowiedane w tonie oskarżenia (Jr 2,23; 8,8; 48,14). Cytat ten kończy werset pierwszy (Kselmann, Barré 2004: 489).

Cyon (za przypisem z NBG). Zaś czeskojęzyczny komentarz biblijny (*Výklady III* 1998: 266) zaznacza, że *horou se nejspíše miní Sijón s chrámem* [tłum. pol.: najprawdopodobniej chodzi o górę Syjon⁵¹ wraz ze świątynią]. Taką górę⁵² opisywał w swoim siedemnastowiecznym manuskrypcie pt. łac. *Dedicatio ad tria regna*, czes. *Dedikace třem královstvím* – pol. *Dedykacja trzem Królestwom*⁵³ Jan Amos Komeński⁵⁴, wprowadzając nas w znacznym stopniu w problematykę „**naprawy rzeczy ludzkich**”.

Psalmista znajduje się w sytuacji prześladowanego i zdaje się dyskutować z tymi, którzy doradzają mu ucieczkę, on jednak ufa w sprawiedliwość Pana. Chrystus – jak zaznacza *Komentarz biblijno-ascetyczny* – radził uciekać z jednego miasta do drugiego w momencie prześladowania (patrz Mt 10,23) (por. Borowski 1983: 80).

⁵¹ Psalmista na podstawie słów Iz 28,16 wie, że na Syjonie umieścił Bóg kamień – „kto wierzy, nie potknie się”, gdy się o niego oprze (por. Łach 1990: 133).

⁵² Góra Syjon – jak zaznacza *Słownik symboliki biblijnej* (por. Ryken, Wilhoit, Longman 1998: 957–958 i 228–229) – została ukazana jako stolica Jahwe panującego nad całym światem (Iz 2,2–4; Mi 4,1–3). Nastanie wówczas trwały pokój, z Syjonu będzie wychodziło słowo Jahwe, a do miasta będą ciągnąć pogańskie narody. Syjon przypomina górę Safon, leżącą na dalekiej północy, mitologiczną siedzibę bogów kanańskich. Jednak mieszkańcami eschatologicznego Syjonu będzie Reszta (Iz 4,2–6), oczyszczona przez ogień i obmyta, całkowicie poświęcona Panu. Królem panującym na Syjonie będzie sam Jahwe (Ps 132,13). Pierwotnie górą Bożą był Synaj, lecz wraz z upływem czasu i wkroczeniem Izraela do Ziemi Obiecanej Syjon zastąpił Synaj jako miejsce Bożego zamieszkiwania na ziemi. To przemieszczenie się Boga z góry Synaj na Syjon odpowiada rozwojowi w historii odkupienia, zapowiedzianego przez proroka Izajasza (Iz 2,1–3; 4,5). Groźna góra świętości stała się górą spotkania, na której Boży lud może znaleźć schronienie, pokój i radość. Góra Syjon wraz z Jerozolimą symbolizują centrum religijne wszystkich narodów, ośrodek objawienia oraz prawdziwą religię, powszechną w czasach mesjańskich Kościoła Chrystusowego.

⁵³ Chodziło najogólniej o tzw. Specjalny apel do Europejczyków, przeznaczony przede wszystkim do królestw i państw Północy.

⁵⁴ Por. polskojęzyczne tłumaczenie (Hampl 2021: 251–265 SZK): *Wielki jest Pan i godzin wielkiej chwały w mieście Boga naszego, na swojej górze świętej. Przepięknie się pnie ku pociesze całej ziemi góra Syjon, strona północy, miasto wielkiego Króla.*

Czeskojęzyczny *SZ komentář verš po verši* (por. MacArthur 2015: 652) zaznacza, że *Bůh je výlučným útočištěm a skrýší svých pronásledovaných dětí* (srov. *Ž 16,1; 36,8*) [tłum. pol.: Bóg jest wyłącznym schronieniem i kryjówką // przytułkiem swoich prześladowanych dzieci, por. Ps 16,1; 36,8]. Istnieje również inna interpretacja, że *wróbel* jest ptakiem niestałym i niewytrwałym, dlatego symbolizuje alegoryczną ruchliwość i zmienność umysłu człowieka. Potwierdzeniem tych słów może być przykład z innego czeskojęzycznego komentarza biblijnego (MacDonald 2017: 427), który zwraca uwagę na istotny fakt, por.: *Povšimněte si, že verše 1 až 3 obsahují slova pochmurného podomního obchodníka. Začínají „Uleť, na tu vaši horu, ptáčku!“ V podstatě Davidovi řekl: „Jsi tak nevýznamný a bezbranný jako ptáček. Nejlepší věc, jakou můžeš udělat, je utéci“* [tłum. pol.: Zauważcie, że wersety 1 aż 3 zawierają słowa posępnego domokrażcy. Rozpoczynają się od słów: „uleć na tę waszą górę, ptaszku!“. W rzeczywistości Dawidowi powiedział: „Jesteś tak nieznaczący i bezbronny jak ptaszek. Najlepszą rzeczą, jaką możesz zrobić, to ulecieć”].

Oto wybrane czeskie i polskie przekłady biblijne z opisywanego kontekstu sytuacyjnego:

- (XI) BK *Přednímu zpěváku, žalm Davidův. V Hospodina doufám, kteráž tedy říkáte duši mé: Uleť s hory své jako ptáče?* (Kniha Žalmů 11,1; tłum. BK 2009: 477).
- BO *V hospodina ufaji, kterako říkáte duši mé: „Přistěž se v horu jako vrabec. (Kniha žalmů 10,2; tłum. BO 1996: 149).
- ČEP *Pro předního zpěváka, Davidův. Utíkám se k Hospodinu. Pročpak mi říkáte: Jen si lítej, ptáče, po té vaší hoře!* (Žalmy 11,1; tłum. ČEP 2008: 511).
- ČSP *Pro vedoucího chval. Davidův žalm. Hledám útočiště v Hospodinu. Jak to, že říkáte mé duši: Uleť na tu vaši horu, ptáčku!* (Žalmy 11,1; tłum. ČSP 2009: 664).
- B21 *Pro předního zpěváka. Žalm Davidův. Hospodin je můj úkryt – proč mi říkáte: „Do hor svých, ptáčku, měl bys uletět!“.* (Žalm 11,1; tłum. B21 2009: 635).

- PNS** *Učinil jsem Jehovu svým útočištěm. Jak se odvažujete říci mé duši: „Prchni jako pták k vaší hoře! (Žalmy 11,1; tłum. <http://www.jw.org/cs/publikace/bible-online/nwt/knihy/zalmy/11/>).*
- JB** *Sbormistrův. Davidův. V Jahvovi mám své útočiště. Proč říkáte mé duši: „Uleť si, ptáče, na svou horu.“ (Žalmy 11,1; tłum. JB 2009: 892).*
- SNC** *Davidova píseň pro sólový hlas. Já v Hospodina, svého Boha, doufám a vy mě chcete zaplašit jak ptáčka: „Uleť, jen rychle uleť ze svých hor!“ (Žalmy 11,1; tłum. SNC 2011: 572).*
- BG** *Przedniejszemu śpiewakowi psalm Dawidowy. W Panu ja ufam. Jakoż tedy mówicie duszy mojej: Ulatuj jako ptak z góry swojej? (Księga Psalmów 11,1; tłum. BG: 458).*
- BJW** **W Panu ja ufam, jakoż mówicie duszy mojej: Uciekaj na górę jako wróbel? (Księga Psalmów 10,2; tłum. BJW 2000: 1024).*
- NBG** *Przewodnikowi chóru; psalm Dawida. BOGU się powierzam. Jakże mówicie mojej duszy: Schroń się jak ptak, na górę. (Księga Psalmów 11,1; tłum. <http://www.biblest.com.pl/stb/stest/psalmy/psalmy.html>).*
- BT** *Kierownikowi chóru. Dawidowy. Do Pana się uciekam; dlaczego mi mówicie: «Niby ptak uleć na górę!» (Księga Psalmów 11,1; tłum. BT 1989: 577).*
- BWP** *Dla kierującego chórem. Psalm Dawida U Pana znalazłem schronienie. Jakże więc możecie mi mówić, żebym jak ptak ulatywał w góry? (Księga Psalmów 11,1; tłum. BWP 1997: 1021).*
- BW** *Przewodnikowi chóru. Dawidowy. Zaufałem Panu: Jakże możecie mówić do mnie: Ulatuj jak ptak w góry! (Księga Psalmów 11,1; tłum. BW 2001: 588).*
- BP** *[Uwaga] dla kierownika chóru: Psalm Dawida. U Jahwe szukam schronienia! Jakże możecie mówić do mnie: „Uciekaj w góry jak ptak!“ (Księga Psalmów 11,1; tłum. BP 2012: 673).*
- PNS** *U Jehowy się schronilem. Jakże się ośmielacie mówić do mej duszy: „Uciekaj niczym ptak na waszą górę! (Ps 11,1; tłum. PNS 1997: 719).*

W prezentowanym wersecie dwa razy pojawia się skonkretyzowany wyraz podrzędny *wróbel* czes. *vrabec* (BO i BJW)⁵⁵. W pozostałych

⁵⁵ Konkretnie sprecyzowany reprezentant kategorii pojęciowej ptactwa, jakim jest *wróbel*, został wykorzystany również w polskojęzycznym tłumaczeniu *Septuaginty*, por. *Ufność swoją oparłem na Panu. Jakże możecie mówić mej duszy: „Usuń się*

czternastu bazowych⁵⁶ przekładach używany jest leksem z podstawą słowotwórczą *ptak*. Trzeba jednak zaznaczyć, że rodzaj męski czes. *pták* – pol. *ptak* bez formy zdrobnieniowej występuje w PNS, BG, NBG, BT, BWP, BW, BP, PNS, natomiast wyraz deminutywny również rodzaju męskiego czes. *ptáček* – pol. *ptaszek* zlokalizowany jest w ČSP, B21, SNC. Istnieją również trzy czeskojęzyczne przekłady, w których zmienia się rodzaj gramatyczny z męskiego na nijaki, por. *ptáče* [dosł. pol.: *ptaszę*] (patrz BK, ČEP, JB). Z podobną sytuacją spotykamy się w Ps 124,7 (patrz przykład XV), lecz jego układ⁵⁷ nie jest identyczny, jak w niniejszym Ps 11,1. Można także podkreślić, że w Ps 11,1 zarówno leksemy awifaunistyczne czes. *pták*, *ptáček*, *ptáče* jak i *vrabec* (pol. *ptak* // *wróbel*) pojawiają się tylko w liczbie pojedynczej.

Z przedstawionego tekstu biblijnego wyłania się przekonanie, z którego możemy domyślnie przypuszczać, że: *Pták lovci nebo dravci honěný nalézá také ve skalních úžlabinách a roklich útočiště* [tłum. pol.: *ptak*, na którego polują łowcy, myśliwi czy kłusownicy lub który jest goniony względnie atakowany przez innych zwierzęcych drapieżników, znajduje schronienie w szczelinach skały lub w wąwozie].

w *góry jak wróbel*”? (Ps 10,1 – tłum. pol. LXX Popowski 2014: 840), oraz w dwóch staropolskich *Psalterzach: floriańskim i puławskim*, por. *W Bodze imam nadzieję. Kako mołwicie mojej duszy: Przeniesi sie na gorę jako wrobl?* (Ps 10,1 – tłum. PF koniec XIV wieku) i *W Bodze imam nadzieję. Kako mołwicie duszy mojej: Przeniesi sie na gorę jako wrobl?* (Ps 10,1 – tłum. PP koniec XV wieku). Wersja tekstu *Psalterza floriańskiego* z września 2005. Transkrypcja na podstawie Rkps BN 8002. Tekst zamieszczony za zgodą IJP PAN. Moduł opracowany przez BiblięPolskie.pl oraz druga wersja tekstu dla *Psalterza puławskiego* z kwietnia 2007. Transkrypcja na podstawie Rkps Biblioteka XX Czartoryskich w Krakowie (sygnatura 1269). Tekst zamieszczony za zgodą IJP PAN. Moduł opracowany przez www.bibliepolskie.pl.

⁵⁶ W uzupełniających przekładach nadrzędny wyraz *ptak* pojawia się także w PSP; BČ2; KLP; VŠ; BBrz; BJ; BPaul; BEk; Kuśmirek 2009.

⁵⁷ Różnice leksykalne (zwłaszcza gramatyczne) da się zaobserwować pomiędzy Ps 11,1 i Ps 124,7 w B21, JB (por. *ptáček* [m] // *ptáče* [n] lub *ptáče* [n] // *pták* [m]) oraz w BG (por. *ptak* i *ptaszek* [dem.]).

Następny zaprezentowany przykład – spośród opisywanych *Psal-mów* – skoncentrowany jest na Ps 84,4 i dotyczy budowania gniazd wróbla i jaskółki (niektórzy używają „hiperonimu” *ptaków* [PNS i PNŚ] oraz „hiponimu” *synogarlic* [BO, BJW]) przy świątyni. Możemy zaobserwować analogię Bożego zaopatrzenia jako paralełę między gniazdam i ptaków i domami ludzi (por. Ryken, Wilhoit, Longman 1998: 845). Najczęściej przetłumaczone *wróble i jaskółki* – czes. *vrabci a vlaštovky*, z godną naśladowania mądrością, wznoszą gniazda w domu Pana i szukają ochrony u Jego ołtarza. Zgodnie ze zwyczajem starożytnego Wschodu (por. Łach 1990: 375) nie przeszkadzano tym ptakom w budowaniu gniazd na świątyniach. Licznie zakładane gniazda przez ptaki znajdujące się w zakamarkach budynków świątynnych – jak uważa Ziółkowski (1969: 335) – naprowadziły do wyrażania tęsknoty za Domem Bożym. Nawet autor zazdrości⁵⁸ w sercu wymienionym w tym analizowanym Psalmie *wróblom i jaskółkom*, że one mogą na stałe przebywać niedaleko ołtarzy. Jan Hejčl prezentując następujących reprezentantów kategorii pojęciowej ptactwa, użył określeń: *vrabce a hrdličku* [dosł. pol. *wróbel i synogarlica*] (por. Hejčl 1921: 616). Mówi on, że: *Žalmistova duše cítí se býti ptákem popuzeným neodolatelnou touhou po hnízdě, kde je předmět jeho lásky. Co je ptáku hnízdo, to jsou žalmistovi oltáře (vnější v nádvoří a vnitřní ve svatyni* [tłum. pol.: dusza Psalmisty czuje się być ptakiem rozdrażnionym nieodpartym pragnieniem za gniazdem, gdzie znajduje się przedmiot jego miłości. To, co jest dla ptaka gniazdem, to są dla Psalmisty ołtarze (zewnętrzne na dziedzińcu i wewnętrzne w świątyni)]. Jak również zaznaczają Gitt i Vanheiden 2009: 46–47), czes. *předkové vyjmenovaných vrabců a vlaštovek skutečně stavěli svá hnízda na budovách chrámu v Jeruzalémě. Tam se v Boží blízkosti cítili jako doma. Víme, že Bůh je všude, a proto je také v naší obklopující blízkosti*

⁵⁸ Analizując *Psalmy*, G. Ravasi (cz. 3; 2008: 190) zaznacza, że „święta zazdrość” względem *ptaków*, które mogą mieć gniazdo w świątyni (Iz 16,2; Syr 36,27), rozciąga się także na ujmujące wołanie do „mojego króla i mojego Boga” (por. Ps 5,3; 44,5; 74,12).

[tłum. pol.: przodkowie wymienionych wróbli i jaskółek budowali swoje gniazda w budynkach świątyni jerozolimskiej. Tam w obecności Bożej ptaki te czuły się jak w domu. Wiemy, że Bóg jest wszędzie, dlatego jest również w otaczającej bliskości]. Czeskojęzyczny *SZ komentář verš po verši* (MacArthur 2015: 701) konstatuje, że *Žalmista obdivuje ty ptáky, kteří byli schopni postavit si hnízda v chrámových nádorích, blízko Božího oltáře* [tłum. pol.: Psalmista podziwia te ptaki, które były zdolne zbudować sobie gniazda w dziedzińcach świątynnych, blisko ołtarza Bożego]. *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego – katolicki i ekumeniczny na XXI wiek* nawet zaznacza, że pielgrzymi pokonujący olbrzymią odległość, by spotkać Pana w Jego „domu”, [czyli w świątyni jerozolimskiej – uwagi własne L.H.], zazdroszczą ptakom wijącym swe gniazda właśnie w tej świątyni (por. Farmer 2000: 729). Podobnie również sądzi *Průvodce biblií*⁵⁹ (2004: 380). Zaś *Biblický slovník ke Starému zákonu* (MacDonald 2017: 513) konstatuje, że: *Poutník přirovnává sám sebe k vrabci či vlaštovce. V jiném žalmu (Ž 102,8) je vrabec obrazem naprosté opuštěnosti, viz: „osamělý ptáček na střeše“. A každý, kdo vidí vrabce, ví, jak je to neposedné stvoření, jak na proudech vzduchu stoupá a snáší se. Vrabec i vlaštovka jsou vhodnými obrazy pro Boží lid putující v pustině; jsou opuštěni a neklidní. Jediné místo, kde najdou klid a bezpečí pro sebe a své rodiny, je u Hospodinových oltářů* [tłum. pol.: Pielgrzym porównuje sam siebie do wróbla czy jaskółki. W innym *Psalmie* (Ps 102,8) wróbel jest obrazem zdecydowanej samotności, por. *opuszczoney ptaszek na dachu*. Jednak każdy, kto widzi wróbla, wie, jakie to jest niespokojne stworzenie, jak na prądach powietrza wznosi się i opada. Przywoływany wróbel i jaskółka są właściwymi obrazami dla ludu

⁵⁹ Por. *Poutník přichází do Jeruzaléma, aby se zúčastnil jednoho z největších svátků v roce. Jeho srdce se raduje nad pomyslením, že bude moci oslavovat Hospodina v jeho chrámu. Má dojem, že nejšťastnější musí být lidé, kteří v chrámu přebývají napořád* (Kidner 2004: 380) [tłum. pol.: Pielgrzym // pątnik przychodzi do Jerozolimy, by uczestniczyć w jednym z największych świąt w roku. Jego serce raduje się, kiedy pomyśli, że będzie mógł świętować Pana w Jego świątyni. Ma wrażenie, że najbardziej szczęśliwymi muszą być ludzie, którzy w świątyni przebywają cały czas].

Bożego wędrującego po pustyni, który czuje się opuszczony i niespokojny. W alegorycznym znaczeniu jedyne miejsce, gdzie zostanie odnaleziony spokój i bezpieczeństwo zarówno dla samego siebie, jak i dla swojej rodziny, to są właśnie opisywane ołtarze u Pana]. Gianfranco Ravasi (2008: 186) zaś podkreśla, że pielgrzym przygląda się szczęśliwym lotom *ptaków*, które mają swoje gniazda w sanktuarium oraz szczęściu kapłanów i innych szafarzy kultu, którzy mieszkają w świątyni⁶⁰. Władysław Borowski (1983: 284) opis podsumowuje bardzo krótko, ale treściwie: nawet ptaki czują się tu bezpiecznie (jeszcze dzisiaj na placu Meczetu Omara spotyka się stada ptaków), gdyż uważają to miejsce za swój dom.

Ciekawego spostrzeżenia dokonał jeden z tłumaczy i ekspert doradczy *Czeskiego Przekładu Studyjnego* (ČSP) Dan Drápal, który zinterpretował *Księgę Psalmów* i we fragmencie 84 rozdziału znanego jako *Pieśń pielgrzymów*, zaznacza: *Zdá se mi, že tento žalm k nám velmi živě promlouvá, ačkoli je vlastně plný nejrůznějších tajemství. U jakých oltářů má vlaštovka hnízdo? Jaká Hospodinova nádvoří má žalmista na mysli? Kde je dnes práh Božího domu (v. 11)? A což teprve „Údolí balzamovníku“!* (por. <http://www.biblecsp.cz/zalmy/84.html> [dostęp: 21.12.2022]) [tłum. pol.: Wydaje się, że Psalm ten w sposób żywy przemawia do nas, lecz jest pełen najróżniejszych tajemnic. U jakich ołtarzy⁶¹ ma jaskółka gniazdo? Jakie dziedzińce Pana ma Psalmista na myśli? Gdzie jest próg domu Bożego, a gdzie jałowa dolina?].

Wróbel jest nie tylko proletariuszem wśród ptaków: szary, najskromniejszy i niepozorny (Kopaliński 2001: 488; Forstner 1990: 249; Szczepanowicz, Mrozek 2007: 163; Kępa-Figura 2007: 144), ale potrafi również unikać pułapek i najkunsztowniejszych paści, czyli symbolizuje chytrą, przebiegłą, sprytną i naśladowniczą. Tęsknota

⁶⁰ Pojawia się tu aluzja do mieszkania „duchowego”, czyli komunii z Bogiem (Ps 23,6; 27,4).

⁶¹ Na ołtarzach – liczba mnoga wskazywać może na różne miejsca kultu jedyne-go Boga (sanktuaria).

za domem Bożym oraz szczęście mieszkańca świątyni wyrażane są w *Księdze Psalmów* przy użyciu ogólnie sprecyzowanego i konkretnie pojętego ptasiego nazewnictwa, wykorzystując wyrazy leksykalne *wróbel* i *jaskółka* (lub *synogarlica* – tylko w niektórych tłumaczeniach) jako *kohiponimy*, czyli **jednostki tego samego rzędu**, por.:

- (XII) BK *Ano i ten vrabec nalezl sobě místo a vlaštovice hnízdo, v němž by schránila mladé své, při oltářích tvých, Hospodine zástupů, králi můj a Bože můj.* (Kniha Žalmů 84,4; tłum. BK 2009: 513).
- BO **Nebo vrabec nalezl sobě dóm a hrdlička hniezdo, aby položili ptačstva svá: oltářové tvoji, hospodine mocný, králi můj a bože můj.* (Kniha žalmů 83,4; tłum. BO 1996: 247).
- ČEP *Vždyť i vrabec přístřeší si najde, vlaštovka si stavi hnízdo u tvých oltářů, aby svá mlád'ata zde uložila, Hospodine zástupů, můj Králi a můj Bože!* (Žalmy 84,4; tłum. ČEP 2008: 582).
- ČSP *I vrabec si najde domov, i vlaštovka má hnízdo, kde klade svá mlád'ata... Tvé oltáře, Hospodine zástupů, můj králi a můj Bože!* (Žalmy 84,4; tłum. ČSP 2009: 725).
- B21 *Vždyť i ten vrabec domov má, hnízdo si našla vlaštovka, aby vyvedla svá mlád'ata – u tvých oltářů, Hospodine zástupů, Králi můj a Bože můj!* (Žalm 84,4; tłum. B21 2009: 712).
- PNS ***I pták si našel dům a vlaštovka hnízdo pro sebe, kam nakladla své mladé – tvůj velkolepý oltář, Jehovo vojsk, můj Králi a můj Bože!* (Žalmy 84,[3]; tłum. <http://www.jw.org/cs/publikace/bible-online/nwt/knihy/zalmy/84/>).
- JB *I vrabec našel domov a vlaštovka své hnízdo, kam si ukládá mlád'ata: tvé oltáře, Jahve Sabaot, můj Králi a můj Bože.* (Žalmy 84,4; tłum. JB 2009: 982).
- SNC *Vždyť i ten vrabec tu má místo, vlaštovky hnízdí u tvých oltářů, své mladé tam krmí a opatrují, tak blízko tobě, Bože, můj Králi.* (Žalmy 84,4; tłum. SNC 2011: 639).
- BG *Oto i wróbel znalazł sobie domek, i jaskółka gniazdo swoje, gdzie poklada ptaszęta swe, u oltarzów twoich, Panie zastępów, królu mój i Boże mój!* (Księga Psalmów 84,4; tłum. BG: 490).
- BJW **Bo i wróbl nalazł sobie domek, i synogarlica gniazdo sobie, gdzie by polożyła ptaszęta swoje: Oltarze twoje, Panie Zastępów, Królu mój i Boże mój!* (Księga Psalmów 83,4; tłum. BJW 2000: 1122).

- NBG** *Jak **wróbel**, który odnalazł dom oraz jaskółka swe gniazdo, w którym zostawiła pisklęta – tak są dla nas Twoje ołtarze, WIEKUISTY Zastępów, Królu i mój Boże. (Księga Psalmów 84,4; tłum. <http://www.biblest.com.pl/stb/stest/psalmy/psalmy.html>).*
- BT** *Nawet **wróbel** dom sobie znajduje i **jaskółka** gniazdo, gdzie złoży swe pisklęta: przy Twoich ołtarzach, Panie Zastępów, mój Królu i mój Boże! (Księga Psalmów 84,4; tłum. BT 1989: 647–648).*
- BWP** ***Wróbel** ma gdzie się schronić i jaskółka ma gniazdo dla młodych, a ja mam Twe ołtarze, o Panie Zastępów, o Boże mój i Władco. (Księga Psalmów 84,4; tłum. BWP 1997: 1113).*
- BW** *Nawet **wróbel** znalazł domek, A **jaskółka** gniazdo dla siebie, Gdzie składa pisklęta swoje: Tym są ołtarze twoje, Panie Zastępów, Królu mój i Boże mój! (Księga Psalmów 84,4; tłum. BW 2001: 648).*
- BP** *Nawet **wróbel** znajduje dom dla siebie i jaskółka gniazdo, gdzie składa swe pisklęta, u Twych ołtarzy, Jahwe Zastępów, Królu mój i Boże mój! (Księga Psalmów 84,4; tłum. BP 2012: 756).*
- PNŚ** ***Nawet **ptak** znalazł sobie dom, a jaskółka dla siebie gniazdo, w którym umieściła swoje młode – twój wspaniały ołtarz, Jehowo Zastępów, Królu mój i Boże mój! (Ps 84,[3]; tłum. PNŚ 1997: 784).*

W niżej przedstawionym zestawieniu pokazuję, jakie pary dubletowe konkretnie wymienianych przedstawicieli awifauny występują w czeskich i polskich przekładach analizowanego wersetu (Ps 84,4):

Księga Psalmów 84,4

שִׁפּוֹר *šippôr* [h-6833] – דָּרֹר *d'rōr* [h-1866]

a)	BK 1613/2009	vrabec – <i>vlaštovice</i>	(wróbel – jaskółka)
b)	BO 1417/1996	vrabec – <i>hrdlička</i>	(wróbel – synogarlica)
c)	ČEP 2008	vrabec – <i>vlaštovka</i>	(wróbel – jaskółka)
d)	ČSP 2009	vrabec – <i>vlaštovka</i>	(wróbel – jaskółka)
e)	B21 2009	vrabec – <i>vlaštovka</i>	(wróbel – jaskółka)
f)	PNS	<i>pták</i> – <i>vlaštovka</i>	(ptak – jaskółka) → [brak wróbla]
g)	JB 2009	vrabec – <i>vlaštovka</i>	(wróbel – jaskółka)
h)	SNC 2011	vrabec – <i>vlaštovky</i>	(wróbel – jaskółki)
i)	BG 1632/1964	wróbel – <i>jaskółka</i>	

- j) BJW 1599/2000 **wróbl** – *synogarlica*
 k) NBG **wróbel** – *jaskółka*
 l) BT 1989 **wróbel** – *jaskółka*
 m) BWP 1997 **Wróbel** – *jaskółka*
 n) BW 2001 **wróbel** – *jaskółka*
 o) BP 2012 **wróbel** – *jaskółka*
 p) PNs 1997 **ptak** – *jaskółka* → [brak wróbla]

W uzupełniających czeskich i polskich tłumaczeniach (Ps 84,4) pojawiają się w każdym analizowanym wersecie również dwaj reprezentanci świata awifauny, ale ogólna ilość ptaków oscyluje wokół czterech sprecyzowanych nazw (*wróbel*, *synogarlica*, *jaskółka*⁶², *turkawka*⁶³ czes. *vrabec*, *hrdlička*, *vlaštovka*) + hiperonim *ptak* dla (Kuśmirek 2009: 142), gdzie najczęściej konceptualizowany *wróbel* czes. *vrabec* występuje zawsze na pierwszym miejscu wśród wszystkich ptaków wymienionych w tym wersecie biblijnym, por.:

[BD] *Ay tot wrabecz nalezl [obie duom a hrdlicie hnyezdo kde by polozyli ptaczatka [waa Oltarzi twuogi ho]podine w[[iech [il kral muoy a buoh muoy* (Ps 83,4) – (tłum. BD 1996: 246).

- 1) BD XIV w./1996 **wrabecz** – *hrdlicie* (wróbel – *synogarlica*)
 2) BČ2 1921 **vrabec** – *hrdlička* (wróbel – *synogarlica*)
 3) PSP 2014 **vrabec** – *vlaštovka* (wróbel – *jaskółka*)
 4) KLP **vrabec** – *vlaštovka* (wróbel – *jaskółka*)
 5) VŠ 1947 **vrabec** – *vlaštovka* (wróbel – *jaskółka*)
 6) BBrz 1563/2003 **wróbl** – *jaskółka*
 7) BB 1572 **wrobl** – *jaskółka*
 8) BJ 2006 **wróbel** – *jaskółka*

⁶² Wymieniana *jaskółka* w „bazowych” i „uzupełniających” przekładach biblijnych występuje w liczbie pojedynczej oprócz sparafrazowanego współczesnego czeskojęzycznego tłumaczenia *Slovo na cestu*, gdzie pojawia się w liczbie mnogiej – patrz *vlaštovky* [dosł. jaskółki].

⁶³ Zamiast *jaskółki* z TM (Prz 26,2) trzy tłumaczenia: *LXX*, *Targum* i *Peszitta* wprowadzają *turkawkę*, czyli innego reprezentanta świata awifauny.

9) BPaul 2008	wróbel – jaskółka	
10) BEk 2017	wróbel – jaskółka	
11) Miłosz 1981	wróbel – jaskółka	
12) Borowki 1983	wróbel – jaskółka	
13) Łach 1990	wróbel – jaskółka	
14) Kuśmirek 2009	<i>ptak</i> – jaskółka	→ [brak wróbla]
15) Popowski 2014	wróbel – turkawka	
16) PF kon. XIV w.	wrobl – <i>gardlica</i>	
17) PP kon. XV w.	wrobl – <i>gardlica</i>	
18) Cylkow 1883	wróbel – jaskółka	
19) Kruszyński 1936	wróbel – jaskółka	

Rozpatrujący ptasią terminologię czeski komentarz biblijny (*Výklady III* 1998: 438) zaznacza, że výraz překládaný zde vrabec (hebr. *šippôr*) označuje různé cvrlikající ptactvo. O vlaštovce čteme ještě v Pr 26,2. Septuaginta i Vulgata překládají hrdlička, ale ta se hebrejsky jmenovala tûr, nikoli d^erôr. Ovšem ani překlad vlaštovka není zaručen [tłum. pol.: wyraz tłumaczony w tym miejscu jako wróbel (hebr. *šippôr*) oznacza różnie ćwierkające ptactwo. O jaskółce czytamy jeszcze w Prz 26,2. LXX i VLG, które tłumaczą przez nazwę *synogarlica*, ale ta po hebrajsku nazywa się *תור tôr*, nie zaś *d^erôr*. Nawet przetłumaczona jaskółka nie gwarantuje właściwej identyfikacji].

W kolejnym przywoływanym przykładzie (XIII) została z Psalmu 102 wyekscerpowana modlitwa utrapionego, który upada na duchu i wypowiada swoje skargi oraz udręki przed Panem. Psalm ten zaliczony jest przez tradycję chrześcijańską do tzw. „psalmów pokutnych” ze wstawkami hymnicznymi pełnymi ufności⁶⁴ ku czci Boga, a niektóre wiersze (Ps 102,2–12) jasno wskazują na lamentujący charakter.

⁶⁴ Załamany chorobą i nieszczęściami zewnętrznymi król prosi Boga o pomoc. Najgorsze jest przedstawiane opuszczenie, ponieważ stronią od niego nawet przyjaciele. Można go przyrównać do ptaka mieszkającego na pustkowiu lub na dachu opuszczonego domu. Jak konstatuje Stanisław Łach (1990: 435), myśląc o swoich nocach bezsennych i wspominając swe jęki, porównuje siebie do samotnego ptaka, który wśród nocnej ciszy miota się i skowyczy na dachu domu.

Zinterpretowany został przez Augustyna jako modlitwa umęczonego Chrystusa w formie lamentacji, która oscyluje – jak zauważa Ravasi (2000: 735) – między błaganiem jednostki⁶⁵ i błaganiem narodu. Jak zaś podkreśla *Słownik obrazów i symboliki biblijnej*, przygnieciony cierpieniem człowiek narzeka, że czuje się „jak ptak samotny na dachu” (Lurker 1989: 191). Chciałbym się skoncentrować nie tylko na *wróblu*⁶⁶, ale także i na innych ptasich przetłumaczonych ekwiwalentach językowych, znajdujących się w *Piśmie Świętym* o jeden werset wyżej, tj. prześledzić Ps 102,7, patrz czes. *výr* pol. *puchacz*, czes. *sova* pol. *sowa*, czes. *sýček* pol. *sowa pójdzka* – (porównaj monografię o przedstawicielach *Strigiformes* (ŚA I, Hampl 2013) dotyczącą analizy szeroko pojmowanych SÓW), które oznaczają ‘samotność’ i symbolizują ‘obraz zupełnego opuszczenia’⁶⁷, co również koresponduje z analizowanym w tym trzynastym przykładzie z konceptualizowanym *wróblem*.

⁶⁵ W prośbie jednostki podnosi się rozpad fizyczny i samotność psalmisty. Wykorzystane to zostaje dzięki bardzo sugestywnym obrazom, w których profilowane są nazwy świata awifaunistycznego: *pelikan // kawka* na pustyni, *sowa // puchacz* w ruinach, *ptak // wróbel* samotny na dachu.

⁶⁶ W czeskim wydaniu *Nowego słownika biblijnego* (*Nový biblický slovník* red. J.D. Douglas) została umieszczona wzmianka, że może nawet chodzić o gatunek ptaka-samotnika *skalníka zpěvného* (*Monticola saxatilis*) [tłum. pol.: *nagórnik zwyczajny // skalny*, nazywany również *drozdem skalnym*], który również czasami siada na dachach domów lub w szczelinach zabudowań (NBS 1996: 1163). Według Kazimierza Romaniuka ten tekst jest niepewny, w związku z czym tłumaczenie to jest prawdopodobne (por. Romaniuk 1997: 1132). Piętnastowieczny polihistor Paulus de Praga (*Liber viginti arcium* hasło 154) stwierdza, że *vrabec je malý ptáček, který rád bydlí na střeše* [tłum. pol.: wróbel jest małym ptaszkiem, który chętnie zamieszkuje dachy domów i szczeliny murów].

⁶⁷ Wróbel znany jest z upodobania do towarzystwa, więc kiedy jest samotny, wydaje się niekompletny, co powoduje, że staje się wówczas symbolem izolacji i samotności. Zgodnie z przyjętym i powszechnie rozumianym antropologicznym poglądem, zdajemy sobie sprawę z kwestii, że człowiek jest najważniejszy i najistotniejszy w otaczającym go świecie, dlatego również odnajdujemy w używanych przyśłowach relacje człowieka do wróbla i odwrotnie, por.:

- (XIII) **BK** *Bdím, a jsem jako vrabec osamělý na střeše.* (Kniha Žalmů 102,8) – (tłum. BK 2009: 520).
- BO** *Bděl sem a učiněn jsem jako vrabec ojedinelý v střěšě.* (Kniha žalmů 101,8; tłum. BO 1996: 247).
- ČEP** *probdím celé noci, jsem jak ptáče, jež na střeše osamělo.* (Žalmy 102,8; tłum. ČEP 2008: 596).
- ČSP** *Nespím a jsem jako osamělý ptáček na střeše.* (Žalmy 102,8; tłum. ČSP 2009: 735).
- B21** *Nemohu spát a jsem sám jak vrabec na střechách.* (Žalm 102,8; tłum. B21 2009: 728).
- PNS** **Výchrtl jsem a jsem podobný ptáku odloučenému na střeše.* (Žalmy 102,[7]; tłum. <http://www.jw.org/cs/publikace/bible-online/nwt/knihy/zalmy/102/>).
- JB** *bdím a sténám jako pták na střeše v osamění;* (Žalmy 102,8; tłum. JB 2009: 1001).
- SNC** *Celé noci nespím, osamělý jsem jak opuštěné ptáče na střeše.* (Žalmy 102,8; tłum. SNC 2011: 653).
- BG** *Czuję, a jestem jako wróbel samotny na dachu.* (Księga Psalmów 102,8; tłum. BG: 497).
- BJW** *Nie spałem i zstałem się jako wróbl sam jeden na dachu.* (Księga Psalmów 101,8; tłum. BJW 2000: 1143).
- NBG** *Czuwam i jestem niczym samotny ptak na dachu.* (Księga Psalmów 102,8; tłum. <http://www.biblest.com.pl/stb/stest/psalmy/psalmy.html>).
- BT** *Czuwam i jestem jak ptak samotny na dachu.* (Księga Psalmów 102,8; tłum. BT 1989: 662).
- BWP** *Kładę się, ale nie śpię, i ciągle się uskarżam jak ptak samotny na dachu.* (Ps 102,8; tłum. BWP 1997: 1132).
- BW** *Nie śpię i jęczę jak ptak samotny na dachu.* (Księga Psalmów 102,8; tłum. BW 2001: 661).

U złego gospodarza wróble gospodarują na spichrzu.

Wróbel się tylko pustej strzechy trzyma (KP 2005: 77).

Lekki jak wróbel na strzesze ‘narwany’.

Mieszka jak wróbel w pustej stodole ‘sam’, ‘samotnie’.

Do Nowego Roku młóci gazda, potem wróble i myszy.

Cudzą pszenice ogarnia, a jego wróble jedzą.

Cizí pšenici hlídá a jeho vlastní vrabci zobou [dosł. cudzą pszenicę pilnuje, a jego własną wróble dziobią // zjadają] (Mrhačová, Ponczová 2003: 256).

- BP** *Czuwam bez snu i jestem jak samotny ptak na dachu. (Księga Psalmów 102,8; tłum. BP 2012: 773).*
- PNŚ** **Zmizerniałem i jestem jak osamotniony ptak na dachu. (Ps 102,[7]; tłum. PNŚ 1997: 797).*

Czeskojęzyczny *SZ komentář verš po verši* (MacArthur 2015: 714) konstatuje, że wiodące leksemy *osamělý ptáček* określają: *tak jak se žalmista cítí, a tím vyjadřuje, jak silně prožívá zavržení Bohem i člověkem* [tłum. pol.: samotny ptaszek wskazuje na odzwierciedlenie sytuacji, w której Psalmista czuje się nie tylko osamotniony, ale wyraża przez to silne uczucie przeżycia dotyczące potępienia i odrzucenia przez Boga i człowieka]. W podobny sposób wyraża się inny czeski *Biblický komentář ke Starému zákonu* (MacDonald 2017: 531), podkreślając w swoim wywodzie przede wszystkim: *czes. obraz skliččnosti a melancholie. Nemohl samozřejmě spát. Opuštěn Bohem i člověkem byl sám, jako osamělý ptáček na střeše* [tłum. pol.: Psalmista wyraża obraz przygnębienia, depresji, załamania i melancholii. Nie mógł spać. Opuszczony przez Boga i człowieka został sam, jak osamotniony ptaszek na dachu].

W czeskim *Biblickém slovníku* (patrz BS, svaz. II, por. Novotný 1956/1992: 1222) odnaleziono informację: *Cestovatelé vypravují, že vrabec, který ztratil druha nebo družku, často sedá osamoceně na střechách a nařiká (srov. Ž 102,8). Badatelé však mají za to, že jde o modrého drozda (Turdus cyanus), jehož domovem je severní Itálie, severní Afrika a střední Asie. Staví si hnízda na střechách a vydává plačtivý zvuk* [tłum. pol.: Podróżnicy opowiadają, że wróbel, który utracił partnerkę lub partnera, często siada samotnie na dachach i lamentuje (por. Ps 102,8). Badacze jednak uważają, że chodzi o drozda niebieskiego (*Turdus cyanus*), którego ojczyzną są północne Włochy, północna Afryka i środkowa Azja. Buduje on gniazda na dachach i wydaje płaczący dźwięk]. Odnośnie do wróbla średniowieczny traktat *Aviarius* rozdz. XXXV przywoływanego ptaka zwie pustelnikiem, ponieważ trzyma się z daleka od pożądania rzeczy ziemskich (por. Kobielus 2005: 120). *Międzynarodowy komentarz biblijny do Pisma Świętego. Komentarz katolicki i ekumeniczny na XXI wiek* zwraca uwagę na

rozpad fizyczny i samotność psalmisty, korzystając z bardzo sugestywnych obrazów, gdzie jest wykorzystywana różnorodna awifaunistyczna terminologia: *kawka* na pustyni, *sowa* w ruinach, *ptak* samotny na dachu (Farmer 2000: 735). Przedstawiane obrazy ptaków przypuszczalnie mają podkreślać, na co trafnie zwracają uwagę Kselmann, Barré (2004: 511), na odosobnienie chorego (por. Ps 31,10–12).

Jak już było wcześniej powiedziane, upokorzony psalmista porównuje się do kultycznie nieczystych ptaków z pustyni i puszczy, czy ze stepu. Jak podkreśla czeski komentarz biblijny, *nelze bezpečně zjistit, o jaké druhy jde. Překlad „pelikán“ je však výstižný proto, že tento pták svým obvyklým postojem, s hlavou schýlenou k hrudi, je symbolem beznadějného smutku – zvlášť octne-li se v poušti (srov. Iz 34,11; Sf 2,14; obvykle žije totiž u vod). „Sowa“ se bojí denního světla a ptáci na ní útočí; možná však, že se zde myslí vlastně „sýček“ a jeho truchlivý hlas. Obrazem smutné beznaděje je opuštěné ptáče na střeše, kterému snad strhli hnízdo (Výklady III 1998: 476) [pol. tłum.: nie można bezpiecznie określić, o jakie gatunki ptaków chodzi. Zastosowane tłumaczenie wyrażone w formie *pelikan* jest wyraziste z tego względu, że ptak ten przez swoje zachowanie i przez swój wygląd, czyli z głową spuszczoną do klatki piersiowej, jest symbolem beznadziejnego smutku – zwłaszcza jeżeli znajdzie się na pustyni (por. Iz 34,11; So 2,14 – ponieważ zwykle żyje koło wód). *Sowa* boi się światła dziennego, dlatego inne ptaki ją atakują. Istnieje jednak możliwość, że chodzi tutaj o *pójdžkę* i jej smutny i żaloszny głos. Obrazem smutnej beznadziejności jest opuszczone piskłę na dachu, któremu prawdopodobnie zrzucono gniazdo]. Nieprzyjaciele psalmisty odkrywają ten jego stan i co dzień lżą go, robiąc sobie zeń żarty (por. Łach 1990: 435).*

Owo piskłę, czyli *ptaszę* czes. *ptáče* (patrz gramatyczny rodzaj nijaki) zostało uwzględnione tylko w dwóch czeskojęzycznych przekładach biblijnych (ČEP i SNC), a w pozostałych przekładach (ČSP, PNS, JB, NBG, BT, BWP, BW, BP, PNs) znajduje się *ptak* czes. *pták* // *ptáček* (rodzaj męski) lub *wróbel* czes. *vrabec* (BK, BO, B21, BG i BJW). Wszystkie nadrzędne i podrzędne leksemy występują w liczbie pojedynczej.

Kolejny przykład dotyczy Psalmu 104, w którym znajduje się dużo zwierzęcych reprezentantów, czyli tzw. istoty fauniczne: por. zwierzęta polne, dzikie osły, ptactwo niebieskie, bydło, ptaki, bociany, kozice, świstaki (borsuki), zwierzęta leśne, lwiątko, płazy, zwierzęta wielkie i małe, Lewiatan. Problematyka przyrody ożywionej – zwłaszcza zwierzęcej – została opisana w siódmym rozdziale monografii *Úvahy nad Žalmy* (por. Lewis 1999: 74), gdzie konkretnie zaznaczono: *idea, která získává těmto tvorům místo v žalmistově nadšení pro přírodu, je zcela zřejmá. Jsou to právě tak jako my závislí tvorové; my všichni, lvi, čápi, krkavci, velryby – jak říkali naši otcové, žijeme „na vrub Pána Boha” a zmínka o nich i o nás přispívá k Boží chvále* [tłum. pol.: Idea, która stwarza tym istotom miejsce w entuzjastycznym natchnieniu psalmisty w stosunku do wymienionej przyrody, jest zupełnie naturalna. Są to właśnie, tak jak my uzależnione istoty. Czyli my wszyscy, lwy, bociany, kruki, wieloryby – jak mówili nasi ojcowie, żyjemy „na rachunek Pana Boga”, a wzmianka o nich i o nas przyczynia się do chwały Bożej].

Psalm ten – jak zaznacza Paul Beauchamp (1985: 161) – uchodzi za przegląd dzieł Bożych w kosmosie, element po elemencie, w porządku przybliżonym do najsłynniejszej relacji o początku (Rdz 1,1–2,4), która opowiada o pierwszych dniach świata⁶⁸. Z dosyć nietypową sytuacją spotykamy się w zaprezentowanym zestawie (XIV), który tylko w dwóch czeskich tłumaczeniach: w *Przekładzie Biblii XXI wieku* (B21) i w *Biblii Ołomunieckiej* (BO), a także w jednym polskim tłumaczeniu: *Biblii Jakuba Wujka* (BJW) odbiega od paralelnego tłumaczenia pozostałych analizowanych wersetów biblijnych, ponieważ w tych trzech wspomnianych przekładach – (por. tłum. B21 2009: 731; BO 1996: 273 i BJW 2000: 1147) dotyczących (Ps 104,17), pojawia się przedstawiciel awifauny, należący do **podrzednego wyrazu** leksykalnego, który

⁶⁸ Na ziemi rosną liście, łąki, zboże, winnice, cedry i cyprysy (Ps 104,12–17). To także trzeci dzień *Księgi Rodzaju*. Temu opisowi odpowiada w naszym tekście dzień czwarty, w którym Bóg stwarza księżyc i słońce (por. wer. 19). Piąty dzień jest w obydwu tekstach dniem ptaków i ryb (patrz Beauchamp 1985: 162), por. *ptaki obsiadły już drzewa*.

w tym przedmiotowym wersecie został użyty w liczbie mnogiej *wróble*, czes. *vrabci*, a w pozostałych trzynastu analizowanych przykładach (sześciu czeskich: BK, ČEP, ČSP, PNS, JB i SNC oraz siedmiu polskich: BG, NBG, BT, BWP, BW, BP i PNŚ) użyto **nadrzędnych ekwiwalentów leksykalnych**: *ptaki* // *ptactwo*, czes. *ptáci* // *ptactvo*, por.:

- (XIV) **BK** *Na nichž se ptáci hnízdi, i čáp přibytěk svůj má na jedlí.* (Kniha Žalmů 104,17; tłum. BK 2009: 522).
- BO** *tam wrabci hniezditi se budú. Rarohový duom vódcě [pokrmu] jich jest,* (Žalm 103,17; tłum. BO 1996: 273).
- ČEP** *A tam hnízdi ptactvo, na cypřiších má domov čáp.* (Žalmy 104,17; tłum. ČEP 2008: 599).
- ČSP** *Hnízdi na nich ptactvo; čáp má domov na cypřiších.* (Žalmy 104,17; tłum. ČSP 2009: 738).
- B21** *Vrabci si na nich hnízda postaví, čáp si nachází domov na jedli.* (Žalm 104,17; tłum. B21 2009: 731).
- PNS** *kde si ptáci dělají hnízda. Pokud jde o čápa, jeho domem jsou jalovce.* (Žalmy 104,17; tłum. <http://www.jw.org/cs/publikace/bible-online/nwt/knihy/zalmy/104/>).
- JB** *na nich hnízdi ptáci, na jejich vrcholku má domov čáp.* (Žalmy 104,17; tłum. JB 2009: 1004).
- SNC** *Na nich si ptáci stavi hnízda, na cypřiších má domov čáp.* (Žalmy 104,17; tłum. SNC 2011: 657).
- BG** *Na których ptaki gniazda swe mają, i bocian na jedlinach ma dom swój.* (Ps 104,17; tłum. BG: 499).
- BJW** *Tam się wróble gnieździć będą, herodiona gniazdo jest wodzem ich.* (Księga Psalmów 103,17; tłum. BJW 2000: 1147).
- NBG** *Na nich gnieźdzą się ptaki; bocian, którego domem są cyprysy.* (Księga Psalmów 104,17; tłum. <http://www.biblest.com.pl/stb/stest/psalmy/psalmy.html>).
- BT** *Tam ptactwo zakłada gniazda, na cyprysach są domy bocianów.* (Ps 104,17; tłum. BT 1989: 665).
- BWP** *Na nich ptaki swe gniazda budują, a na cyprysach siadają bociany.* (Ps 104,17; tłum. BWP 1997: 1136).
- BW** *Na których ptaki budują gniazda, Bocian na szczytach ich ma swój domek.* (Księga Psalmów 104,17; tłum. BW 2001: 664).

- BP** Na nich **ptaki** zakładają swe gniazda, na cyprysach bocian ma swój dom. (Ps 104,17; tłum. BP 2012: 777).
- PNŚ** gdzie **ptaki** wiją sobie gniazda. Dla bociana domem są drzewa jałowcowe. (Ps 104,17; tłum. PNŚ 1997: 800).

W zaprezentowanym wersecie Jahwe nasycą deszczem drzewa, wśród których ptaki budują swe gniazda (por. Łach 1990: 444). Czeskojęzyczny *Biblický komentář ke Starému zákonu* (MacDonald 2017: 535) zaznacza, że: *obrovské stromy v lese si ze země berou kubíky vody. Libanonské cedry rostou přirozeně, aniž by je člověk zasadil. Poskytují hnízdiště ptákům. Například v jedlích (což mohou být jalovce nebo cypřiše) hnízdí čáp* [tłum. pol.: duże drzewa w lesie pobierają z ziemi sporą ilość kubików wody. Cedry libańskie rosną naturalnie, więc nie potrzebują ingerencji człowieka. Udostępniają ptakom gniazdowanie. Np. w jodłach (mogą to być jałowce lub cyprysy) gniazdują bociany]. Jak już było przed chwilą odnotowane, w niektórych wyekscerpowanych przekładach biblijnych (BO, B21 i BJW) w gałęziach cedrów libańskich gnieździły się wróble. Rzymski historyk Kasjodor (*Expositio Psalmorum* SL, t. XCVIII, vol. 2) skomentował ten werset następująco: „wróbel, jako niepozorny i niezwykle ostrożny ptaszek, oznacza skromność mnichów, którzy na cedrach Libanu, to jest dziedzictwie możnych chrześcijan, niby na gałęziach, zakładają sobie klasztory niczym gniazda” (por. Szczepanowicz 2004: 41); „wspierani ich siłami chwałę Bożą niestrudzonym głosem wyśpiewują. Prowadzą niebiańskie życie na ziemi, naśladują wiernych aniołów, żyją duchowo w ciele i unikają pokus świata” (por. Kobielus 2002: 343). Da się powiedzieć, idąc śladem *Aviarium*⁶⁹ (por. część I., rozdz. XXX), że wróble symbolizują kaznodziejów.

Z jakimi dokładnie parami ptaków mamy do czynienia w tym analizowanym wersecie biblijnym Ps 104,17, przybliży nam poniższe

⁶⁹ W tym znanym średniowiecznym traktacie o zwierzętach odwoływano się – analizując starotestamentowy Ps 103,17/104,17 – właśnie do wróbla jako jednostek niższego rzędu kategorii pojęciowej ptactwa, por. łac.: *Passer sunt praedicatores* [tłum. pol.: Tam wróble będą się gnieździć] (por. Kobielus 2005: 117).

zestawienie, z którego jasno wynika, że w opisie pojawia się jeszcze jeden gatunek ptaka. Dotyczy on tylko dwóch przekładów: staroczeskiego wydania *Biblii Ołomunieckiej* (BO), w której pojawia się wyraz *raroh* oraz staropolskiej edycji *Biblii Jakuba Wujka*, w której analizowany ptak został przetłumaczony jako *herodion*. Bezpośredni wpływ na te dwa przekłady miała prawdopodobnie łacińska wersja *Wulgaty*, w której zamiast *bociana*⁷⁰ pojawia się ptak drapieżny *milvus*, pochodzący zupełnie z innej rodziny (*ibi aves nidificabunt milvo abies domus eius*).

Dla lepszego przybliżenia zastosowanej awifaunistycznej terminologii przedstawiam szczegółowe zestawienie par owych reprezentantów:

Księga Psalmów 104,17

רָפָרִים *šippôr* [h-6833]⁷¹ – הַרְדִּיּוֹן *h^asîdâ^h* [h-2624]

a) BK 1613/2009	<i>ptáci</i> – <i>čáp</i>	(ptaki – bocian)	→ [brak wróbla]
b) BO 1417/1996	<i>wrabci</i> – <i>raroh</i>	(wróble – raróg)	
c) ČEP 2008	<i>ptactvo</i> – <i>čáp</i>	(ptactwo – bocian)	→ [brak wróbla]
d) ČSP 2009	<i>ptactvo</i> – <i>čáp</i>	(ptactwo – bocian)	→ [brak wróbla]
e) B21 2009	<i>Wrabci</i> – <i>čáp</i>	(wróble – bocian)	
f) PNS	<i>ptáci</i> – <i>čáp</i>	(ptaki – bocian)	→ [brak wróbla]
g) JB 2009	<i>ptáci</i> – <i>čáp</i>	(ptaki – bocian)	→ [brak wróbla]
h) SNC 2011	<i>ptáci</i> – <i>čáp</i>	(ptaki – bocian)	→ [brak wróbla]
i) BG 1632/1964	<i>ptaki</i> – <i>bocian</i>		→ [brak wróbla]
j) BJW 1599/2000	<i>wróble</i> – <i>herodion</i>		
k) NBG	<i>ptaki</i> – <i>bocian</i>		→ [brak wróbla]
l) BT 1989	<i>ptactwo</i> – <i>bociany</i>		→ [brak wróbla]
m) BWP 1997	<i>ptaki</i> – <i>bociany</i>		→ [brak wróbla]

⁷⁰ W większości analizowanych czeskojęzycznych oraz polskojęzycznych przekładów biblijnych został z ogólnie opisanego ptactwa konkretnie wymieniony jeden przedstawiciel awifauny, a zwłaszcza *bocian*, oprócz staroczeskiej (BO) i staropolskiej (BJW), por. z *ptáků je jmenovitě uveden čáp* (za: *Výklady III* 1998: 482).

⁷¹ Ten hebr. wyraz – jak zaznacza *Pavlíkův studijní překlad Bible* – może wskazywać na *každého ptáka, jiný výraz než „letounstvo“ shora* (Pavlík 2014: 52 i 803) [tłum. pol.: każdy ptak, jednak jest to inny wyraz niż istoty skrzydlate // latające w górze].

n) BW 2001	<i>ptaki</i> – bocian	→ [brak wróbla]
o) BP 2012	<i>ptaki</i> – bocian	→ [brak wróbla]
p) PNs 1997	<i>ptaki</i> – bocian	→ [brak wróbla]

Skoro w tym wersecie występują dwa rodzaje ptaków, warto jeszcze przytoczyć inne czeskie i polskie przekłady biblijne, które wykorzystują podobną terminologię awifaunistyczną, oprócz polskojęzycznego tłumaczenia *Septuaginty*⁷², *Psalterza floriańskiego* i *puławskiego*, gdzie pojawiają się inne gatunki ptaków:

1) BČ2 1921	<i>ptactvo</i> – čáp	(ptactwo – bocian)	→ [brak wróbla]
2) PSP 2014	<i>ptáci</i> – čáp	(ptaki – bocian)	→ [brak wróbla]
3) KPL	<i>ptáci</i> – čápům	(ptaki – bocianom)	→ [brak wróbla]
4) VŠ 1947	<i>ptactvo</i> – čáp	(ptactwo – bocian)	→ [brak wróbla]
5) BBrz 1563/2003	<i>ptacy</i> – bociani		→ [brak wróbla]
6) BB 1572 ⁷³	<i>ptacy</i> – bocianowi		→ [brak wróbla]
7) BJ 2006	<i>ptactwo</i> – bocianów		→ [brak wróbla]
8) BPaul 2008	<i>ptaki</i> – bocianie		→ [brak wróbla]
9) BEk 2017	<i>ptaki</i> – bocianów		→ [brak wróbla]
10) Miłosz 1981	<i>ptaki</i> – bocian		→ [brak wróbla]
11) Borowski 1983	<i>ptaki</i> – bociany		→ [brak wróbla]
12) Łach 1990	<i>ptaki</i> – bocian		→ [brak wróbla]
13) Kuśmirek 2009	<i>ptaki</i> – bocian		→ [brak wróbla]
14) Popowski 2014	<i>wróble</i> – czapli		
15) PF	<i>wroblowie</i> – Rarogowy		
16) PP	<i>wroble</i> – Herodyjaszow		
17) Cylkow 1883	<i>ptaki</i> – bocian		→ [brak wróbla]
18) Kruszyński 1936	<i>wróble</i> – bocian		

⁷² Por. *tam wróble się gnieźdzą, a rodzina czapli im przewodzi* (Ps 103,17 – tłum. LXX Popowski 2014: 935). Mamy do czynienia nie tylko z *wróblem*, ale również z *czaplą*, która w innych analizowanych czeskich i polskich edycjach tego przedstawianego wersecu nie pojawia się.

⁷³ Por. <http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/docmetadata?id=4263&from=pubstats> [dostęp: 21.10.2022], s. 658 internet // księga 315.

W tym zaprezentowanym (XIV) przykładzie odnajdujemy nie tylko zaistniałe różnice w nazewnictwie ptaków wraz z ogólnie rozumianą kategorią pojęciową ptactwa, ale odnotowujemy również i różnice leksykalne w nazewnictwie drzew, sprowadzających się do (tzw. frazeologii roślinnej, czyli tzw. szeroko pojętej „flory”). Pojawił się *cyprys* czes. *cypřiš* (ČEP, ČSP, SNC, NBG, BT, BWP, BP), *jodła // jedlina* czes. *jedle* (BK, B21, BG), *jałowiec* czes. *jalovec* (PNS, PNS) oraz w *Biblii Warszawskiej* (BW), *Jeruzalémské bibli* (JB), *Olomoucké bibli* (BO) i *Biblii Jakuba Wujka* (BJW) nie ma bezpośrednio sprecyzowanego nazewnictwa drzew⁷⁴, zastosowano tzw. opuszczenie, jako jedną z technik tłumaczeniowych. Są to drzewa, które traktowane są jako tzw. najwyższe i najpotężniejsze i chodzi o znaczenie ‘na wierzchołkach wysokich drzew’, czyli o szczyt, gdzie *bocian // bociany* ma // mają swój // swoje dom // domy.

W następnym analizowanym przykładzie mamy do czynienia z innym Psalmem, a konkretnie z Psalmem 124, który ma charakter dziękczynienia Izraela⁷⁵. Czeskojęzyczny *komentář verš po verši* (MacArthur 2015: 733) mówi o *Božím zajištění* (Ž 124,6–8) [tłum. pol.: o Bożym zabezpieczeniu]. Obraz nieszczęścia w analizowanym przykładzie zapożyczony został z polowania na ptaki. Używano do tego celu zazwyczaj klatki lub siatki z zatraskiem. W tym XV wyekscerpowanym przykładzie został pokazany obraz *ptasznika* oraz uwięzionego *ptaka // ptaszka*, który wydostał się z umownie założonych

⁷⁴ Chodzi o cedry z poprzedniego wersetu Ps 104,16.

⁷⁵ Pierwsza strofa (patrz wersety 1–5) dla ilustracji zagrożenia posługuje się symbolami kosmicznymi (ogień i woda), natomiast druga strofa (patrz wersety 6–8) odwołuje się do obrazów myśliwskich. Świadomość niebezpieczeństw, z których zostaliśmy wyrwani – jak podkreśla (BPaul 2008: 1307) – pozwala na głębszą lekturę psalmu, zarówno osobistą, jak i społeczną. Obrazy potworów polykających ludzi żywcem, wezbranych wód przelatujących nad nimi, siidla zaciskającego się na szyi ofiary należą do repertuaru obrazów obecnych w błaganiach dziękczynnych i stosowanych w celu scharakteryzowania niebezpieczeństwa, którego się uniknęło (por. MKPŚ Ravasi 2000: 741).

sideł⁷⁶. Podczas analizy, koncentrując się zwłaszcza na różnicach leksykalnych, zwróciłem uwagę na nazewnictwo wykorzystywanych „ptasich” pułapek, które są w czeskich i polskich przekładach biblijnych różnorodnie prezentowane. Zastosowano następującą terminologię: czes. *osidlo* (BK), *osidlo* (BO, ČEP, ČSP), *past* (PNS), *past* i *léčka* (B21), *sít* (JB, SNC) – pol. *sidło* (BG, BJW, NBG, BT, BWP, BW), *sieć* (BP), *pułapka* (PNŚ). Obraz⁷⁷ takich *sideł* hebr. *paḥ* – jako narzędzia ptasznika, który się nimi posługuje w celu schwytania ptaków, znamy również z innych wersetów biblijnych (Ps 11,1; Ps 91,3; Ps 141,9; Prz 7,23; Koh 9,12; Am 3,5). Obraz pułapki⁷⁸ ma związek z fizycznym i duchowym niebezpieczeństwem (Ryken, Wilhoit, Longman 1998: 846). Schwytany ptak⁷⁹ w sieć rzadko kiedy może wyratować się od śmierci. Takim schwytanym ptakiem był właśnie alegorycznie pokazany Izrael, jednak Jahwe

⁷⁶ Nawet najlepiej założone sidła mogą czasami zawieść, do czego nawiązuje Psalmista w wymownych słowach: *Dusza nasza jak ptak się wyrwała z sidła ptaszników* (Ps 124,7).

⁷⁷ Orygenes w swoim *Komentarzu do Pieśni nad pieśniami* (księga III, par. 13) zaznaczył, iż „Dusza nasza jak wróbel wyrwała się z sidła ptaszników; sidło zostało rozerwane, a my jesteśmy wolni”. A któż rozerwał sidło, jeśli nie Ten, którego jedyne ono nie mogło zatrzymać? Bo choć znał śmierć, to przecież z własnej woli, a nie jak my, na skutek konieczności wynikającej z grzechu. On jeden wszak był wolny między umarłymi (Orygenes 1994: 171).

⁷⁸ Jak zaznacza *Komentarz historyczno-kulturowy do Biblii Hebrajskiej*, powszechnie znany obraz ptasznika chwytającego ptaki w sieci i sidła mógł być źródłem tradycyjnej metafory (zob. Joz 23,13; Ps 69,23; Iz 8,14). Istnieją liczne przykłady tego rodzaju łowców w egipskich malowidłach grobowych, pojawiają się również na sumeryjskiej Steli Sępów (Walton, Matthews, Chavalas 2005: 628). Jednak wielość hebrajskich słów stosowanych wobec sieci, sideł, wnyków, pułapek, siatek i strachów na ptaki – jak zaznacza *Słownik symboliki biblijnej* (Ryken, Wilhoit, Longman 1998: 844) – nie ma odpowiedników we współczesnych językach. Wskazuje to na istnienie rozwiniętego rzemiosła zajmującego się wyrobem narzędzi myśliwskich oraz świadczy o różnorodności metod łowów.

⁷⁹ W czeskim kręgu badawczym podkreśla się, że wyraz *ptáček* je obrazem *bezbrannosti* (Ž 11,1; Pl 3,52) [dosł. leksem *ptaszek* symbolizuje bezbronność (patrz Ps 11,1; Lm 3,52)].

wyratował go od śmierci i obdarzył go wolnością (por. Łach 1990: 523). Inny czeski komentarz biblijny (*Výklady III* 1998: 532) podkreśla, że *hospodinova moc je však tak velká, že může vysvobodit i tam, kde už je člověk chycen v pasti* [tłum. pol.: władza Pana jest tak wielka, że może uwolnić i w tym miejscu, w którym jest człowiek złapany do sidła]. Jeszcze inny czeskojęzyczny *Biblický komentář ke Starému zákonu* (MacDonald 2017: 569) konstatuje, że: *Ti, kdo mají duchovní vzhled, vzdávají za své tajemné, zázračné vysvobození veškerou slávu Hospodinu. Masožravým pohanickým surovcům se nepodařilo sehlitit malý Izrael. Boží lid unikl z pasti, kterou jim nastražil pohanický summit. Osídlo bylo protrženo, ocelový kruh obklopující Židy praskl a opět unikli* [tłum. pol.: Ci, co mają duchowy obraz wyglądu, oddają za swoje tajemnicze cudowne wyzwolenie wszelaką chwałę Panu. Mięsożernym pogańskim brutalom nie udało się pożreć małego Izraela. Lud Boży uniknął z pułapki, którą na nich zastawiła wierchuszka pogańska. Sidła zostały przerwane, stalowy krąg okrążający Żydów pękł i ponownie uniknęli zagłady]. Życie uratowanego narodu izraelskiego podobne jest do opisywanego ptaka⁸⁰, a w tłumaczeniu staroczeskiej edycji *Biblii Ołomunieckiej* (BO) oraz w staropolskim przekładzie *Biblii Jakuba Wujka* (BJW) uratowane życie porównywane jest do konkretnego reprezentanta awifauny, czyli do przedstawianego w tych dwóch przekładach biblijnych *wróbla*⁸¹, który pełni w tekście wyraz podrzędny, zgodnie z podziałem kategoryzacyjnym, por.:

⁸⁰ *Katolicki komentarz biblijny* zwraca szczególną uwagę na połączenie porównawcze: *jak ptak*, podkreśla przejście od zwierząt mięsożernych – ziemi, do nieba – królestwa ptaków (por. Rdz 1,20.22 itd.). Kończąca formuła psalmu: *który stworzył niebo i ziemię* powtarza w odwrotnym porządku szereg zwierząt lądowych i ptaków z ww. 6–7 (por. Kselmann, Barré 2004: 518).

⁸¹ *Wróbla* przywołują również starożytni egzegeci biblijni Orygenes i św. Hieronim (por. *Homilie o Księdze Psalmów*, seria I, rozdz. 20, Ps XC, par. 2) „Dusza nasza jak wróbel została wyrwana z sidła myśliwych; sidła zostały rozerwane, a my uwolnieni” (Kalinkowski 2004: 131). *Wróbel* występuje również w polskojęzycznym przekładzie *Septuaginty*, por. *życie nasze jak wróbel się wyrwało z sidła kłusowników; sidła się rozerwały i my ocaleliśmy* (Ps 123,7 – tłum. Popowski 2014: 964).

- (XV) **BK** *Duše naše jako **ptáče** znikla osídla ptáčníků; osídlo se ztrhalo, i vynikli jsme.* (Kniha Žalmů 124,7; tłum. BK 2009: 535).
- BO** *Dušě naše jako **vrabec** vydřena jest z osídla lovčieho. Osídlo zatřeno jest a my vyproštěni jsmy.* (Kniha žalmů 123,7; tłum. BO 1996: 307).
- ČEP** *Unikli jsme jako **ptáče** z osiala lovců. Osídlo je protrženo, unikli jsme!* (Žalmy 124,7; tłum. ČEP 2008: 624).
- ČSP** *Naše duše unikly jako **ptáček** z čihařského osídla. Osídlo je protrženo – a my jsme unikli!* (Žalmy 124,7; tłum. ČSP 2009: 756).
- B21** *Jak **ptáče** unikli jsme z pasti ptáčníka, my jsme unikli, léčka selhala!* (Žalm 124,7; tłum. B21 2009: 760).
- PNS** *Naše duše je jako **pták**, který unikl z pasti čižbářů. Past je rozbita, a my jsme unikli.* (Žalmy 124,7; tłum. <http://www.jw.org/cs/publikace/bible-online/nwt/knihy/zalmy/124/>).
- JB** *Naše duše unikla jako **pták** z ptáčnickovy sítě. Sít' se protrhla a my jsme unikli;* (Žalmy 124,7; tłum. JB 2009: 1035).
- SNC** *Unikli jsme jako **ptáček** ze sítě, neudržela nás, byla zpuchřelá.* (Žalmy 124,7; tłum. SNC 2011: 680).
- BG** *Dusza nasza jako **ptaszek** uszła z sidła ptaszników; sidło się potargalo, a myśmy uszli.* (Ps 124,7; tłum. BG: 510).
- BJW** *Dusza nasza jako **wróbl** wyrwana jest z sidła łowiących; sidło się potargalo, a myśmy wybawieni.* (Księga Psalmów 123,7; tłum. BJW 2000: 1184).
- NBG** *Jak **ptak** z siddel ptaszników, tak uszła nasza dusza; sidła się porwały, a myśmy uszli.* (Księga Psalmów 124,7; tłum. <http://www.biblest.com.pl/stb/stest/psalmy/psalmy.html>).
- BT** *Dusza nasza jak **ptak** się wyrwała z sidła ptaszników, sidło się porwało, a my jesteśmy wolni.* (Księga Psalmów 124,7; tłum. BT 1989: 691–692).
- BWP** *Dusza nasza jak **ptak** wydostała się z siddel łowcy, sidła się porwały i oto jesteśmy wolni.* (Księga Psalmów 124,7; tłum. BWP 1997: 1171).
- BW** *Dusza nasza jak **ptak** umknęła z sidła ptaszników; Sidło się podarło, a myśmy wolni.* (Księga Psalmów 124,7; tłum. BW 2001: 686).
- BP** *Dusza nasza uniknęła jak **ptak** sieci ptaszników; sieć została porwana, a myśmy ocaleli.* (Księga Psalmów 124,7; tłum. BP 2012: 804).
- PNŚ** *Dusza nasza jest jak **ptak**, który uciekł z pułapki łowiących na przynętę. Pułapka jest połamana, a myśmy uciekli.* (Księga Psalmów 124,7; tłum. PNŚ 1997: 826).

Od podstawy słowotwórczej *ptak* [czes. *slovotvorný základ „pták”*] mamy w niektórych przekładach biblijnych rzeczownik, który określa bezpośrednio wykonawcę czynności, patrz polski leksem *ptasznik* – czes. *ptáčník* (pol. tłum. BG, NBG, BT, BW, BP – czes. tłum. BK, B21, JB). W tym analizowanym wersecie Ps 124,7 spotykamy się również z innymi synonimicznymi określeniami tego leksemu, w których jednak już nie jest profilowany omawiany ptak, ale inna czynność np. łowienia, por. *łowca* // *łowiący* – czes. *lovčí* // *lovec* (pol. tłum. BWP // BJW, PNŚ – czes. tłum. BO // ČEP) lub użyte zostały także bliskoznaczne nazwy: *čihář* // *čizbář* (ČSP // PNS) oczywiście w znaczeniu ‘ptasznik’.

W dwóch tłumaczeniach biblijnych (BO i BJW) użyto nazwy *wróbel* – czes. *vrabec*, a w pozostałych czternastu bazowych przekładach pojawia się leksem z podstawą słowotwórczą *ptak*. Trzeba jednak zaznaczyć, że rodzaj męski czes. *pták* – pol. *ptak* bez zdrobnień występuje w PNS, JB, NBG, BT, BWP, BW, BP, PNŚ, natomiast wyraz deminutywny również rodzaju męskiego czes. *ptáček* – pol. *ptaszek* zlokalizowany jest w ČSP, SNC, BG. Istnieją również trzy przekłady, w których zmienia się jednak rodzaj gramatyczny z męskiego na nijaki, por. *ptáče* – [dosł. pol.: *ptaszę*] (patrz tylko trzy czeskie tłumaczenia biblijne: BK, ČEP, B21).

2.2.4. *Księga Przysłów* (przykłady XVI–XVII)

W tej części chciałbym najpierw zwrócić uwagę również na zjawisko **marginalnego występowania** leksemu *wróbel* czes. *vrabec* w dwóch dodatkowo przeanalizowanych wersetach biblijnych. Dotyczą one następujących fragmentów lokalizacyjnych: Prz 6,5 i Prz 27,8. Podczas czytania i studiowania różnych czeskojęzycznych i polskojęzycznych edycji *Pisma Świętego* zauważono **pierwszą anomalię** (dot. Prz 6,5), że istnieją dwa tłumaczenia, które mają identyczny przekład. Chodzi o *Biblię Jerozolimską* i piąte wydanie *Biblii Tysiąclecia*, w których zostały wyprofilowane właśnie interesujące nas omawiane *wróble*, por. *jak gazela wyrwij się z ręki, jak wróbel z ręki ptasznika* (Prz 6,5 – tłum. BT V wyd. <https://.biblia.apologetyka.co/nead?q=Prz+6,5&bible=>

[dostęp: 21.05.2023]) i *jak gazela wyrwij się z ręki, jak wróbel z ręki ptasznika* (Prz 6,5 – tłum. BJ 2006: 852). Pozostałe „bazowe”, a także „uzupełniające” tłumaczenia odnotowują faunistyczne nazewnictwo: BK *srna – pták*; ČEP *gazela – ptáče*; ČSP *gazela – pták*; B21 *srnec – ptáče*; PNS *gazela – pták*; JB *gazela – pták*; SNC *gazela – ptáče*; BG *łani – ptak*; BJW *sarna – ptak*; NBG *sarna – ptak*; BT *gazela – ptaszek*; BWP *kozica – ptak*; BW *gazela – ptak*; BP *gazela – ptak*; PNŠ *gazela – ptak*; BBrz *sarna – ptak*; BB *sárná – ptak*; BEk *łania – ptak*; BPaul *gazela – ptak*; pol. LXX Popowski *gazela – ptak*; Pisma Kuśmirek *gazela – ptak*; PŠST KUL Potocki *gazela – ptak*; PSP *gazela – ptáče*; BČ *srna – ptáče*, w których – jak możemy się przekonać – nie została uwzględniona nazwa *wróbel*, czes. *vrabce*, jako konkretnie sprecyzowanego gatunku ptactwa.

Dруга anomalia dotyczy Prz 27,8. W jednym czeskojęzycznym przekładzie, a konkretnie chodzi o *Pavlíkův studijní překlad*, w którym został w tekście głównym uwzględniony wyraz *vrabec*, por.: *Jako vrabec uprchnuvší od svého hnízda, takový je člověk uprchnuvší ze svého místa* (Přísloví 27,8 – tłum. PSP 2014: 860). Pozostałe czeskie i polskie tłumaczenia biblijne odnotowują ujednoczone faunistyczne nazewnictwo, w którym jest wyprofilowany rodzaj męski: BK *pták*; ČEP *pták*; ČSP *pták*; B21 *pták*; PNS *pták*; SNC *pták*; BG *ptak*; BJW *ptak*; NBG *ptak*; BT *ptak*; BWP *ptak*; BW *ptak*; BP *ptak*; PNŠ *ptak*; BBrz *ptak*; BB *ptak*; BEk *ptak*; BJ *ptak*; BPaul *ptak*; pol. LXX Popowski *ptak*; Pisma Kuśmirek *ptak*; PŠST KUL Potocki *ptak*; BČ *pták* oraz JB *ptáče* [rodzaj nijaki].

Następny analizowany przykład, skupiający się na ptasiej ekwiwalencji, dotyczy również starotestamentowej *Księgi Przysłów*, ale nie pojawiają się w nim peryferyjne awifaunistyczne ekwiwalenty leksykalne. Bazując na metaforze i utrwalonym obrazie jako środka wyrazu, w którym w Prz 7,23 została przenośnie pokazana wizja ulegania pokusie seksualnej (tj. tzw. ostrzeżeniu przed cudzołożnicą⁸²). Kontekst

⁸² Smutkiem tchnie – jak zaznacza S. Potocki (2008: 94) – końcowa scena opowiadania, opisująca efekt kuszenia. Młodzieniec dał się uwieść złej kobiecie, uległ jej

sytuacyjny⁸³ przypomina strzałę, która przeszywa wątrobę⁸⁴ lub ptaka wpadającego w sidło. Jest to porównanie, mówiące nam o tym, że *ten, kdo se dal svést k cizoložnictví, podobá se ptáku lapanému do osidel* (*Výklady III* 1998: 610) [tłum. pol.: ten, kto uległ pokusie cudzołóstwa, jest podobny do ptaka, który jest łapany w sidła]. Człowiek bez rozumu obniża się do poziomu zwierzęcia⁸⁵ (np. bydłat Ps 49,21), które nie wie, co z nim się dzieje i dokąd zmierza. Można go prowadzić w ten spo-

namowom i obietnicom. Poszedł za nią natychmiast, jak bezwolne zwierzęta wiedzione na zabicie, jak ptak pędzący w kierunku zastawionej na niego sieci (por. Prz 1,17), nie zdając sobie sprawy, że idzie po śmierć. W innym komentarzu biblijnym (KKB) jest wzmianka, że młodzieniec nieświadomy swego losu porównany zostaje do zwierząt, które nieświadomie wpadają w pułapki (McCreech 2004: 531).

⁸³ Jednym z wiodących obrazów pułapki jest w *Księdze Przysłów* obraz mężczyzny schwytanego przez grzech cudzołóstwa. Człowiek taki jest jak *wół*, co idzie na rzeź, jak *jeleń* związany powrozem, aż strzała przeszyje wątrobę; jak *wróbel*, co wpada w sidło, nieświadom, że idzie o życie (por. SSB 1998: 847). Chociaż wiele komentarzy biblijnych używa wyrazu *ptak*, to jednak w tym miejscu *Słownik symboliki biblijnej* zastosował uściślenie gatunku awifauny, wykorzystując nazwę *wróbel*.

⁸⁴ Wszystkie udostępnione obrazy w Prz 7,23 mają pokazać, że końcem grzechu jest śmierć, gdyż alegorycznie strzała przebija wątrobę, która była uważana za siedzibę życia. Wątroba była również najważniejszym organem podczas wieszczenia z wnętrzości. Dlatego w tekście jest wzmianka o jej rozcięciu, oznaczającym koniec. Warto również nadmienić istotną informację, jaką podkreślają także autorzy *Komentarza historyczno-kulturowego do Biblii Hebrajskiej* (Walton, Matthews, Chavalas 2005: 638), że na egipskich malowidłach nagrobnych często pojawiają się sceny z polowań arystokracji na mokrądlach. Gdy nagonka wypłoszyła ptactwo z kryjówek, zasypywał je nieoczekiwanie deszcz strzał posłanych przez myśliwych. Brak podejrzeń u ofiary nierządnicę wskazuje na podobną postawę zaabsorbowania lub nieświadomości realnego charakteru niebezpieczeństwa. Wyeksponowana wątroba uważana była przez starożytnych za jeden z najważniejszych organów, dlatego też wymieniono ją tutaj jako cel.

⁸⁵ Jeżeli już wykorzystywane jest zwierzęce słownictwo, warto zaznaczyć, że głupi robi coś tylko wtedy, kiedy jest do tego zmuszony, i trzeba go do tego popychać, jakby był właśnie zwierzęciem (por. Gorgulho, Anderson 2000: 764). Natomiast według *Leksykonu wszystkich zwierząt biblijnych* (por. Bosak 2018: 702) niemądry podobny jest do wróbla, ulega pokusie właśnie jak wróbel, nieświadom, że wpada w sidła.

sób, jak prowadzi rzeźnik bydlę do uboju. Dlatego kolejny analizowany przykład biblijny (patrz zestawienie XVI) nawiązuje do faktu łapania⁸⁶ ptaków w sidła⁸⁷. Tylko w wydaniu *Biblii Tysiąclecia*⁸⁸ spotykamy się z sytuacją, w której mamy sprecyzowane określenie, że chodzi dokładnie o łapanie konkretnego gatunku ptaka, czyli wróbla, por.:

- (XVI) BK *Dokudž nepronikla střela jater jeho, pospíchal jako pták k osídlu, nevěda, že ono bezživotí jeho jest.* (Kniha Přísloví 7,23; tłum. BK 2009: 548).
- BO *poňadž střela neproľjde jeho jatr. Anebo jako pták pospiechá k osidlu a nevěda, že o záhubě jeho dušě ukládají.* (Přísloví 7,23; tłum. BO 1996: 359).
- ČEP *než mu šíp rozetne játra; spěchá do osidla jako ptáče, neví, že mu jde o život.* (Přísloví 7,23; tłum. ČEP 2008: 647).
- ČSP *Až mu šíp probodne játra; jako pták pospíchá do pasti a neví, že mu jde o život.* (Přísloví 7,23; tłum. ČSP 2009: 774).
- B21 *než padne skolen střelou do slabin. Jak ptáče do osidla vletěl, netušil, že mu jde o život!* (Přísloví 7,23; tłum. B21 2009: 790).
- PNS *dokud mu šíp nerozetne játra, právě jako pták chvátá do pasti, a nevěděl, že mu jde o samotnou duši.* (Přísloví 7,23; tłum. <http://www.jw.org/cs/publikace/bible-online/nwt/knihy/Prislovi/7/>).
- JB *až mu šíp probodne játra, jako pták, jenž se vrhá do sítě nevěda, že mu jde o život.* (Přísloví 7,23; tłum. JB 2009: 1071).

⁸⁶ Złowróźbne podteksty, kojarzące się z sidłami myśliwego (Ps 91,3), są zrozumiałe dzięki alegorii także dzisiaj. Pewne gatunki ptaków – jak zaznacza *Słownik symboliki biblijnej* (por. Ryken, Wilhoit, Longman 1998: 844–845) – łatwo było schwytać, stąd uwaga o prostaczku, który biegnie na oślepa, jak ptak lecący prosto w sidła (Prz 7,23). Angielskojęzyczny komentarz biblijny (McKane 1970/1980: 341) eksponuje również ptaka, por. *as a bird speeds towards a trap* [tłum. pol.: jak ptak zbliża się do pułapki]. Por. także inny angielskojęzyczny komentarz biblijny (Scott 1965: 64).

⁸⁷ Jest to obraz śmiertelnej rany, ponieważ wątroba (obraz bólu) przedstawia środek życia (Lm 2,11), a wzmiankowany ptak został złapany w celu jego zjedzenia (por. MacArthur 2015: 756).

⁸⁸ W polskojęzycznym tłumaczeniu *Biblii Jerozolimskiej* również mamy do czynienia z wróblem: *Až mu stržala přeszyje wätrobę, jak wróbel, co wpada w sidlo, niešwiadomy, že idzie o žycie.* (Księga Przysłów 7,23) (tłum. BJ 2006: 854).

- SNC** *Dokud střela nezasáhne jeho játra, pospíchá jako **ptáče** do nástrahy. Neví, že mu jde o život.* (Přísloví 7,23; tłum. SNC 2011: 704).
- BG** *I przebiła strzałą wątrobę jego; kwapił się jako **ptak** do sidła, nie wiedząc, iż je zgotowano na duszę jego.* (Księga Przypowieści Salomonowych 7,23; tłum. BG: 522).
- BJW** *aż przebije strzała wątrobę jego: jako gdyby **ptak** spieszył się do sidła, a nie wie, że idzie o niebezpieczeństwo dusze jego.* (Księgi Przypowieści 7,23; tłum. BJW 2000: 1226).
- NBG** *póki strzała nie przebije mu wątroby. Spieszy się do sidła jak **ptak** – nie wiedząc, że chodzi o jego duszę.* (Przypowieści Salomona 7,23; tłum. <http://www.biblest.com.pl/stb/stest/przypow/przypow.html>).
- BT** *aż strzała przesyje wątrobę; jak **wróbel**, co wpada w sidło, nieświadom, że idzie o życie.* (Księga Przysłów 7,23; tłum. BT 1989: 716).
- BWP** *dopóki strzała nie ugodzi go w wątrobę; albo jak **ptak** lecący prosto w sidła, nie wiedząc o tym, że idzie na zgubę.* (Księga Przysłów 7,23; tłum. BWP 1997: 1205).
- BW** *Aż strzała przesyje mu wątrobę; jak **ptak**, który leci prosto w sidło, nie przeczuwając, że chodzi o jego życie.* (Przypowieści Salomona 7,23; tłum. BW 2001: 709).
- BP** *zanim strzała przesyje mu wątrobę, jak **ptak** spieszy do sieci, nie wiedząc, że tu chodzi o życie.* (Księga Przysłów 7,23; tłum. BP 2012: 838).
- PNŚ** *aż wątrobę przesyje mu strzała; niczym **ptak** śpieszy on do pułapki, a nie wie, że chodzi o jego duszę.* (Księga Przysłów 7,23; tłum. PNŚ 1997: 848).

Biblický komentář ke Starému zákonu (MacDonald 2017: 612) ten zaprezentowany fragment wyjaśnia w trojaki sposób: *Výraz „než mu šíp protrhne játra“ může znamenat:*

1. způsob, kterým se zabijí vůl z předchozího verše, tedy že mu vnitřností pronikne nůž,
2. silné vzplanutí mužských vášní,
3. důsledky nemravnosti v mužově těle.

Mladík vychází k nevěstce, jako když pták vletí do sítě a vůbec si neuvědomuje, co ho to bude stát (například pohlavní nemoci, AIDS...) [tłum. pol.: wyrażenie „zanim mu strzała przebije wątrobę” może oznaczać: 1. sposób, jak jest zabijany wół z poprzedniego wersetu, czyli,

że mu nóż przeszyje wnętrzości; 2. silne rozpalenie // zapalenie się męskich namiętności; 3. skutki niemoralności w ciele mężczyzny. Młodzieniec zbliża się do dziewczyny, tak jak ptak wleci w sieć, nie uświadamiając sobie, ile go to będzie kosztować (por. np. choroby przenoszone drogą płciową, AIDS...)].

Rozdział 26. – jak zaznacza KKB – porusza trzy tematy: głupiec (ww. 1.3–12), leniwy (ww. 13–16) i nadużywanie mowy (17–26.28) (por. McCreech 2001/2004: 535). Pouczenia urzeczywistnione w formie porównania, które odwołują się do kategorii pojęciowej PTACTWA, można odnaleźć w 26. rozdziale *Księgi Przysłów*, gdzie przekleństwo⁸⁹ nie działa w sposób automatyczny, por.:

⁸⁹ Czeski komentarz biblijny (MacArthur 2015: 775) zaznacza, że *bezciłné pole-tování ptáka, který nepřistane, je připodobněno k bláznovi, který vysloví nezaslouženou kletbu – ani ona nepřistane* [tłum. pol.: bezcelowe latanie ptaka, który nie wylądzuje, zostało porównane do wariata, który wymówi niezasłużone przekleństwo, lecz ono nie przystaje]. W podobnym duchu wypowiada się *Słownik symboliki biblijnej* (por. Ryken, Wilhoit, Longman 1998: 846), który zaznacza, że zachowanie niektórych ptaków dostarcza niemal jednoznacznej nauki moralnej. Nieprzerwany lot *jaskółki* przyrównywano do niesłusznego przekleństwa, które nie może osiągnąć celu, co zostało zaprezentowane w przeanalizowanym przykładzie XVII, skupiającym się na Prz 26,2. W podobnym, ale jednak w trochę odróżniającym się tonie wyraża się *Biblický komentář ke Starému zákonu* MacDonald 2017: 647), który zaznacza: *vrabec a vlaštovka poletují vzduchem, ale nikdy nám nepřistanou na hlavě. Stejným způsobem nezasloužená kletba neulpí na člověku, a to bez ohledu na pověry. Bileám se pokoušel proklít Izrael, ale nedokázal to (Nu 23,8; Dt 23,5)* [tłum. pol.: wróbel i jaskółka polatują w powietrzu, ale nigdy nie wylądują nam na głowie. W identyczny sposób niezasłużone przekleństwo nie przylgnie do człowieka, nie patrząc na przesady i inne zabobony. Balaam próbował przekląć (złorzeczyć) Izrael, ale nie potrafił tego zrobić (por. Lb 23,8; Pwt 23,5)]. Polskojęzyczny lubelski katolicki komentarz *Pisma Świętego* (por. Potocki 2008: 200) podkreśla, że unoszące się w powietrzu *ptactwo* trzyma się z dala od ziemi, z której odleciało. Podobnie jest z niezasłużonym (*hinnām* dosł. bez przyczyny, zob. Prz 24,28) przekleństwem, które nie osiągnie człowieka niesłusznie obwinianego. Przekleństwo można było wypowiadać tylko w sytuacjach określonych w przepisach prawnych (zob. Pwt 27,11–26).

- (XVII) BK *Jako vrabec přenáší se, a vlaštovice létá, tak zlořečení bez příčiny nedojde.* (Kniha Přísloví 26,2; tłum. BK 2009: 560).
- BO *Nebo jako pták vysoko letě a vrabec, kamž chtě, <brzcě> jde, takež kletba nadarmo vypuštěná na žádného škodě nepřijde.* (Přísloví 26,2; tłum. BO 1996: 391–393).
- ČEP *Vrabec přeletuje, vlaštovka poletuje, bezdůvodné zlořečení nezasáhne.* (Přísloví 26,2; tłum. ČEP 2008: 662).
- ČSP *Jako vrabec poletuje, jako vlaštovka létá, tak i bezdůvodná kletba: Nikam se nedostane.* (Přísloví 26,2; tłum. ČSP 2009: 792).
- B21 *Vrabec přeletí, vlaštovka se mihne, bezdůvodná kletba k cíli nedojde.* (Přísloví 26,2; tłum. B21 2009: 823).
- PNS *Právě jako má pták důvod prchat [a] vlaštovka létat, tak nepřichází zlořečení bez skutečné příčiny.* (Přísloví 26,2; tłum. <http://www.jw.org/cs/publikace/bible-online/nwt/knihy/Prislovi/26/>).
- JB *Vrabec unikne, vlaštovka ulétne, stejně tak svého cíle nedosáhne svévolná kletba.* (Přísloví 26,2; tłum. JB 2009: 1103).
- SNC *Stejný vliv jako poletování vrabce a oblévání vlaštovky má nezasloužená kletba. Nesplní se a neuškodí.* (Přísloví 26,2; tłum. SNC 2011: 726).
- BG *Jako się ptak tam i sam tuła, i jako jaskółka lata: tak przekłęstwo niezasłużone nie przyjdzie.* (Księga Przypowieści Salomonowych 26,2; tłum. BG: 534).
- BJW *Jako ptak gdzie indziej przelatujący i wróbel, kędy chce, bieżący, tak przekłęstwo bez przyczyny wymówione na kogo przyjdzie.* (Księgi Przypowieści 26,2; tłum. BJW 2000: 1259).
- NBG *Jak wróbel w ucieczce oraz jaskółka w odlocie – tak i niezasłużona klątwa, która się nie spełnia.* (Przypowieści Salomona 26,2; tłum. <http://www.biblest.com.pl/stb/stest/przypow/przypow.html>).
- BT *Jak ptak, co ucieka, wróbel, co leci, tak niesłuszne przekleństwo – bez skutku.* (Księga Przysłów 26,2; tłum. BT 1989: 728).
- BWP *Jak uciekający wróbel i odlatująca jaskółka, tak przekleństwo bez racji: uleci, nikogo nie dotknie.* (Księga Przysłów 26,2; tłum. BWP 1997: 1232).
- BW *Jak ptak, który ucieka, jak jaskółka, która ulatuje, tak jest z bezpodstawnym przekleństwem: ono się nie ziszcza.* (Przypowieści Salomona 26,2; tłum. BW 2001: 727).
- BP *Jak wróbel, co ulatuje, jak jaskółka, co odfruwa, tak bezpodstawne przekleństwo nie dosięgnie celu.* (Księga Przysłów 26,2; tłum. BP 2012: 867).

PNŚ *Jak ptak ma powód do uciezki, a jaskółka do lotu, tak przekleństwo nie przychodzi bez rzeczywistego powodu.* (Księga Przysłów 26,2; tłum. PNŚ 1997: 869).

Zauważyłem, że w *Księdze Przysłów* – koncentrując się na (Prz 26,2) – w większości analizowanych tłumaczeń (BK, ČEP, ČSP, B21, JB, SNC, NBG, BWP, BP) jest zachowana jednakowa kolejność ptasich ekwiwalentów językowych w postaci hiponimicznych wyrazów jako **jednostek niższego rzędu**: *wróbel – jaskółka* (czes. *vrabec – vlaštovka*). Sekwencja ta dotyczy również ośmiu innych „uzupełniających” przekładów *Pisma Świętego*, tj. staropolskiego tłumaczenia *Biblii Brzeskiej*⁹⁰ i *Biblii Szymona Budnego*⁹¹, współczesnego tłumaczenia *Biblii Jerozolimskiej*⁹², *Biblii Paulistów*⁹³, KUL PŚST Stanisława Potockiego⁹⁴, *Biblii české*⁹⁵ w tłumaczeniu Jana Hejčla, překlad SZ Vladimíra Šrámka⁹⁶ oraz *Pavlikův studijní překlad*⁹⁷. Natomiast już w polskiej *Biblii Tysiąclecia*

⁹⁰ Por. *Jak wróbel i jaskółka latając uciekają, tak przekleństwo bez przyczyny uczynione nie przyjdzie* (Księgi Przypowieści Salomonowych 26,2; tłum. BBrz 1563/2003: 599).

⁹¹ Por. *Jako wróbel ucieka iako (też) jaskółka wlatując zlorzeczenie nadaremnie nie przyjdzie* (Przypowieści Salomonowe 26,2; tłum. BB 1572: 337).

⁹² Kolejność podrzędnych wyrazów awifaunistycznych w polskojęzycznej edycji *Biblii Jerozolimskiej* postrzegana jest jako *wróbel – jaskółka*, por.: *Jak wróbel spłoszony, jaskółka w locie, tak się nie ziści niesłuszne przekleństwo* (Księga Przysłów 26,2; tłum. BJ 2006: 867).

⁹³ Por. *Jak lecący wróbel i szybująca jaskółka, tak niesłuszne przekleństwo odleci bez celu* (Prz 26,2; tłum. BPaul 2008: 1379).

⁹⁴ Por. *Jak lecący wróbel i szybująca jaskółka, tak bezpodstawne przekleństwo nie dotrze* (Księga Przysłów 26,2; tłum. PŚST KUL Potocki 2008: 200).

⁹⁵ Por. *Jako vrabec uletí a vlaštovka odletí, tak i kletba bezdůvodná nikoho nestihne* (Přísloví 26,2; tłum. BČ2 1921: 501).

⁹⁶ Por. *Vrabec, jenž zmizl, vlaštovka, která odletí, je kletba bezdůvodná; nezasáhne* (Přísloví 26,2; tłum. VŠ 1947 <http://www.obohu.cz/bible/index.php?styl=VS&k=P&r&kap=26&v=2#v2>).

⁹⁷ Por. *Jako vrabec při tĕkání sem tam jako vlaštovka při létání, tak bezdůvodná kletba nedorazí* (Přísloví 26,2; tłum. PSP 2014: 860).

i *Biblii Jakuba Wujka* i czeskim wydaniu *Biblii Ołomunieckiej* pojawia się inny dobór leksemów z kategorii nadrzędnej wobec analizowanego. Mowa jest o hiperonimie *ptak* – zlokalizowanym na pierwszym miejscu spośród przedstawicieli świata awifaunistycznego, a zamiast *jaskółki* użyto leksemu *wróbel*⁹⁸. Kolejność przetłumaczonych jednostek leksykalnych w tych trzech wyszczególnionych przekładach biblijnych jest następująca: *ptak* – *wróbel*. Z podobną sytuacją spotykamy się w przekładzie *Septuaginty* na język polski Remigiusza Popowskiego, gdzie występują *ptaki* i *wróble*, ale w liczbie mnogiej. Natomiast w *Biblii Gdańskiej*, *Biblii Warszawskiej*, *Biblii Ekumenicznej*, *Przekładzie Nowego Świata*, i w *Pismach* Anny Kuśmirek, a także w czeskim *Překlada nového světa* zostały wykorzystane pojęciowo bliskie ekwiwalenty: *ptak* – *jaskółka*, czes. *pták* – *vlaštovka* (gdzie jeden jest wyrazem nadrzędnym, a drugi podrzędnym). W tych konkretnie sześciu przywołanych przekładach biblijnych nie został uwzględniony w procesie tłumaczenia wyraz *wróbel* czes. *vrabec*. Dla lepszego i precyzyjniejszego uwidocznienia zastosowanej leksyki wyszczególniam chronologicznie kolejność ptasich przedstawicieli w omawianym wersecie biblijnym z *Księgi Przysłów* 26,2:

Księga Przysłów 26,2

שִׁפּוֹר שִׁפּוֹר [h-6833] – דְּרֹר דְּרֹר [h-1866]

a) BK 1613/2009	<i>vrabec</i> – <i>vlaštovice</i>	(wróbel – jaskółka)
b) BO 1417/1996	<i>pták</i> – <i>vrabec</i>	(ptak – wróbel)
c) ČEP 2008	<i>Vrabec</i> – <i>vlaštovka</i>	(wróbel – jaskółka)
d) ČSP 2009	<i>vrabec</i> – <i>vlaštovka</i>	(wróbel – jaskółka)
e) B21 2009	<i>Vrabec</i> – <i>vlaštovka</i>	(wróbel – jaskółka)

⁹⁸ Ponieważ w *Biblii Tysiąclecia* (Prz 26,2) pojawia się jednak *wróbel*, choć w zmienionej kolejności (nie na pierwszym, ale na drugim miejscu), uwzględniam go w tabeli i podsumowaniu procentowym (wraz z tłumaczonym hiperonimem *ptak*). Sytuacja ta analogicznie dotyczy również staroczeskiej edycji BO i staropolskiego wydania BJW.

f) PNS	<i>pták</i> – <i>vlaštovka</i>	(ptak – jaskółka) → [brak wróbla]
g) JB 2009	<i>Vrabec</i> – <i>vlaštovka</i>	(wróbel – jaskółka)
h) SNC 2011	<i>vrabce</i> – <i>vlaštovky</i>	(wróbla – jaskółki)
i) BG 1632/1964	<i>ptak</i> – <i>jaskółka</i>	→ [brak wróbla]
j) BJW 1599/2000	<i>ptak</i> – <i>wróbl</i>	
k) NBG	<i>wróbel</i> – <i>jaskółka</i>	
l) BT 1989	<i>ptak</i> – <i>wróbel</i>	
m) BWP 1997	<i>wróbel</i> – <i>jaskółka</i>	
n) BW 2001	<i>ptak</i> – <i>jaskółka</i>	→ [brak wróbla]
o) BP 2012	<i>wróbel</i> – <i>jaskółka</i>	
p) PNs 1997	<i>ptak</i> – <i>jaskółka</i>	→ [brak wróbla]

Przedmiotowe zestawienie poszerzono jeszcze o parę innych edycji z tzw. „dodatkowo uzupełniających tłumaczeń” *Pisma Świętego*, dotyczące również analizowanego wyżej fragmentu Prz 26,2, gdzie szczególną uwagę poświęcamy ptasiej terminologii i zastosowanej kolejności wymienionych reprezentantów świata awifauny w czeskich i polskich przekładach biblijnych:

1) BČ2 1921	<i>vrabec</i> – <i>vlaštovka</i>	(wróbel – jaskółka)
2) PSP 2014	<i>vrabec</i> – <i>vlaštovka</i>	(wróbel – jaskółka)
3) KLP	<i>ptáče</i> – <i>vlaštovka</i>	(ptaszę – jaskółka) → [brak wróbla]
4) VŠ 1947	<i>vrabec</i> – <i>vlaštovka</i>	(wróbel – jaskółka)
5) BBrz 1563/2003	<i>wróbl</i> – <i>jaskółka</i>	
6) BB 1572 ⁹⁹	<i>wrobl</i> – <i>jáskolká</i>	
7) BEk 2017	<i>ptak</i> – <i>jaskółka</i>	→ [brak wróbla]
8) BJ 2006	<i>wróbel</i> – <i>jaskółka</i>	
9) BPaul 2008	<i>wróbel</i> – <i>jaskółka</i>	
10) Potocki 2008	<i>wróbel</i> – <i>jaskółka</i>	
11) Kuśmirek 2009	<i>ptak</i> – <i>jaskółka</i>	→ [brak wróbla]
12) Popowski 2014	<i>ptaki</i> – <i>wróble</i>	

⁹⁹ Por. wirtualna nawigacja internetowa s. 700 // strona księgi edycji biblijnej s. 337, patrz <http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/docmetadata?id=4263&from=pubstats> Dolnośląska Biblioteka Cyfrowa [dostęp: 21.08.2021].

2.2.5. Księga Tobiasza (przykład XVIII)

Z dosyć niezwykłą sytuacją – pod względem tłumaczenia (a także objaśnienia ptasiej ekwiwalencji – czasem z jej niełatwą identyfikacją) – spotykamy się w następnym przykładzie, czyli w starotestamentowej Księdze Tobiasza (Tb 2,10). Według Władysława Kopalińskiego (2001: 116), „gdy stary Tobiasz zasnął, z gniazda **jaskółczego** spadł gorący gnój na oczy jego i stał się ślepy”. Podobnie uważa Jan Hejčl (1939: 424), także w przekładzie BČ i komentarzu (Hejčl 1917: 1291; patrz Tobiáš 2,11), *zatím co spal, spadl z vlaštovčího hnízda teplý trus na jeho oči a oslepl*. W przypisie wyjaśniającym zaznacza, że greckie tłumaczenie zamiast *jaskólek* stosuje *wróbla*, który może oznaczać jakiegokolwiek małego ptaszka. Podobna sytuacja występuje w dwóch starszych wydaniach: w *Táborské bibli* (TB(M) – tzv. *Mlynářčina*) [pol. tłum.: *Biblii Taborskiej* (tzw. młynarki)], należącej do grupy rękopisów drugiej czeskiej redakcji przekładu, spotykamy się z „jaskółczą terminologią”, por.: „*A w tom vfnuti layna wlaštowičie horka gemv w oči z hniezda vpadnv tak že yhned oflnv*” (TB(M) 1971: 621; patrz Tobiae II,11), a w staropolskim wydaniu *Biblii Królowej Zofii* pojawia się *jaskółka*, por. *Awtem vfnenyv gnoy iafstkołyci goroci gemv woczy vpadnye tak ifze røcze ofzlnøl* (BKZ 1971: 621; patrz Tb 2,11). Jaskółcza terminologia występuje również w staroczeskiej *Bibli drážďanské* (tzw. *leskovecké*), por. *Tehda layna horka wlaštowiczie gemu w uoczi z hnyezda upadla, tak ez ynhed ošlnul* (BD 1996: 26; patrz Tobiáš 2,11).

Według łacińskiego tłumaczenia *Wulgaty* odchody *jaskółki* stały się przyczyną ślepoty Tobiasza seniora. Natomiast greckie tłumaczenie *Septuaginty*¹⁰⁰ wymienia innego reprezentanta świata awifauny,

¹⁰⁰ Zarówno starożytny przekład grecki *Septuaginty* wykazuje dwie recenzje: dosłowną (w *Kodeksie Watykańskim* i *Aleksandryjskim* – skrót B i A) oraz nieco poszerzoną (w *Kodeksie Synajskim* – skrót S). BA: *Nie zauważyłem, że wróble są wyżej na murze. Te wróble wydalily swe gorące łajno na moje otwarte oczy*. S: *Nie zauważyłem, że nade mną, na murze, są wróble. Ich gorące łajno spadło na me oczy i spowodowało bielmo* (por. Popowski 2014: 703). Również w *Grecko-*

a konkretnie *wróbla* (co może wskazywać na jakiegokolwiek małego ptaka), lecz tekst hebrajski mówi jedynie ogólnie o *ptaku*. Szerzej zagadnienia o ptasiej leksyce, symbolice i interpretacji chrześcijańskiej *Księgi Tobiasza* opisuje Krzysztof Bardski (2010: 109–119), który podkreśla, że ślepotą stała się często powracającym w literaturze starożytnej i średniowiecznej symbolem niemożności dotarcia do duchowego sensu *Pisma Świętego*, w szczególności sposób charakteryzujących tych, którzy nie przyjęli Chrystusa. *Katolicki komentarz biblijny* (Nowell, Craven, Dumm 2001: 367) podkreśla, że Tobiasz spał na zewnątrz z powodu rytualnej nieczystości. Zatem przestrzeganie przepisów prawa przez Tobiasza spowodowało jego cierpienia. Zawarte informacje dotyczące Tobiasza można porównać z cierpliwym Hiobem.

Zarówno w *Biblii Tysiąclecia* (s. 448), jak i w *Biblii Warszawsko-Praskiej* (s. 789), a także w *Biblii Poznańskiej* (s. 607) mamy przetłumaczonego *ptaka*¹⁰¹, jako wyrażenie hiperonimiczne, ale w *Biblii Jakuba Wujka* (s. 779) zostało wyprofilowane *jaskółcze gniazdo*. Jaskółczej terminologii trzyma się również staroczeska *Biblia Ołomuniecka* (s. 27) ze względu na to, że tekst tłumaczony był bezpośrednio z łacińskiej *Wulgaty* św. Hieronima ze Strydonu. Natomiast w *Czeskim Przekładzie Ekumenicznym* (s. 947) oraz w *Jeruzalémске biblii* (s. 677) nie użyto ani nadrzędnych ekwiwalentów językowych

-polskim *Starym Testamencie* w przekładzie interlinearnym z kodami gramatycznymi stwierdzono, że pojawia się nazwa *wróbla*, por.: *I nie wiedziałem, że wróble na murze nade mną są, i osiadł kał ich w oczy moje, ciepły, i sprowadził bielma* (Wojciechowski 2008: 9).

¹⁰¹ Leksem *ptak* pojawia się również we współczesnym polskojęzycznym wydaniu *Biblii Jerozolimskiej*, por. *Nie zauważyłem, że ptaki siedziały nade mną na murze. Wtedy spadły ich ciepłe odchody na moje oczy i spowodowały bielmo. Poszedłem do lekarzy, aby się wyleczyć. Ale im więcej smarowano mi je maścią, tym bardziej oczy moje wygasły z powodu bielma, aż w końcu całkiem oślepiłem. Przez cztery lata byłem niewidomy. Wszyscy moi bracia smucili się z mojego powodu. Achikar utrzymywał mnie przez dwa lata, zanim wyjechał do Elimaidy.* (Księga Tobiasza 2,10; tłum. BJ 2006: 544).

ptaka, ani podrzędnego leksemu *jaskółka*, ale został wykorzystany kohiponimiczny wyraz *wróbel*¹⁰² (czes. *vrabec*¹⁰³), por.:

(XVIII) BK Brak wersetu, nie przetłumaczono BK 2009.

BO *tehda lajna horká vlašovičie jemu v oči z hniezda upadla, takže ihned oslnul.* (Tobiáš 2,11; tłum. BO 1996: 27).

ČEP *Nevěděl jsem, že na zdi nade mnou jsou vrabci. Jejich teplý trus mi padl do očí a způsobil mi bílý zákal. Chodil jsem k lékařům, abych se léčil. Ale čím víc mě mazali léky, tím víc slably mé oči bílým zákaelem, až*

¹⁰² Podobnie sytuacja przedstawia się w trzech innych tłumaczeniach *Pisma Świętego*: *Wróbel* został wykorzystany również w kalwińskiej *Biblii Brzeskiej*, por. *Potym tejże nocy wróciwszy się od pogrzebu, układałem się przy murze podle domu mego, abowiemem był nieczystym, a odkrywszy sobie twarz, nie obaczyłem wróblów na ścianie* (Księgi Tobiaszowe 2,10; tłum. BBrz 1563/2003: 54) oraz we współczesnym wydaniu *Biblii Ekumenicznej*, por. *a nie widziałem, że w murze nade mną były wróble. Ich gorące odchody spadły mi na oczy i zrobiło mi się bielmo. Chodziłem do lekarzy, aby się wyleczyć, lecz im bardziej nacierano mnie lekarstwami, tym bardziej gasły me oczy z powodu bielma, aż zupełnie straciłem wzrok. Przez cztery lata byłem niewidomy i wszyscy moi bracia smucili się z mojego powodu, a Achikar utrzymywał mnie przez dwa lata, dopóki nie wyjechał do Elimaidy.* (Księga Tobita 2,10; tłum. BEK 2017: 1605), a także w *Biblii Szymona Budnego*, por. *Potym tejże nocy wrociwszy się od pogrzebu, układałem się przy murze podle domu mego, bom był nieczysty, a odkrywszy sobie twarz nie obaczyłem wroblow na ścianie* (Tb 2,10; tłum. BB 1572 wirtualna nawigacja internetowa s. 1020 // strona księgi edycji biblijnej s. 29, patrz <http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/docmetadata?id=4263&from=pubstats> [dostęp: 21.08.2021]).

¹⁰³ Analogicznie mamy do czynienia z sytuacją w B21 (2015 II wydanie rozszerzone – łącznie z księgami deuterokanonicznymi), tj. przetłumaczono dodatkowo księgi *Pisma Świętego* zaliczane do kanonu aleksandryjskiego, znane wcześniej jako Apokryfy, lecz współcześnie stosujemy dokładniejszą nazwę: księgi deuterokanoniczne (por. przeciwieństwo kanonu palestyńskiego) por.: *To jsem ale nevěděl, že na zdi nade mnou sedí vrabci. Jejich teplý trus mi napadal do očí a udělal se mi na nich jakýsi zákal. Chodil jsem k lékařům, aby mě vyléčili, ale čím více mastmi mě mazali, tím více mé oči pod tím zákaelem slably, až nakonec osleply úplně. Čtyři roky jsem vůbec neviděl. Všichni mi bratři se kvůli mně rmoutili a Achikar mě dva roky živil, než odjel do Elymaidy* (Tb 2,10; tłum. B21deut. 2015 <https://obohu.cz/bible/index.php?styl=B21P&kap=2&k=Tob> [dostęp: 21.10.2022]).

jsem zcela oslepl. Zrak mi nesloužil čtyři roky. Všichni moji bratři nade mnou truchlili a Achikar se po dva roky, dokud neodešel do Elymaidy, staral o mou obživu. (Tóbjáš 2,10; tłum. ČEP 2008: 947).

- ČSP** Brak wersetu, nie przetłumaczono ČSP 2009.
- B21** Brak wersetu, nie przetłumaczono B21 2009.
- PNS** Brak wersetu, nie przetłumaczono PNS.
- JB** *nevěděl jsem, že nade mnou ve zdi jsou **vrabci**. Do očí mi napadal úplně teplý trus a udělaly se po něm bílé skvrny, jež jsem si musel jít dát ošetřit k lékařům. Čím víc mi dávali mastí, tím víc mě ty skvrny oslepovaly, až nakonec jsem oslepl úplně. Po čtyři roky jsem byl zbaven zraku, všechny mé bratry to zarmoutilo; a Achikar, než odjel do Elymaidy, se po dva roky staral o mou výživu. (Tobiáš 2,10; tłum. JB 2009: 677).*
- SNC** Brak wersetu, nie przetłumaczono SNC 2011.
- BG** Brak wersetu, nie przetłumaczono BG.
- BJW** *a z gniazda **jaskółczego**, gdy spał, gorący gnój upadł na oczy jego i zstał się ślepy. (Księgi Tobiaszowe 2,11; tłum. BJW 2000: 779).*
- NBG** Brak wersetu, nie przetłumaczono NBG.
- BT** *Nie zauważyłem, że **ptaki** siedziały nade mną na murze. Wtedy spadły ciepłe odchody ich na moje oczy i spowodowały bielmo. Poszedłem do lekarzy, aby się wyleczyć. Ale tym bardziej oczy moje wygasły z powodu bielma, im bardziej smarowano mi je maścią, aż w końcu całkiem oślepiłem. Przez cztery lata byłem niewidomy. Wszyscy moi bracia smucili się z mojego powodu. Achikar utrzymywał mnie przez dwa lata, zanim wyjechał do Elimaidy. (Księga Tobiasza 2,10; tłum. BT 1989: 448).*
- BWP** *Wcale nie pomyślałem o tym, że w murze gnieździ się wiele **ptaków**. Otóż w pewnej chwili gorące odchody tych ptaków spadły mi na oczy, które natychmiast pokryły się bielmem. Chodziłem do lekarzy, ale nie mogli mi pomóc. Od tej pory przez dwa lata opiekował się mną Achikar, zanim wyprowadził się do prowincji Elimaidy. (Księga Tobiasza 2,10; tłum. BWP 1997: 789).*
- BW** Brak wersetu, nie przetłumaczono BW 2001.
- BP** *Nie wiedziałem, że w murze nade mną gnieźdzą się **ptaki**; ich ciepłe odchody spadły mi na oczy, tak że zaszły bielmem. Udałem się do lekarzy, aby mnie wyleczono, ale im więcej smarowano mi je maścią, tym bardziej zachodziły bielmem, aż wreszcie [zupełnie] oślepiłem. Przez*

cztery lata byłem pozbawiony wzroku. Wszyscy moi bracia smucili się z powodu mnie, a Achikar żywił mnie przez dwa lata, dopóki nie wyjechał do Elymaidy. (Księga Tobita 2,10; tłum. BP 2012: 607).

PNS Brak wersetu, nie przetłumaczono PŃS 1997.

Z nieprototypową sytuacją spotykamy się jednak we współczesnym wydaniu *Biblii Paulistów*, która stosuje wymiennie raz **wyraz podrzędny wróble**, a w dalszej części tegoż samego wersetu przywołuje **wyraz nadrzędny ptaki**, por.:

BPaul *Nie wiedziałem, że w murze nade mną gnieździły się wróble. Wtedy na moje oczy spadły gorące ptasie odchody, tak że oczy zaszyły mi bielmem. Szukałem ratunku u lekarzy, ale im bardziej smarowano mi oczy maścią, tym bardziej zachodziły bielmem i traciłem wzrok, aż w końcu przestałem widzieć. Cztery lata byłem niewidomy, wszyscy moi krewni byli z tego powodu przygnębieni. Przez dwa lata utrzymywał mnie Achikar, dopóki nie wyruszył do Elimaidy. (Księga Tobiasza 2,10; tłum. BPaul 2008: 893).*

Zaistniałe różnice translacyjne, zaobserwowane w ptasiej terminologii¹⁰⁴ (por. zastosowaną leksykę: *ptak – jaskółka – wróbel*), możemy

¹⁰⁴ *Księga Tobiasza 2,10[11*]*

a) BK 1613/2009	-----		
b) BO* 1417/1988	<i>vlaštovičie</i>	(jaskółcze)	→ [brak wróbli]
c) ČEP 2008	<i>vrabci</i>	(wróble)	
d) ČSP 2009	-----		
e) B21 2009	-----		
f) PNS	-----		
g) JB 2009	<i>vrabci</i>	(wróble)	
h) SNC 2011	-----		
i) BG 1632/1964	-----		
j) BJW* 1599/2000	<i>jaskółczego</i>		→ [brak wróbli]
k) NBG	-----		
l) BT 1989	<i>ptaki</i>		→ [brak wróbli]
m) BWP 1997	<i>ptaków – ptaków</i>		→ [brak wróbli]
n) BW 2001	-----		

uzasadniać tym, że w tekstach greckich i starołacińskich pojawiały się wyrażenia konkretnych przedstawicieli awifauny tłumaczone jako *wróble*, natomiast w *Wulgacie* przedstawiciele kategorii pojęciowej ptactwa zostali określani przez leksem *jaskółka*, może pod wpływem wersji aramejskiej¹⁰⁵ (por. Wojciechowski 2005: 62–65). Współczesne przekłady – jak zaznacza *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego. Komentarz katolicki i ekumeniczny na XXI wiek* (por. Nowell 2000: 589) – jednak nie posługują się łacińską wersją Hieronima, lecz są tłumaczeniami bezpośrednio z greckiego lub z dostępnych fragmentów aramejskich.

o) BP 2012	<i>ptaki</i>	→ [brak wróbli]
p) PŃS 1997	-----	

Zaprezentowane zostaną jeszcze inne czeskie i polskie przekłady biblijne uzupełniające przedmiotową problematykę translacyjną, w których jest wykorzystywana – w zależności od rodzaju tłumaczenia – różnorodna terminologia zwierzęca, włącznie z nazewnictwem awifaunistycznym:

1) BD* XIV w./1996	<i>włařtowiezie</i>	(jaskółcze)	→ [brak wróbli]
2) TB(M)* 1971	<i>włařtowićie</i>	(jaskółcze)	→ [brak wróbli]
3) BČ1* 1921	<i>vlařtovćiho</i>	(jaskółczego)	→ [brak wróbli]
4) B21deut. 2015	<i>vrabci</i>	(wróble)	
5) BBrz 1563/2003	<i>wróblów</i>		
6) BB 1572	<i>wroblow</i>		
7) BKZ* 1971	<i>iařtkoľyci</i>		→ [brak wróbli]
8) BEk 2017	<i>wróble</i>		
9) BJ 2006	<i>ptaki</i>		→ [brak wróbli]
10) BPaul 2008	<i>wróble – ptasie</i>		

¹⁰⁵ Dla porównania awifaunistycznej terminologii można przywołać np. tekst aramejski, który używa leksemu: *šipporím* – ‘małe ptaszki’; następnie przekład starołaciński VL, który ma: *passeres*; oraz tekst *Wulgaty*, która używa określenia: *ex nido hirundinum* – ‘jaskółki’. Również i w tych starodawnych przekładach odczuwalne są widoczne dysproporcje terminologiczno-leksykalne, skoncentrowane wokół kategorii pojęciowej ptactwa. Również angielskojęzyczny komentarz biblijny, t. 40 część 1 (por. Moore 1996: 130–131), zwraca uwagę na różnice w nazewnictwie, por. *The particular species of bird, whether sparrows (so Gk and OL) or swallows (Vg) is of no consequence. They, not God would disagree, are the cause of Tobit's blindness* [tłum. pol.: Poszczególne gatunki ptaków, czy to wróble (patrz Gk i OL), czy jaskółki (Vlg) nie mają żadnego znaczenia. One nie zgadzają się z Bogiem, są przyczyną ślepoty Tobita].

Czeski komentarz biblijny (viz. Bič 1996: 27 – *Výklady V*) podaje, że: *Tóbit vrabcům, kteří tam hníždili, nevěnoval pozornost. Jejich teplý trus mu padl do očí a on oslepl* [tłum. pol.: na drzewach gnieździły się **wróble** i Tobit nie zwracał na nich uwagi, co spowodowało, że ich (czyli wróble – uwagi własne L.H.) odchody były przyczyną jego oślepienia]. Podobnej interpretacji trzyma się *Průvodce Biblií* (Elliott, Travis 2004: 516), który zaznacza, że: *Tóbit trpí v Ninive, poté, co ho na čtyři roky oslepi trus vrabců, který mu při spánku spadl do oka* [tłum. pol.: Tobit cierpi w Niniwie w skutek tego, jak go na cztery lata oślepią odchody od **wróbli**, które spadły mu podczas snu do oczu]. W Nowym komentarzu biblijnym edycji Świętego Pawła zostały bezpośrednio w tłumaczeniu użyte *wróble*, por.: nie wiedziałem, że na murze nade mną są **wróble**; ich ciepłe odchody dostały mi się do oczu i spowodowały bielmo. Zaraz w dalszej części komentarza mówi się już, ale ogólnie, o *ptakach*, por.: Tobitowi przydarzył się wyjątkowy pech – oślepienie z powodu **ptasich** odchodów (Wojciechowski 2005: 62 i 64).

Natomiast w książce *Sto postav z Bible* została podana informacja, niemówiąca nic o konkretnych przedstawicielach awifauny, ale wymienia tylko w ogólnie rozumianej kategorii i kategoryzacji hiperonim *ptaki*: *Tu noc, když (Tóbit) spal, spadl mu do očí ptačí trus, který ho oslepil* (Nettelhorst 2008: 137) [tłum. pol.: Tej nocy, kiedy Tobiasz senior spał, wpadły mu do oczu **ptasie** odchody, które spowodowały jego oślepienie]. Podobną wzmiankę możemy znaleźć w książce *Stary Testament – postacie i epizody*, z której dowiadujemy się, że „spadły mu na oczy odchody **ptaków** i Tobiasz oślepl” (De Capoa 2007: 273). Podobnie interpretuje całą zaistniałą sytuację Róbert Lapko, który w książce *Rodina a manželstvo v knihe Tobiáš, sociologické a antropologické aspekty* zaznacza, że *Tóbi napriek svojej spravodlivosti oslepol (spôsobil to vtačí trus; rodina nemá šťastie na všetky zveriatá – (vták, ryba na rozdiel od psa), a tak si ževal zomrieť* (Lapko 2011: 27) [tłum. pol.: Choć Tobiasz był sprawiedliwy, to i tak oślepl. Spowodowały to **ptasie** odchody. Rodzina nie ma szczęścia do zwierząt – (ani ptaka, ani ryby

w odróżnieniu od psa), dlatego Tobit życzył sobie, żeby umarł]. Analogicznie sytuację przedstawia również czasopismo *Wielkie tajemnice Biblii*, które profiluje wyraz nadrzędny ptaki, por. „usnął pod murem, spadły mu na oczy **ptasie** odchody i spowodowały ślepotę” (WTB nr 11, 2012: 16). Zaś Zenon Kosidowski (1983: 426) w swoich *Opowieściach biblijnych* mówi ogólnie o *ptakach*, wskazując jednak na *jaskółki*, por. „pewnego razu znużony grzebaniem zmarłych położył się na ziemi, a odchody ptasie z gniazda jaskółczego wpadły mu wprost do oka”. Podobnie sądzi *Leksykon wszystkich zwierząt biblijnych*, który zaznacza, że „według niektórych tłumaczeń wyszczególnione *jaskółki* były powodem ślepoty Tobiasza Starszego (patrz Tb 2,10–14 – mowa o ptakach, których gniazda są przyklepione do ścian) (por. Bosak 2018: 222). Zagadnieniu oślepienia Tobiasza poświęca trochę uwagi również polskojęzyczny lubelski *Katolicki komentarz biblijny* (por. Grzybek 1963: 80), w którym zaznaczono: „Przyczyną ślepoty Tobiasza było właściwie nieumiejętne leczenie zapalenia oczu, spowodowanego zanieczyszczeniem pochodzącym z gniazda **ptaków**. Ich odchody nie mogły natychmiast spowodować *λευκώματα* – ‘bielma, katarakty’, ale po dłuższym okresie niewłaściwego leczenia mogło dojść i doszło do tego, że oczy Tobiasza zakryło bielmo”. Owa ślepotą była trzecim – po niewoli i prześladowaniu połączonymi z tułaczką – wyraźnym dopustem Bożym na sprawiedliwego i wiernego Bogu Tobiasza.

Prawie wszędzie w siedmiu przeanalizowanych „bazowych” przykładach pojawia się awifaunistyczne nazewnictwo w liczbie mnogiej. Występuje ono albo w formie przymiotnikowej, tak jak w staroczeskiej BO *lajna horká vlašovičie* [dosł. pol.: *jaskółcze gorące lajna*] czy w staropolskiej BJW z *gniazda jaskółczego* (tutaj liczba pojedyncza), albo w formie rzeczownikowej: *vrabci, ptaki // ptaków* (por. inne przypadki – ČEP, JB, BT, BWP i BP). Dodatkowo zauważono, że w *Biblii Warszawsko-Praskiej* w analizowanym wersecie Tb 2,10 przedmiotowe *ptaki* w liczbie mnogiej zostały bezpośrednio użyte aż dwa razy. Pozostałe przekłady w dalszej części tekstu biblijnego stosują zamiast awifaunistycznych rzeczowników właśnie zaimki [patrz wyrazy podkreślone],

por.: *jejich ciepły trus* (ČEP); *ich odchody* (BT); *ich ciepłe odchody* (BP i BJ) lub *odchody tych ptaków* (BWP) – wskazujące na liczbę mnogą analizowanych przedstawicieli kategorii pojęciowej ptactwa.

2.2.6. *Księga Ozeasza (przykład XIX)*

Prorok Ozeasz, podobnie jak prorocy Amos i Micheasz, sięga również po przykłady znane ze świata przyrody i rolnictwa, by zilustrować swoje przesłanie. Mówi między innymi – jak zaznacza SSB – o dzikich (Oz 2,14.20; 4,3; 5,14; 7,11–12; 8,9; 11,10.11; 13,7–8) i udomowionych zwierzętach (Oz 2,11; 4,16; 5,6; 10,11). Nie tylko stanowią one w tekście liczne figury stylistyczne, ale są również wyrazistymi alegoriami i metaforami, często łączone ze sobą (por. Ryken, Wilhoit, Longman 1998: 379).

Następny, już XIX analizowany przykład pokazuje przede wszystkim **marginalne** występowanie *wróbli* w przekładach biblijnych, gdyż z nimi spotykamy się tylko w **dwóch** tłumaczeniach, a konkretnie w jednym czeskojęzycznym przekładzie *Biblii Jerozolimskiej* (JB) oraz w jednym polskojęzycznym tłumaczeniu *Nowej Biblii Gdańskiej* (NBG). Odnotowałem jednak różnicę między tymi dwoma wzmiankowanymi przekładami *Pisma Świętego*.

W czeskim tłumaczeniu *Jeruzalémské bible* przedmiotowy *vra-bec* [dosł. wróbel] pojawia się w liczbie pojedynczej, natomiast w *Nowej Biblii Gdańskiej* użyto liczby mnogiej *wróble*. W pozostałych 14 analizowanych przekładach biblijnych (BK, BO, ČEP, ČSP, B21, PNS, SNC, BG, BJW, BT, BWP, BW, BP, PNŚ) zamiast *wróbli* pojawiają się hiperonimy w postaci leksykalnej *ptaków* lub *ptactwa*. Liczba pojedyncza pojawia się w BK, BO, ČEP, ČSP, PNS, BJW, BT, PNŚ, natomiast liczba mnoga występuje w B21, SNC, BG, BWP, BW, BP. Warto jeszcze zaznaczyć, że rodzaj męski z wyrazów nadrzędnych – czes. *pták*, pol. *ptak* – został wykorzystany w BO, ČSP, B21, PNS, BG, BJW, BWP, BW, BP, PNŚ, natomiast rodzaj nijaki – czes. *ptactvo*, *ptáce*, pol. *ptactwo* – pojawia

się zdecydowanie w mniejszej ilości wzmiankowanych, tj. wydrukowanych edycjach biblijnych, czyli tylko w BK, ČEP, SNC, BT, por.:

- (XIX) **BK** *S strachem poběhnou jako **ptactvo** z Egypta, a jako **holubice** z země Assyrské, i osadím je v domích jejich, dí Hospodin.* (Prorocví Ozeáš Proroka 11,11; tłum. BK 2009: 746).
- BO** *a létati budú jako **pták** z Ejipta a jako **holulové** z země Assyrských a posazi jě v domiech jich, praví hospodin böh.* (Ozeáš 11,11; tłum. BO 2009: 23).
- ČEP** *přilétnou s třesením z Egypta jako **ptáče**, z asyrské země jako **holubice**. A já je usadím v jejich domech, je výrok Hospodinův.* (Ozeáš 11,11; tłum. ČEP 2008: 896).
- ČSP** *přileťí s třesením jako **pták** z Egypta a jako **holubice** z asyrské země a způsobím, že budou bydlet ve svých domech, je Hospodinův výrok.* (Ozeáš 11,11; tłum. ČSP 2009: 1096).
- B21** *Přispěchají z Egypta jako rozechvělí **ptáčci**, z asyrské země jako **holoubci** a já je k nim domů navrátím, praví Hospodin.* (Ozeáš 11,11; tłum. B21 2009: 1175).
- PNS** *Jako **pták** přijdou s chvěním z Egypta a jako **holubice** z asyrské země; a jistě způsobím, aby bydleli ve svých domech, je Jehovův výrok.* (Ozeáš 11,11; <http://www.jw.org/cs/publikace/bible-online/nwt/knihy/Ozeas/11/> [dostup: 21.10.2022]).
- JB** *jako **vrabec** přileťí rozechvělí z Egypta, jako **holubice** z ašurské země a já jim dám přebývat v jejich domech, Jahvův výrok.* (Ozeáš 11,11; tłum. JB 2009: 1606).
- SNC** *Jako roztrěsená **ptáčata** se vrátí z Egypta a přileťí z Asýrie jako **holubice**. Já sám Hospodin slibuji, že je přivedu zpět do jejich domovů.* (Ozeáš 11,11; tłum. SNC 2011: 1075).
- BG** *Ze strachem przybieżą jako **ptaki** z Egiptu, i jako **gołębica** z ziemi Assyryjskiej, i posadzę ich w domach ich mówi Pan.* (Prorocstwo Ozeaszowe 11,11; tłum. BG: 713).
- BJW** *I ulećą jako **ptak** z Egiptu a jako **gołębica** z ziemie Asyryjskiej i posadzę je w domiech ich, mówi Pan.* (Prorocstwo Ozeasza 11,11; tłum. BJW 2000: 1839).
- NBG** *Poderwą się niczym **wróble** z Micraim i jak **gołębie** z ziemi Aszur, więc znowu ich osiedlę w ich domach – mówi WIEKUISTY.* (Prorocstwo Hozeasza 11,11; <http://www.biblest.com.pl/stb/stest/ozeasz.html> [dostup: 21.10.2022]).

- BT** *jak ptactwo przylecą z Egiptu, i z asyryjskiej ziemi jak gołębie; sprawię, że wrócą do swoich siedzib – wyrocznia Pana.* (Księga Ozeasza 11,11; tłum. BT 1989: 1061).
- BWP** *I drżąc jak ptaki powietrzne powrócą z Egiptu, jak gołębie z asyryjskiej krainy. Ja zaś pozwolę im wrócić do domów – wyrocznia Pana.* (Księga Ozeasza 11,11; tłum. BWP 1997: 1787).
- BW** *Przylecą z drżeniem jak ptaki z Egiptu i jak gołębie z ziemi asyryjskiej; i pozwolę im znowu mieszkać w ich domach – mówi Pan.* (Księga Ozeasza 11,11; tłum. BW 2001: 969).
- BP** *zlecą się jak ptaki z Egiptu, jak gołębie z Asyrii. Pozwolę im wtedy znowu zamieszkać w ich domach. – Tak mówi Jahwe.* (Księga Ozeasza 11,11; tłum. BP 2012: 1311).
- PNŚ** *Niczym ptak przybędą z Egiptu z drżeniem i niczym gołąb z ziemi asyryjskiej; i sprawię, że będą mieszkać w swych domach – brzmi wypowiedź Jehowy.* (Księga Ozeasza 11,11; tłum. PNŚ 1997: 1161).

W analizowanym wersecie pojawia się jeszcze drugi przedstawiciel gatunku świata awifauny (w zależności od rodzaju tłumaczenia). Jest to albo rzeczownik rodzaju żeńskiego, występujący pod nazwą *gołębica* czes. *holubice*, pojawiający się w 6 czeskich i 2 polskich przekładach (BK, ČEP, ČSP, PNS, JB, SNC, BG, BJW), natomiast rzeczownik rodzaju męskiego *gołąb*¹⁰⁶ czes. *holub*, został użyty w 2 czeskich i 6 polskich tłumaczeniach (BO, B21, NBG, BT, BWP, BW, BP, PNŚ). Na ogólnie wyeksponowane *ptaki*, ale także na drugiego wymienionego przedstawiciela świata awifauny, czyli *gołębicę* zwraca w swoich rozważaniach uwagę również lubelski katolicki komentarz biblijny, który wyraźnie podkreśla, że: ptak, zwłaszcza gołębica, kieruje się bardzo silnym instynktem przywiązania do swego gniazda i z łatwością trafia do niego (por. Drozd 1968: 101).

¹⁰⁶ Spośród polskojęzycznych przekładów dotyczących Oz 11,11, w których pojawia się konceptualizowany *gołąb*, został on 5 razy wykorzystany w liczbie mnogiej (NBG, BT, BWP, BW, BP), natomiast w PNŚ użyto liczby pojedynczej. W dwóch czeskojęzycznych przekładach (BO i B21), w których pojawia się również rodzaj męski, zastosowano także liczbę mnogą, por. *holubové // holoubci*.

W tym analizowanym wersecie biblijnym Oz 11,11¹⁰⁷, ogólnie rozumiane *ptaki*, w tym także szczegółowo przytaczane *gołębice* [rodz. żeński] // *gołębie* [rodz. męski] i *wróble* nie oznaczają niczego negatywnego (podobnie jak w Oz 7,11¹⁰⁸), ale zapowiadają szybki powrót z wygnania. Szersze rozważania patrz (Asurmendi 2001: 397–401; Wolff 1986: 193; McCarthy, Murphy 2001/2004: 813; Murphy 2000: 656–675; Andersen, Freedman 1980: 575–592). Natomiast Johanna Koppová (2001: 57) zaś podkreśla, że: *text Oz 11 bývá též nazýván „Písni o Boží lásce”* [tłum. pol.: tekst dot. Oz 11 nazywany bywa „Pieśnią o miłości Bożej”]. Czeski komentarz biblijny podkreśla: *„Z Egypta budou prchat plni úzkosti jako ptáče z klece. Z Asýrie přiletí jako holubice, svobodní, volní a čistí [...]. Bůh se stane ochráncem všech předěšených, sevřených úzkostí, a dá jim domy v zemi zaslíbené“* (*Výklady IV*, 1998: 660) – [tłum. pol.: z Egiptu uciekać będą pełni niepokoju, lęku i strachu jak wypuszczony *ptaszek* z klatki. Z Asyrii przylecą jak *gołębice* – wolni, wyzwoleni i czysti [...]. Bóg stanie się obrońcą wszystkich przestraszonych, którzy zostali otoczeni trwogą i da im domy w Ziemi Obiecanej].

¹⁰⁷ W wersetach Oz 11,10–11 mówią o JHWH w trzeciej osobie, które – jak podkreśla *Międzynarodowy komentarz biblijny do Pisma Świętego* – stanowią anty-klimaks: dydaktyczne powtórzenia, wieloznaczność czasownika „złkną się” i „przybędą” // „zbiegną się”. Obraz JHWH jako ryczącego lwa poprzedza grupę wygnańców, którzy powracają – jak zaznacza Horacio Simian-Yofre (2000: 1001) – naszym wędrownym ptaki. Zaś informacja umieszczona w czeskojęzycznym wydaniu *Jeruzalémské bible* (JB 2009: 1605) mówi, że: *Verše 10–11 jsou pravděpodobně novou interpretací tématu, pocházejícího z doby babylonského vyhnanství. V této perspektivě rozvíjí myšlenky z veršů 8–9* [tłum. pol.: wersy 10–11 są prawdopodobnie nową interpretacją tematu, czyli późniejszą lekcją, pochodzącą // datowaną z czasów wygnania babilońskiego. W tej perspektywie rozwija myśl z wersów 8–9].

¹⁰⁸ Ozeasz szydził z Izraela, nazywając go głupim ptakiem, a konkretnie *gołębiem* lub *gołębicą* (w zależności od rodzaju tłumaczenia), który lata od kraju do kraju i szuka pomocy. Czeskojęzyczny *komentář verš po verši* zaznacza, że *jako holubice s pověstí prošťáčka (viz. Mt 10,16), Izrael hledal pomoc u Egypta a Sýrie místo u Hospodina, a Ti ho nakonec chytí do pasti* [tłum. pol.: Izrael jak gołębica z opinią prostaczka (por. Mt 10,16) szukał pomocy u Egiptu i Syrii zamiast u Pana, a ci go w końcu złapią w pułapkę] (por. MacArthur 2015: 1039).

Czeski komentarz biblijny profiluje leksem *ptáce* [dosł. ptaszka], podkreślając tym samym bezbronność. Na podstawie zarówno naszego doświadczenia, jak i wartościowania, możemy pojęciowo dostrzec, że mamy do czynienia ze zbliżonymi konotacjami przekładoznawczymi, jakie posiada mały *wróbel*, który został wykorzystany tylko w dwóch¹⁰⁹ przekładach (JB i NBG), por. niżej przytoczone zestawienie, dotyczące zastosowanej terminologii awifaunistycznej:

Księga Ozeasza 11,11

יִצְפּוֹר *šippôr* [h-6833] – יֹנָה *yônâ^h* [h-3123]

a)	BK 1613/2009	<i>ptactvo</i> – <i>holubice</i>	(ptactwo – gołębice)	→ [brak wróbla]
b)	BO 1417/1996	<i>pták</i> – <i>holubové</i>	(ptak – gołębice)	→ [brak wróbla]
c)	ČEP 2008	<i>ptáce</i> – <i>holubice</i>	(ptaszek – gołębica)	→ [brak wróbla]
d)	ČSP 2009	<i>pták</i> – <i>holubice</i>	(ptak – gołębica)	→ [brak wróbla]
e)	B21 2009	<i>ptáčci</i> – <i>holoubci</i>	(ptaszki – gołębki)	→ [brak wróbla]
f)	PNS	<i>pták</i> – <i>holubice</i>	(ptak – gołębica)	→ [brak wróbla]
g)	JB 2009	<i>vrabec</i> – <i>holubice</i>	(wróbel – gołębica)	
h)	SNC 2011	<i>ptáčata</i> – <i>holubice</i>	(ptaszki – gołębice)	→ [brak wróbla]
i)	BG 1632/1964	<i>ptaki</i> – <i>gołębica</i>		→ [brak wróbla]
j)	BJW 1599/2000	<i>ptak</i> – <i>gołębica</i>		→ [brak wróbla]
k)	NBG	<i>wróble</i> – <i>gołębice</i>		
l)	BT 1989	<i>ptactvo</i> – <i>gołębice</i>		→ [brak wróbla]
m)	BWP 1997	<i>ptaki</i> – <i>gołębice</i>		→ [brak wróbla]
n)	BW 2001	<i>ptaki</i> – <i>gołębice</i>		→ [brak wróbla]
o)	BP 2012	<i>ptaki</i> – <i>gołębice</i>		→ [brak wróbla]
p)	PNS 1997	<i>ptak</i> – <i>gołęb</i>		→ [brak wróbla]

Przedstawione zostaną jeszcze inne czeskie i polskie przekłady biblijne uzupełniające¹¹⁰ przedmiotową problematykę translacyjną,

¹⁰⁹ Analizowany *wróbel* został również w procesie translacyjnym uwzględniony we współczesnym przekładzie w *Biblii Paulistów*, patrz następny przypis.

¹¹⁰ Spośród uzupełniających przekładów biblijnych tylko w *Biblii Paulistów* pojawiają się *wróble*, por. *Jak wróble przyfruną z Egiptu i jak gołębice z kraju Asyrii. Sprawie, że wrócą do swoich domów* – wyroczenia Pana (Oz 11,11; tłum. BPaul 2008: 1992).

w których jest wykorzystywana – w zależności od rodzaju tłumaczenia – różnorodna terminologia, związana z nadrzędnym i podrzędnym nazewnictwem awifaunistycznym, por.:

1) BD XIV w./2009	ptak – holubowee	(ptak – gołębie)	→ [brak wróbla]
2) BČ3 1925	pták – holubice	(ptak – gołębica)	→ [brak wróbla]
3) PSP 2014	ptáče – holubice	(ptaszę – gołębica)	→ [brak wróbla]
4) KLP	ptáče – holub	(ptaszę – gołąb)	→ [brak wróbla]
5) VŠ 1947	ptáci – holubi	(ptaki – gołębie)	→ [brak wróbla]
6) Bog. 1985	ptáče – holub	(ptaszę – gołąb)	→ [brak wróbla]
7) BBrz 1563/2003	ptacy – gołębica		→ [brak wróbla]
8) BB 1572	ptaki – golebicá		→ [brak wróbla]
9) BEk 2017	ptaki – gołębie		→ [brak wróbla]
10) BJ 2006	ptactwo – gołębie		→ [brak wróbla]
11) BPaul 2008	wróble – gołębie		
12) Kuśmirek 2008	ptaszek – gołębica		→ [brak wróbla]
13) Popowski 2014	ptak – gołębica		→ [brak wróbla]

Na zakończenie XIX¹¹¹ wyekscerpowanego przykładu warto podkreślić opinię za *Komentárom k Starému zákonu*, 4 zväzok (Varšo 2015: 222), że: *Obraz vtákov reflektuje prirovnanie v 7,11–12, kde je Izrael opísaný ako politicky dezorientovaný neverný národ. Preto ho stihne trest oznámený vo v. 11,6. Izrael bude musieť ísť do zajatia. Nie je to však konečný verdikt. Boh zachová svoje slovo a zároveň vyslovuje d'alsie, tentoraz priaznivejšie pre Izrael. Metafora s'áhovavých vtákov na jednej strane vystihuje Izrael ako národ, ktorý musí neustále meniť svoje miesto pre neposlušnosť, na druhej strane sprostredkuje*

W tej edycji biblijnej przedstawiony wróbel znajduje się na pierwszym miejscu spośród dwóch reprezentantów awifauny, jakie są w tym wersecie. Analizowany wróbel występuje w liczbie mnogiej (podobnie jak w NBG).

¹¹¹ Reasumując nasze rozważania, możemy stwierdzić za czeskim *Biblickým komentárem ke Starému zákonu*, że analizowany fragment Oz 11,9–12,1 *se týká budoucnosti. Bůh připravil pro svůj lid obnovu a požehnání a už nebude Efrajima ničit* [tłum. pol.: dotyczy przyszłości. Bóg przygotował dla swojego ludu odnowienie i błogosławieństwo. Nie będzie już niszczył Efraima].

istotu návratu tak, ako sťahovavé vtáky migrujú vo svojom čase od vekov nad územím Palestíny medzi Euro-Áziou a Afrikou, využívajúc prírodné zvláštnosti dlhého rífu zemskej kôry. Viac ako jednoduchosť, ba hlúposť Izraela ako vtáka, sa teraz obrazom mieni rýchlosť a správna orientácia migrujúcich vtákov [tłum. pol.: *Obraz ptaków reaguje na porównanie odnotowane w wersetach Oz 7,11–12, w których Izrael został opisany jako politycznie dezorientowany naród niewierny. Dlatego go spotka kara, o której mówi werset 11,6. Izrael będzie musiał iść na wygnanie do niewoli. Nie jest to jednak decyzja ostateczna. Bóg dotrzyma swojego słowa, lecz jednocześnie wypowiada następnie, tym razem łagodniejsze decyzje w stosunku do Izraela. Metafora ptaków wędrownych z jednej strony trafnie pokazuje Izrael jako naród, który musi nieustannie zmieniać miejsce z powodu nieposłuszeństwa, lecz z drugiej strony przedstawiana jest kwestia powrotu, a to w taki sposób, jak ptaki wędrowne migrują w swoim przedziale czasowym od wieków nad terytorium Palestyny, latając między Europą, Azją i Afryką, wykorzystując naturalne specyficzności długich łańcuchów górskich skorupy ziemskiej. Bardziej niż prostota, czy nawet traktowana głupota Izraela jako ptaka, przekształca się w obraz szybkości i właściwej orientacji ptaków wędrownych].*

2.2.7. Księga Jeremiasza (przykład XX)

Kolejny prezentowany przykład (przykład XX) dotyczy opisu sposobu wytwarzania posągów bożków, który określa ich miejsce w rzeczywistości. Wspominany opis bożków – jak zaznacza MKPŚ – ma przekonać słuchaczy o ich zwodniczej mocy (por. Bozak 2000: 898). Badany fragment, który dotyczy starotestamentowej *Księgi Jeremiasza* (Jr 10,5), chciałem przytoczyć wyłącznie z tego względu, że wyprofilowany *wróbel* pojawia się wyłącznie tylko w jednym analizowanym polskim tłumaczeniu (spośród 16 przywoływanych „bazowych” przekładów). Został on uwzględniony tylko w *Przekładzie Nowego Świata* (PNŚ) w połączeniu wyrażenia kolokacyjnych *strach na wróble* – przybierając

skonwencjonalizowaną formę współcześnie używanego frazeologizmu (patrz WSFJP 2003: 750; NSFLeb 2005: 67; ČPFŠ 2009: 289; Dereń, Polański 2009: 535; Sobol 2002: 1147; Basaj, Rytel 1981: 302) jako ‘kukła odstrasżająca ptactwo w polu’; ‘straszak na ptaki żerujące w ogrodach i na polach, zwykle ustylizowany na postać ludzką’, czyli jako ‘coś odstrasżającego i zniechęcającego’ por. czes. *být oblečen jako strašák (hastroš) do zeli*. Innymi słowy jest to ‘kukła dla odstrasżania ptaków robiących szkody’ (Sobol 2002: 1147) lub ‘kij przybrany łachmanami stawiany w ogrodach i na polach dla odstrasżenia ptactwa wyrządzającego szkody’ (Skorupka 1985: 616) względnie ‘ostawiony w polu czy ogrodzie rodzaj manekinu dla odstrasżania ptaków – szkodników’ (Skorupka t. II, 1974: 223).

W dwóch innych polskojęzycznych przekładach tego wersetu biblijnego zostały użyte wyrażenia, w których jest wyprofilowana klasa nadrzędna w postaci leksykalnej *ptaka*¹¹², patrz tłumaczenia (BT i BP): *strach na ptaki*. Natomiast dodatkowo przekład wspomnianej *Biblii Tysiąclecia* różni się od przekładu *Biblii Poznańskiej* tym, że ów wymieniony *strach na ptaki* znajduje się *wśród pola melonów*¹¹³ (BT), a w drugim tłumaczeniu usytuowany jest *w ogrodzie warzywnym* (BP). W czeskich przekładach biblijnych wymienione strachy czes. *strašáky* znajdują się w przeważającej części przekładów w polu ogórkowym czes. *v okurkovém poli* (ČEP, ČSP, B21, PNS, JB, SNC). Z podobną sytuacją spotykamy się w dwóch polskich przekładach (BW i PŃŚ) analizowanej *Księgi Jeremiasza* (Jr 10,5)¹¹⁴. Pokazane

¹¹² Polskojęzyczny współczesny przekład *Biblii Jerozolimskiej* używa także konstrukcji „*strach na ptaki*”, por. [*Posągi*] *te są jak strachy na ptaki wśród pola melonów, nie mówią, trzeba je nosić, bo nie chodzą. Nie bójcie się ich, gdyż nie mogą zaszkodzić, ani nie są zdolne czynić dobrze* (Jr 10,5; tłum. BJ 2006: 1118).

¹¹³ Również w *Biblii Warszawsko-Praskiej* posągi te, czyli straszdyła stoją wśród pól melonowych.

¹¹⁴ Aby zapobiec szkodom czynionym przez wróble, rolnicy i działkowcy, żeby odstraszyć ptaki, zaczęli umieszczać w polu i ogrodzie tzw. *strachy na wróble*, zwykle przybierające postać ludzką. W związku z takim przekonaniem i doświadczeniem

ludzi, uważa się *wróbla* za złodzieja ziarna i dotkliwą plagę rolnictwa. W języku polskim do dzisiaj używa się zwrotu *strach na wróble*, a w języku czeskim tylko regionalnie istnieje określenie *strašidlo (strašák) na vrabce*. Monolingwistyczny *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (Filipec, Daneš, Mejstřík 2005: 416) podaje definicję: *strašák // strašidlo – ‘panák z hadrů k plašení ptáků’* [tłum. pol.: ‘kukła ze szmat przeznaczona do płoszenia ptaków’], lecz nie *wróbli*, tak, jak prezentuje to istniejący frazeologizm: *strašidlo (strašák) na vrabce*, odnotowany w czeskim słowniku frazeologicznym (por. SČFaI 2 VN 2009: 338) ‘*planá hrozba, výhružka*’ [dosł. ‘jałowe groźby, bezużyteczne pogroźki’, pol. *strach na wróble*. W przeniesionym słowa znaczeniu w sferze frazeologii i idiomatyki można w tym przypadku por. także zwrot: *být // vypadat jako strašák do zeli* ‘být nevhodně, nevkusně nebo nápadně oblečen’ (SČFaI 1 P 2009: 338) [tłum. pol. być niestosownie // nieodpowiednio / niegustownie ubrany]. Leksem *strašák* występuje również jako zdradliwy wyraz i pułapka frazeologiczna w międzyjęzykowym brzmieniu, znaczeniu i tłumaczeniu (za: Orłóš 2003: 254), por. pol. *straszak* ‘rewolwer przeznaczony do strzelania wyłącznie ślepymi nabojami’ czes. *poplašná pistole*. W języku czeskim jednak bardziej utrwalił się zwrot: *strašidlo (strašák) na poli* nebo *strašidlo (strašák) na zahradě* względnie *strašák do zeli* [dosł.: strach na polu lub strach w ogrodzie ewentualnie strach do kapusty]. Porównanie, wyrażone przez związek frazeologiczny: *x wygląda jak strach na wróble*, zostało przeniesione na wygląd człowieka, oznaczające ‘czupiradło’, ‘straszydło’, ‘coś odstrasżającego’, ‘zniechęcającego’. Osoba taka wygląda ‘niechlujnie’, ‘niedbale’, ‘niestarannie’, ‘dziwacznie ubrana’. Czeski komentarz biblijny (por. *Výklady IV* 1998: 281–282) podaje, że *božstva jsou jako strašák v zeli, kam ho postaviš, tam ho najdeš*. Porównuje ten werset do *Księgi Barucha* (Ba 6,69), widząc w nim podobieństwo: *jako strašák v okurkovém poli, který nic neuhlídá, takoví jsou jejich bozi ze dřeva, pozlacení a postříbření. Jsou jen mrtvý materiál* (1S 12,11; Ž 96,5; 115,4; 135,15) [tłum. pol.: bóstwa są jak dosł. strach do kapusty, czyli gdzie go umieścisz, tam go znajdziesz. Są również jako strach w polu ogórkowym, który niczego nie upilnuje. Takie są ich bogowie z drewna, posągi pozłacane i posrebrzane. Są tylko martwym materiałem, zob. 1 Sm 12,11; Ps 96,5; 115,4; 13,15]. Inny komentarz biblijny, tym razem do BČ3 (Hejčl 1925: 310), zaznacza, że według hebr. może chodzić o zdanie: *jsou jako strašáci v poli tykví* [tłum. pol.: są jako strachy w polu dyni]. Na zakończenie rozważań skupiających się na opisywanych „wróblach“ i „strachach“ chciałbym przytoczyć jedno zdanie polskiego teologa, pedagoga i psychologa Artura Marka Wójtowicza, pochodzące z artykułu *Czy jest sens lepić skorupy... czyli opowieść o odbudowaniu zgliszcz* (por. *Recogito* nr 54; za: http://www.recogito.pologne.net/recogito_54/wiara3.htm [dostęp: 21.10.2022]), w którym pisze: *Bądźmy jak stare wróble, które stracha się nie boją*.

przykłady, odwołujące się do świata flory i fauny, pokazują nam we wszystkich językach zasadę tworzenia nowych znaczeń w wyniku procesu zwanego **rozszerzeniem metaforycznym**¹¹⁵. Niektórzy tłumaczą wymieniony wyżej frazem *strach na wróble* jako *wykute słupy* (NBG) od słowa „sterczeć”¹¹⁶, a inni jako *palmový špalek tvrdý* (BK [dosł. twardej palmowy pień // pieńek // kloc]), *na podobenství palmy* (BO), *na kształt palmy* (BJW), *jako palma* (BG), *posągi te stoją niczym straszydła* (BWP), por.:

- (XX) BK *Jsou jako palmový špalek tvrdý, ani nemluví; nošení býti musejí, nebo choditi nemohou. Nebojtež se jich, nebo zle učiniti nemohou, aniž také dobře učiniti mohou.* (Proroctví Jeremiáše Proroka 10,5; tłum. BK 2009: 632).
- BO *ku podobenství palmy tesány jsú a nebudú mluvití. Potom nosiec vzdvíhati jě budú, neb choditi nemohú. Protož nerodíte se báti jich, neb ani zle mohú učiniti ani dobřě.* (Jeremiáš 10,5; tłum. BO 2009: 201).
- ČEP *Jsou jako strašák v okurkovém poli. Nemluví, musí se nosit, sami neudělají ani krok. Nebojte se jich, nemohou udělat nic zlého ani dobrého.* (Jeremjáš 10,5; tłum. ČEP 2008: 763).

¹¹⁵ Odnośnie do wzmiankowanej terminologii dotyczącej *strachów // straszaków // straszedel* na polu ogórków, chcę wyraźnie zaznaczyć, że w polskojęzycznych przekładach *Księgi Barucha* 6,69 istnieją 3 przekłady, w których *wróbel* jest wyeksponowany jako główny składnik analizowanego wyrazu kolokacyjnego, mającego skonwencjonalizowaną formę *strach na wróble*. Nie dotyczy to najważniejszych, „bazowych” tłumaczeń biblijnych, ale wyłącznie „pomocniczo-upełniających” wydań, jakimi są współcześnie dostępne edycje *Pisma Świętego: Biblia Jerozolimska*, *Biblia Paulistów* i *Biblia Tysiąclecia* (V wyd.), por.: *Jak strach na wróble na grzędce ogórków, który przed niczym nie strzeże, są ich bogowie drewniani, pozłacani i posrebrzani* (tłum. BJ 2006: 1185); *Jak strach na wróble niczego nie ustrzeże na polu ogórków, tak też i bogowie drewniani, pozłacani i posrebrzani* (tłum. BPaul 2008: 1845); *Jak strach na wróble na grzędce ogórków, który przed niczym nie strzeże, są ich bogowie drewniani, pozłacani i posrebrzani* (tłum. BT V wyd.; <https://biblia.apologetyka.co> [dostęp: 21.05.2023]).

¹¹⁶ Por. także Cylkow (1899: 64) *słup / sterczeć*; o sterczących w górę puklach włosów; inni używają określeń *palma toczona* lub *tyka na ogórczanem polu* do odstraszania ptaków.

- ČSP** *Jejich bohové jsou jako **strašák v okurkovém poli**; nemluví, musejí se nosit, protože neumějí chodit. Nebojte se jich, protože nic zlého nedělají a ani dobro konat nemohou.* (Jeremjáš 10,5; tłum. ČSP 2009: 915).
- B21** *Ty modly jsou jako **strašáci v okurkovém poli**. Neumějí mluvit a musejí se nosit, protože nechodí. Nebojte se jich, nedokážou nijak ublížit ani pomoci.* (Jeremiáš 10,5; tłum. B21 2009: 990).
- PNS** *Jsou jako **strašák z okurkového pole** a nemohou mluvit. Zcela jistě jsou nošeny, neboť nemohou udělat ani krok. Neboj se kvůli nim, vždyť nemohou učinit nic neblahého, a navíc nemají na to, aby učinily něco dobrého.* (Jeremjáš 10,5; <http://www.jw.org/cs/publikace/bible-online/nwt/knihy/Jeremjas/10/> [dostęp: 21.10.2022]).
- JB** *Nemluví, jsou jako **strašák v okurkovém poli**, musí se nosit, neboť nechodí! Nebojte se jich, uškodit nemohou a tím méně prospět.* (Jeremiáš 10,5; tłum. JB 2009: 1410).
- SNC** *Hotový bůh pak už jen stojí nehybně jako **strašák v okurkovém poli** a nepromluví jediné slovo. Všude ho musí nosit, protože sám neudělá ani krok. Takových bohů se nemusíte bát. Vždyť nejsou schopni vykonat cokoliv zlého ani dobrého.* (Jeremjáš 10,5; tłum. SNC 2011: 899).
- BG** *Stoją prosto jako **palma**, a nie mówią; noszone być muszą, bo chodzić nie mogą. Nie bójcie się ich; bo źle czynić nie mogą, i dobrze czynić nie mogą.* (Proroctwo Jeremiaszowe 10,5; tłum. BG: 602).
- BJW** *Na kształt palmy sprawione są, a nie będą mówić. Nosić je będą, bo chodzić nie mogą. Przeto nie bójcie się ich, bo nie mogą uczynić ani źle, ani dobrze.* (Proroctwo Jeremiaszowe 10,5; tłum. BJW 2000: 1595).
- NBG** *Potem stoją jako **wykute słupy** i nie mówią; obnoszone są, ponieważ się krokiem nie ruszą; nie bójcie się ich, bowiem nie mogą szkodzić, ale i nie są zdolne być pożytecznymi.* (Proroctwo Jeremjasza 10,5; <http://www.biblest.com.pl/stb/stest/jeremias/jeremias.html> [dostęp: 21.11.2022]).
- BT** *[Posągi] te są jak **strachy na ptaki wśród pola melonów**, nie mówią, trzeba je nosić, bo nie chodzą. Nie bójcie się ich, gdyż nie mogą zaszkodzić, ani są zdolne czynić dobrze.* (Jr 10,5; tłum. BT 1989: 920).
- BWP** *Posągi te stoją niczym **straszidla wśród pól melonowych**. Trzeba je przetranszować, bo same nie chodzą. Nie bójcie się ich, nie zrobią wam nic złego, ani też tym bardziej niczego dobrego.* (Jr 10,5; tłum. BWP 1997: 1539).
- BW** *Są jak **straszak na polu ogórkowym**, nie mówią, trzeba je nosić, bo nie mogą chodzić. Nie bójcie się ich, bo nie mogą szkodzić, lecz nie mogą też nic dobrego uczynić.* (Jr 10,5; tłum. BW 2001: 826–827).

- BP** *Są jak **strach [na ptaki] w ogrodzie warzywnym**: nie mówią, trzeba je nosić, bo iść nie potrafią. Nie bójcie się ich, nic złego uczynić nie mogą, ale też nic dobrego zdziałać nie są w stanie. (Księga Jeremiasza 10,5; tłum. BP 2012: 1130–1131).*
- PNŚ** *Są jak **strach na wróble w polu ogórkowym** i nie potrafią mówić. Trzeba je nosić, bo nie potrafią stawiać kroków. Nie lękaj się ich, ponieważ nie mogą sprowadzić nieszczęścia, nie są też w stanie czynić nic dobrego. (Księga Jeremiasza 10,5; tłum. PNŚ 1997: 980).*

Analizowany fragment (Jr 10,5), włącznie z całym rozdziałem Jr 10,1–18 wymiennie przeplata tematykę dotyczącą marności bałwochwalczej (tj. prezentację nicości posągów bożków i bożyszcz) właśnie z Bożą wielkością. Jak podkreśla czeskojęzyczny *Biblický komentář ke Starému zákonu* (Yates 1942: 144, za: MacDonald 2017: 758), przedstawiona została satyra zdecydowanie o pejoratywnym znaczeniu o bigoterii i bałwochwalcstwie, która wyraźnie mówi, że: *Jeremjáš kruté zachází s ubohými bezbrannými modlami, které lidé používají jako náhražky Boha. Jsou to špalky, které nereagují a které je třeba ozdobit, aby se zakryla skutečnost, že je to jen mrtvé dřevo. Člověka nepodrží, naopak se musí nosit. Je třeba je zdobit, ale skutečným zdrojem krásy je Bůh. Modly nemluví, nemají moc, nedýchají, jsou bez rozumu, bez hodnoty, bez vlivu a nemají žádné trvání. Na rozdíl od nich je Hospodin věčný, živý, aktivní, mocný* [tłum. pol.: Prorok Jeremiasz szorstko obchodzi się z ubogimi i bezbronnymi posągami bożków, których ludzie wykorzystują jako namiastki Boga. Są to pieńki lub klocki, które nie reagują oraz które trzeba udekorować, by zakryć rzeczywistość, że jest to tylko martwe drewno. Człowieka nie potrafią wesprzeć, lecz przeciwnie trzeba ich nosić. Trzeba je także upiększać, ale rzeczywistym źródłem piękności jest Bóg. Posągi nie mówią, nie mają władzy, nie oddychają, są bez rozumu, bez wartości, bez wpływu oraz nie trwają wiecznie. W odróżnieniu od nich Pan trwa na wieki, jest żywy, aktywny i potężny].

Inny czeskojęzyczny *komentář verš po verši* (por. MacArthur 2015: 910) zaznacza w sposób jednoznaczny, że *text poukazuje na to, že takoví neexistující bohové nemohou (vv. 3–5) člověka potrestat*

ani odměnit [tłum. pol.: tekst zwraca uwagę na to, że tacy nieistniejący bogowie (patrz Jr 10,3–5 z drewna lub lanego żelaza, zdobione złotem i srebrem – uwagi własne L.H.), nie mogą człowieka ani ukarać, ani wynagrodzić]. W podobnym duchu wypowiadają się angielskojęzyczne komentarze biblijne (por. Bright 1965/1986: 323; Holladay 1986: 192–193) oraz polskojęzyczny, katolicki lubelski komentarz biblijny, który wyraźnie podkreśla, że lęk przed bożkami narodów jest bezprzedmiotowy; są one bowiem tworem wyobraźni i rąk ludzkich. Z tego powodu pozbawione są zdolności karania czy wyświadczenia przysług (Lech Stachowiak 1967: 187–188). Konkluzją może być pytanie: Co może więc pomóc bóstwo, które człowiek musi podtrzymywać i mu pomagać? Odpowiedź będzie brzmiała: Tyle, co *strach na wróble*, którego lękają się jedynie nierozumne ptaki (por. Weiser 1960: 89).

W *Księdze Jeremiasza*, tym razem w innej lokalizacji biblijnej, tj. Jr 8,7 pojawia się wzmiankowany *wróbel*, ale wyłącznie w jednym tłumaczeniu, a konkretnie w polskojęzycznym przekładzie *Septuaginty*, gdzie ten konceptualnie przedstawiany reprezentant kategorii pojęciowej ptactwa występuje jako sprecyzowany hiponimiczny gatunek, przybierający postać przymiotnikowo-rzeczownikowej konstrukcji gramatycznej liczby mnogiej, czyli został użyty w tej edycji biblijnej w leksykalnej formie *polnego wróbla*, por.:

Pop *I bocian na niebie zna swój czas; turkawka jaskółka i polne wróble też przestrzegają czasu końca swego lotu. Lud mój natomiast nie uznaje praw Pana* (Księga Jeremiasza 8,7; por. Popowski 2014: 1453).

Ze względu na znikomą frekwencję pojawiającego się *wróbla*, traktujemy to zdarzenie jako **incydentalny przypadek o marginalnym znaczeniu**, ale przedstawimy jednak zbiorcze zestawienie, by pokazać i jednocześnie porównać, jakie ptaki (czyli konkretne gatunki świata awifauny) zostały wykorzystane w czeskich i polskich przekładach biblijnych¹¹⁷:

¹¹⁷ Szersze rozważania na temat poszczególnych gatunków ptaków, głównie *zurawia*, patrz Hampl 2020e: 232–256.

Księga Jeremiasza 8,7, z uwzględnieniem kolejno występujących ptaków:

hebr. הַסִּידָה *h^asídā^h* [h-2624] – תּוֹר *tôr* [h-8449] – סוּס *sūs* [h-5483] –
 אֶגּוּר *'āgūr* [h-5693]

a)	BK 1613/2009	<i>čáp – hrdlička – řeřáb – vlaštovice</i>
(bocian – synogarlica – żuraw – jaskółka)
b)	BO 1417/2009	<i>Luňák – Hrdlicě – vlastovicě – čapek</i>
(kania – synogarlica – jaskółka – bocian)
c)	ČEP 2008	<i>čáp – hrdlička – vlaštovka – jeřáb</i>
(bocian – synogarlica – jaskółka – żuraw)
d)	ČSP 2009	<i>čáp – hrdlička – vlaštovka – jeřáb</i>
(bocian – synogarlica – jaskółka – żuraw)
e)	B21 2009	<i>čáp – hrdlička – rorýs – drozd</i>
(bocian – synogarlica – jerzyk – drozd)
f)	PNS	<i>čáp – hrdlička – rorýs – bulbul</i>
(bocian – synogarlica – jerzyk – bilbil)
g)	JB 2009	<i>čáp – hrdlička – vlaštovka – jeřáb</i>
(bocian – synogarlica – jaskółka – żuraw)
h)	SNC 2011	<i>čápi – hrdličky – vlaštovky – jeřábi</i>
(bociany – synogarlice – jaskółki – żurawie)
i)	BG 1632/1964	<i>bocian – synogarlica – żóraw – jaskółka</i>
j)	BJW 1599/2000	<i>Kania – synogarlica – jaskółka – bocian</i>
k)	NBG	<i>bocian – synogarlica – jaskółka – żuraw</i>
l)	BT 1989	<i>bocian – synogarlica – jaskółka – żuraw</i>
m)	BWP 1997	<i>bocian – synogarlica – jaskółka – żuraw</i>
n)	BW 2001	<i>bocian – synogarlica – jaskółka – żuraw</i>
o)	BP 2012	<i>bocian – synogarlica – jaskółka – żuraw</i>
p)	PNŚ 1997	<i>bocian – turkawka – jerzyk – bilbil.</i>

Podobnie jak w poprzednich analizowanych zestawieniach podane zostaną nazwy ptaków, ze szczególnym uwzględnieniem, w jakiej kolejności one występują w czeskich i polskich przekładach biblijnych w tzw. „dodatkowo-uzupełniających tłumaczeniach”, dotyczących Jr 8,7:

1) BČ3 1925	<i>čáp – hrdlička – vlaštovka – jeřáb</i>
(bocian – synogarlica – jaskółka – żuraw)
2) BD 1370/2009	<i>lunak – hrdlycze – wlaštowycze – czapek</i>
(kania – synogarlica – jaskółka – bocian)
3) PSP 2014	<i>čáp – hrdlička – vlaštovka – jeřáb</i>
(bocian – synogarlica – jaskółka – żuraw)
4) KLP	<i>čáp – hrdlička – vlaštovka – jeřáb</i>
(bocian – synogarlica – jaskółka – żuraw)
5) VŠ 1947	<i>čáp – hrdlička – jeřáb – vlaštovka</i>
(bocian – synogarlica – żuraw – jaskółka)
6) BBrz 1563/2003	<i>bocian – synogarlica – jaskółka – żuraw</i>
7) BB 1572	<i>bocian – synogárlica – jáskolka – zoraw</i>
8) BJ 2006	<i>bocian – synogarlica – jaskółka – żuraw</i>
9) BPaul 2008	<i>bocian – synogarlica – jaskółka – jerzyk</i>
10) Kušmirek 2008	<i>bocian – synogarlica – jaskółka – żuraw</i>
11) BEk 2017	<i>bocian – synogarlica – jaskółka – żuraw</i>
12) Popowski 2014	<i>bocian – turkawka – jaskółka – polne wróble.</i>

2.3. Wróble w Nowym Testamencie

2.3.1. Ewangelia według św. Mateusza (przykłady XXI–XXII)

Bezpośrednie wzmianki o analizowanych *wróblach* można znaleźć w *Biblii* wyłącznie w wypowiedziach Jezusa, które zostały wygłoszone podczas Jego trzeciej podróży po Galilei, a które następnie rok później powtórzył podczas swojej służby w Judei. Jeżeli w *Starym Testamencie* mieliśmy w każdym, poszczególnie badanym wersecie biblijnym wymieszaną **hiperonim** wraz z **hiponimami** (patrz przykłady I–XX – oprócz czeskojęzycznej edycji PNS), to w *Nowym Testamencie* spotykamy się z zupełnie inną sytuacją. W taksonomii dotyczącej kategorii pojęciowej ptactwa – podrzędnie analizowany wyraz – przybierający postać leksykalną *wróbla* // *wróbelka* // *małego wróbla* – czes. *vrabce* // *vrabecka* // *malého vrabce*¹¹⁸, gr. *στρουθίων*, *struthion* (Novotný 1956/1992: 1222;

¹¹⁸ Wróble w czasach biblijnych były pospolitymi ptakami, sprzedawanymi na targu po bardzo niskiej cenie. Mięso ich – jak podkreślają badacze *Pisma*

Popowski 1995: 567), pojawia się tylko w 4 wersetach (w dwóch synop-
tycznych księgach ewangelicznych¹¹⁹ Mt 10,29; 10,31 oraz w Łk 12,6;
12,7), gdzie wszędzie, tj. we wszystkich 16 przeanalizowanych wer-
sjach językowych (8 czeskich i 8 polskich)¹²⁰, występują jednakowe tłu-
maczenia, profilujące „wróblową” terminologię, por.:

Świętego – stanowiło pożywienie ludzi bardzo ubogich. Prawdopodobnie chodziło o tzw. wróble palestyńskie (*Passer moabiticus*) czes. *vrabec moabský*, które jednak są dużo większe od europejskich *wróbli domowych*. Autorzy nowotestamentowego tekstu biblijnego chcieli podkreślić, że przedstawiciele świata awifauny, jakimi są wróble, to są rzeczywiście małe, najtańsze ptaki jadalne. *IVP komentář k dobovému pozadí Bible NZ* (Keener 2018: 82 i 254) konstatuje wprost: *Vrabci patřili k nejlevnějšimu zboží prodávanému na trhu jako jídlo pro chudé. Byli nejlevnější ze všech ptáků* [tłum. pol.: Wróble należały do najtańszego towaru sprzedawanego na rynku jako pokarm dla biednych. Były najtańsze ze wszystkich ptaków]. Podobną wzmiankę stosuje Paciorek (2005: 440), który wyraźnie zaznacza, że ptaki tego rodzaju, [czyli *wróble* – uwagi własne L.H.], były wówczas popularnym i tanim przedmiotem handlu ubogich ludzi. Podkreślenie małej wartości [wzmiankowanych wróbli] przygotowuje argumentację: *a minori ad maius*. Jeżeli śmierć stworzenia tak nieznacznego nie uchodzi Bożej uwagi, o ileż bardziej przedmiotem takiej uwagi jest życie głosicieli *Ewangeli*i. Przedmiotowa wzmianka o wróblach przywołuje na pamięć podobny obraz z Kazania na Górze (patrz Mt 6,26). Podobnie te aspekty wyjaśnia w lubelskim katolickim komentarzu biblijnym Józef Homerski (por. 1979: 191–192) lub w niemieckojęzycznym komentarzu Joachim Gnilka (1986: 383 i 388–389).

¹¹⁹ W *Ewangeliach* analizowany wróbel przedstawiany jest w kontekście apostoł-
skiej misji głoszenia tzw. „Dobrej Nowiny o zbawieniu”, aby – jak zaznacza Szcze-
panowicz (2004: 40) – mimo napotkanych trudności uwierzyć, iż nad każdym czuwa
troskliwa ręka Boga Ojca.

¹²⁰ Kwestie te również potwierdza wydanie *interlinearne Grecko-polskiego Nowego Testamentu z kodami gramatycznymi* (por. Popowski, Wojciechow-
ski 1995: 44 i 316) oraz *Pavlíkův studijní překlad* (Pavlík 2014: 1323 i 1401), *Bible drážďanská* (BD 1981: 68 i 242), *Nový zákon – překlad Ondřeje Maria Petru*
(Pet 1951 – szersze rozważania patrz Tichý 2005), *Nový zákon – překl. Františka Žilky* (Žil 1970), *Biblia Brzeska* (1563/2003: 868 i 928), a także *Biblia Jerozolim-
ska* (2006: 1372 i 1447), *Biblia Paulistów* (2008: 2156 i 2292), *Biblia Ekumeniczna*
(2017: 1963 i 2064–2065 i in.).

- (XXI) **BK** *Zdaliž nebyvají prodáváni dva **vrabečkové** za penízek? A však jeden z nich nepadá na zem bez Otce vašeho.* (Evangelium podle sepsání s. Matouše 10,29; tłum. BK 2009: 12).
- BO** *Však dva **vrabce** za peníze prodávají a jeden z nich nepadne na zemi bez vůle otce mého, jenž jest na nebesiech.* (Matouš 10,29; tłum. BO 1981: 69).
- ČEP** *Neprodávají se dva **vrabci** za halěr? A ani jeden z nich nepadne na zem bez dopuštění vašeho Otce.* (Evangelium podle Matouše 10,29; tłum. ČEP 2008: 1127).
- ČSP** *Neprodávají se dva **vrabci** za halěr? A ani jeden z nich nepadne na zem bez vůle vašeho Otce.* (Evangelium podle Matouše 10,29; tłum. ČSP 2009: 1177).
- B21** *Neprodávají se snad dva **vrabci** za halěr? Přitom ani jeden z nich nepadne na zem bez vědomí vašeho Otce.* (Evangelium podle Matouše 10,29; tłum. B21 2009: 1267).
- PNS** *Což se neprodávají dva **vrabci** za minci malé hodnoty? A přece ani jeden z nich nepadne na zem bez [vědomí] vašeho Otce.* (Matouš 10,29; <http://www.jw.org/cs/publikace/bible-online/nwt/knihy/Matous/10/> [dostęp: 21.03.2023]).
- JB** *Což se naprodávají dva **vrabci** za halěr? A ani jeden z nich nepadne na zem bez vědomí vašeho Otce!* (Evangelium podle svatého Matouše 10,29; tłum. JB 2009: 1719).
- SNC** *Jakoupak cenu má **vrabec**?* (Matoušovo Evangelium 10,29; tłum. SNC 2011: 1160).
- BG** *Izali dwóch **wróbelków** za pieniądze nie sprzedają, a vždy jeden z nich nie upadnie na ziemię oprócz woli Ojca waszego.* (Ewangielija według Ś. Mateusza 10,29; tłum. BG: 757).
- BJW** *Izali dwu **wróblów** za pieniądze nie sprzedają, a jeden z nich nie upadnie na ziemię bez Ojca waszego?* (Święta Jezusa Chrystusa Ewangelia według Mateusza 10,29; tłum. BJW 2000: 1970).
- NBG** *Czyż nie sprzedają dwóch **wróbelków** za pieniądze? A ani jeden z nich nie upadnie na ziemię bez woli waszego Ojca.* (Mt 10,29; <http://www.biblest.com.pl/stb/ntest/mateusz/mat.html> [dostęp: 21.04.2023]).
- BT** *Czyż nie sprzedają dwóch **wróbli** za asa? A przecież żaden z nich bez woli Ojca waszego nie spadnie na ziemię.* (Ewangelia wg św. Mateusza 10,29; tłum. BT 1989: 1135).
- BWP** *Czyż nie sprzedaje się dwu **wróbli** za jednego asa? A jednak żaden z nich nie spada na ziemię bez woli Ojca.* (Ewangelia wg św. Mateusza 10,29; tłum. BWP 1997: 1908–1909).

- BW** *Czyż nie sprzedają za grosz dwu wróbli? A jednak ani jeden z nich nie spadnie na ziemię bez woli Ojca waszego.* (Ewangelia wg św. Mateusza 10,29; tłum. BW 2001: 1039).
- BP** *Czyż nie sprzedaje się dwóch wróbli za jednego asa, a nawet jeden z nich nie spada na ziemię bez woli Ojca waszego.* (Ewangelia wg św. Mateusza 10,29; tłum. BP 2012: 1409).
- PNS** *Czy nie sprzedaje się dwóch wróbli za monetę małej wartości? A przecież ani jeden z nich nie spadnie na ziemię bez wiedzy waszego Ojca.* (Mt 10,29; tłum. PNS 1997: 1227).

Prawie we wszystkich zaprezentowanych czeskich i polskich przekładach biblijnych pojawiają się dwa wróble. Wyjątek stanowi sparafrazowane czeskie wydanie *Slovo na cestu*, w którym w ogóle pominięto wyprofilowaną ilość wróbli, zaznaczając bezpośrednio: *Jakoupak cenu má vrabec?* – [dosł. jaką więc cenę ma wróbel?]. W tym tłumaczeniu nie wspomniano także o nazwie wartości środka płatniczego, jak to uczyniono w pozostałych 15 przekładach, zaznaczając w ich dalszej części wersetu, że chodzi o następujące nazwy (czes. *penízek // peníze, halěř, mince malé hodnoty*, pol. *pieniążek // pieniądz, as, grosz, moneta małej wartości*). Warto również z punktu widzenia tekstologicznego wspomnieć o fakcie, że wszędzie na końcu pierwszego zdania w Mt 10,29 występują pytajniki, ale w trzech tłumaczeniach (BO, BG i BP) owych pytajników nie ma. Zamiast nich są kropki.

Kiedy Jezus mówił, że żaden wróbel nie spadnie na ziemię bez woli Ojca, prawdopodobnie chciał przez to powiedzieć, że wróbel ma u Boga jakąś wartość, a jeżeli ją ma, to niewątpliwie uczestniczy w życiu Bożym. Wróble w czasach biblijnych były przecież pokarmem ludzi biednych, które stanowiły najtańszy sprzedawany towar na rynku czy bazarze. Jeśli Bóg troszczy się o coś tak mało wartościowego jak wróble, o ileż bardziej troszczy się o ludzi¹²¹. W sposób alegoryczny została pokazana

¹²¹ Pewien francuski autor (por. Bouillierie 1864: 138) skomentował w następujący sposób zapis tego analizowanego fragmentu Ewangelii: „Wystarczy najmniejsza moneta, żeby kupić wróbla, natomiast człowiek, który z powodu grzechu dostał się pod

świadomość Bożej ojcowskiej opieki. Owa opieka – jak podkreśla Paciorek (2005: 440) – wyrażona jest za pomocą tzw. sapiencjalnego obrazu: żaden ptak nie upadnie na ziemię bez Ojca (tzn. bez Bożej wiedzy i aprobaty – por. Am 3,5). Podobny pogląd został wyrażony w *Biblickém komentáři k Novému zákonu* (por. MacDonald 2015: 54–55), który precyzuje, że *uprostřed nejtěžších zkoušek by učedníci měli důvěřovat Boží péči. Pán Ježíš to vysvětluje na všudypřítomných vrabcích. Dva takoví nevýznamní ptáčci se prodávají za jeden měďák. A přitom ani jeden z nich nezemře bez Boží vůle, bez toho, aby o tom věděl nebo aby u toho byl. Někdo řekl: „Bůh chodí na pohřeb každého vrabečka”* [tłum. pol.: w środku najcięższych prób uczniowie mieliby ufać opiece Bożej. Jezus to wyjaśnia na przykładzie wszechobecnych wróbli. Dwa takie nieznaczące ptaszki sprzedawane są za jednego miedziaka. Jednak ani jeden z nich nie umrze bez woli Bożej, bez tego, żeby o tym wiedział lub żeby przy tym był. Ktoś powiedział: „Bóg chodzi na pogrzeb każdego wróbelka”]. John Bowker (2005: 267), autor *Ilustrovaného průvodce SZ a NZ*, podkreśla krótko, ale treściwie, że: *Ježíš se zmiňuje o vrabcích, když definuje Boží lásku k tvorstvu, dokonce k tomu nejmenšímu ptáčeti* [tłum. pol.: Jezus wymienia w swoich wypowiedziach wróble, kiedy definiuje miłość Bożą do stworzeń, nawet w stosunku do najmniejszego ptaszęcia]. Ten sam Bóg, który interesuje się nawet tak nieznaczącym wróblem, posiada dokładną ewidencję o włosach na głowie każdego swojego dziecka. Pasma włosów ma zdecydowanie mniejszą wartość niż wróbel. Wskazuje to na fakt, że ludzie u Boga mają zdecydowanie większą wartość niż wiele wróbli, więc dlaczego mieli by się bać?

Inny czeskojęzyczny komentarz biblijny do *Nowego Testamentu* (*komentář verš po verši*) (MacArthur 2013: 80) zaznacza, że: *Ježíš učí, že Bůh prozíravě řídí načasování a okolnosti i tak bezvýznamné události,*

władzę szatana, musiał zostać odkupiony nie złotem i srebrem, lecz krwią Boga. Człowiek jest więcej wart niż wróbel. Jeśli Bóg żywi *ptaki*, które się nie modlą, jakże mógłby zapomnieć o tobie, który codziennie zanosisz do Niego prośbę: Ojcze nasz (...) chleba naszego powszedniego...” (por. Szczepanowicz 2004: 40–41 i Forstner 1990: 250).

jako je smrt jednoho vrabce. Boží svrchovaná vůle stráží dokonce i počet vlasů na naší hlavě (v. 30). Jinými slovy, Boží prozřetelnost vládne i těm nejmenším detailům a dokonce i těm nejsvětějším záležitostem. Takové potvrzení Boží svrchovanosti je opravdu velmi působivé [tłum pol.: Jezus uczy, że Bóg przezornie kieruje nastawieniem czasu // odpowiednią porą i okolicznościami, a także wydarzeniami bez znaczenia, jakimi jest np. śmierć jednego wróbla. Boża suwerenna i niezależna wola pilnuje nawet ilości włosów na naszej głowie (werset 30). Innymi słowy, Boża przezorność panuje nad najmniejszymi szczegółami, a nawet i nad najbardziej doczesnymi sprawami. Takie potwierdzenie Bożej suwerenności jest naprawdę bardzo skuteczne]. Wywody te możemy porównać z następnym werselem biblijnym, w którym mamy jednakową awifaunistyczną terminologię, zastosowaną w liczbie mnogiej:

- (XXII) BK** *Protož nebojte se, dražší jste vy nežli mnoho vrabců.* (Evangelium podle sepsání s. Matouše 10,31; tłum. BK 2009: 12).
- BO** *A protož nerod'te se báti, mnohých vrabcův lepší jste vy.* (Matouš 10,31; tłum. BO 1981: 69).
- ČEP** *Nebojte se tedy; máte větší cenu než mnoho vrabců.* (Evangelium Matouše 10,31; tłum. ČEP 2008: 1127).
- ČSP** *Nebojte se tedy; vy jste cennější než mnoho vrabců.* (Matouš 10,31; tłum. ČSP 2009: 1177).
- B21** *Proto se nebojte. Jste dražší než mnoho vrabců.* (Evangelium podle Matouše 10,31; tłum. B21 2009: 1267).
- PNS** *Proto nemějte strach: Máte větší cenu než mnoho vrabců.* (Matouš 10,31; <http://www.jw.org/cs/publikace/bible-online/nwt/knihy/Matous/10/> [dostęp: 21.01.2023]).
- JB** *Nesmějte tedy strach; vy máte větší cenu než spousta vrabců.* (Mt 10,31; tłum. JB 2009: 1719).
- SNC** *Tak nemějte strach – jste daleko cennější než celé hejno vrabců. Otcí záleží na každém vašem vlásku.* (Matoušovo Evangelium 10,31; tłum. SNC 2011: 1160).
- BG** *Nie bójcie się tedy; nad wiele wróbelków wy zacniejszymi jesteście.* (Mt 10,31) – (tłum. BG: 757).
- BJW** *Nie bójciez się tedy: lepszyscie wy niż wiele wróblów.* (Święta Jezusa Chrystusa Ewangelia według Mateusza 10,31; tłum. BJW 2000: 1970).

- NBG** *Nie bójcie się zatem; wy jesteście znacznie od wielu wróbelków.* (Mt 10,31; <http://www.biblest.com.pl/stb/ntest/mateusz/mat.html> [dostęp: 21.01.2023]).
- BT** *Dlatego nie bójcie się: jesteście ważniejsi niż wiele wróbli.* (Mt 10,31; tłum. BT 1989: 1135).
- BWP** *Nie bójcie się więc: jesteście warci więcej niż mnóstwo wróbli.* (Mt 10,29; tłum. BWP 1997: 1909).
- BW** *Nie bójcie się; jesteście więcej warci niż wiele wróbli.* (Mt 10,31; tłum. BW 2001: 1039).
- BP** *Więc nie lękajcie się! Wyście więcej warci niż wiele wróbli.* (Mt 10,31; tłum. BP 2012: 1409).
- PNŚ** *Dlatego nie bójcie się: Jesteście warci więcej niż wiele wróbli.* (Mt 10,31; tłum. PNŚ 1997: 1227).

Spośród czeskich tłumaczeń zaobserwowano, że większość z przeanalizowanych przekładów biblijnych używa połączenia kolokacyjnego *mnoho vrabců // vrabečků* (BK, BO, ČEP, ČSP, B21, PNS i PSP), ale zdarzają się tłumaczenia z wyprofilowaną leksyką: *spousta vrabců* (JB) lub *celé hejno vrabců* (SNC) [dosł. pol. całe stado wróbli]. W polskojęzycznych przekładach biblijnych największą grupę reprezentują wyrażenia: *wiele wróbli // wróbelków* (BG, BJW, NBG, BT, BW, BP, PNŚ + BJ, BPaul, BEk i BBrz), chociaż zdarzają się przypadki, w których występują inne określenia: *mnóstwo wróbli* (BWP). Jak wiadomo z kart *Biblii*, Jezus porównywał również „wysoką wartość” człowieka w stosunku do innych zwierząt, a konkretnie np. do przywoływanej i porównywanej *owcy*, która spadła do dołu w szabat, por. Mt 12,12 oraz do ogólnie pojmowanych *ptaków* nieba, patrz Mt 6,26 (czyli tzw. *niebieskich ptaków*¹²²) lub konkretnie sprecyzowanych *kruków* por. Łk 12,24 czy przy-

¹²² We frazemie *ptaki niebieskie* chodzi oczywiście nie o kolor, ale o fakt unoszenia się w przestworzach. W tekście *Ewangelii* wg św. Mateusza wzmiankowane ptaki niebieskie – jak zaznacza Marek Starowieyski (2011: 217) – są przykładem szczególnej troski Boga, choć w oczach ludzi nie mają wielkiej wartości. W znaczeniu potocznym *ptak niebieski* znaczy – ‘człowiek bez stałego miejsca zamieszkania’, ‘lekkoduch’ lub jego warianty: *niebieski ptak // ptaszek* to ‘człowiek żyjący cudzym // czymś kosztem’, ‘nieodpowiedzialny’, ‘próżniak’, ‘o człowieku lekkomyślnym,

taczanych wróbli Łk 12,6–7 (patrz następne dwa analizowane przykłady). Uwidacznia się w tych nadmienionych wyżej wersetach – jak zaznacza Albert de Pury (1999: 14–15) *Ježíšův postoj, jak jej známe z pramene, který je poznamenán vědomím hlubokého vztahu mezi Bohem a zvířaty* [tłum. pol.: stosunek Jezusa, jaki znamy ze źródła, który jest zaznaczony uświadomieniem głębokiego stosunku między Bogiem i zwierzętami]. Jezus posłużył się rabinistycznym argumentem (*qal wā hōmer*) – jako „porównanie mało ważnych spraw z ważnymi”, by – jak zauważają Raymond Brown, Joseph Fitzmyer i Roland Murphy (2001/2004: 945) – przewyciężyć lęk i zachęcić uczniów do ufania Bogu. Podobnej interpretacji dokonał Ivan Olbracht (1990: 264) zwracając uwagę na najważniejsze fragmenty przekładu staroczeskiej *Biblii kralickéj*. Pokazana wzmianka, że nie spadnie żaden włos z głowy, jest znaną obietnicą biblijną dotyczącą ochrony (por. 1 Sm 14,45; 2 Sm 14,11; 1 Krl 1,52; Dz 27,34). Słowa w Mt 10,30 nie są w swojej istocie – jak zaznacza Craig Keener (2018: 82) – obietnicą uniwersalnej ochrony. Zachęcają jednak do wiary w Bożą opiekę i w Bożą zdolność, by ochronić człowieka.

Najbardziej skonwencjonalizowaną oceną wpisaną w językowy obraz świata analizowanego wróbla – jak zaznacza Danuta Kępa-Figura (2007: 150) – jest cecha ‘ma małą wartość’. Przekonanie o małej wartości dobrze funkcjonuje na płaszczyźnie symbolicznej i w sferze szeroko rozumianych związków frazeologicznych¹²³ i idiomatycznych (por. Hampl 2012).

niemającym określonego zajęcia’, ‘darmozjad’, ‘człowiek próżnujący mający nadzieję, że jakoś to będzie’, ‘człowiek niepracujący’, ‘pasożyt’ (por. WSFJP Müldner-Nieckowski 2003: 618; WSFZP Kłosińska, Sobol, Stankiewicz 2005: 427; SFBral Sobol 2008: 256; VČPFS Orłoś 2009: 428; NSFLeb Lebda 2005: 58; SJPZF Dereń, Polański 2009: 451; PSFJP Bąba, Dziamska, Liberek 1995: 477–478; PSFBuch Bernacka 2002: 206; SZF Rzehak, Paw, Wawrzecki 2005: 166–167; SFJP Podlaska, Świętek-Brzezińska 2008: 291; SFUTA Nowakowska 2005: 341; Puchalska 2001: 192; Mrhačová, Ponczová 2003: 229 i in.).

¹²³ W języku polskim spotykamy się z różnymi wariantami frazeologizmów lub z różnymi obocznościami tego opisywanego przysłowia, gdzie jest oprócz

„wróbla” wyeksponowana szeroka paleta innych reprezentantów kategorii pojęciowej ptactwa:

lepszy wróbel w garści // ręku niż golqb na dachu;

lepszy wróbel w garści // ręku niż kanarek na dachu;

lepszy wróbel w garści niż skowronek na dachu;

lepszy wróbel w garści niż cietrzew na sęku;

lepszy wróbel w garści niż kuropatwa w chruście;

lepszy wróbel w garści niż słowik w lesie ‘lepiej posiadać małą pewną rzecz, niż dużą, ale wątpliwą’. Wróbel w tych przysłowiach jest kontekstowym synonimem czegoś ‘o małej wartości, ale stałej’.

W języku czeskim znane są alternacje tego przysłowia, zaliczanego do sfery szeroko rozumianych frazeologizmów, w którym wykorzystywane są wymiennie następujące ptasie ekwiwalenty z bazowym leksemem *wróbla*, por. używane „dubletowe” warianty językowe, w których zostały utworzone liczne zestawienia porównawcze *wróbla* z innymi nazwami gatunkowymi ptaków, np. takimi jak:

WRÓBLA i GOŁĘBIA: *lepší vrabec v hubě než holub na dubě* (Plachetka 1996: 97);
lepší vrabec v hrsti nežli holub na střeše;

WRÓBLA i BOCIANA: *lepší vrabec v hrsti nežli čáp na střeše* (MV 2002: 201);

WRÓBLA i KONIA: *lépe je kůň ve stáji, než hejno vrabců na střeše*
(ČP 2003: 118);

WRÓBLA i JARZĄBKA: *lepší vrabec v hrsti než jeřábek na střeše;*

WRÓBLA i ŻURAWIA: *lepší je vrabec v hrsti, než naděje jeřába chytit;*

WRÓBLA i SĘPA: *lepší vrabec v houští, než letící sup.*

Znane są także inne czeskie frazeologizmy, w których nie pojawia się przywoływany *wróbel*, jako konkretny przedstawiciel kategorii pojęciowej ptactwa, tylko wymieniani są inni przedstawiciele świata awifauny, zachowując omawianą wyżej wymienioną semantykę znaczeniową, por.:

odpowiednik WRONY: *lepší vrána v pytli než na vrbě tři* (Mates 2002: 292);

odpowiednik GOŁĘBIA: *lepší holub v ruce než jeřábek na střeše;*

odpowiednik KURY: *lepší dnešní vejce než zítřejší slepice;*

odpowiednik PTAKA: *lepší pták v ruce, než dva letící* (Plachetka 1996: 97);

lepší jeden pták v hrsti než dva na stromě (MV 2002: 309);
jeden chycený pták je lepší než tisíc ptáků v polích
(MV 2002: 71);

jediný pták v kleci je lepší než tisíc poletujících
(MV 2002: 385).

Przekonaliśmy się o możliwej zamianie ptasich ekwiwalentów leksykalnych w komunikacji językowej. Opierają się one na różnych typach obrazowania. Na te zaob-

Również Jan Amos Komeński w swoim siedemnastowiecznym spisie *Rozmyślenia o doskonałości chrześcijańskiej* (czes. *Přemýšlování o dokonalosti křesťanské*) w dziesiątym rozdziale *O odważnym i radosnym poddawaniu się prześladowaniom* (czes. *O odvážném a radostném podstupování pronásledování*) przywołuje analizowanego wróbla, zaznaczając: *Vždyť žádný z jeho vrabců není před ním zapomenut (natož jeho vyvolení) a žádný z nich nepadne na zem bez jeho dopuštění. „Nebojte se tedy”, říká Kristus, „máte větší cenu než mnoho vrabců”* (Mt 10,31) (Komenský 2022: 61) [tłum. pol.: Przecież żaden z jego wróbli nie jest przed nim zapomniany (a cóż dopiero jego wybrańcy) i żaden z nich nie zleci na ziemię, bez jego dopustu Bożego. „Więc nie lękajcie się”, mówi Chrystus, „Wyście więcej warcie niż wiele wróbli” (Mt 10,31).

2.3.2. Ewangelia według św. Łukasza (przykłady XXIII–XXIV)

W następnym, przedostatnim już przykładzie przeprowadzanej analizy (przykładzie XXIII) jest wzmianka o statecznym wspieraniu, ostrzeżeniu uczniów przed obłudą, męstwem w ucisku i informacja o tym, kogo się bać. MKPŚ opisuje te kwestie pod hasłem *nie bójcie się*, które dotyczą również paralelnych wersetów z Mt 10,26–33 (por. Leske 2000: 1167). Żeby Jezus mógł właściwie podkreślić zainteresowanie Bożą opieką wśród uczniów, przywołał Ojcowską troskę dotyczącą wyprofilowanych przedstawicieli kategorii pojęciowej ptactwa¹²⁴, jakimi są małe wróble, por.:

serwowane dysproporcje przekładowe powinny być uwrażliwiony zwłaszcza tłumacz.

¹²⁴ *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego (katolicki i ekumeniczny na XXI wiek)* zaznacza w wyjaśnieniu tego wersetu, że jeśli Bóg troszczy się nawet o najmniejsze stworzenia, to o ile bardziej musi to odnosić się do tych, którzy się go boją (por. Abogunrin 2000: 1277).

- (XXIII) **BK** *Zdaliž nebyvá pět **vrabečků** prodáváno za dva penížky? A jeden z nich není v zapomenutí před Bohem.* (Evangelium podle sepsání s. Lukáše 12,6; tłum. BK 2009: 72).
- BO** *Však pět **vrabciev** za poloveň, a ijeden z nich nenie v zapomanutí před bohem.* (Lukáš 12,6; tłum. BO 1981: 243).
- ČEP** *Což neprodávají pět **vrabců** za dva haléře? A přece ani jeden z nich není zapomenut před Bohem.* (Evangelium podle Lukáše 12,6; tłum. ČEP 2008: 1187).
- ČSP** *Což se neprodává pět **vrabců** za dva haléře? A ani jeden z nich není zapomenut před Bohem.* (Evangelium podle Lukáše 12,6; tłum. ČSP 2009: 1252).
- B21** *Neprodává se snad pět **vrabců** za dva haléře? Přitom ani jeden z nich není před Bohem zapomenut.* (Evangelium podle Lukáše 12,6; tłum. B21 2009: 1341).
- PNS** *Což se neprodává pět **vrabců** za dvě mince malé hodnoty? Přesto ani jeden z nich není zapomenut před Bohem.* (Lukáš 12,6; <http://www.jw.org/cs/publikace/bible-online/nwt/knihy/Lukas/12/> [dostup: 21.05.2023]).
- JB** *Což se neprodává pět **vrabců** za dva haléře? A ani jeden z nich není před Bohem zapomenut!* (Evangelium podle svatého Lukáše 12,6; tłum. JB 2009: 1808).
- SNC** *Jakou cenu má **vrabec** na vašem trhu? Pár haléřů. Vidíte, a ani na jednoho z nich Bůh nezapomene. Jak by tedy mohl zapomenout na vás?* (Lukášovo Evangelium 12,6; tłum. SNC 2011: 1225).
- BG** *Izali pięciu **wróbelków** nie sprzedają za dwa pieniądze? Wszakże jeden z nich nie jest w zapamiętaniu przed obliczem Bożym.* (Ewangelija według Ś. Łukasza 12,6; tłum. BG: 814).
- BJW** *Izali pięci **wróbli** nie sprzedają za dwa pieniądze? A jeden z nich nie jest w zapamiętaniu przed Bogiem.* (Święta Jezusa Chrystusa Ewangelia według Łukasza 12,6; tłum. BJW 2000: 2075).
- NBG** *Czyż nie sprzedają pięć **wróbli** za dwa assariony? A ani jeden z nich nie jest zapomniany przed obliczem Boga.* (Łk 12,6; <http://www.biblest.com.pl/stb/ntest/lukasz/luk.html>).
- BT** *Czyż nie sprzedają pięciu **wróbli** za dwa asy? A przecież żaden z nich nie jest zapomniany w oczach Bożych.* (Ewangelia wg św. Łukasza 12,6; tłum. BT 1989: 1197).
- BWP** *Czyż bowiem nie sprzedają pięciu **wróbli** za dwa miedziaki? A jednak żaden z nich nie jest zapomniany przez Boga. Co więcej,*

nawet wszystkie włosy na waszych głowach są policzone. (Łk 12,6; tłum. BWP 1997: 2023).

BW *Czy nie sprzedaje się pięciu wróbli za dwa grosze? A ani o jednym z nich Bóg nie zapomina.* (Ewangelia wg św. Łukasza 12,6; tłum. BW 2001: 1114).

BP *Czyż nie sprzedają pięciu wróbli za dwa asy, a przecież Bóg nie zapomina o żadnym z nich!* (Łk 12,6; tłum. BP 2012: 1494).

PNŚ *Czyż nie sprzedaje się pięciu wróbli za dwie monety małej wartości? A przecież ani jeden z nich nie jest zapomniany przed Bogiem.* (Łk 12,6; tłum. PNŚ 1997: 1309).

W etycznym nauczaniu Jezusa znajduje się potężny nurt, którego w pierwszej kolejności najważniejszą częścią składową jest miłosierdzie wobec słabszych, bezmocnych i gnębionych. Często nie jest wystarczająco dostrzegane ani wyeksponowane, a wręcz często przeoczone zjawisko – jak konstatuje Andrew Linzey (2018: 180) – że *Ewangelia* kanoniczne zwykle przedstawiają Jezusa jako kogoś, kto słabo utożsamia się ze światem zwierzęcym. Jezus – jak zaznacza Ján Chryzostom Korec (1994: 283) – wprowadza najsilniejsze i najmocniejsze obrazy, które można odnaleźć, wykorzystując w tym celu właśnie znikome wróble, by wyjawić, a zarazem i właściwie określić potężność Bożej opieki i ochrony. Ten zaprezentowany werset Łk 12,6 można porównać z paralelnym znaczeniowo fragmentem pochodzącym z Mt 10,29. W tych dwóch konfrontujących się wzajemnie wersetach zauważymy dosyć ważne różnice ilościowe, a konkretnie, że Ewangelista Łukasz wyprofilował 5 wróbli, natomiast Mateusz tylko 2. Ponownie, co do liczby przedmiotowych wróbli można zaobserwować, że różni się tylko czeskojęzyczny sparafrazowany przekład *Slovo na cestu*. W nim nie sprecyzowano konkretnej ilości reprezentantów awifauny, por. *Jakou cenu má vrabec na vašem trhu?* [dosł. jaką cenę ma wróbel na waszym targu?].

Na kwestie ilościowe zwraca uwagę *Biblický komentář k Novému zákonu* (MacDonald 2015: 219), który zaznacza: *V Mt 10,29 čteme, že dva vrabci se prodávají za halěr (připomínka L.H.: dosl. jeden měďák s. 54 – dřívější komentář stejného autora). Zde se dovidáme, že pět vrabců se prodává za dva halěře. Jinými slovy při koupi čtyř vrabců*

je zadarmo přihozen jeden vrabec navíc. Avšak ani tento lichý vrabec, který nemá žádnou obchodní hodnotu, není před Bohem zapomenut. Pokud se Bůh stará o toho lichého vrabce, oč spíše dává pozor na ty, kteří vyjdou ven, aby zvěstovali evangelium jeho Syna. Má spočteny i všechny vlasy na jejich hlavě [tłum. pol.: W Mt 10,29 czytamy, że dwa wróble są sprzedawane za halerz (dosł. jednego miedziaka s. 54 – uwaga L.H. dotycząca wcześniejszego komentarza tegoż samego autora). Tutaj dowiadujemy się, że pięć wróbli sprzedaje się za dwa halerze. Innymi słowy, przy kupnie czterech wróbli zostaje bezpłatnie dorzucony jeden wróbel. I ten nieparzysty wróbel¹²⁵, który nie posiada żadnej wartości handlowej, nie zostaje zapomniany przez Boga. Jeżeli Bóg troszczy się o tego nieparzystego wróbla, to o ileż będzie zwracał uwagę na tych, którzy wyjdą na zewnątrz, żeby zwiastowali Ewangelię Jego Syna. Ma policzone i wszystkie włosy na ich głowach].

Odnosnie do interesującej kwestii pytajników na końcu pierwszego zdania w Łk 12,6, one tym razem nie pojawiają się tylko w dwóch tłumaczeniach biblijnych BO i BP. W staroczeskiej *Biblii Olomunieckiej* jest kropka, a we współczesnym polskojęzycznym przekładzie *Biblii Poznańskiej* jest wykrzyknik.

Ostatni XXIV analizowany przykład czeskich i polskich tłumaczeń¹²⁶ biblijnych z bazowym leksemem *wróbel* czes. *vrabec* przypo-

¹²⁵ Jak zaznacza Craig Keener (2018: 82), *když se vrabci koupili ve větším množství, vyšli zřejmě podle L 12,6 ještě levněji* [tłum. pol.: kiedy kupiono większą ilość wróbli, okazało się, że wyszły według Łk 12,6 w przeliczeniu jeszcze taniej].

¹²⁶ Chciałbym w tym momencie również zwrócić uwagę na jedno z moich spostrzeżeń, jakie zaobserwowałem w trakcie analizy 4 ostatnich przykładów językowych, zwłaszcza koncentrując się na dwóch zestawach (XXI i XXIII). Oprócz nadrzędności (jednostek wyższego rzędu) i podrzędności (jednostek niższego rzędu) opisywanych wyrażen leksykalnych, dotyczących kategorii pojęciowej PTAC-TWA (*wróbel – ptak*) – na jakich szczególnie skupiałem się w tej monografii – dostrzegłem także inne, różne tłumaczenia z nazwami hiponimicznymi i hiperonimicznymi, które dotyczą jednak innej domeny badawczej, a konkretnie *n a z w ś r o d k ó w p ł a t n i c z y c h* jako jednostki monetarnej oraz także skupiają się wokół zagadnienia, jaką „przybliżoną” wartość mają analizowane *wróble*. W **Mt 10,29** pojawiają

się wyrażenia: *dva vrabečkové za penízek* (BK 2009: 12; BO 1981: 69); *dva vrabci za haléř* (ČEP 2008: 1127; ČSP 2009: 1177; B21 2009: 1267; JB 2009: 1719); *dva vrabci za minci malé hodnoty* (PNS); – pol.: *dwóch wróbelków za pieniądze* (BG s. 757; NBG); *dwu wróblów za pieniądz* (BJW 2000: 1970); *dwóch wróbli za asa* (BT 1989: 1135; BWP 1997: 1908–1909; BP 2012: 1409); *za grosz dwu wróbli* (BW 2001: 1039) oraz *dwóch wróbli za monetę malej wartości* (PNŚ 1997: 1227). Natomiast w **Łk 12,6** mamy następujące ekwiwalenty: czes. *pět vrabečků za dva penížky* (BK 2009: 72); *pět vrabciev za poloveň* (BO 1981: 243); *pět vrabců za dva haléře* (ČEP 2008: 1187; ČSP 2009: 1252; B21 2009: 1341; JB 2009: 1808); *pět vrabců za dvě mince malé hodnoty* (PNS); *pár haléřů* (SNC 2011: 1225); pol. *pięciu wróbelków za dwa pieniądze* (BG s. 814; BJW 2000: 2075); *pięć wróbli za dwa assariony* (NBG); *pięciu wróbli za dwa asy* (BT 1989: 1197; BP 2012: 1494); *pięciu wróbli za dwa miedziaki* (BWP 1997: 2023); *pięciu wróbli za dwa grosze* (BW 2001: 1114) oraz *pięciu wróbli za dwie monety malej wartości* (PNŚ 1997: 1309). Jeżeli się dokładnie przyjrzymy, jakie zostało użyte słownictwo w tych dwóch wyszczególnionych wersech, to możemy wyciągnąć następujące wnioski.

- Niektóre leksemy spośród analizowanych wersech biblijnych, jak np. *Czeski Przekład Ekumeniczny*, *Czeski Przekład Studyjny*, *czeska Biblia XXI Wieku*, *czeska edycja Biblii Jerozolimskiej* oraz polskojęzyczne tłumaczenie *Biblii Warszawskiej* zostały przetłumaczone w taki sposób, żeby ułatwić zrozumienie tekstu rodzimym użytkownikom. Dla Czechów w wyżej wymienionych czeskojęzycznych przekładach zastosowano dobrze im znane ekwiwalenty pieniężne w formie „halerzy” (jako obowiązujący na terytorium Republiki Czeskiej środek płatniczy: patrz 1 korona = 100 halerzy), a dla Polaków zastosowano analogicznie tzw. kulturowe pojęcia, wykorzystując w przekładzie dobrze im znane „grosze” (por. zjawisko udomowienia – tzw. domestykację). Przetłumaczony *polskojęzyczny komentarz do NT* zaznacza, że dwa z tych mało znaczących ptaków były sprzedane za grosz oraz pięć wróbli za dwa grosze (MacDonald 2005: 49 i 205).
- W innych tłumaczeniach w *Biblii Kralickiej* i w *Biblii Gdańskiej* zastosowano ogólne słownictwo w hierarchii taksonomicznej w postaci *pieniązek*, czes. *penízek* – patrz także *Biblická konkordace* (1993: 477 i 882).
- W *Biblii Tysiąclecia* i w *Biblii Poznańskiej* zastosowano nazwę „as”. Terminologia taka pojawia się również w *GPNT* (Popowski, Wojciechowski 1995: 44 i 316). W czasach Jezusa Chrystusa była to drobna rzymska jednostka monetarna wykonana z brązu i miała wartość 1/16 denara.
- W pozostałych tłumaczeniach (BO, SNC, NBG, BWP) nie ma pomiędzy Mt 10,29 i Łk 12,6 identycznego słownictwa, ale stosowane są dwa różne leksemy – patrz rozważania w dalszej części.

- *As* ‘základní váhová jednotka a zároveň základní mince nejstarší římské měny’ (Klimeš 1998: 40) [tłum. pol.: ‘podstawowa jednostka wagowa, a jednocześnie podstawowa moneta najstarszej rzymskiej waluty’].
- *Řecký assarion* ‘jednalo se o římské mince v hodnotě šestnáctiny denáru. Jeden assarion měl menší hodnotu než jakou představoval plat za jednu hodinu práce’ (MacArthur 2013: 236) [tłum. pol.: grecki assarion to ‘rzymska moneta o wartości 1/16 denara. Jeden assarion miał mniejszą wartość niż wynagrodzenie za jedną godzinę pracy’].
- Jak zaznaczają Luke Timothy Johnson i Daniel Harrington (2005: 215) w *Sacra Pagina*: *assarion* byla nejmenší římská mince, rovnající se 1/16 denaria. Matouš Mt 10,29 uvádí: „dva vrabci za jeden halír“, ale Lukáš Lk 12,6 zachovává přibližně stejný poměr. Smyslem sdělení je, že jejich cena je opravdu nízká [tłum. pol.: assarion był najmniejszą rzymską monetą, odpowiadającą 1/16 denaria. Mateusz zaznacza „dwóch wróble za jeden halierz”, ale Łukasz zachowuje mniej więcej stonkowo taką samą wartość. Sensem jednak jest informacja, że ich cena (tj. przywoływanych wróble) jest rzeczywiście niska].
- Polski komentarz biblijny w edycji św. Pawła zaznacza, że *as* łac. *assarius* był najmniejszą miedzianą monetą – 1/16 demara] (Paciorek 2005: 440).
- *As* był podstawową rzymską jednostką monetarną. Na przykład na denara wchodziło 10 asów. Konstantyn Wielki wprowadził monetę o wartości dwóch asów zwaną *dupondium* (Kobielus 2005: 163).
- *As* stanowił 1/16 część srebrnego denara. Był to pieniądz miedziany ważący 12 uncji, czyli była to bardzo drobna jednostka monetarna (Homerski 1979: 192).
- *As* [*assarion* = 8 šartů] byl měděný (Novotný 1956/1992: 196) [tłum. pol.: *as* równy był 8 szartom i był bity z miedzi].
- *Dva vrabci se prodávali za assarion, měděný penízek nízké hodnoty (méně než šestnáctina denáru, tedy méně než hodinová mzda)* (Keener 2018: 82) [tłum. pol.: dwa wróble sprzedawano za assarion, miedziany pieniążek niskiej wartości (mniej niż 1/16 denara, czyli mniej niż stawka wynagrodzeniowa za godzinę)].
- Dwie sztuki wróble kosztowały jednego asa, czyli 1/16 części srebrnego denara. *As* był to pieniądz miedziany ważący 12 uncji. Pięć wróble można było dostać za dwa asy (Bosak 2018: 702).
- W *Czeskim Przekładzie Ekumenicznym* przy zastosowanym ekwiwalencie językowym „halerza” w przypisie została użyta wzmianka wraz z objaśnieniem: ř. *assarion* (šestnáctina denáru) (ČEP 2008: 1127 i 1187), mówiąca o tym, że wyrażenie to pochodzi z języka greckiego, które pierwotnie brzmiało: *assarion* (ασσαριον), czyli dotyczy to polskiego leksemu *as* – używanego np. w tłumaczeniu *Biblii Tysiąclecia*.

mina o znikomej wartości analizowanego ptaka w porównaniu do człowieka, któremu zostały policzone nawet wszystkie włosy na głowie. Przedstawia się on następująco:

(XXIV) BK *Nýbrž i vlasové hlavy vaší všickni v počtu jsou. Protož nebojtež se, mnohoť vy **vrabečků** převyšujete.* (Evangelium podlé sepsání svatého Lukáše 12,7; tłum. BK 2009: 72).

BO *Nebo vlasy vaše hlavy všechny jsou zečteny. Protož nerodíte se báti, mnohých **vrabciev** vzácnější jste vy i větší jste jich.* (Lukáš 12,7; tłum. BO 1981: 243).

ČEP *Ano i vlasy na vaší hlavě jsou všechny spočteny. Nebojte se, máte větší cenu než mnoho **vrabců**.* (Evangelium podle Lukáše 12,7; tłum. ČEP 2008: 1187).

ČSP *Vždyť i všechny vlasy na vaší hlavě jsou spočteny. Nebojte se! Jste cennější než mnoho **vrabců**.* (Evangelium podle Lukáše 12,7; tłum. ČSP 2009: 1252).

- Na stronach *Českého studijního překladu* znajdują się również wyjaśniające informacje: ř. *assarion, nejmenší římská mince* (lat. *assarius*) – (ČSP 2009: 1177 i 1252) [dosł. pol. najmniejsza moneta rzymska].
- *Překlad nového světa* robi także adnotację dotyczącą tego środka płatniczego, zaznaczając, że wróble sprzedawano: *czes. za mince malé hodnoty, tedy dosl. „za assarion“; jednu šestnáctinu denáru* [tłum. pol.: za monetę małej wartości, czyli dosłownie „za assarion”, który w przeliczeniu wskazywał na 1/16 denara].
- Na marginalii *Biblii Szymona Budnego* zaznaczono, że *lasarion* to pieniązek, który ważył ćwierć łota miedzi (BB 1572 s. 7 / elektronicznie s. 1221; <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/publication/4425/edition/4263/content> [dostęp: 21.01.2024]).
- *Biblia Ekumeniczna* w przypisie wyjaśniającym zaznacza, że *as* w czasach Jezusa Chrystusa to była drobna moneta rzymska z brązu, 1/16 denara (denar – złota lub srebrna moneta rzymska, przeciętne dzienne wynagrodzenie za pracę) (BEk 2017: 1963 i 2064).
- *Biblia Poznańska* zaznacza, że *as* to drobna moneta rzymska z brązu wartości 1/16 denara (BP 2012: 1409 i 1494).
- *Nowa Biblia Gdańska* uzupełnia informację wpisem: *assarion* to ‘dziesiąta część drachmy, drobny pieniądz’.
- *Biblia Tysiąclecia* w końcowym słowniku niektórych pojęć biblijnych zaznacza, że *as* to ‘w czasach Jezusa Chrystusa drobna rzymska jednostka monetarna z brązu – 1/16 denara’ (BT 1989: 1421).

- B21** *Vám jsou ale spočítány i všechny vlasy na hlavě! Proto se nebojte. Jste dražší než mnoho **vrabců**.* (Evangelium podle Lukáše 12,7; tłum. B21 2009: 1341).
- PNS** *Ale i vlasy na vaší hlavě jsou všechny spočteny. Nemějte strach; jste cennější než mnoho **vrabců**.* (Lukáš 12,7; <http://www.jw.org/cs/publikace/bible-online/nwt/knihy/Lukas/12/> [dostęp: 21.01.2024]).
- JB** *A co víc, spočítány jsou i všechny vaše vlasy. Nemějte strach; vy máte větší cenu než sousta **vrabců**.* (Evangelium podle svatého Lukáše 12,7; tłum. JB 2009: 1808).
- SNC** *On ví i to, kolik máte vlasů na hlavě. Proto se nebojte, vás si Bůh váží daleko víc než mnoha **vrabců** dohromady.* (Lukášovo Evangelium 12,7; tłum. SNC 2011: 1225).
- BG** *Owszem i włosy głowy waszej wszystkie są policzone. Przezoż się nie bójcie; nad wiele **wróbelków** wyście zacniejsi.* (Ewangielija według Ś. Łukasza 12,7; tłum. BG: 814).
- BJW** *Ale i włosy głowy waszej wszystkie są zliczone. A przeto się nie bójcie: droższyście wy niżli wiele **wróblów**.* (Święta Jezusa Chrystusa Ewangelia według Łukasza 12,7; tłum. BJW 2000: 2075).
- NBG** *Przecież są policzone i wszystkie włosy waszej głowy. Zatem, nie bójcie się; przewyższacie wiele **wróbli**.* (Łk 12,7; <http://www.biblest.com.pl/stb/ntest/lukasz/luk.html>).
- BT** *U was zaś nawet włosy na głowie wszystkie są policzone. Nie bójcie się: jesteście ważniejsi niż wiele **wróbli**.* (Ewangelia wg św. Łukasza 12,7; tłum. BT 1989: 1197).
- BWP** *Nie bójcie się więc. Jesteście warci więcej od wielu **wróbli**.* (Łk 12,7; tłum. BWP 1997: 2023).
- BW** *Nawet i wszystkie włosy na głowie waszej są policzone. Nie bójcie się! Więcej znaczący niż wiele **wróbli**.* (Ewangelia wg św. Łukasza 12,7; tłum. BW 2001: 1114).
- BP** *A nawet wszystkie włosy na waszej głowie są policzone. Nie bójcie się! Wy jesteście warci więcej niż wiele **wróbli**!* (Łk 12,7; tłum. BP 2012: 1494).
- PNS** *Lecz nawet wasze włosy na głowie wszystkie są policzone. Nie bójcie się; jesteście warci więcej niż wiele **wróbli**.* (Łk 12,7; tłum. PNS 1997: 1309).

Ewangeliczne wypowiedzi zawarte w czterech ostatnich wersetach (Mt 10,29; 10,31; Łk 12,6 i 12,7) mają duże **znaczenie kulturowe**¹²⁷,

¹²⁷ W *Homilii XXXII*, par. 3 Orygenes mówił o mocy Ducha, opierając się na fragmencie z Łk 4,14–20. Przywołuje również starotestamentowy wycinek z *Księgi*

ponieważ rzeczywiście przekonują nas o **małej wartości wróbla**, jakie funkcjonują na **plaszczynie symbolicznej**¹²⁸. Według Ambroże-
go, 5 przytoczonych wróbli (Łk 12,6), o których wspomina Chrystus, oznaczało 5 zmysłów ciała, a dwa wróble wymienione u Mateusza (Mt 10,29) stanowiły symbol ciała i duszy. *Policzone włosy* na głowach i los *wróbli* są symbolem wiedzy Boga o ludziach i opieki, jaką nad nimi roztoczył. W monografii *Ewanjeliom podľa Matúša* część I (Triling 1993: 192) zaznaczono: *Vrabce sú také bezcenné preto, lebo ich je mnoho, podobne ako poľné ľalie (pozri Mt 6,28–30). Aj v najmenšom diani je prítomný Boh, i keď ide iba o pád vrabca z hniezda alebo o jeho zostrelenie nejakým chlapcom* [tłum. pol.: wróble są bez wartości także dlatego, ponieważ ich jest dużo, podobnie jak lilii polnych (patrz Mt 6,28–30). Nawet w najmniejszym wydarzeniu Bóg jest obecny, a to i wtedy, kiedy np. chodzi tylko o spadnięcie wróbla z gniazda lub o jego zestrzelenie przez chłopca].

Według *Katolickiego komentarza biblijnego* (por. Karris 2001: 1080) uczniowie zostali ostrzeżeni, by byli wierni Bogu i przesłaniu, które otrzymali od Bożego syna. Jedynie Bóg ma władzę nad ludzkim życiem. Ewangelista Łukasz dowcipnie przekonuje o wzrastającej wartości, używając wyrażen *pięciu wróbli i włosów na głowie*. Jeżeli Bóg troszczy się o to, co jest opisowo w tym przywoływanym wersecie najmniej wartościowe (czyli wróble) i liczy włosy mężczyzn i kobiet, to o wiele bardziej będzie się troszczył o uczniów Jezusa.

Izajasza Iz 61,1, dzięki któremu Jezus tłumaczył, że Duch Pański spoczywa na mnie, ponieważ mnie namaścił. Nie przypadkowo – jak zaznacza Kalinkowski (1986: 122) – Jezus rozwinął tę księgę i znalazł lekcję, która zawierała prorocstwo o nim: stało się to za sprawą Bożej opatrności. Napisano bowiem: „Bez woli Ojca wróbel nie wpadnie do sieci” oraz „Włosy na głowie wszystkich są policzone”, z czym mamy właśnie do czynienia w opisywanych przykładach.

¹²⁸ David Gooding (1994: 194) w swoim komentarzu zaznacza bezpośrednio biblijne słowa, że: *máme ďaleko vyšší cenu než mnoho vrabců, a kříž Kristusa ukazuje o kolik vyšší* [tłum. pol.: mamy zdecydowanie wyższą cenę niż wielu wróbli i krzyż Chrystusa wskazuje na to, o ile jest ona wyższa].

Potwierdzenie tych słów można również odnaleźć w innym komentarzu biblijnym do *Nowego Testamentu* (por. *Nový zákon – Komentář verš po verši*, MacArthur 2013: 236–237), w którym zaznaczono: *Boží prozřetelnost řídí i ty nejmenší bezvýznamné detaily Božího stvoření. Bůh se stará o vše, bez ohledu na hodnotu stvořeného* [tłum. pol.: Boża przezorność kieruje nawet tymi nic nie znaczącymi i najmniejszymi szczegółami stworzenia Bożego. Bóg stara się o wszystko, bez względu na wartość, co zostało stworzone]. Liczenie włosów na głowie – jak zaznacza Hugolin Langkammer (2005: 243) – jest dla człowieka sprawą niemożliwą. Jezus pragnął przez tę metaforę powiedzieć, że życie ludzkie spoczywa całkowicie w rękach Boga.

Według KUL-owskiego komentarza biblijnego (por. Gryglewicz 1974: 235) Jezus przechodząc od pozytywnych zachęt do odwagi, wskazuje na *wróble* i na *włosy*. Ptaki przedstawiają drobną tylko wartość, Bóg jednak o każdym wróblu pamięta; jeszcze mniejszą cenę zyskałby włos z głowy, gdyby go chciano sprzedać, a jednak nawet włosy zostały policzone i Bóg o żadnym z nich nie zapomniał. Jeżeli zatem Bóg pamięta o tym, co tak małą wartość przedstawia, tym bardziej będzie pamiętał o uczniach, którzy głoszą Ewangelię Jego Syna. Należy więc ufać Bogu, jeśli On bowiem o wszystkim pamięta, to znaczy, że opiekuje się każdym i każdego wspiera w potrzebie.

Zarówno w czasach antycznych, jak i współcześnie *wróble* były i są nadal sprzedawane na targach na Bliskim Wschodzie¹²⁹. Ponieważ były przeznaczone do jedzenia, najpierw oskubywano je z piór, później nabijano na drewniane patyczki, a następnie opiekano. Ze wszystkich ptaków przeznaczonych do konsumpcji wróble były najtańsze, na co

¹²⁹ Czeskojęzyczny *Biblický komentář* (Novotný 1956/1992: 1222) wspomina, że *v Jeruzalémě a Jaffě jsou prodáváni zabité drobní ptáci různého druhu (vrabci, konipásci a skřivani), navlečení na dlouhých šňůrách nebo dřevěných špejlích, často už oškubaní* [tłum. pol.: w Jerozolimie i Jafie są sprzedawane zabite drobne ptaki różnego rodzaju (wróble, pliszki i skowronki), nawleczone na długich sznurkach lub drewnianych patyczkach, często już oskubane].

wskazuje dawny zapis prawa celnego¹³⁰ cesarza rzymskiego Dioklecjana¹³¹ z roku 301 n.e. (por. Deissmann 1910/1965: 273–274).

2.4. Podsumowanie leksyki w wyekscerpowanych przykładach biblijnych

Analizując **intringwalne**, czyli wewnątrzjęzykowe (czesko-czeskie i polsko-polskie) tłumaczenia biblijne, dotyczące zwłaszcza dwóch paralelnych wersetów Mt 10,29 i Łk 12,6 (patrz przypis 126), możemy zauważyć pewne rozbieżności w stosowanej terminologii z zakresu środków płatniczych, jakie występują w poszczególnych czeskich i polskich edycjach *Pisma Świętego*. Różnice translologiczne dostrzegamy w 4 tłumaczeniach biblijnych, a konkretnie w dwóch czeskojęzycznych (BO, SNC) i dwóch polskojęzycznych (NBG i BWP) przekładach. W pozostałych dwunastu przeanalizowanych tłumaczeniach biblijnych (BK, ČEP, ČSP, B21, PNS, JB, BG, BJW, BT, BW, BP, PNŚ) spotykamy się z identycznie dobraną i jednakowo zastosowaną paralelną nomenklaturą wewnątrzjęzykową, dotyczącą środków płatniczych. Występujące różnice translacyjne dotyczące **wartości wróbla** należałoby pokrótce przybliżyć i spróbować je bliżej opisać, zwracając uwagę na nieznaczne z pozoru szczegóły przekładoznawcze.

W *Nowej Biblii Gdańskiej* w pierwszym przekładzie Mt 10,29 został wykorzystany leksem *pieniązek*, ale w drugim wyekscerpowanym przekładzie Łk 12,6 użyto wyrażenia *assarion*, według numeracji Stronga: g-787 ἄσσάριον. W przypadku wersetu Łk 12,6 doszło do tzw. **lustrzanego odbicia tekstu oryginalnego**, czyli przejęcia elementów obcojęzycznych do tekstu polskiego (por. pol. *dwa*

¹³⁰ *Edykt Dioklecjana o cenach towarów wystawionych na sprzedaż (Dictum Diocletiani de pretiis rerum venalium)* z 301 r. n.e., w którym chcąc powstrzymać inflację, nakazano ustanowienie urzędowych cen (por. Barańscy i Janiszewski 2007).

¹³¹ Pełne nazwisko w języku łacińskim brzmiało Gaius Aurelius Valerius Diocletianus – czes. Dioklecián.

assariony). Mamy do czynienia z szeroko rozumianym procesem **adaptacji**¹³².

Z podobną, ale nieco odrębną sytuacją, spotykamy się w przekładzie *Biblii Warszawsko-Praskiej*. Autor tego przekładu biblijnego ks. bp Kazimierz Romaniuk w Mt 10,29 zastosował leksem *asa* (jako spolszczoną nazwę greckiej monety *assarion*), natomiast w paralelnym tłumaczeniu w Łk 12,6 użył nazwy *miedziak* (określającej pieniążek – w ogólnie rozumianym i społecznie przyjętym znaczeniu – o zdecydowanie ‘znikomej wartości’, ‘niewielkiej // małej // nieznaczącej // prawie żadnej’). W tym analizowanym polskojęzycznym przekładzie nastąpiła **konwersja językowa** polegająca na zastąpieniu jednego leksemu drugim, w rezultacie czego tworzy się nowe słowo, ale pozostaje ono jednocześnie w obrębie wspólnego pojęciowego znaczenia.

Natomiast w czeskim współczesnym przekładzie biblijnym *Slovo na cestu* w Mt 10,29 opuszczono zupełnie konkretną nazwę wartości wróbla, natomiast w paralelnym fragmencie Łk 12,16 użyto połączenia kolokacyjnego: *pár haléřů* [dosł. parę halerzy – nawiązując do obecnego w kulturze polskiej przysłowiowego kolokacyjnego wyrażenia *parę groszy*]. Owo synonimiczne pojęcie *parę* symbolizuje prawdopodobnie liczbę „dwa”, czyli ‘małą sumę’ lub ‘niską wartość „monetarną” środka płatniczego’, za którą można nabyć – zgodnie z tekstem *Biblii* – *pięć wróbli*. Odnotowane przeze mnie **opuszczenia** (por. SNC – Mt 10,29) należą – zgodnie z koncepcją Krzysztofa Hejwowskiego (2006: 144) – do rodzaju **błędów metatranslacyjnych** i zdarzają się rzadko. Taka technika przekładoznawcza polega na **redukcji elementu kulturowego**

¹³² Czeski językoznawca Edvard Lotko (2003: 9) opisujące zjawisko określa jako: *proces počesťování cizích jazykových prostředků (zvl. lexikálních) např. adaptace cizích přídavných jmen domácí slovotvornou příponou* [tłum. pol.: proces zbohemizowania obcych środków językowych (zwłaszcza leksykalnych), por. np. adaptację obcych przymiotników przez udomowiony przyrostek słowotwórczy], a czescy autorzy *Nowego słownika akademickiego wyrazów obcych* (por. Kraus 2007: 20) uważają to zjawisko za: *proces zdomácňování (počesťování) cizích jazykových prostředků* [tłum. pol. proces udomowienia (zbohemizowania) obcych środków językowych].

w tłumaczeniu, bez zastąpienia go innym wyrazem. W tym przypadku tłumacz powinien sobie uświadomić, że boryka się z dosyć ważnym problemem – musi rozstrzygnąć, czy dany element bądź figura lub komponent językowy podlegający tłumaczeniu może zostać przez niego uznany za nieistotny dla odbiorcy „tekstu” docelowego.

W przypadku 4 czeskich tłumaczeń biblijnych: ČEP, ČEP, B21 i JB mamy do czynienia, z jednej strony, z **ekwiwalencją odchodzącą od tekstu oryginalnego** w warstwie semantycznej, a z drugiej – z **wplataniami rodzimych pomysłów**, głównie polegających na **odniesieniach do czeskiej rzeczywistości**, na używaniu czeskiego wyrażenia *halěr* zamiast pierwotnie stosowanej greckiej nazwy środka płatniczego *assarion*. W tych przypadkach tłumacz podjął decyzję o **zastąpieniu potencjonalnie egzotycznej nazwy** monet elementami zdecydowanie bliższymi czeskiej rodzimej kulturze, podobnie jak to ma miejsce w polskojęzycznym przekładzie *Biblii Warszawskiej*, w której tłumacz używa wyrazu *grosz* zamiast gr. *assarion*. Mamy więc do czynienia z **przekładem ekwiwalencji funkcjonalnej**, którego zwolennikami są Eugene Nida (1964), Charles Taber (1969) i Marek Piela (2003), polegającej na operacjach wewnątrz języka docelowego¹³³. Spotykamy się więc tu ze zjawiskiem, kiedy element bardziej prototypowy w kulturze docelowej zastępuje inny, prototypowy w kulturze źródłowej, który jest zaś peryferyjny lub nieznan w kulturze docelowej, na co zwraca również uwagę Jerzy Brzozowski (2011: 95), por. szczególnie kwestie adaptacyjne na płaszczyźnie kulturowej i językowej.

W przypadku dwóch polskojęzycznych przekładów biblijnych (BT i BP) element kulturowy – pojmowany przeze mnie jako **figura przekładu** – został bezpośrednio przeniesiony z tekstu wyjściowego (gr. *assarion*) do tekstu docelowego, podając go w wersji „częściowo” spolszczonej, czyli w **stopniowo przekształconej formie**, przybierając w mianowniku postać *as*.

¹³³ Por. np. technikę audiowizualnych tłumaczeń Bartosza Wierzbięty jako tłumacza świadomego (Janikowska 2012: 293).

Staropolskie przekłady *Biblii Gdańskiej* i *Biblii Jakuba Wujka* (BG i BJW) oraz staroczeski przekład *Biblii Kralickiej* (BK) stosują jednakową terminologię: *pieniązek // dwa pieniążki*, *czes. penízek // dva penížky*, używając ogólnej nazwy środka płatniczego bez jego konkretnej specyfikacji w postaci leksemu *pieniążka*.

Czeskojęzyczne i polskojęzyczne tłumaczenie *Przekładu Nowego Świata* (PNS i PŃS) stosują – jak to określam – **neutralnie wyjaśniający przekład opisowy** jako *monetę malej wartości // dwie monety malej wartości*, *czes. minci malé hodnoty // dvě mince malé hodnoty* czyniąc kompromis między **egzotyzacją** i **udomowieniem**, czyli innymi słowy możemy powiedzieć, że obserwujemy proces zbliżenia między **uwspółcześnieniem** i **archaizacją**. W tym przypadku nie zastosowano możliwości umieszczenia dodatkowych informacji w formie przypisów, jak to jest czynione w niektórych przypadkach (edycjach biblijnych) w celu uzyskania wyjaśniających informacji, ale przedmiotową **definicję wartości** użyto bezpośrednio w tekście głównym. Mamy do czynienia z tzw. **rozwinięciem definicyjnym** i **rolą wyjaśniającą**, ponieważ dodawane są konkretne elementy leksykalno-pojęciowe, które nie są bezpośrednio obecne w tekście wyjściowym.

Istotną cechą *Biblii* jest jej ogólnie pojmowany uniwersalizm, ponieważ adresowana jest do wszystkich ras i kultur, do wszystkich poziomów cywilizacyjnych i intelektualnych. Tłumacze biblijni, stosując najczęściej przekład **dynamiczny** (funkcjonalny) lub **dosłowny** (formalny) posługują się różnorodnymi środkami obrazowania, co również można dostrzec w czeskich i polskich przekładach, zwłaszcza w semantyce wyrazów, połączeniach kolokacyjnych i ekwiwalencji leksykalnej, czego namacalnym przykładem są pokazane istniejące różnice translacyjne, opisane w niniejszej monografii.

O tym, czy w 24 przeanalizowanych wersetych biblijnych użyto właściwego słownictwa dotyczącego **n a d r z ę d n y c h** czy **p o d r z ę d n y c h** wyrażen leksykalnych, może świadczyć fakt, że ową ekwiwalencję tłumaczeniową można ustalać na **poziomie obrazowania**, która dotyczy zarówno teorii przekładu, jak i opiera się

na założeniach nurtu gramatyki kognitywnej, która twierdzi, że wiedza językowa jest reprezentowana w umyśle każdego użytkownika komunikacji werbalnej (por. Tabakowska 1995, 2001, 2008, 2009; Wierzbicka 1993, 1999, 2006, 2007; Langacker 1987, 1995, 2003; Taylor 2001, 2007). Możemy więc stwierdzić, że wyrazy hiponimiczne i hiperonimiczne różnią się zakresem znaczeniowym, choć zdarzają się czasami takie przypadki, że z dużą prawdopodobnością traktowane są jako synonimy w procesie przekładoznawczym (co zostało pokazane w niżej zamieszczonych tabelach 1. i 2.), ale tak naprawdę reprezentują przecież – jak przypuszczam – zupełnie inny rodzaj powiązań semantycznych.

Chcę również podkreślić rolę tzw. *selekcji*, należącej do podstawowych wymiarów *obrazowania*, która określana jest mianem „synonimii semantycznej” (za: Tabakowska 2001: 53) jako ‘bliskość znaczenia’. Wyrażenia, a w szczególności pojedyncze jednostki leksykalne przywołują domeny poznawcze, które różnią się wyrazistością w obrębie danego pojęcia. W taksonomii wyróżnia się kategorię pojęciową stanowiącą podstawę klasyfikacji oraz nazwy nadrzędne (ogólniejsze) i nazwy semantycznie podporządkowane (bardziej szczegółowe). Wiadomo przecież, że każdy *wróbel* jest *ptakiem*, ale nie każdy *ptak* jest *wróblem*, a właśnie taki zauważony przeze mnie „szczegół” w przedstawianym obrazowaniu rzeczywistości (wraz z dokonanymi tłumaczeniami wybranych wersetów biblijnych) włącznie ze schematami i konkretyzacją (por. Taylor 2007: 145–168) sprawia dosyć istotną różnicę – zarówno językową, jak i pojęciową.

Odnotowane różnice w tłumaczeniu **nadrzędnego** wyrażenia leksykalnego *ptak* (czes. *pták*) i **podrzędnego** leksemu *wróbel* (czes. *vrabec*), jakie pojawiają się w przykładach starotestamentowych ksiąg biblijnych, mogły się wziąć prawdopodobnie stąd, że w języku hebrajskim słowo *sippor* צפור [h-6833] oznacza nie tylko ‘wróbla’, ale i również ‘wszelkiego rodzaju małego ptaka’. Potwierdza to również *Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu*, który podaje, że chodzi o przetłumaczone wyrazy: *pták*, *ptáče*, *ptactvo*, ale i o *vrabce* łac. *Passer*

domesticus (Pípal 2006: 140). Podobnie to zagadnienie translatoryczne przedstawia *Wielki słownik hebrajsko-polski Starego Testamentu*, który dodatkowo podaje egipsko-aramejskie określenia *spr* oraz palmyreńskie *spr' // sprj*, a także akadyjskie *šibāru* wraz z ugaryckim 'šr i syriackim *šep̄parrā*, wskazując na „ptaka” lub „wróbla” (por. Koehler, Baumgartner, Stamm t. II, 2008: 120). Czeskojęzyczny *Biblický slovník* (Novotný 1956/1992: 1222) zaznacza, że hebr. *šippôr* oznacza *jakéhokoli ptáka, který cvrliká, jehož maso bylo pokládáno za kultický čistý a tudíž požitelný* [tłum. pol.: hebrajski wyraz *šippôr* oznacza jakiegokolwiek ptaka, który ćwierka // świergota oraz któregoś mięso uważane było za kultycznie czyste, nadające się do konsumpcji]. Gatunek ptaków – jak zaznacza *Nowy komentarz biblijny* (Tronina 2006: 221) – nie został dokładnie określony, ponieważ hebr. nazwa ogólna *šippor* wskazuje na drobne ptactwo, dostępne dla najuboższych. W ten sposób prawodawca wyraża troskę, aby rytuał oczyszczenia z trądu nie był zbyt kosztowny, gdyż jest on wymogiem stawianym każdemu Izraelicie dotkniętemu „zarazą”.

Natomiast w *Nowym Testamencie*¹³⁴, który był spisywany w języku greckim, możemy zauważyć, że zaobserwowane sporne różnice translacyjne poniekąd znikają, gdyż przedmiotowy leksem *struthos στρουθίων* (*στρουθίων*) oznacza właśnie ‘wróbla’. Potwierdzeniem tego jest wyraz pochodzący z *Grecko-polskiego słownika*, por. *στρουθός* ‘każdy mały ptaszek, szczególnie wróbel’ (Węclewski 1905: 603). Łacińskie tłumaczenie *Wulgaty* posługuje się terminem *passer*, co odpowiada pojęciu ‘wróbel’. *Świat symboliki chrześcijańskiej* zaznacza, że chociaż hebrajski język biblijny określa analizowanego przedstawiciela świata awifauny słowem *sippor* ‘wszystkie małe ptaki, także śpiewające’, to jednak

¹³⁴ W księgach apokryficznych *Nowego Testamentu*, a konkretnie w *Ewangelii Tomasza* (dzieciństwo Pana) jest wzmianka o tym, jak Jezus w dzień szabat ulepił z gliny *dwunastu wróblów*, a później je ożywił. Zostało to zinterpretowane w taki sposób, że Stwórca ma władzę „przeszkodzić // zakłócić” w święto soboty, uważaną przez Żydów za dzień spokoju od wszelakiej działalności (por. Royt, Šedinová 1998: 135; Starowieyski 2003).

Dorothea Forstner (1990: 249) uważa, że Bóg miał na myśli właśnie konceptualizowane wróble, które były ptakami bardzo pospolitymi.

Zaprezentowana wymiennosc komponentów leksykalnych odbywa się w granicach **semantycznej styczności** (*ptak – wróbel*) oraz wyłaniającej się **różnorodności** w postaci **słowotwórczej rzeczownika**, takiej jak np. w przypadku form (*ptaki – ptastwo – ptactwo – ptaszki* oraz *wróble – wróbelki*). Wyszczególnione przykłady są cennym materiałem badawczym, ponieważ pozwalają nam śledzić nie tylko stopień stabilności, ale także stopień wariantowości formalnej, rejestrując jednocześnie używane schematy składniowe.

Sporządzona przeze mnie **tabela 1.** pokazuje w sposób bardzo przejrzysty najważniejsze zauważalne różnice (przede wszystkim wariacje w kategoryzacji „ogół” – „szczegół”), dotyczące zwłaszcza wyekscerpowanych **hiponimicznych** i **hiperonimicznych** wyrazów leksykalnych, jakie zostały użyte w przebadanych tłumaczeniach czeskich i polskich werseów biblijnych, w których znajdowała się (minimalnie w jednym wersecie) analizowana jednostka leksykalna niższego rzędu *wróbel* czes. *vrabec*:

- czes. *vrabec* – pol. *wróbel* [NIEBIESKI]
- czes. *pták* – pol. *ptak* [CZARNY]
- czes. ----- – pol. *synogarlica* [CZERWONY]
- czes. *vlaštovka* – pol. *jaskółka* [CIEMNOPURPUROWY]
- czes. *kanárek* – pol. ----- [BRAZOWY]
- czes. *strašák* // *palma* // *špalek* – pol. *straszak* // *straszycła* // *palma* // *słupy* [ZIELONY]

Tabela 1. Wykaz nazw wróbla w analizowanych czeskich i polskich przekładach Biblii
Tabela dotycząca terminologiczno-leksykalnej ekwiwalencji awifaunistycznej

Lokalizacja Przekład Biblii	Kpl 14,4	Kpl 14,5	Kpl 14,6 (1) (2) (3)	Kpl 14,7	Kpl 14,49	Kpl 14,50	Kpl 14,51 (1) (2)	Kpl 14,52 (1) (2)	Kpl 14,53	Hi 40,29 [40,24*] [41,5**]	Ps 11,1 [10,2*]
BK	<i>wrabce</i>	<i>wrabce</i>	<i>wrabce</i> <i>wrabcem</i> <i>wrabce</i>	<i>wrabce</i>	<i>wrabce</i>	<i>wrabce</i>	<i>wrabce</i> <i>wrabce</i>	<i>wrabce</i> <i>ptákem</i>	<i>wrabce</i>	<i>*ptáčkem</i>	<i>ptáče</i>
BO	<i>wrabč</i>	<i>wrabčov</i>	<i>wrabč</i>	<i>wrabč</i>	<i>wrabč</i>	<i>wrabč</i>	<i>wrabec</i> <i>wrabč</i>	<i>wrabcové</i> <i>wrabci</i>	<i>wrabč</i>	<i>*ptáčka</i>	<i>*wrabec</i>
ČEP	<i>ptáky</i>	<i>ptáka</i>	<i>ptáka</i> <i>ptákem</i> <i>ptáka</i>	<i>ptáka</i>	<i>ptáky</i>	<i>ptáka</i>	<i>ptáka</i> <i>ptáka</i>	<i>ptáka</i> <i>ptákem</i>	<i>ptáka</i>	<i>ptáčkem</i>	<i>ptáče</i>
ČSP	<i>ptáky</i>	<i>ptáka</i>	<i>ptáka</i> <i>ptákem</i> <i>ptáka</i>	<i>ptáka</i>	<i>ptáky</i>	<i>ptáka</i>	<i>ptáka</i> <i>ptáka</i>	<i>ptáka</i> <i>ptákem</i>	<i>ptáka</i>	<i>ptáčkem</i>	<i>ptáčku</i>
B21	<i>ptáky</i>	<i>ptáka</i>	<i>ptáka</i> <i>ptákem</i> <i>ptáka</i>	<i>ptáka</i>	<i>ptáky</i>	<i>ptáka</i>	<i>ptáka</i> <i>ptáka</i>	<i>ptáka</i> <i>ptákem</i>	<i>ptáka</i>	<i>ptáčkem</i>	<i>ptáčku</i>
PNS	<i>ptáky</i>	<i>pták</i>	<i>ptáka</i> <i>ptáka</i> <i>ptáka</i>	<i>ptáka</i>	<i>ptáky</i>	<i>ptáka</i>	<i>ptáka</i> <i>ptáka</i>	<i>ptáka</i> <i>ptákem</i>	<i>ptáka</i>	<i>**ptákem</i>	<i>pták</i>
JB	<i>ptáci</i>	<i>ptáků</i>	<i>ptáka</i> <i>ptáka</i> <i>ptáka</i>	<i>ptáka</i>	<i>ptáky</i>	<i>ptáků</i>	<i>ptáka</i> <i>ptáka</i>	<i>ptáci</i> <i>ptákem</i>	<i>ptáka</i>	<i>wrabec</i>	<i>ptáče</i>
SNC	<i>ptáky</i>	<i>ptáků</i>	<i>ptáka</i> <i>ptáka</i>	<i>ptáka</i>	<i>ptáky</i>	<i>ptáka</i>	<i>ptáka</i> <i>ptáka</i>	<i>brak (?)</i>	<i>ptáka</i>	<i>kanárka</i>	<i>ptáčka</i>
BG	<i>wróble</i>	<i>wróbla</i>	<i>Wróbla</i> <i>wróblem</i> <i>wróbla</i>	<i>wróbla</i>	<i>wróblów</i>	<i>wróbla</i>	<i>wróbla</i> <i>wróbla</i>	<i>wróbla</i> <i>wróblem</i>	<i>wróbla</i>	<i>*ptaszkiem</i>	<i>ptak</i>
BJW	<i>wróblów</i>	<i>wróblów</i>	<i>wróbla</i>	<i>wróbla</i>	<i>wróblów</i>	<i>wróbla</i>	<i>wróbla</i> <i>wróbla</i>	<i>wróblowej</i> <i>wróblu</i>	<i>wróbla</i>	<i>*ptaszka</i>	<i>*wróbel</i>
NBG	<i>ptaków</i>	<i>ptaka</i>	<i>ptaka</i> <i>ptakiem</i> <i>ptaka</i>	<i>ptaka</i>	<i>ptaków</i>	<i>ptaka</i>	<i>ptakiem</i> <i>ptaka</i>	<i>ptaka</i> <i>ptakiem</i>	<i>ptaka</i>	<i>ptaszkiem</i>	<i>ptak</i>
BT	<i>ptaki</i>	<i>ptaka</i>	<i>ptaka</i> <i>ptakiem</i> <i>ptaka</i>	<i>ptaka</i>	<i>ptaki</i>	<i>ptaka</i>	<i>ptaka</i> <i>ptaka</i>	<i>ptaka</i>	<i>Ptaka</i>	<i>wróblem</i>	<i>ptak</i>
BWP	<i>ptaki</i>	<i>ptaków</i>	<i>ptaka</i> <i>ptakiem</i> <i>ptaka</i>	<i>ptaka</i>	<i>ptaki</i>	<i>ptaków</i>	<i>ptaka</i> <i>ptaka</i>	<i>ptaka</i> <i>ptaka</i>	<i>ptaka</i>	<i>ptaszkiem</i>	<i>ptak</i>
BW	<i>ptaki</i>	<i>ptaka</i>	<i>Ptaka</i> <i>ptakiem</i> <i>ptaka</i>	<i>ptaka</i>	<i>ptaki</i>	<i>ptaka</i>	<i>ptaka</i> <i>ptaka</i>	<i>ptaka</i> <i>ptakiem</i>	<i>ptaka</i>	<i>ptaszkiem</i>	<i>ptak</i>
BP	<i>ptaki</i>	<i>ptaka</i>	<i>ptaka</i> <i>ptakiem</i> <i>ptaka</i>	<i>ptaka</i>	<i>synogarlice</i>	<i>ptaka</i>	<i>ptakiem</i> <i>ptaka</i>	<i>ptaka</i> <i>ptaka</i>	<i>ptaka</i>	<i>ptaszkiem</i>	<i>ptak</i>
PNS	<i>ptaki</i>	<i>ptak</i>	<i>ptaka</i> <i>ptaka</i> <i>ptaka</i>	<i>ptaka</i>	<i>ptaki</i>	<i>ptaka</i>	<i>ptaka</i> <i>ptaka</i>	<i>ptaka</i> <i>ptakiem</i>	<i>ptaka</i>	<i>**ptaszkiem</i>	<i>ptak</i>
wróble: 157 ptaki: 258 inne: 4	4:12	4:12	8:35	4:12	4:11+1	4:12	8:24	7:22	4:12	2:13+1	2:14

Opracowanie własne L.H.

kładach biblijnych

Ps 84,4 [83,4*] [84,3**] (1) (2)	Ps 102,8 [101,8*] [102,7**] (1) (2)	Ps 104,17 103,17* (1) (2)	Ps 124,7 123,7*	Prz 7,23	Prz 26,2 (1) (2)	Tb 2,10/ 2,11*	Oz 11,11 (1) (2)	Jr 10,5	Mt 10,29	Mt 10,31	Łk 12,6	Łk 12,7
<i>vrabec</i> (1)	<i>vrabec</i>	<i>ptáci</i> (1)	<i>ptáče</i>	<i>pták</i>	<i>vrabec</i> (1)	-----	<i>ptactvo</i> (1)	<i>palmový špalek</i>	<i>vrabečkové</i>	<i>vrabců</i>	<i>vrabečků</i>	<i>vrabečků</i>
<i>*vrabec</i> (1)	<i>*vrabec</i>	<i>*vrabci</i> (1)	<i>*vrabec</i>	<i>pták</i>	<i>vrabec</i> (2)	<i>*vlašovičie</i>	<i>pták</i> (1)	<i>palmy</i>	<i>vrabcě</i>	<i>vrabców</i>	<i>vrabciev</i>	<i>vrabciev</i>
<i>vrabec</i> (1)	<i>ptáče</i>	<i>ptactvo</i> (1)	<i>ptáče</i>	<i>ptáče</i>	<i>Vrabec</i> (1)	<i>vrabci</i>	<i>ptáče</i> (1)	<i>strašák</i>	<i>vrabci</i>	<i>vrabců</i>	<i>vrabců</i>	<i>vrabců</i>
<i>vrabec</i> (1)	<i>ptáček</i>	<i>ptactvo</i> (1)	<i>ptáček</i>	<i>pták</i>	<i>vrabec</i> (1)	-----	<i>pták</i> (1)	<i>strašák</i>	<i>vrabci</i>	<i>vrabců</i>	<i>vrabců</i>	<i>vrabců</i>
<i>vrabec</i> (1)	<i>vrabec</i>	<i>Vrabci</i> (1)	<i>ptáče</i>	<i>ptáče</i>	<i>Vrabec</i> (1)	-----	<i>ptáči</i> (1)	<i>strašáci</i>	<i>vrabci</i>	<i>vrabců</i>	<i>vrabců</i>	<i>vrabců</i>
<i>**pták</i> (1)	<i>**ptáku</i>	<i>ptáci</i> (1)	<i>pták</i>	<i>pták</i>	<i>pták</i> (1)	-----	<i>pták</i> (1)	<i>strašák</i>	<i>vrabci</i>	<i>vrabců</i>	<i>vrabců</i>	<i>vrabců</i>
<i>vrabec</i> (1)	<i>pták</i>	<i>ptáci</i> (1)	<i>pták</i>	<i>pták</i>	<i>Vrabec</i> (1)	<i>vrabci</i>	<i>vrabec</i> (1)	<i>strašák</i>	<i>vrabci</i>	<i>vrabců</i>	<i>vrabců</i>	<i>vrabců</i>
<i>vrabec</i> (1)	<i>ptáče</i>	<i>ptáci</i> (1)	<i>ptáček</i>	<i>ptáče</i>	<i>vrabce</i> (1)	-----	<i>ptáčata</i> (1)	<i>strašák</i>	<i>vrabec</i>	<i>vrabců</i>	<i>vrabec</i>	<i>vrabců</i>
<i>wróbel</i> (1)	<i>wróbel</i>	<i>ptaki</i> (1)	<i>ptaszek</i>	<i>ptak</i>	<i>ptak</i> (1)	-----	<i>ptaki</i> (1)	<i>palma</i>	<i>wróbelków</i>	<i>wróbelków</i>	<i>wróbelków</i>	<i>wróbelków</i>
<i>wróbl</i> (1)	<i>*wróbl</i>	<i>*wróble</i> (1)	<i>*wróbl</i>	<i>ptak</i>	<i>wróbl</i> (2)	<i>*jaskółczego</i>	<i>ptak</i> (1)	<i>palmy</i>	<i>wróblów</i>	<i>wróblów</i>	<i>wróbli</i>	<i>wróblów</i>
<i>wróbel</i> (1)	<i>ptak</i>	<i>ptaki</i> (1)	<i>ptak</i>	<i>ptak</i>	<i>wróbel</i> (1)	-----	<i>wróble</i> (1)	<i>wykute słupy</i>	<i>wróbelków</i>	<i>wróbelków</i>	<i>wróbli</i>	<i>wróbli</i>
<i>wróbel</i> (1)	<i>ptak</i>	<i>ptactwo</i> (1)	<i>ptak</i>	<i>wróbel</i>	<i>wróbel</i> (2)	<i>ptaki</i>	<i>ptactwo</i> (1)	<i>strachy na ptaki</i>	<i>wróbli</i>	<i>wróbli</i>	<i>wróbli</i>	<i>wróbli</i>
<i>Wróbel</i> (1)	<i>ptak</i>	<i>ptaki</i> (1)	<i>ptak</i>	<i>ptak</i>	<i>wróbel</i> (1)	<i>ptaków ptaków</i>	<i>ptaki</i> (1)	<i>straszydła</i>	<i>wróbli</i>	<i>wróbli</i>	<i>wróbli</i>	<i>wróbli</i>
<i>wróbel</i> (1)	<i>ptak</i>	<i>ptaki</i> (1)	<i>ptak</i>	<i>ptak</i>	<i>ptak</i> (1)	-----	<i>ptaki</i> (1)	<i>straszak</i>	<i>wróbli</i>	<i>wróbli</i>	<i>wróbli</i>	<i>wróbli</i>
<i>wróbel</i> (1)	<i>ptak</i>	<i>ptaki</i> (1)	<i>ptak</i>	<i>ptak</i>	<i>wróbel</i> (1)	<i>ptaki</i>	<i>ptaki</i> (1)	<i>strach na ptaki</i>	<i>wróbli</i>	<i>wróbli</i>	<i>wróbli</i>	<i>wróbli</i>
<i>**ptak</i> (1)	<i>**ptak</i>	<i>ptaki</i> (1)	<i>ptak</i>	<i>ptak</i>	<i>ptak</i> (1)	-----	<i>ptak</i> (1)	<i>strach na wróble</i>	<i>wróbli</i>	<i>wróbli</i>	<i>wróbli</i>	<i>wróbli</i>
14:2	5:11	3:13	2:14	1:15	12:4	2:4:2	2:14	1:2	16:0	16:0	16:0	16:0

W celu kompleksowej analizy warto również rozważyć ważne zjawisko frekwencyjności konceptualizowanego i przekładanego *wróbla*, czyli przypomnieć o nazwie konkretnie opisywanego przedstawiciela świata awifauny, jaki pojawia się w czeskich i polskich tłumaczeniach biblijnych. Obraz taki – wraz z ilościowym wynikiem i przeprowadzonymi poszczególnymi wyliczeniami – został dokładnie przedstawiony w tabeli 2. i w podsumowaniu niniejszych rozważań.

Tabela 2. Liczba ptaków w czeskich i polskich przekładach, w których bazowym leksemem jest analizowany *wróbel* czes. *vrabec* wraz z innymi ptakami w czeskich i polskich księgach biblijnych

Nazwa ptaków* (poz. 1 <i>Passeridae</i> terminologia)	Biblia – rodzaje przekładów (wersje językowe)																	
	BK	BO	ČEP	ČSP	B2I	PNS	JB	SNC	razem czeskie Biblie	BG	BJW	NBG	BT	BWP	BW	BP	PNS	razem polskie Biblie
czes. <i>vrabec</i> pol. wróbel	19	21	7	6	8	4	9	6	80	19	21	7	8	6	5	6	5	77
czes. <i>pták</i> pol. ptak	7	3	20	20	18	22	18	16	124	7	3	19	19	22	21	21	22	134
czes. <i>vlaštovka</i> pol. jaskółka	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	1
czes. ----- pol. synogarlica	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1
czes. <i>kanárek</i> pol. -----	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Razem użyte wszystkie „ptasie” wyrazy	26	25	27	26	26	26	27	23	206	26	25	26	27	28	26	28	27	213

Opracowanie własne L.H.

* poz. 1. dotyczy rzędu wróblowych (*Passeriformes*), czes. *řád pěvci*, obejmuje przedmiotowo analizowaną rodzinę wróblowatych (*Passeridae*), czes. *čeled' vrabcovití*;

- poz. 2. dotyczy wyrazów nadrzędnych, takich jak: *ptak* // *ptaszek* // *ptactwo* – czes. *pták* // *ptáček* // *ptáče* // *ptactvo*; mają w analizowanych czeskich i polskich przekładach biblijnych najwięcej odnotowanych przykładów;
- poz. 3. dotyczy rodziny jaskółkowatych (*Hirundinidae*), czes. *čeled' vlaštovkovití*, zaliczanych do rzędu wróblowych (*Passeriformes*), czes. *řád pěvci*; mają w analizowanych czeskich i polskich przykładach biblijnych po jednym przedstawicielu (por. BO i BJW – Tb 2,10);
- poz. 4. dotyczy rzędu gołębiowych (*Columbiformes*), czes. *řád měkkozobí*, przedstawiciel ten zaliczany jest do rodziny gołębiowatych (*Columbidae*), czes. *čeled' holubovití*; mają w analizowanych przykładach tylko jednego czeskojęzycznego reprezentanta (por. BP – Kpł 14,49);
- poz. 5. dotyczy rodziny luszcakowatych (*Fringillidae*), czes. *čeled' pěnkavovití*; ptak ten należy do rodzaju ptaków *zvonohlík (serinus)* i zalicza się do gatunku pol. *kanárek (Serinus canaria)*, czes. *kanár divoký*, który według taksonomii ornitologicznej należy do rzędu wróblowych (*Passeriformes*), czes. *řád pěvci*; mają w analizowanych przykładach wyłącznie jednego przedstawiciela (por. SNC – Hi 40,29).

Z zaprezentowanej tabeli wynika, że zarówno w języku czeskim, jak i w języku polskim najczęściej w Biblii z rzędu (*Passeriformes*), z rodziny (*Passeridae*) pojawiają się wyrazy czes. *vrabec*, pol. *wróbel* w bardzo zbliżonym stosunku, oscylującym w granicach proporcjonalności 80 : 77¹³⁵. Na drugim miejscu – porównując dalej w sposób konsekwentny liczbę występowania ptasich ekwiwalentów językowych – pojawia się jeden raz nazwa czes. *vlaštovka*, pol. *jaskółka* (zarówno w czeskim, jak i polskim tłumaczeniu) w stosunku 1 : 1. Na kolejnym miejscu uplasowali się dwaj reprezentanci awifauny: *synogarlica* (tylko w polskojęzycznym tłumaczeniu) w stosunku 0 : 1 oraz *kanárek* występujący tylko w jednym czeskim przekładzie *Pisma Świętego* (stosunek proporcjonalności wynosi 1 : 0). Nie uwzględniam nazwy ptak, gdyż jest to wyraz nadrzędny w stosunku do pozostałych analizowanych

¹³⁵ Z tego obliczenia wynika, że średnia przypadająca na czeskie przeanalizowane przekłady biblijne wynosi równo 10 razy występowania awifaunistycznej nazwy czes. *vrabce* na jedną edycję *Pisma Świętego*. Natomiast dla polskojęzycznych zaprezentowanych przekładów średnia frekwencji dotyczącej tego samego reprezentanta kategorii pojęciowej *ptactwa*, jakim jest analizowany *wróbel*, jest bardzo zbliżona i wynosi 9,625.

ptasich ekwiwalentów, czyli konkretnie zidentyfikowanych reprezentantów świata awifauny. Stosunek hiperonimicznych wyrazów w czeskich i polskich przekładach wynosi 124 : 134.

POSUMOWANIE, ZAKOŃCZENIE I WNIOSKI

Język w każdej kulturze jest naturalnym instrumentem (bądź narzędziem), który służy przede wszystkim do wyrażania znaczeń. Można je oddawać za pomocą innych (niekoniecznie jednakowych lub prawie identycznych) słów // leksemów czy wyrazów // określeń, bądź terminów lub nazw, zarówno pod względem szeroko rozumianej kategoryzacji, jak i taksonomii czy hierarchizacji. W związku z tym – mieliśmy możliwość w niniejszej monografii przekonać się – że odkrywa się głęboka wariantywność pojęciowo-leksykalna w analizowanych tekstach, zwłaszcza z punktu widzenia treści i rangi ekspresywności.

Przy zestawieniu pól semantycznych – warto byłoby również zaznaczyć (por. Markowski 2012: 112) – że można się zetknąć z jeszcze innym typem zależności semantycznej zachodzącej między leksemami rzeczownikowymi. Jest to relacja **partytywności**, czyli wyrażany stosunek rozmaicie rozumianej części do całości. Relacja ta jest również widoczna w translacji wyrażen dotyczących par pojęciowych (jako przywoływanym dubletów leksykalnych) w postaci takich nazw, jak: *ptak* – *wróbel*, czes. *pták* – *vrabec*. Wyraz, który jest nazwą całości złożonej z pewnych części, to tzw. **holonim** (w naszym przypadku dotyczy to np. *ptaka*), a wyraz oznaczający

część pewnej całości to tzw. **meronim** (w tym przypadku dotyczy np. *wróbla*).

Najwięcej podrzędnych wyrażeń leksykalnych w postaci **hiponimu** *wróbel*¹ występuje w dwóch przeanalizowanych tłumaczeniach: w staroczeskiej *Biblii Ołomunieckiej* (BO) i staropolskiej *Biblii Jakuba Wujka* (BJW), gdzie stosunek podrzędnego *wróbla* do nadrzędnego **hiperonimu** *ptak* oscyluje w granicach proporcjonalności 21 : 3². Oznacza to, że wśród 25 odnotowanych nazw

¹ Odnośnie do czesko-polskiej tzw. analizy międzyjęzykowej, dotyczącej zaobserwowanej frekwencyjności w przebadanych przekładach biblijnych, zwłaszcza z zakresu zastosowanej nazwy czes. *vrabec* pol. *wróbel*, trzeba zaznaczyć, że uzyskany wynik w dwóch blisko typologicznie spokrewnionych językach jest przybliżony, z nieznacznym jednak wskaźnikiem ilościowym na korzyść czeskich przekładów, oscylujących w proporcji 80 : 77, co wyraźnie pokazuje pierwsza pozycja w tabeli 2.

² Podobny wynik zaobserwowano w „uzupełniającym” tłumaczeniu, czyli w staropolskiej *Biblii Brzeskiej* (patrz aneks, tabela 3.), gdzie stosunek „**podrzędnego**” *wróbla* do „nadrzędnego **hiperonimu**” *ptaka* oscyluje w granicach proporcjonalności 21 : 6. Oznacza to, że w 24 lokalizacjach ST i NT (bez Prz 6,5; Prz 27,8 i Ba 6,69) istnieje 27 odnotowanych nazw awifaunistycznych i znajduje się w nich 21 *wróbli*, 1 *palma* oraz 6 *ptaków*, co czyni proporcję procentową 77,80% do 22,20% na korzyść tłumaczenia z poziomu podrzędnego. Jeżeliby jednak włączyć do analizy trzy wersety (Prz 6,5; Prz 27,8 i Ba 6,69), jakie nie występują w tabeli 2. (tj. w 16 przekładach „bazowych“), to wynik trochę się zmieni. Na 29 już awifaunistycznych nazw znajduje się 21 *wróbli* i tym razem już 8 *ptaków*, co czyni proporcję procentową 72,40% do 27,60% nadal na korzyść tłumaczenia z poziomu podrzędnego. W *Biblii české* w tłumaczeniu Jana Hejčla stosunek proporcjonalności **podrzędnego** *wróbla* + (spodrycznie *jaskółki* Tb 2,11) do nadrzędnego **hiperonimu** *ptaka* // *ptactwa* też jest wysoki i oscyluje on w granicach 17 + (1) : 7. Oznacza to, że w 25 odnotowanych nazwach awifaunistycznych, (ponownie bez Prz 6,5; Prz 27,8 i Ba 6,69) znajduje się w nich 17 *wróbli*, 1 *jaskółka* oraz 7 *ptaków*, co czyni proporcję procentową 72,0% do 28,0% [tj. szczegółowe przeliczenie oscyluje w granicach: 68,0% czes. *vrabec* (dosł. *wróbel*) + 4% czes. *vlaštovka* (dosł. *jaskółka*) + 28,0% czes. *pták* (dosł. *ptak*) na korzyść tłumaczenia z poziomu podrzędnego]. Z trzema dodatkowymi tłumaczeniami (Prz 6,5; Prz 27,8 i Ba 6,69) – jakie nie występują w przekładach „bazowych” – sytuacja będzie przedstawiać się następująco: stosunek proporcjonalności **podrzędnego** *wróbla* + sporadycznie *jaskółki* (Tb 2,11) do nadrzędnego **hiperonimu** *ptak* // *ptactwo*

awifaunistycznych znajduje się 21 *wróbli*, 1 *jaskółka* oraz 3 *ptaki*, co czyni proporcję procentową 88,0% do 12,0% (szczegółowe przeliczenie oscyluje w granicach: 84,0% *wróbel* + 4,0% *jaskółka* + 12,0% *ptak*) na korzyść tłumaczenia z poziomu podrzędnego. Różnice tłumaczeniowe pomiędzy tymi dwoma wydaniem *Pisma Świętego* z zakresu „wróblowatej” // „ptasiej” terminologii nie pojawiają się w żadnym³ wersecie biblijnym. Oznacza to, że możemy mówić o identycznym sposobie identyfikacyjnym, interpretacyjnym i tłumaczeniowym, skupiającym się na translacji przeanalizowanych leksemów z domeny reprezentantów świata awifauny.

Z przeprowadzonej analizy następnie dowiadujemy się, że czeska protestancka *Biblia Kralicka* (1613), jak i również protestancka polska *Biblia Gdańska* (1632) są pod względem tłumaczenia przedmiotowych leksykalnych (tj. hiponimicznych) ekwiwalentów językowych do siebie bardzo zbliżone. Na 23 wersety (w których odnotowano 26 awifaunicznych wyrażen)⁴ przypada w staroczeskiej *Biblii Kralickiej* aż

oscyluje w tym przypadku w granicach 17 + (1) : 9. Oznacza to, że w 27 odnotowanych nazwach awifaunistycznych, znajduje się 17 *wróbli*, 1 *jaskółka* oraz 9 *ptaków*, co czyni proporcję procentową 66,66% do 33,34% (szczegółowe przeliczenie oscyluje teraz w granicach: 62,96% czes. *vrabec* [dosł. *wróbel*] + 3,70% czes. *vlaštovka* [dosł. *jaskółka*] + 33,34% czes. *pták* [dosł. *ptak*] na korzyść tłumaczenia z poziomu podrzędnego).

³ Wskazuje to na niezaprzeczalny fakt, że w staroczeskiej *Biblii Ołomunieckiej* i staropolskiej *Biblii Jakuba Wujka* opisywany *wróbel* czes. *vrabec* pojawia się w jednakowych lokalizacjach, tj. w Kpł 14,4.5.6.7.49.50.51.52.53; Ps 10,2; 83,4; 101,8; 103,17; 123,7; Prz 26,2; Mt 10,29.31; Łk 12,6–7, czyli w 19 wersetach. Natomiast wyraz czes. *ptáček* // *pták* – pol. *ptaszek* // *ptak* występuje tylko w trzech wersetach (Hi 40,24; Prz 7,23; Oz 11,11), a czes. nazwa *vlaštovka* – pol. *jaskółka* tylko w jednym wersecie (Tb 2,10). Odnotowano również jeden przypadek opuszczenia awifaunistycznego – zamiast *strachów na ptaki* lub *strachów na wróble* użyto wyrazu *palma*, patrz Jr 10,5.

⁴ Decydującym kryterium w procentowym wyliczaniu było to, jaka konkretna liczba wyrażen leksykalnych została użyta, czyli ile razy wymienieni są przedstawiciele awifauny we wszystkich wersetach dla poszczególnej edycji *Pisma Świętego*, a nie w ilu wersetach się pojawiają *wróble* lub *ptaki*, gdyż wiadomo, że w jednym wersecie może być konkretny przedstawiciel kategorii pojęciowej ptactwa wymieniony

19 hiponimów w postaci *wróbel* (czes. *vrabec*), a tylko 7 hiperonimów *ptak*, czyli proporcja procentowa wynosi 73,08% do 26,92% na korzyść tłumaczenia z poziomu podrzędnego. W staropolskiej *Biblii Gdańskiej* doliczyłem się analogicznego wyniku ilościowego, chociaż różnice tłumaczeniowe pomiędzy tymi dwoma protestanckimi wydaniem *Pisma Świętego* pojawiają się wyłącznie w dwóch wersetach biblijnych, por. awifaunistyczną leksykę obecną w Kpł 14,52 i Prz 26,2.

Odwrotna sytuacja występuje w pozostałych 12 współczesnych analizowanych tłumaczeniach biblijnych (6 czeskich: ČEP, ČSP, B21, PNS, JB i SNC; 6 polskich: NBG, BT, BWP, BW, BP i PŃŚ), w których w zdecydowanej większości używane są w zaprezentowanych wersetach biblijnych nadrzędne wyrażenia leksykalne, przybierające postać pol. *ptak*, ches. *pták*.

Zdecydowanie najmniej „wróblowatej” terminologii występuje w czeskojęzycznym *Překlada nového světa* (PNS), gdzie na 23 wersety przypada 26 leksemów kategorii pojęciowej ptactwa, czyli w procesie translacyjnym wykorzystano 4 *wróble* i 22 *ptaki*, co czyni proporcję procentową 15,38% do 84,62% na korzyść tłumaczenia nadrzędnych jednostek leksykalnych, przybierających postać *ptak*. Warto wyraźnie zaznaczyć, że jest to jedyne tłumaczenie, spośród wszystkich przeanalizowanych przekładów *Pisma Świętego*, w którym w *Starym Testamencie* ani razu nie pojawia się nazwa *wróbel*.

Na 23 wersetów (w których odnotowano 27 awifaunicznych wyrażen) w polskojęzycznym tłumaczeniu świadków Jehowy, czyli w *Przekładzie Nowego Świata*, przypada tylko 5 hiponimów w postaci *wróbel* oraz aż 22 hiperonimów *ptak*, co kształtuje się procentowo 18,52% do 81,48% na korzyść tłumaczenia nadrzędnych jednostek leksykalnych, przybierających postać *ptak*.

jeden raz, dwa razy lub nawet trzy razy. Wzięto także pod uwagę ważny fakt – wyliczenia dla wszystkich przekładów muszą być sprawiedliwie dokonane, ponieważ nie wszystkie analizowane tłumaczenia biblijne uwzględniają apokryfy, czyli księgi wtórokanoniczne.

W *Biblii Warszawskiej* w 23 wersetach na 26 wyrażen przypada tylko 5 zastosowanych hiponimów w postaci *wróbel* oraz aż 21 hiperonimów *ptak*, co daje wynik 19,23% do 80,77%, poświadczający częstszą używalność nadrzędnego wyrażenia leksykalnego *ptak*⁵.

Na 28 analizowanych jednostek leksykalnych, jakie pojawiają się w *Biblii Warszawsko-Praskiej*, przypada w 24 wersetach tylko 6 hiponimów w postaci *wróbla* oraz aż 22 hiperonimy *ptak*, co przekłada się na stosunek procentowy 21,43% do 78,57% na korzyść hiperonimu *ptak*.

Na 26 analizowanych jednostek leksykalnych, które występują w *Českém studijním překlade* w 23 wersetach, przypada tylko 6 hiponimów w postaci *wróbla* oraz aż 20 hiperonimów *ptak*, gdzie stosunek procentowy wynosi zatem 23,08% do 76,92% na korzyść hiperonimu *ptak*.

W *Biblii Poznańskiej* na 24 wersety (w których odnotowano 28 awifaunicznych wyrażen) przypada tylko 6 hiponimów w postaci *wróbel* oraz 1 *synogarlica* oraz aż 21 hiperonimów *ptak*, co kształtuje się procentowo 25,00% do 75,00% na korzyść tłumaczenia nadrzędnych jednostek leksykalnych, przybierających postać *ptak* (*ptak* – 75%, *wróbel* – 21,43%, *synogarlica* – 3,57%).

W *Czeskim Przekładzie Ekumenicznym* na 24 wersety (w których odnotowano 27 awifaunicznych wyrażen) przypada tylko 7 hiponimów w postaci *wróbel*, a aż 20 hiperonimów *ptak*, co kształtuje się procentowo 25,93% do 74,07% na korzyść tłumaczenia nadrzędnych jednostek leksykalnych, przybierających postać *ptak*.

Na 26 analizowanych ekwiwalentów leksykalnych, jakie pojawiają się w polskojęzycznym współczesnym przekładzie *Nowej Biblii Gdańskiej* w 23 wersetach przypada 7 hiponimów w postaci *wróbla*, a 19 hiperonimów *ptak*, co przekłada się na stosunek procentowy 26,92% do 73,08% na korzyść hiperonimu *ptaka*.

⁵ Identyczny wynik występuje w czeskim *Katolickém liturgickém překlade*, gdzie odnotowano 5 *vrbců* (dosł. *wróblów*) i 21 *ptáků* (dosł. *ptaków*). Przybliżony wynik (bez Prz 6,5; Prz 27,8 i Ba 6,69) można również odnaleźć w polskojęzycznej *Biblii Ekumenicznej*, gdzie *ptaków* jest również 21, ale *wróbli* jest o jednego więcej, czyli 6 „wróblowatych” nazw spośród przeanalizowanych 24 wersetów biblijnych.

W *Biblii Tysiąclecia* na 27 analizowanych jednostek leksykalnych, jakie pojawiają się w 24 wersetach, przypada tylko 8 hiponimów w postaci *wróbla*, a aż 19 hiperonimów *ptak*, co przekłada się na stosunek procentowy 29,63% do 70,37% na korzyść częstszego wykorzystywania hiperonimu *ptaka*⁶.

W czeskojęzycznym przekładzie *Slovo na cestu* na 22 wersetów (w których odnotowano 23 awifaunicznych wyrażen), przypada tylko 6 hiponimów w postaci czes. *vrabec* (pol. *wróbel*) oraz 1 *kanárek* (pol. *kanarek*), a aż 16 hiperonimów *pták* (pol. *ptak*), co kształtuje się procentowo 30,43% do 69,57% na korzyść tłumaczenia nadrzędnych jednostek leksykalnych, przybierających postać *ptak* (tj. na leksem *ptak* przypada 69,57%, na nazwę *wróbel* 26,09% i na *kanarka* 4,34%).

W czeskim przekładzie *Biblii XXI wieku* w 23 wersetach na 26 wyrażen użyto tylko 8 hiponimów w formie *wróbel*, a aż 18 hiperonimów *ptak*, otrzymujemy zatem proporcję procentową 30,77% do 69,23% na korzyść tłumaczenia z poziomu nadrzędnego.

Na 27 analizowanych jednostek leksykalnych z przedmiotowej domeny awifauny, jakie pojawiają się w czeskojęzycznej *Jezurazém-ské biblii*, przypada w 24 wersetach 9 odnotowanych hiponimów w postaci *wróbla*, a 18 hiperonimów *ptak*⁷, co przekłada się na stosunek

⁶ Podobny wynik odnotowano we współczesnym czeskim *Pavlikově studijním překlada*, gdzie występuje 8 *vrabců* (*wróbli* z Prz 27,8) i 19 *ptáků* (*ptaków* bez Prz 6,5; i Ba 6,69). Przybliżony wynik został zauważony w polskojęzycznym przekładzie *Biblii Paulistów*, gdzie odnotowano – tym razem w 25 lokalizacjach aż 29 nazw – 10 leksemów podrzędnych profilujących *wróbla* z Ba 6,69, a 19 nazw eksponujących nadrzędny wyraz *ptak* bez Prz 6,5 i Prz 27,8. Analogiczny wynik odnotowano we współczesnym polskojęzycznym tłumaczeniu *Biblii Jerozolimskiej*, gdzie jest 10 *wróbli* i 19 *ptaków* (ale w tej edycji przekłada się na większą liczbę zaobserwowanych lokalizacji, aż 26 – patrz uwagi o anomaliach z Prz 6,5 i Ba 6,69). W przekładzie Vladimíra Šrámka ilość hiperonimicznych wyrazów jest identyczna jak w PSP i wynosi 19 *ptaków*, natomiast hiponimicznych wyrazów jest zdecydowanie mniej (bez NT) – odnotowano tylko dwa leksemy dotyczące czes. *vrabce*, czyli pol. *wróbla*.

⁷ Taki sam wynik (9 *wróbli* i 18 *ptaków*) można odnaleźć w staropolskim wydaniu *Biblii Szymona Budnego* (bez Prz 6,5; Prz 27,8 i Ba 6,69).

procentowy 33,33% do 66,67% na korzyść częstszego wykorzystywania hiperonimu *ptak*.

Spośród 24 przeanalizowanych wersetów biblijnych (patrz Kpł 14,4.5.6.7.49.50.51.52.53; Hi 40,29; Ps 11,1; 84,4; 102,8; 104,17; 124,7; Prz 7,23; 26,2; Tb 2,10; Oz 11,11; Jr 10,5; Mt 10,29.31; Łk 12,6.7), w których pojawia się bezpośrednio przetłumaczony pol. *wróbel*, czes. *vrabec*, jego frekwencja w 16⁸ przebadanych „bazowych” przekładach biblijnych (8 czeskich i 8 polskich) przedstawia się następująco:

- 21 razy został wymieniony w BO i BJW,
- 19 razy został przetłumaczony w BK i BG,
- 9 razy pojawia się w JB,
- 8 razy został uwzględniony w B21 i BT,
- 7 razy wyszczególniony został w ČEP, NBG,
- 6 razy został użyty w ČSP, SNC, BWP i BP,

⁸ Jeżeliby wziąć pod uwagę dodatkowo przywoływanych dziesięć pomocniczo-uzupełniających przekładów biblijnych (cztery czeskie: *Pavikův studijní překlad*, *Bibli českou* Jana Hejčla, *Katolický liturgický překlad* i *překlad Vladimíra Šrámka*) oraz (s z e ś ć polskich tłumaczeń: *Biblię Brzeską*, *Biblię Szymona Budnego*, *Biblię Jerozolimską*, *Biblię Paulistów*, *Biblię Ekumeniczną* i edycję KUL*), o których wspominam w przypisach w poszczególnych punktach drugiego rozdziału, to w nich analizowane ornitofauniczne nazewnictwo z *Passeridae*, czyli z rodziny wróblowatych – czes. z *čeledi vrabcovití*, przedstawia się następująco, zaznaczając jednocześnie duże różnice we frekwencyjności:

- 21 razy *wróbel* został wymieniony w BBrz,
- 17 razy pojawia się w BČ,
- 9 razy wyprofilowany został w BPaul, BJ,
- 9 razy został uwzględniony w BB,
- 8 razy przetłumaczony został w edycji PSP,
- 6 razy został użyty w BEK i KUL,
- 5 razy wyeksponowano go w KLP,
- 2 razy wymieniony został w Šrámek.

* Na tzw. „serię KUL-owską” (zielona okładka) związaną z analizowanym *wróblem* składają się tłumaczenia poszczególnych autorów: Stanisława Łacha (Kpł 1970, Ps 1990); Czesława Jakubca (Hi 1974); Stanisława Potockiego (Prz 2008); Stanisława Grzybka (Tb 1963); Jana Drozda (Oz 1968); Lecha Stachowiaka (Jr 1967); Józefa Homerskiego (Mt 1979) i Feliksa Gryglewicza (Łk 1974).

- 5 razy wyeksponowano go w BW i PNŚ,
- 4 razy wymieniony został w PNS.

Najwięcej odnotowań z pol. *wróblem* // *wróbelkiem*, czes. *vrabcem* // *vrabeckem*, spośród 16⁹ „bazowych” edycji biblijnych z rozróżnieniem na poszczególne wersety mamy w:

16 – Mt 10,29.31; Łk 12,6.7;

14 – Ps 84,4;

12 – Prz 26,2;

8 – Kpł 14,6.51;

7 – Kpł 14,52;

5 – Ps 102,8;

4 – Kpł 14,4.5.7.49.50.53;

3 – Ps 104,17;

2 – Hi 40,29; Ps 11,1; Ps 124,7, Tb 2,10, Oz 11,11;

1 – Prz 7,23; Jr 10,5.

razem: 157

Reasumując niniejsze lingwistyczno-językoznawcze rozważania, można wyraźnie przedstawić, co wykazała przeprowadzona analiza,

⁹ Jeżeli zaś weźmiemy pod uwagę tzw. tłumaczenia „uzupełniające” (patrz 10 przywoływanych edycji biblijnych – BČ, PSP, KLP, VŠ, BBrz, BB, BJ, BPaul, BEk, KUL), to stwierdzimy, że spośród 27 wersetów ST i NT (por. Kpł 14,4.5.6.7.49.50.51.52.53; Hi 40,29; Ps 11,1; 84,4; 102,8; 104,17; 124,7; Prz 6,5; 7,23; 26,2; 27,8; Ba 6,69; Tb 2,10; Oz 11,11; Jr 10,5; Mt 10,29.31; Łk 12,6.7) prezentowany reprezentant świata awifauny pol. *wróbel*, czes. *vrabec* występuje pod względem zauważalnej frekwencyjności w następujących lokalizacjach (por. aneks, tabela 3.):

10 – Ps 84,4;

9 – Mt 10,29.31; Łk 12,6.7;

8 – Prz 26,2;

4 – Kpł 14,6.51.52; Ps 102,8; Tb 2,10;

2 – Kpł 14,4.5.7.49.50.53; Ba 6,69;

1 – Hi 40,29; Ps 11,1; Prz 6,5; Prz 7,23; Prz 27,8; Oz 11,11;

0 – Ps 104,17; Ps 124,7; Jr 10,5.

razem: 94

skoncentrowana wokół czeskich i polskich przekładów *Pisma Świętego*. Podkreśla ona, że z dwóch zaprezentowanych w niniejszej rozprawie tabelach (tabela 1. i 2.) oraz z krótkiego końcowego podsumowania, a także całego tekstu jednoznacznie wynika, że spośród dwudziestu czterech analizowanych wersetów biblijnych zlokalizowanych w *Starym* i *Nowym Testamencie* (patrz Kpł 14,4.5.6.7.49.50.51.52.53; Hi 40,29; Ps 11,1; 84,4; 102,8; 104,17; 124,7; Prz 7,23; 26,2; Tb 2,10; Oz 11,11; Jr 10,5; Mt 10,29.31; Łk 12,6.7) tylko w **czterech** z nich – wyłącznie znajdujących się w *Nowym Testamencie* (por. Mt 10,29; Mt 10,31; Łk 12,6 i Łk 12,7), wykorzystano **jednakowy dobór hiponimicznych „wróblowatych” jednostek leksykalnych**, natomiast jednakowych hiperonimicznych wyrażen nie udało się odnotować ani jednego¹⁰. Zaobserwowałem także pewne zjawisko, że tylko w **staroczeskich** i w **staropolskich** przekładach biblijnych, czyli w czterech przeanalizowanych *Bibliach* (BK, BO, BG i BJW), używane są **częściej** jednostki niższego rzędu w postaci *wróbla* czes. *vrabce*, natomiast we **współczesnych tłumaczeniach** (ČEP, ČSP, B21, PNS, JB, SNC, NBG, BT, BWP, BW, BP i PNŚ) spotykamy się z zupełnie odwrotną sytuacją. Częściej stosowane są **nadrzędne** wyrazy w postaci leksemu *ptak* czes. *pták* niż *wróbel* czes. *vrabec*.

Można wysnuć następujące wnioski:

1. W niektórych tłumaczeniach, zwłaszcza we współczesnych, nie jest odpowiednio zachowana **kategoryzacja**, ponieważ w jednym tłumaczeniu stosowana jest terminologia „nadrzędna”, a w drugim czy trzecim przekładzie wykorzystana została terminologia wyrazów „podrzędnych” (por. **hiponimy** i **hiperonimy**, względnie **kohiponimy**).

¹⁰ Gdy podzielimy *Pismo Święte* na ST i NT, wówczas zauważymy, że tylko w jednym tłumaczeniu biblijnym, a konkretnie w czeskojęzycznym *Překlada nového světa* (oprócz Jr 10,5), mamy w *Starym Testamencie* jednakową terminologię, skoncentrowaną wokół czes. leksemu *pták*, a w *Nowym Testamencie* – wokół nazwy *vrabec*. W innych przeanalizowanych czeskich i polskich tłumaczeniach taka sytuacja nie występuje.

2. Nazewnictwo różnorodnych przedstawicieli kategorii pojęciowej ptactwa reprezentujące rodzaj powiązań semantycznych nie zostało we wszystkich przeanalizowanych czeskich i polskich przekładach biblijnych **uhierarchizowane** pod względem stopnia „ogólności” i „konkretności”.
3. W przekładach pojawiają się **wariacje kategorii** „ogół – szczegół”.
4. Proces tłumaczenia czeskich i polskich jednostek leksykalnych dotyczy swoistych **przybliżeń aproksymacyjnych i formalno-estetycznej rekonstrukcji** ekwiwalencji nazw ptaków w tekstach języka docelowego.
5. W analizowanych czeskich i polskich tłumaczeniach pojawiają się **synonimiczne** określenia zwierzęce, w naszym przypadku – awifaunistyczne.
6. **Innowacje językowe** poszerzają zasób leksykalny każdego języka i wpływają na obrazowe urozmaicenie tekstu.
7. W niektórych tłumaczeniach biblijnych mamy do czynienia z **dowolnością przekładoznawczą**, zwłaszcza z zakresu analizowanej domeny ptactwa.
8. Podczas przekładoznawczych czynności pominięcie lub dodanie leksemu (względnie zmianę nazwy) można uznać w kognitywno-komunikacyjnej teorii przekładu za **błąd metatranslacyjny** (patrz BP – Kpł 14,49; SNC – Kpł 14,52; SNC – Hi 40,29; BO i BJW – Tb 2,10; BP – Jr 10,5).
9. W przekładach ważną rolę odgrywa **czynnik kulturologicznych kompetencji tłumacza** ze względu na fakt, że to on musi wyczuć, czy końcowy odbiorca będzie znał omawiany wyraz lub czy nie zaistnieje potrzeba wyjaśnienia tej sekwencyjnej aluzji (bezpośrednio w tekście lub w przypisie).
10. Wyobrażenia tłumaczy o tym samym utworze (rozdziale // wersecie) niekiedy różnią się dość zasadniczo, co znajduje odbicie w wyborze konkretnych rozwiązań i w **ostatecznym kształcie decyduje o formie leksykalno-tekstologicznej przekładanego tekstu**.

11. Tłumaczenie należy traktować jako **środek budowania wzajemnego zrozumienia** między uczestnikami kultury wyjściowej i docelowej.
12. Przekład nosi w sobie **znamiona twórczości**, co daje tłumaczowi **prawo do inwencji**, a w niektórych przypadkach do dość **swobodnej interpretacji**.
13. Zdarza się, że niektóre wersje tłumaczeniowe ze zmieniającym się ptasim nazewnictwem (w zależności od rodzaju przekładu) niewątpliwie mają również **wymierne przeniesienie** i wpływ na zawartość treści dotyczącej leksyki awifaunistycznej we wzmiankowanych komentarzach czy leksykonach biblijnych.

Jestem głęboko przekonany, że niniejsza monografia, dotycząca wąskiego wycinka języka przekładów w *Biblii*, stanowi przydatne narzędzie zarówno dla leksykologów i leksykografów, jak i dla szerokiego grona badaczy języka oraz tłumaczy, gdyż może stać się zachętą do podejmowania dalszych intralingwalnych i interlingwalnych badań nad zrozumieniem zastosowanej i właściwie przetłumaczonej leksyki w konkretnie analizowanym tekście oraz może przyczynić się do przybliżenia i wyjaśnienia pozostałych – jeszcze nieprzebadanych – opisywanych kwestii językoznawczych. Przytoczone w niniejszej pracy analizy nie obejmują naturalnie wszystkich możliwych aspektów niezwykle złożonej kwestii z zakresu konfrontatywnego przekładoznawstwa. Stanowią one jedynie przyczynek do tego zagadnienia. Niniejsze rozważania mogą zainteresować tłumaczy, dzięki podanym przykładom różnego oddawania nazw występujących w dawnych tekstach, które nie zawsze można zidentyfikować ze współczesnymi określeniami. W opracowaniu zaprezentowano także rozwój tłumaczeń *Biblii* na języki czeski i polski, bogactwo i różnorodność kultur obu narodów, w których tworzeniu swoją istotną rolę odegrało również *Pismo Święte*.

ANEKS

Tabela 3. uzupełnia naturalnie przedmiotowy zakres badawczy opisywany w 16 wcześniej przywoływanych „bazowych” przekładach *Pisma Świętego* (patrz tabela 1. – BK, BO, ČEP, ČSP, B21, PNS, JB, SNC, BG, BJW, NBG, BT, BWP, BW, BP, PNŚ) i w sposób analogiczny pokazuje klarownie, czyli bardzo przejrzyście zauważalne najważniejsze różnice leksykalno-tekstologiczne i terminologiczno-nazewnicze z domeny interesującej nas ornitofauny (przede wszystkim – jak to czasami określałam – „zamglone na pierwszy rzut oka” nieodczuwalne podczas pierwszego czytania wariacje w kategoryzacji „ogół” – „szczegół”) zawężone zwłaszcza wokół wyekscerpowanych **hiponimicznych** i **hiperonimicznych** wyrazów leksykalnych, jakie zostały użyte w przebadanych tzw. „uzupełniających” tłumaczeniach (por. BČ, PSP, KLP, VŠ, BBrz, BB, BJ, BPaul, BEk, KUL) czeskich i polskich wersektów biblijnych, w których znajdowała się (minimalnie w jednym wersecie) analizowana jednostka leksykalna niższego rzędu *wróbel* czes. *vrabec*:

- czes. *vrabec* – pol. *wróbel* [NIEBIESKI]
- czes. *pták* // *ptáček* // *ptáče* – pol. *ptak* // *ptaszek* // *ptactwo* [CZARNY]
- czes. *vlaštovka* – pol. *jaskółka* [CZERWONY]
- czes. *strašák* // *palma* // *špalek* – pol. *straszak* // *strach* // *straszydła* // *palma* // *slupy* [ZIELONY]

Aneks 1, tabela 3. – Wykaz tzw. przekładów „uzupełniających” nazw wróbla

Lokalizacja Przekład Biblii	Kpl 14,4	Kpl 14,5	Kpl 14,6 (1) (2) (3)	Kpl 14,7	Kpl 14,9	Kpl 14,50	Kpl 14,51 (1) (2)	Kpl 14,52 (1) (2)	Kpl 14,53	Hi 40,29 [40,24*] [41,5**]	Ps 11,1 [10,2*]	Ps 84,4 [83,4*] [84,3**] (1) (2)	Ps 102,8 [101,8*] [102,7**]
BČ 17:7/(9):1	<i>vrabce</i>	<i>vrabců</i>	<i>vrabce</i>	<i>vrabce</i>	<i>vrabce</i>	<i>vrabce</i>	<i>vrabce</i> <i>vrabce</i>	<i>vrabce</i> <i>vrabcem</i>	<i>vrabce</i>	* <i>ptáčkem</i>	* <i>ptáče</i>	* <i>vrabec</i> (1)	* <i>ptáče</i>
PSP 7/(8):19/ (20)	<i>ptáčkové</i>	<i>ptáček</i>	<i>ptáčka</i> <i>ptáčka</i> <i>ptáčka</i>	<i>ptáčka</i>	<i>ptáčkové</i>	<i>ptáček</i>	<i>ptáčka</i> <i>ptáčka</i>	<i>ptáčka</i> <i>ptáčkem</i>	<i>ptáčka</i>	** <i>ptáčkem</i>	<i>ptáčkové</i>	** <i>vrabec</i> (1)	** <i>vrabec</i>
KLP 5:21/(23)	<i>ptáky</i>	<i>ptáků</i>	<i>ptáka</i> <i>ptákem</i> <i>ptáka</i>	<i>ptáka</i>	<i>ptáky</i>	<i>ptáků</i>	<i>ptáka</i> <i>ptáka</i>	<i>ptáci</i> <i>ptákem</i>	<i>ptáka</i>	<i>ptákem</i>	<i>pták</i>	<i>vrabec</i> (1)	<i>ptáče</i>
VŠ 2:19/(21)	<i>ptáčky</i>	<i>ptáčka</i>	<i>ptáčka</i> <i>ptáčkem</i>	<i>ptáče</i>	<i>ptáčky</i>	<i>ptáčků</i>	<i>ptáčka</i> <i>ptáčka</i>	<i>ptáčka</i> <i>ptáčkem</i>	<i>ptáčka</i>	<i>ptáčtem</i>	<i>pták</i>	<i>vrabec</i> (1)	<i>pták</i>
BBrz 21:6/(8)	<i>wróbla</i>	<i>wróbla</i>	<i>wróbla</i> <i>wróblem</i> <i>wróbla</i>	<i>wróbla</i>	<i>wróbla</i>	<i>wróbla</i>	<i>wróbla</i> <i>wróbla</i>	<i>wróbla</i> <i>wróblem</i>	<i>wróbla</i>	* <i>ptákiem</i>	<i>ptak</i>	<i>wróbl</i> (1)	<i>wróblowi</i>
BB 9:18/(20)	<i>ptaszqt</i>	<i>ptaszka</i>	<i>ptaszka</i> <i>ptaszka</i> <i>ptaszka</i>	<i>ptaszka</i>	<i>ptaszki</i>	<i>ptaszka</i>	<i>ptaszka</i> <i>ptaszka</i>	<i>ptaszka</i> <i>ptaszka</i>	<i>ptaszka</i>	* <i>ptaszkiem</i>	<i>wroblu</i>	** <i>wrobl</i> (1)	** <i>wrobl</i>
BJ 9/(10):19/ (20)	<i>ptaki</i>	<i>ptaka</i>	<i>ptaka</i> <i>ptakiem</i> <i>ptaka</i>	<i>ptaka</i>	<i>ptaki</i>	<i>ptaka</i>	<i>ptaka</i> <i>ptaka</i>	<i>ptaka</i>	<i>ptaka</i>	<i>wróblem</i>	<i>ptak</i>	<i>wróbel</i> (1)	<i>ptak</i>
BPaul 9/ (10):19/(21)	<i>ptaki</i>	<i>ptaka</i>	<i>ptaka</i> <i>ptaka</i> <i>ptaka</i>	<i>ptaka</i>	<i>ptaki</i>	<i>ptaka</i>	<i>ptaka</i> <i>ptaka</i>	<i>ptaka</i> <i>ptakiem</i>	<i>ptaka</i>	<i>ptaszkiem</i>	<i>ptak</i>	<i>wróbel</i> (1)	<i>wróbel</i>
BEK 6:21/(23)	<i>ptaki</i>	<i>ptaka</i>	<i>ptaka</i> <i>ptakiem</i> <i>ptaka</i>	<i>ptaka</i>	<i>ptaki</i>	<i>ptaka</i>	<i>ptaka</i> <i>ptaka</i>	<i>ptaka</i> <i>ptakiem</i>	<i>ptaka</i>	<i>ptaszkiem</i>	<i>ptak</i>	<i>wróbel</i> (1)	<i>ptak</i>
KUL 6:22/(24)	<i>ptaki</i>	<i>ptaka</i>	<i>ptaka</i> <i>ptakiem</i> <i>ptaka</i>	<i>ptaka</i>	<i>ptaki</i>	<i>ptaka</i>	<i>ptaka</i> <i>ptaka</i>	<i>ptaka</i> <i>ptakiem</i>	<i>ptaka</i>	<i>ptakiem</i>	<i>ptak</i>	<i>wróbel</i> (1)	<i>ptak</i>
91/(94):171/ (189)	2:8	2:8	4:23	2:8	2:8	2:8	4:16	4:15	2:8	1:9	1:9	10:0	4:6

Opracowanie własne L.H.

W tym zestawieniu tabelarycznym wliczane są dodatkowo trzy wersety Prz 6,5; Prz 27,8 i Ba 6,69 (patrz marginalne ich występowanie – zwłaszcza *wróbli*), których nie ma w przekładach „bazowych”. W okrągłych nawiasach dotyczących konkretnych przekładów biblijnych (patrz pierwsza kolumna tabeli) uwzględnia się ogółem 27 wersetów, w których występują zarówno hiponimy *wróble*, jak i hiperonimy *ptaki*.

¹ W okrągłych nawiasach w tej kolumnie tabeli są podane ilości awifaunistycznych przedstawicieli niższego i wyższego rzędu włącznie z trzema wersetami (patrz Prz 6,5; Prz 27,8 i Ba 6,69), jakie nie znajdują się w tabeli 2., czyli w tzw. przekładach „bazowych”.

w analizowanych księgach biblijnych

Ps 104,17 103,17* (1) (2)	Ps 124,7 123,7* (1) (2)	Prz 6,5 (1) (2)	Prz 7,23	Prz 26,2 (1) (2)	Prz 27,8	Ba 6,69	Tb 2,10/ 2,11*	Oz 11,11 (1) (2)	Jr 10,5	Mt 10,29	Mt 10,31	Łk 12,6	Łk 12,7
<i>*ptactwo</i> (1)	<i>*ptáče</i>	<i>ptáče</i> (2)	<i>pták</i>	<i>vrabec</i> (1)	<i>ptáku</i>	strašák na tykvišti	<i>*vlašťovčího</i>	<i>pták</i> (1)	palmový špalek	<i>vrabce</i>	<i>vrabců</i>	<i>vrabců</i>	<i>vrabců</i>
<i>ptáci</i> (1)	<i>ptáče</i>	<i>ptáče</i> (2)	<i>pták</i>	<i>vrabec</i> (1)	<i>vrabec</i>	----	----	<i>ptáče</i> (1)	palma	<i>vrabečkové</i>	<i>vrabečků</i>	<i>vrabečků</i>	<i>vrabečků</i>
<i>ptáci</i> (1)	<i>pták</i>	<i>pták</i> (2)	<i>pták</i>	<i>ptáče</i> (1)	<i>pták</i>	strašák na okurkovém poli	----	<i>ptáče</i> (1)	strašák	<i>vrabci</i>	<i>vrabci</i>	<i>vrabců</i>	<i>vrabci</i>
<i>ptactwo</i> (1)	<i>pták</i>	<i>pták</i> (2)	<i>pták</i>	<i>vrabec</i> (1)	<i>ptáče</i>	----	----	<i>ptáci</i> (1)	palmový klacek	----	----	----	----
<i>ptacy</i> (1)	<i>ptaszek</i>	<i>ptak</i> (2)	<i>ptak</i>	<i>Wróbl</i> (1)	<i>ptak</i>	straszydło	<i>wróblów</i>	<i>ptacy</i> (1)	palma	<i>wróblików</i>	<i>wróblików</i>	<i>wróblików</i>	<i>wróblików</i>
<i>ptacy</i> (1)	<i>ptak</i>	<i>ptak</i> (2)	<i>ptak</i>	<i>wrobl</i> (1)	<i>ptak</i>	----	<i>wroblow</i>	<i>ptaki</i> (1)	palma	<i>wroblá</i>	<i>wroblow</i>	<i>wroblow</i>	<i>wroblow</i>
<i>ptactwo</i> (1)	<i>ptak</i>	<i>wróbel</i> (2)	<i>wróbel</i>	<i>wróbel</i> (1)	<i>ptak</i>	strach na <i>wróble</i>	<i>ptaki</i>	<i>ptactwo</i> (1)	<i>strachy</i> na <i>ptaki</i>	<i>wróbli</i>	<i>wróbli</i>	<i>wróbli</i>	<i>wróbli</i>
<i>ptaki</i> (1)	<i>ptak</i>	<i>ptak</i> (2)	<i>ptak</i>	<i>wróbel</i> (1)	<i>ptak</i>	strach na <i>wróble</i>	<i>wróble</i> <i>ptasie</i>	<i>wróble</i> (1)	straszydła	<i>wróbli</i>	<i>wróbli</i>	<i>wróbli</i>	<i>wróbli</i>
<i>ptaki</i> (1)	<i>ptak</i>	<i>ptak</i> (2)	<i>ptak</i>	<i>ptak</i> (1)	<i>ptak</i>	strach na polu	<i>wróble</i>	<i>ptaki</i> (1)	palma	<i>wróbli</i>	<i>wróbli</i>	<i>wróbli</i>	<i>wróbli</i>
<i>ptaki</i> (1)	<i>ptaka</i>	<i>ptak</i> (2)	<i>ptak</i>	<i>wróbel</i> (1)	<i>ptak</i>	----	<i>ptaki</i>	<i>ptak</i>	<i>strachy</i> na <i>ptaki</i>	<i>wróbli</i>	<i>wróbli</i>	<i>wróbli</i>	<i>wróbli</i>
0:10	0:10	1:9	1:9	8:2	1:9	2:0	4:3:1	1:9	0:2+8	9:0	9:0	9:0	9:0

BIBLIOGRAFIA

Bibliografia źródlowa – bibliografické prameny – primární literatura

Bible česká, díl druhý: Knihy Nového zákona, svazek I.: Evangelia a Skutky apoštolské, podle Vulgáty se stálým zřetelem na text původní (řecký) přeložil a úvody i výklady opatřil Dr Jan Ladislav Sýkora, redigoval Antonín Podlaha, nákladem Dědictví sv. Jana Nepomuckého, tiskem Cyrillo-Methodějské knihtiskárny V. Kotrby, Praha 1922.

Bible česká, díl první: Knihy Starého zákona, svazek I.: Genesis – Judit, dle obecného znění latinského se stálým kritickým zřetelem k původním textům přeložil, úvod předeslal a výkladem provází Jan Hejčl, redigoval Antonín Podlaha, nákladem Dědictví sv. Jana Nepomuckého, tiskem Cyrillo-Methodějské knihtiskárny V. Kotrby, Praha 1917 [BČ1].

Bible česká, díl první: Knihy Starého zákona, svazek II.: Ester – Sirachovcova, dle obecného znění latinského se stálým kritickým zřetelem k původním textům přeložil, úvody předeslal a výkladem provází Jan Hejčl, redigoval Antonín Podlaha, nákladem Dědictví sv. Jana Nepomuckého, tiskem Cyrillo-Methodějské knihtiskárny V. Kotrby, Praha 1921 [BČ2].

- Bible česká*, díl první: *Knihy Starého zákona*, svazek III.: *Isajáš – Knihy Machabejské*, dle obecného znění latinského se stálým kritickým zřetelem k původním textům přeložil, úvodů předeslal a výkladem provází Jan Hejčl, redigoval Antonín Podlaha, nákladem Dědictví sv. Jana Nepomuckého, tiskem Cyrillo-Methodejské knihtiskárny V. Kotrby, Praha 1925 [BČ3].
- Bible – Český studijní překlad*, Stará a Nová smlouva přeložené z původních jazyků, Nakl. KMS, první souborné vydání, Praha 2009. ISBN 978-80-86449-61-6 [ČSP].
- Bible – Pavlíkův studijní překlad*, přel. Miloš Pavlík, Vyd. Kvartus Media, první vydání, Kroměříž 2014. ISBN 978-80-88039-00-6 [PSP].
- Bible – Písmo svaté Starého a Nového zákona, Ekumenický překlad*, přel. Ekumenické komise pro Starý a Nový zákon, Vyd. Ekumenická Rada církví v ČSR v Praze ve spolupráci se spojenými biblickými společnostmi v Londýně, vydání druhé, Praha 1984.
- Bible – Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih). Český ekumenický překlad*, přel. Ekumenické komise pro Starý a Nový zákon, Nakl. Česká biblická společnost, 16. (7. opravené vydání), Praha 2008. ISBN 978-80-85810-80-6 [ČEP].
- Bible – Překlad 21. století*, přeloženo z hebrejštiny, aramejštiny, řečtiny, Vyd. nakl. Babilon, vydání první, Praha 2009. ISBN 978-80-87282-00-7 [B21].
- Bible – Slovo na cestu s ilustracemi*, Nakl. Česká biblická společnost, první vydání, Praha 2011. ISBN 978-80-87287-32-3 [SNC].
- Bible Svátá – Písmo svaté Starého a Nového zákona podle posledního vydání Kralického z roku 1613*, Nakl. Česká biblická společnost, třetí vydání, Praha 2009. ISBN 978-80-85810-97-4 [BK].
- Biblia Brzeska 1563*, Kalwin Publishing i Collegium Columbinum, Clifton–Kraków 2003. ISBN 0-9743406-0-X [BBrz].
- Biblia Ekumeniczna to jest Písmo Świąte Starego i Nowego Testamentu z księgami deuterokanonicznymi*, překlad ekumeniczny z języków oryginalnych, Towarzystwo Biblijne w Polsce, Warszawa 2017. ISBN 978-83-85260-74-5 [BEk].
- Biblia Jerozolimska*, Pallottinum, wydanie pierwsze, Poznań 2006. ISBN 83-7014-519-1 [BJ].

- Biblia Królowej Zofii (Szarospatacka) wraz ze staroczeskim przekładem Biblii*, Wyd. Stanisław Urbańczyk i Vladimír Kyas, część 1: *Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri*, Komitet Językoznawstwa PAN, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków 1965 [BKZ].
- Biblia Królowej Zofii (Szarospatacka) wraz ze staroczeskim przekładem Biblii*, Wyd. Stanisław Urbańczyk i Vladimír Kyas, część 2: *Numeri, Deuteronomium, Iosue, Iudicum, Ruth, I regum, III Regum, IV Regum*, Komitet Językoznawstwa PAN, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967 [BKZ].
- Biblia Królowej Zofii (Szarospatacka) wraz ze staroczeskim przekładem Biblii*, Wyd. Stanisław Urbańczyk i Vladimír Kyas, część 3: *I Paralipomenon, II Paralipomenon, I Esdrae, Nehemiae, II Esdrae, Tobiae, Iudith, Fragmenty Isaiaae, Ieramaiae, Danielis, Nahum i I Machabaeorum*, Komitet Językoznawstwa PAN, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1971 [BKZ].
- Biblia – slovenský ekumenický preklad s deuterokánonickými knihami*, Wyd. Slovenská biblická spoločnosť, Banská Bystrica 2008. ISBN 978-80-85486-48-3.
- Biblia święta to jest Całe Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu, z hebrajskiego i greckiego języka na polski pilnie i wiernie przetłómaczona*, Brytyjskie i Zagraniczne Towarzystwo Biblijne, Warszawa 1971.
- Biblia. To iest księgi starego y nowego przymierza znowu z ięzyka Ebreyskiego, Greckiego, Łacińskiego na polski przelożone*, Wyd. Daniel z Łęczycy i Maciej Kawęczyński, Nieśwież 1572 [BB].
- Biblia to jest Całe Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu z hebrajskiego i greckiego języka na polski pilnie i wiernie przetłómaczona*, Warszawa 1964, PBSCR-1573E10 [BG].
- Biblia to jest Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, Nowy przekład z języków hebrajskiego i greckiego opracowany przez Komisję Przekładu Pisma Świętego. Towarzystwo Biblijne w Polsce, Warszawa 2001. ISBN 83-85260-09-9 [BW].

- Biblia w przekładzie księdza Jakuba Wujka z 1599 r.*, transkrypcja typu „B” oryginalnego tekstu z XVI w., „Prymasowska Seria Biblijna”, wydanie piąte, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 2000. ISBN 83-7146-108-9 [BJW].
- Jeruzalémská Bible – Písmo svaté vydané jeruzalémskou biblickou školou*, Přel. František a Dagmar Halasovi, Nakl. Krystal OP a Karmelitánské nakladatelství, první české vydání, Praha–Kostelní Vydří 2009. ISBN 978-80-7195-289-3 [JB].
- Koran*, překlad z arabského i komentář Józef Bielawski, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1986. ISBN 83-06-01168-6.
- Księga Ijob*, tłumaczył i podług najlepszych źródeł objaśnił Dr. J. Cylkow, Kraków, Nakładem tłumacza, W drukarni Józefa Fischera w Krakowie 1903 [Cylk].
- Księga Jeremjasza*, tłumaczył i podług najlepszych źródeł objaśnił Dr. J. Cylkow, Kraków, Nakładem tłumacza, W drukarni Józefa Fischera w Krakowie 1899 [Cylk].
- Nový Zákon Pána a Spasitele našeho Ježíše Krista. Paralelní Nový zákon česko-řecký. Český text (Bible kralická 1613), řecký text (Stephanus Textus receptus 1550/1894)*, 2012.
- Nový zákon Pána našeho Ježíše Krista*, Přeložil dr Jan Ladislav Sýkora, upravil dr Jan Hejčl, Pro dědictví sv. Jana Nepomuckého, Vydal exerciční dům ve Frýdku 1947.
- Nový zákon*. Z řečtiny přeložil František Žilka, Vydal Kalich v Ústředním církevním nakladatelství, Praha 1970 [Žil].
- Pět knih Mojžíšových*, s renomovaným překladem rabínů Dr. Gustava Sichera a Dr. Isidora Hirsche, vydal svaz Pražských náboženských obcí židovských péčí Nejvyšší rady Svazů náboženských obcí židovských v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, tiskl L. Ballenbergr, Praha 1932 [ČRP].
- Pět Knih Mojžíšových včetně Haftarot s českým překladem rabína Efraima Sidona*, Nakladatelství Sefer, Praha 2012. ISBN 978-80-85924-67-1 [PKM].
- Pięcioksiąg Mojżesza. Księga trzecia: Leviticus*, w języku hebrajskim z przekładem polskim rabina D-ra Józefa Miesesa, Naczelnego Rabina Wojsk Polskich, Wydawnictwo i Księgarnia Symcha Freund, Przemysł 1931.

- Pięcioksiąg Mojżesza – Trzecia Księga Mojżesza Leviticus*, tłumaczył i podług najlepszych źródeł objaśnił Dr J. Cyłkow, Nakładem tłumacza w Drukarni Józefa Fischera, Kraków 1895.
- Pięcioksiąg Mojżeszowy, Pismo Święte Starego Testamentu*, t. 1: *Księga Rodzaju, Wyjścia, Kapłańska, Liczb i Powtórzonego Prawa*, Przekład z oryginału hebrajskiego i komentarz Józef Kruszyński, Lublin 1937.
- Pismo Sväté Starého Zákona*, Spolok Sv. Vojtecha, Církevné nakladateľstvo, Trnava–Bratislava 1955.
- Pismo Święte – Nowa Biblia Gdańska – Stare i Nowe Przymierze*, wydanie trzecie, Wyd. Szaron, Śląskie Towarzystwo Biblijne 2016. ISBN 978-83-63271-19-0 [NBG].
- Pismo Święte Nowego Testamentu i Psalmi. Przekład Ekumeniczny z języków oryginalnych*, wydanie drugie, Towarzystwo Biblijne w Polsce, Warszawa 2001. ISBN 83-85260-27-7.
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, najnowszy przekład z języków oryginalnych z komentarzem, oprac. Zespół Biblistów Polskich z inicjatywy Świętego Pawła, Wydawnictwo Święty Paweł, Częstochowa 2008. ISBN 978-83-7424-196-9 [BPaul].
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, w przekładzie polskim W.O. Jakóba Wujka T.J., tekst poprawili oraz wstępami i krótkim komentarzem opatrzyli: ST Stanisław Styś, NT Jan Rostworowski, Wydawnictwo Księży Jezuitów, Kraków 1935.
- Pismo Święte Starego Testamentu*, w przekładzie polskim W.O. Jakuba Wujka T.J., tekst poprawił oraz wstępami i krótkim komentarzem opatrzył ks. Stanisław Styś T.J., wydanie drugie poprawione, Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, Kraków 1956.
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, w przekładzie polskim W.O. Jakuba Wujka S.J., tekst poprawili oraz wstępami i krótkim komentarzem opatrzyli: ST Stanisław Styś S.J., NT Władysław Lohn S.J., wydanie trzecie poprawione, Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, Kraków 1962.
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, w przekładzie z języków oryginalnych opracował zespół biblistów polskich z inicjatywy Benedyktynów Tynieckich, wydanie czwarte, Pallottinum, Poznań–Warszawa 1989 [BT].

- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu „Biblia Warszawsko-Praska”*, w przekładzie z języków oryginalnych opracował Kazimierz Romaniuk, Pierwszy Biskup Warszawsko-Praski, Towarzystwo Biblijne w Polsce, Warszawa 1997. ISBN 83-85260-15-3 [BWP].
- Pismo Święte Stary i Nowy Testament*, w przekładzie z języków oryginalnych opracował zespół pod red. ks. Michała Petera (ST) i ks. Mariana Wolniewicza (NT), Wydawnictwo Święty Wojciech, wydanie pierwsze – dodruk, Poznań 2012. ISBN 978-83-7516-376-6 [BP].
- Pismo Święte w Przekładzie Nowego Świata*, przetłumaczono z New World Translation of Holy Scriptures z uwzględnieniem języków oryginału, Strażnica – Towarzystwo biblijne i traktatowe 1997. ISBN 83-86930-10-1 [PNS].
- Staročeská bible drážďanská a olomoucká*, kritické vydání nejstaršího českého překladu bible ze 14. století, *I Evangelia*, vydal Vladimír Kyas, Academia nakl. ČSAV, Praha 1981 [BO].
- Staročeská bible drážďanská a olomoucká s částmi Bible litoměřicko-třeboňské*, kritické vydání nejstaršího českého překladu bible ze 14. století, *II Epištoly, Skutky apoštolů, Apokalypsa*, vydal Vladimír Kyas, vydání první, Academia nakl. ČSAV, Praha 1985 [BO].
- Staročeská bible drážďanská a olomoucká*, kritické vydání nejstaršího českého překladu bible ze 14. století, *III Genesis–Esdráš*, vydal Vladimír Kyas, vydání první, Academia nakl. ČSAV, Praha 1988 [BO].
- Staročeská bible drážďanská a olomoucká*, kritické vydání nejstaršího českého překladu bible ze 14. století, *IV Tobiáš–Sirachovec*, vydali Kyas Vladimír † a Kyasová Věra, edici dokončila Pečírková Jaroslava, Nakl. Ferdinand Schöningh. Paderborn 1996. ISBN 3-506-71673-5 [BO].
- Staročeská bible drážďanská a olomoucká s částmi Proroků rožmberských a Bible litoměřicko-třeboňské*, kritické vydání nejstaršího českého překladu bible ze 14. století. *V/I Izaiáš–Daniel*, vydání první, Nakl. Academia, středisko společných činností AV ČR, Praha 2009. ISBN 978-80-200-1822-9 [BO].
- Staročeská bible drážďanská a olomoucká s částmi Bible litoměřicko-třeboňské*. Kritické vydání nejstaršího českého překladu bible ze 14. století.

V/2 *Ozeáš–2. Makabejská*. Vydání první, Nakl. Academia, středisko společných činností AV ČR, Praha 2009. ISBN 978-80-200-1822-9 [BO].

Svaté Písmo – Překlad nového světa, <https://wol.jw.org/cs/> [PNS].

Bibliografia opracowań – sekundární literatura

- Abogunrin S.O., 2000, *Ewangelia według św. Łukasza*, w: *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego. Komentarz katolicki i ekumeniczny na XXI wiek*, red. pol. wyd. W. Chrostowski, Verbinum Wydawnictwo Księży Werbistów, Warszawa, s. 1239–1301. ISBN 83-7192-105-5.
- Abramowska J., 2010, *Pisarze w zwierzyńcu*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań. ISBN 978-83-7177-620-5.
- Achtemeier P.J., 2004, *Encyklopedia biblijna*, „Prymasowska Seria Biblijna”, wydanie trzecie poprawione, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa. ISBN 83-7146-213-1.
- Ackerman J., 2017, *Geniusz ptaków*, przeł. B. Gutowska-Nowak, Seria Nauka, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków. ISBN 978-83-233-4333-2.
- Aharoni I., 1938, *Animals mentioned in the Bible*, „Osiris”, Vol. 5, s. 461–478.
- Albright W.F., Mann C.S., 1978, *Matthew. Introduction, Translation and Notes*, Series „The Anchor Bible”, Vol. 26, Doubleday & Company, Garden City, New York. ISBN 0-385-08658.
- Allmen J.J. a kol., 1991, *Biblický slovník*, przeł. J. Miřejovský, Nakl. Kalich, Praha. ISBN 8017-180-4.
- Ambroży z Mediolanu, 1969, *Hexaameron*, przeł. W. Szoldrski, wstęp A. Bogucki, „Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy”, t. 4, Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa.
- Ambroży, 1977, *Wykład Ewangelii według św. Łukasza*, przeł. W. Szoldrski, oprac. i wstęp A. Bogucki, „Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy”, t. 16, Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa.
- Amerling K., 1852, *Fauna čili zvířena česká I. Popsání ssavců, ptáků, plazů, obojživelníků a ryb všech, jenž zemi českou obývají*, Tisk Bedřich Rohlíček, Praha.

- Andersen F., Freedman D.N., 1980, *Hosea, A New Translation with Introduction and Commentary*, Series „The Anchor Bible”, Vol. 24, Doubleday & Company, New York–London–Toronto–Sydney–Auckland. ISBN 0-385-00768-X.
- Andres S., 1969, *Velký příběh bible*, przeł. z niem. R. Černý, Nakl. Vyšehrad, Praha.
- Antonín L., 2003, *Bestiář. Bájná zvířata, živlové bytosti, monstra, obludy a nestvůry v knižní ilustraci konce středověké Evropy*, Nakl. Půdorys, Praha. ISBN 80-86018-17-2.
- Arystoteles, 1975, *O poruszaniu się przestrzennym zwierząt (De animalium incessu)*, przeł., wstęp, komentarz i skorowidz P. Siwek, PWN, Warszawa.
- Arystoteles, 1977, *O częściach zwierząt (De partibus animalium)*, przeł., wstęp, komentarz i skorowidz P. Siwek, PWN, Warszawa.
- Arystoteles, 1979, *O rodzeniu się zwierząt (De generatione animalium)*, przeł., wstęp, komentarz i skorowidz P. Siwek, PWN, Warszawa. ISBN 83-01-00030-9.
- Arystoteles, 1982, *Zoologia (Historia animalium)*, przeł., wstęp, komentarz i skorowidz P. Siwek, PWN, Warszawa. ISBN 83-01-03320-7.
- Asurmendi J., 2001, *Prorocy wobec Egiptu*, w: *Świat Biblii*, red. A. Lemaire, przeł. B. Panek, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, s. 397–401. ISBN 83-04-04520-6.
- Augustyn, 1986, *Objaśnienia Psalmów*, przeł. J. Sulowski, „Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy”, t. 38–42, Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa. ISSN 0209-0945.
- Augustyn, 1998, *Państwo Boże*, przeł. W. Kubicki, wstęp J. Salij, wydanie drugie, Wydawnictwo Antyk, Kęty, ISBN 83-908047-1-9.
- Bailey J., 2004, *Minikompendium Ptaki*, Wydawnictwo Mozaika, Warszawa. ISBN 83-89200-86-4.
- Balabán M., 1994, *Kralický komentář k Písni písni. Aktuální teologický význam kralických poznámek k Biblii*, w: *Česká bible v dějinách evropské kultury*, uspořádali H. Pavlincová a D. Papoušek, Česká společnost pro studium náboženství, Brno, s. 49–56. ISBN 80-901823-1-3.

- Balabán M., Nytrová O., 2007, *Biblický trřpyt v řeské poezii XX. století. Ohlasy Nového zákona*, Nakł. Kornberg, Davle. ISBN 978-80-87168-02-8.
- Baláková D., 2007, *Princíp ekvivalencie vo frazeológii*, w: *Frazeologické štúdie V, princípy lingvistickej analýzy vo frazeológii*, red. D. Baláková, P. Ďurčo, Verbum vydavateľstvo Katolíckej univerzity, Ružomberok, s. 27–42. ISBN 978-80-8084-204-8.
- Baláková D., Kováčová V., 2017, *K výskumu biblickej frazeológie*, Verbum vydavateľstvo Katolíckej univerzity, Ružomberok. ISBN 978-80-561-0505-4.
- Baldock J., 2008, *Kobiety w Biblii*, przeł. K. Lossman, Wydawnictwo Bellona, Warszawa. ISBN 978-83-1111265-0.
- Balhar J., Jančák P., hl. red., 1992–2005, *Český jazykový atlas*, sv. 1–5, dodatky, Nakł. Academia, Praha.
- Barańska A., Barański P., Janiszewski P., 2007, *Edykt Dioclecjana o cenach towarów wystawionych na sprzedaż*, Wydawnictwo Naukowe, Poznań. ISBN 978-83-23217-92-3.
- Bardski K., 2010, *W kręgu symboli biblijnych*, Wydawnictwo Petrus, Kraków. ISBN 978-83-61533-66-5.
- Bardski K., 2016, *Alegoryczno-symboliczna interpretacja Biblii*, Wydawnictwo Petrus, Kraków. ISBN 978-83-7720-377-4.
- Bartmiński J., 2006, *Językowe podstawy obrazu świata*, Wydawnictwo Uniwersytetu M. Curie-Skłodowskiej, Lublin. ISBN 83-227-2466-7.
- Bartmiński J., 2007, *Stereotypy mieszkają w języku. Studia etnolingwistyczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu M. Curie-Skłodowskiej, Lublin. ISBN 978-83-227-2696-9.
- Bartmiński J., red., 2001, *Współczesny język polski*, Wydawnictwo Uniwersytetu M. Curie-Skłodowskiej, Lublin. ISBN 83-227-1699-0.
- Bartwicka H., 2011, *Od dwutekstu do słownika przekładowego (z praktyki leksykografa)*, w: *Na tropach translatów. W poszukiwaniu odpowiedników przekładowych*, red. W. Chlebda, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole, s. 145–151. ISBN 978-83-7395-470-0.
- Basaj M., Rytel D., 1981, *Słownik frazeologiczny czesko-polski, skrypt dla studentów bohemistyki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.

- Baum J., 1938, *Starý seznam Fričovy sbírky ptáků*, „Časopis Národního musea”, CXII, s. 151–154.
- Baum J., 1946, *Náš nejstarší ornithologický spis*, „Časopis Národního musea”, CXV, s. 53–60.
- Bayer F., 1888, *Naši ptáci*, Nakladatel F. Tempský, Praha.
- Bąba S., Dziamska G., Liberek J., 1995, *Podręczny słownik frazeologiczny języka polskiego*, PWN, Warszawa. ISBN 83-01-11810-5.
- Beauchamp P., 1985, *Psalmy nocą i dniem*, přel. M. Figarski, Wydawnictwo Przeglądu Powszechnego, Warszawa.
- Beaumont M., 2007, *ABC Bible*, přel. R. Brahová, Nakl. Česká biblická společnost, Praha. ISBN 978-08-85810-50-9.
- Becker U., 2002, *Slovník symbolů*, přel. z niem. P. Patočka, Nakl. Portál, Praha. ISBN 80-7178-612-8.
- Bělič J., Kamiš A., Kučera K., 1978, *Malý staročeský slovník*, Státní pedagogické nakladatelství, Praha.
- Beneš J., 1962, *O českých příjmeních*, Academia nakl. ČSAV, Praha.
- Beneš J., 1998, *Německá příjmení u Čechů*, Univerzita J.E. Purkyně, Ústí nad Labem. ISBN 978-80-704-4212-8.
- Bernacka A., 2002, *Powszechny słownik frazeologiczny*, Wydawnictwo Buchmann, Warszawa. ISBN 83-915553-8-0.
- Bezzel E., 2004, *Ptáci. Klíč ke spolehlivému určování 3 znaky*, přel. T. Kapic, Rebo Production, Dobřejšovice. ISBN 80-7234-292-4.
- Biblická konkordance k textu kralické bible*, 1993, Nakl. Česká biblická společnost, Liberec. ISBN 80-900881-9-8.
- Bič M., 1996, *Výklady V ke Starému zákonu. Knihy deuterokanonické: Tóbijáš, Júdit, Ester, Moudrost, Sírachovec, Báruk, Přídavky k Danielovi, I. Makabejská, II. Makabejská*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří. ISBN 80-7192-150-5.
- Bič M., Pokorný P., 1997, *Co nevíš o Bibli. Úvod do studia Starého a Nového zákona*, Nakl. Česká biblická společnost, Praha. ISBN 80-85810-15-8.
- Biedermann H., 2001, *Leksykon symboli*, přel. J. Bubnowicz, Wydawnictwo Muza, Warszawa. ISBN 83-7200-642-3.

- Birkhead T.R., Schulze-Hagen K., Kinzelbach R., 2004, *Domestication of the canary, Serinus canaria – the change from green to yellow*, „Archives of Natural History”, Vol. 31(1), s. 50–56.
- Bittnerová D., Schindler F., 2003, *Česká přísloví. Soudobý stav konce 20. století*, UK, Nakl. Karolinum, Praha. ISBN 80-246-0442-6.
- Bocian M., 1995, *Leksykon postaci biblijnych. Ich dalsze losy w judaizmie, chrześcijaństwie, islamie oraz w literaturze, muzyce i sztukach plastycznych*, przeł. J. Zychowicz, Wydawnictwo Znak, Kraków. ISBN 83-7006-393-4.
- Bogner V., 1979, *Starý zákon, Knihy prorocké II – Jeremiáš, Pláč, Baruch, Jeremiášův list*, Česká katolická Charita, Praha.
- Bogner V., 1985, *Starý zákon, Knihy prorocké IV – Malí proroci*, Česká katolická Charita, Praha.
- Borowski W., 1983, *Psalmy. Komentarz biblijno-ascetyczny*, Wydawnictwo OO. Karmelitów Bosych, Kraków.
- Boryś W., 2005, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Wydawnictwo Literackie, Kraków. ISBN 83-08-03648-1.
- Borzymińska Z., Żebrowski R., 2003a, *Polski słownik judaistyczny. Dzieje – kultura – religia – ludzie*, t. 1, Wydawnictwo Prószyński i S-ka, Warszawa. ISBN 83-7255-126-X.
- Borzymińska Z., Żebrowski R., 2003b, *Polski słownik judaistyczny. Dzieje – kultura – religia – ludzie*, t. 2, Wydawnictwo Prószyński i S-ka, Warszawa. ISBN 83-7255-175-8.
- Bosak P.C., 2018, *Leksykon wszystkich zwierząt biblijnych*, Wydawnictwo Petrus, Kraków. ISBN 978-83-7720-440-5.
- Bowker J., 2005, *Bible – ilustrovaný průvodce Starým a Novým zákonem*, przeł. i odpovědný red. M. Janata, české vydání první, Ottovo Nakladatelství, Praha. ISBN 80-7360-385-3.
- Bozak B., 2000, *Księga Jeremiasza*, w: *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego. Komentarz katolicki i ekumeniczny na XXI wiek*, red. pol. wyd. W. Chrostowski, Verbinum Wydawnictwo Księży Werbistów, Warszawa, s. 882–920. ISBN 83-7192-105-5.
- Bralczyk J., 2019, *Zwierzyniec*, Wydawnictwo Agora, Warszawa. ISBN 978-83-268-2950-5.

- Bright J., 1965/1986, *Jeremiah, A New Translation with introduction and commentary*, Series „The Anchor Bible”, Vol. 21, Doubleday & Company Inc., Garden City, New York. ISBN 0-385-00823-6.
- Briks P., 2000, *Podręczny słownik hebrajsko-polski i aramejsko-polski Starego Testamentu*, „Prymasowska Seria Biblijna”, wydanie trzecie, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa. ISBN 83-7146-140-2.
- Brown R.E., 1993, *The Birth of the Messiah, A Commentary on the Infancy Narratives in the Gospels of Matthew and Luke*, Series „The Anchor Bible”, Doubleday & Company, New York–London–Toronto –Sydney–Auckland. ISBN 0-385-47202-1.
- Brown R.E., 1998, *Ježíš v pohledu Nového zákona – úvod do chrystologie*, przeł. J. a V. Voskocovi, Nakl. Vyšehrad, Praha. ISBN 80-7021-228-4.
- Brown R.E., Fitzmyer J.A., Murphy R.E., 2001/2004, *Katolicki komentarz biblijny*, red. pol. wyd. W. Chrostowski, „Prymasowska Seria Biblijna”, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa. ISBN 83-7146-080-5.
- Brückner A., 1927/1993, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Wydawnictwo Wiedza Powszechna, Warszawa. ISBN 83-214-0410-3.
- Brzozowski J., 2011, *Stanąć po stronie tłumacza. Zarys poetyki opisowej przekładu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków. ISBN 978-83-233-3203-9.
- Budil I.T., 2003, *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*, Nakl. Triton, Praha. ISBN 80-7254-321-0.
- Buławchowski L.A., 1948, *Obščeslavjanskije nazvanija ptic*, Izvestija Akademii Nauk SSSR, Otdelenie Literatury i Jazyka, t. VII, Moskwa, s. 97–124.
- Burnie D., red., 2002, *Zvíře, obrazová encyklopedie živočichů všech kontinentů*, przeł. J. Šmaha, Vyd. Knižní klub, Praha. ISBN 80-242-0862-8.
- Carter W., 2000, *Matthew and the Margins: A Socio-political and Religious Reading*, „Journal for the study of the New Testament”, Supplement series 204, Sheffield Academic Press, Sheffield.
- Chlebda W., 1999, *Dzisiejszy język polski a biblizmy (glosa leksykograficzna)*, w: *Od Biblii Wujka do współczesnego języka religijnego: z okazji 400-lecia wydania Biblii ks. Jakuba Wujka*, red. Z. Adamek, S. Koziara, Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej, Tarnów, s. 145–149. ISBN 83-87952-08-7.

- Chlebda W., 2011, *Ekwiwalencja i ekwiwalenty: między słownikiem i tekstami*, w: *Na tropach translatów. W poszukiwaniu odpowiedników przekładowych*, red. W. Chlebda, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole, s. 21–43. ISBN 978-83-7395-470-0.
- Chrostowski W., 2009a, *Dobroć wobec zwierząt w świetle Biblii*, w: *Babilońskie deportacje mieszkańców Jerozolimy i Judy oraz inne studia*, „Rozprawy i Studia Biblijne”, t. 34, rozdz. XIV, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa, s. 321–341. ISBN 978-83-7492-096-4.
- Chrostowski W., 2009b, *Status zwierząt w świetle Biblii*, w: *Babilońskie deportacje mieszkańców Jerozolimy i Judy oraz inne studia*, „Rozprawy i Studia Biblijne”, t. 34, rozdz. XIII, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa, s. 301–320. ISBN 978-83-7492-096-4.
- Clifford R.J., *Psalms 73–150, Abingdon Old Testament commentaries*, Abingdon Press, Nashville 2003. ISBN 0-687-06468-6.
- Cooper J.C., 1998, *Zwierzęta symboliczne i mityczne*, przeł. A. Kozłowska-Ryś, L. Ryś, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań. ISBN 83-7120-586-4.
- Cooperová J.C., 1999, *Ilustrovaná encyklopedie tradičních symbolů*, przeł. A. Plzák, Nakl. Mladá fronta, Praha. ISBN 80-204-0761-8.
- Couturier G.P., 2004, *Księga Jeremiasza*, w: *Katolicki komentarz biblijny*, red. R.E. Brown, J.A. Fitzmyer, R.E. Murphy, „Prymasowska Seria Biblijna”, wydanie drugie, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa, s. 677–725. ISBN 83-7146-080-5.
- Cruz J.C., 2004, *Tajemnice, cuda i osobliwości w życiu świętych*, przeł. W. Turek, D. Sikorska, Wydawnictwo Exter, Gdańsk. ISBN 83-86029-76-5.
- Cygański M., 2014, *Myślistwo ptasze*, Kraków 1584 // Warszawa 1842, dzieło z XVI wieku obejmujące wykład wszystkiego co wówczas do ptasznictwa w Polsce należało, a obok tego wymieniające rodzaje i gatunki ptaków krajowych; z dodatkiem przedmowy, objaśnień i przypisów Antoniego Wagi. Przedruk metodą fotooffsetową, Wydawnictwo Grafika, Warszawa.
- Čermák F., Hronek J., Machač J., 2009, *Slovník české frazeologie a idiomatiky I – přirovnání*, Nakl. Leda, Praha. ISBN 978-80-7335-216-5 (SČFaI 1 P).

- Čermák F., Červená V., Churavý M., Machač J., Mejstřík V. a kol., 2009, *Slovník české frazeologie a idiomatiky 2 – výrazy neslovesné*, Nakl. Leda, Praha. ISBN 978-80-7335-217-2 (SČFaI 2 VN).
- Černý J., Holeš J., 2004, *Sémiotika*, Nakl. Portál, Praha. ISBN 80-7178-832-5.
- Dahood M., 1983, *Psalms II 51–100, Introduction, translation, and notes*, Series „The Anchor Bible”, Vol. 17, Doubleday & Company, Garden City, New York. ISBN 0-385-00607.
- Dahood M., 1984, *Psalms III 101–150, Introduction, translation, and notes with an appendix the grammar of the Psalter*, Series „The Anchor Bible”, Vol. 17, Doubleday & Company, Garden City, New York. ISBN 0-385-00607.
- Damborský J., 1977, *Studia porównawcze nad słownictwem i frazeologią polską i czeską*, PWN, Warszawa.
- Damborský J., 1994, *Nazwy własne w ujęciu konfrontatywnym. Sławistyka I*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Powstańców Śląskich w Opolu”, Opole, s. 21–24.
- Damborský J., 1999, *Polština a franština ve vzájemném vztahu (soubor studií)*, Ostravská univerzita, Ostrava. ISBN 80-7042-533-4.
- Damborský J., 2007, *Roztrząsania literackie. Studia o języku polskim*, Biblioteka Śląska, Katowice. ISBN 978-83-60209-08-0.
- Dąbek T.M., 2006, *Czy rozumiesz, co czytasz?*, w: *Język Biblii a język współczesny*, praca zbiorowa, Wydawnictwo WAM, Kraków, s. 23–31. ISBN 83-7318-755-3.
- Dąbrowski E., 1957, *Życie Jezusa Chrystusa w opisie ewangelistów*, wydanie czwarte ilustrowane i poszerzone, Pallottinum, Poznań.
- De Capoa Ch., 2007, *Stary Testament: postacie i epizody. Leksykon, historia, sztuka, ikonografia*, przeł. E. Morka, Wydawnictwo Arkady, Warszawa. ISBN 83-213-4469-0.
- Decyk-Zięba W., Dubisz S., red., 2008, *Glosariusz staropolski. Dydaktyczny słownik etymologiczny*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa. ISBN 978-83-235-0467-2.
- Deissmann A., 1910/1965, *Light from the ancient East, the New Testament illustrated by recently discovered texts of the Graeco-Roman world*, Hodder & Stoughton, New York–London.

- De Pury A., 1999, *Člověk a zvíře – stvoření Boží. Starý zákon o zvířatech*, przeł. L. a D. Antalíkovi, Nakl. Kalich, Praha. ISBN 80-7017-313-0.
- Dereń E., Polański E., 2009, *Słownik języka polskiego z frazeologizmami*, Wydawnictwo Videograf II, Chorzów. ISBN 978-83-7183-623-7.
- Dereń E., Polański E., 2012, *Wielki słownik języka polskiego*, Krakowskie Wydawnictwo Naukowe, Kraków. ISBN 978-83-7653-046-8.
- Dillard R.B., Longman III Tremper, 2011, *Úvod do Starého zákona*, przeł. V. Schneeberger, P. Jartym, P. Štička, Nakl. Návrat domů, Praha. ISBN 80-7255-078-0.
- Dittmann R., 2009, *Místní jména v českých překladech Starého zákona*, Refugium Velehrad–Roma, Olomouc. ISBN 978-80-7412-025-1.
- Długosz-Kurczabowa K., 2007, *Szkice z dziejów języka religijnego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa. ISBN 83-89663-47-3.
- Dohmen Ch., Stemberger G., 2007, *Hermeneutika židovské Bible a Starého zákona*, przeł. Š. Zbytovský, Nakl. Vyšehrad, Praha. ISBN 978-80-7021-874-7.
- Doroszewski W., 1967, *Słownik języka polskiego*, t. 9: *T–Wjyf*, PWN, Warszawa.
- Douglas J.D., 1996, *Nový biblický slovník*, przeł. A. Koželuhová, H. Nezbedová, B. Procházka, J. Štifter, R. Matulík, Nakl. Návrat domů, Praha. ISBN 80-85495-65-1.
- Driver G.R., 1955, *Birds in the Old Testament*, „Palestine Exploration Quarterly” (London), no. 87, s. 5–20 i 129–140.
- Driver G.R., 1958, *Once again: birds in the Bible*, „Palestine Exploration Quarterly” (London), no. 90, s. 55–58.
- Drozd J., 1968, *Księga Ozeasza, wstęp, przekład, komentarz, ekskursy*, w: *Księgi Proroków Mniejszych, Ozeasza, Joela, Amosa, Abdiasza, Jonasza, Micheasza, Pismo Święte Starego Testamentu, wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, t. 12, część 1, Pallottinum, Poznań, s. 29–117.
- Dubisz S., red., 2003, *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 4: *T–Ż*, PWN, Warszawa. ISBN 83-01-13868-8.
- Dubovský P., Panczová H., Tiño J., ed., 2015, *Ozeáš, Joel, Amos. Komentáre k Starému zákonu*, 4 zväzok, Teologická fakulta Trnavskej univerzity, Bratislava, Vydavateľstvo Vivit, Kežmarok. ISBN 978-80-8175-003-8.

- Dunaj B., red., 2001, *Popularny słownik języka polskiego*, Wydawnictwo Wilga, Warszawa. ISBN 83-7156-385-X.
- Dungel J., Hudec K., 2001, *Atlas ptáků České a Slovenské republiky*, Nakl. Academia, Praha. ISBN 80-200-0927-2.
- Đurica J., 1998, *Komentáre a marginálie Jeruzalemskej Biblie k Pentateuchu*, przeł. A. Botek, Teologická fakulta Trnavskej univerzity, Bratislava, Vyd. Dobrá kniha, Bratislava. ISBN 80-7141-187-6.
- Dzika U., 1999, *Krytyka przekładu jako klucz do poznania Biblii*, w: *Studia o przekładzie*, t. 9, red. P. Fast, Wydawnictwo Naukowe Śląsk, Katowice, s. 147–158. ISBN 83-7164-198-2.
- Elliott M., Travis S., 2004, *Knihy deuterokanonické*, w: *Průvodce Biblií revidovaně a rozšířené vydání třímilionového bestselleru*, z ang. originálu: *The New Lion Handbook of the Bible* přeložil R. Matulík a J. Hus, odpovědný red. R. Řehák, první vydání, Nakl. Česká biblická společnost, Praha, s. 515–523. ISBN 80-85810-26-3.
- Faley R.J., 2001/2004, *Księga Kapłańska*, w: *Katolicki komentarz biblijny*, red. pol. wyd. W. Chrostowski, „Prymasowska Seria Biblijna”, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa, s. 100–129. ISBN 83-7146-080-5.
- Fankhauser G., 1980, *Příběhy dosud živé*, Státní nakladatelství, Praha.
- Farmer K., 2000, *Księga druga (Ps 42–72) i trzecia (Ps 73–89)*, w: *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego. Komentarz katolicki i ekumeniczny na XXI wiek*, red. pol. wyd. W. Chrostowski, Verbinum Wydawnictwo Księży Werbistów, Warszawa, s. 715–731. ISBN 83-7192-105-5.
- Farmer W.R., red., 2000, *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego. Komentarz katolicki i ekumeniczny na XXI wiek*, red. pol. wyd. W. Chrostowski, Verbinum Wydawnictwo Księży Werbistów, Warszawa. ISBN 83-7192-105-5.
- Ferens B., Wojtusiak R.J., 1960, *Ornitologia ogólna – Ptak, jego budowa i życie*, PWN, Warszawa.
- Filipec J., 1961, *Česká synonyma z hlediska stylistiky a lexikologie (příspěvek k poznání systému v slovní zásobě)*, Nakl. Československé akademie věd, Praha.

- Filipec J., Daneš F., Mejstřík V., red., 2005, *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*, čtvrté vydání, Nakl. Academia, Praha. ISBN 80-200-1347-4.
- Filipi P., 2006, *Pozvání k naději. Kapitoly o homiletické hermeneutice a exegezi*, Nakl. Kalich, Praha. ISBN 80-7017-028-X.
- Fischl V., 2002, *Poezie Starého zákona*, Nakl. Garamond, Praha. ISBN 80-86379-38-8.
- Fitzgerald A., 2001, *Księga Barucha*, w: *Katolicki komentarz biblijny*, red. pol. wyd. W. Chrostowski, „Prymasowska Seria Biblijna”, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa, s. 733–739. ISBN 83-7146-080-5.
- Fitzmyer J., 1981, *The Gospel According to Luke (I–IX), Introduction, Translation and Notes*, Series „The Anchor Bible”, Vol. 28, Doubleday & Company, New York–London–Toronto–Sydney–Auckland. ISBN 0-385-00515-6.
- Flajšhans V., 1926/1928, *Klaret a jeho družina I–II*, Nakl. ČAVU, Praha.
- Flajšhans V., 1940a, *Naše řeč – ptačí*, „Naše řeč”, ročník XXIV, číslo 2, s. 33–43, Vyd. Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., Praha.
- Flajšhans V., 1940b, *Slovanská jména našeho ptactva*, „Slavia”, ročník XVIII, s. 23–30, Praha.
- Forstner D., 1990, *Świat symboliki chrześcijańskiej*, překl. W. Zakrzewska, P. Pachciarek, R. Tyrzyński, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa. ISBN 83-211-1169-6.
- Fortin M.F., 1996, *Jeremiasz, prorok. Pielgrzymowanie po wierze*, překl. K. Wierchosławska, Wydawnictwo Cerf – Znak – Kairos, Kijów. ISBN 83-905707-1-8.
- Fouilloux D., 1992, *Slovník biblické kultury*, Nakl. Ewa, Praha. ISBN 80-900175-7-6.
- Frič A., 1851, *České ptactvo*, „Časopis českého museum”, č. XXV, s. 147–154.
- Frič A., 1854, *Seznam ssavectva a ptactva Českého museum v Praze*, Praha.
- Fučík B., Pokorný J., 2009, *Zakopáný pes*, Nakl. Albatros, Praha. ISBN 978-80-00-02281-9.
- Fučíková R., 2014, *Obrazy ze Starého zákona*, Nakl. Albatros, Praha. ISBN 978-80-00-03750-9.
- Fuksová J., 2004, *Isidor ze Sevilly – Etymologiae XII*, Nakl. Oikoymenh, Praha. ISBN 80-7298-099-8.

- Fuksová J., 2013, *Hildegarda z Bingen – Ptačí medicína*, Nakl. Academia, Praha. ISBN 978-80-200-2302-5.
- Gebauer J., 1970, *Slovník staročeský, díl I [A–J]; díl II [K–N]*, druhé nezměněné vydání, Academia, Nakl. Československé akademie věd, Praha.
- Gesce G., Horváth H., 1990, *Malý lexikon bible*, překl. K. Košková, Nakl. Spektrum, Bratislava. ISBN 80-218-0038-0.
- Gesenius W., Buhl F., 1915, *Hebräisches und Aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament* (wyd. 17). F.C.W. Vogel, Leipzig.
- Gitt W., Vanheiden K.H., 2009, *Kdyby zvířata mohla mluvit*, překl. J. Potoček, Nakl. Ethics, Ostrava. ISBN 978-80-902713-0-2.
- Gnilka J., 1986, *Das Matthäusevangelium*, 1. Teil, Kommentar zu Kap. 1,1–13,58, Herders Theologischer Kommentar zum Neuen Testament, Verlag Herder, Freiburg, Basel, Wien. ISBN 3-451-20315-4.
- Goddard B.L., 2007, *Animals & Birds of the Bible*, Sovereign Grace Publishers Inc., Lafayette. ISBN 9781589600317.
- Godyń J., 2006, *Mały słownik biblizmów języka polskiego*, wydanie drugie poprawione, uzup. i rozszerzone, Oficyna Wydawnicza Rytm, Warszawa, Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego, Kraków. ISBN 83-7399-172-7.
- Gooding D.W., 1994, *Lukášovo evangelium, neboť Syn člověka přišel, aby hledal a spasil, co zahynulo*, překl. J. Vopálecký, A. Koželuhová, Nakl. Návrat domů, Praha. ISBN 80-85495-04-X.
- Gorgulho G., Anderson A.F., 2000, *Księga Przysłów*, w: *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego. Komentarz katolicki i ekumeniczny na XXI wiek*, red. pol. wyd. W. Chrostowski, Verbinum Wydawnictwo Księży Werbistów, Warszawa, s. 749–770. ISBN 83-7192-105-5.
- Góra A.W. (Гура А.В.), 1997, *Символика животных в славянской народной традиции*, Издательство Индрик, Москва. ISBN 5-85759-056-6.
- Grabner-Haider A., 1994, *Praktyczny słownik biblijny*, překl. i oprac. T. Mieszkowski, P. Pachciarek, Instytut Wydawniczy PAX, Wydawnictwo Księży Pallotynów, Warszawa. ISBN 83-211-1512-8.
- Gryglewicz F., 1974, *Ewangelia według św. Łukasza. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz. Pismo Święte Nowego Testamentu*, t. 3, część 3, Pallotinum, Poznań–Warszawa.

- Grzegorz Wielki, 2000, *Dialogi*, seria „Źródła Monastyczne”, nr 23, przeł. E. Czerny, A. Świderkówna, Tyniec, Wydawnictwo Benedyktynów, Kraków. ISBN 83-87525-60-X.
- Grzegorz Wielki, 2013, *Moralia. Komentarz do Księgi Hioba*, t. 4, księgi XVII–XXII, seria „Źródła Monastyczne”, nr 63, przeł. E. Buszewicz, ks. A. Wilczyński, Tyniec, Wydawnictwo Benedyktynów, Kraków. ISBN 978-83-7354-404-8.
- Grzenia J., 2002, *Słownik nazw własnych*, PWN, Warszawa. ISBN 83-01-13710-X.
- Grzybek S., 1963, *Księga Tobiasza, Pismo Święte Starego Testamentu, wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, t. 6, część 1, Pallottinum, Poznań, s. 3–156.
- Hadravová A., 2008, *Kniha dvacatera umění mistra Pavla Židka část přírodovědná*, Nakl. Academia, Praha. ISBN 978-80-200-1618-8.
- Hájek V., Hájek M., 1988, *Biblická dějprava*, Nakl. Kalich, Praha.
- Halas F.X., Halasová D., 2009, *Jeruzalémská bible*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří. ISBN 978-80-7195-289-3.
- Haller J., 1969, *Český slovník věcný a synonymický I.*, Státní pedagogické nakladatelství, Praha.
- Hampl L., 2006, *Zróźnicowanie polskiego i czeskiego języka mówionego*, w: *Człowiek w świecie kultury, języka, edukacji. Oświata i kultura na Podbeskidziu*, t. 3, red. D. Pluta-Wojciechowska, W. Adamczyk, Wydawnictwo Naukowe ATH, Bielsko-Biała, s. 231–236. ISBN 83-89086-49-2.
- Hampl L. 2008, *Problemy przekładalności frazeologicznych jednostek leksykalnych (na materiale polskim i czeskim)*, w: *Pamięć kulturowa i pamięć lingwistyczna w przekładzie*, red. W. Gorczyca, E. Michalska, Wydawnictwo Naukowe ATH, Bielsko-Biała, s. 77–86. ISBN 978-83-60714-60-7.
- Hampl L., 2010a, *Předpověď počasí a ročního období podle lidových tradicí s využitím domény zvířecích//ptačích lexikálních ekvivalentů používaných v českých a polských frazeologizmech*, w: *Parémie národů slovanských V*, Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, Ostrava, s. 29–39. ISBN 978-80-7368-930-8.
- Hampl L., 2010b, *Rola profilowania w tłumaczeniu jednostek leksykalnych (na przykładach czeskich i polskich frazeologizmów)*, w: *Odborová*

- didaktika v príprave a ďalšom vzdelávaní učiteľa materinského jazyka a literatury*, Katolícka univerzita, Filozofická fakulta, Ružomberok, s. 127–138. ISBN 978-80-8084-562-9.
- Hampl L., 2011a, *Najistotniejsze podobieństwa i różnice przetłumaczonych hiperonimicznych i hiponimicznych wyrazów leksykalnych w przekładach czeskich i polskich wersetów biblijnych na wybranym przykładzie „ptak–wróbel”*, „Studia Slavica”, č. XV, s. 241–255. ISSN 1803-5663 // ISBN 978-80-7368-972-8.
- Hampl L., 2011b, *Skonwencjonalizowane jednostki leksykalne z bazowym członem liczbowym w czeskiej i polskiej frazeologii*, „Opera Slavica – Slavistické rozhledy, jazykovědný sešit”, ročník XXI, číslo 2, s. 19–33. ISSN 1211-7676.
- Hampl L., 2012a, *Analiza porównawcza różnic i podobieństw w tłumaczeniu czeskich i polskich wersetów biblijnych (na wybranym materiale przykładów Pisma Świętego) z domeny somatyzmów*, w: *Ediční řada Inovativnost ve vědě a v praxi*, sv. III.: *Przekraczanie granic I*, red. K. Feruga, A. Ostrowska-Knapik, R. Wojtoń a kol, Nakl. Verbum, Praha, s. 25–42. ISBN 978-80-904415-7-6.
- Hampl L., 2012b, *Innowacyjność w języku czy anomalia w przekładzie*, w: *Filologie, areál a praxe. Inovativnost v současných filologických oborech*, sv. II., red. L. Pavera, I. Pospíšil, Nakl. Verbum, Praha, s. 68–81. ISBN 978-80-905177-4-5.
- Hampl L., 2012c, *Przekład tekstów biblijnych jako źródło badań językoznawczych. Analiza leksykalna z uwzględnieniem dominanty semantycznej*, „Między Oryginałem a Przekładem”, t. 18, s. 135–147. ISSN 1689-9121.
- Hampl L., 2012d, *Ptactwo we frazeologii czeskiej i polskiej. Konceptualizacja – obraz – odzwierciedlenie*, Wydawnictwo Naukowe ATH, Bielsko-Biała. ISBN 978-83-62292-47-9.
- Hampl L., 2012e, *Rozbor lexikálních jednotek biblického textu na materiálu polských a českých překladů Svatého písma*, w: *Dotknąc słowiańszczyzny. Języki, literatura i kultura krajów słowiańskich*, E-wydawnictwo, Bielsko-Biała–Poznań, s. 33–42. ISBN 978-83-63011-00-0.

- Hampl L., 2013a, *Przygody „wróbla”*. Czeskie i polskie przekłady nazw środków płatniczych w tekstach biblijnych, w: *Studia o przekładzie*, t. 35: *Przekład – kolonizacja czy szansa*, red. P. Fast, Wydawnictwo Naukowe Śląsk, Katowice, s. 225–244. ISSN 1501-3296 // ISBN 978-83-7164-788-8.
- Hampl L., 2013b, *Świat awifauny w polskich i czeskich przekładach Pisma Świętego (sowy i jaskółki)*, Wydawnictwo Naukowe ATH, Bielsko-Biała. ISBN 978-83-63713-47-8.
- Hampl L., 2014a, *Lexikálny rozbor biblického textu na materiáloch poľských a českých prekladov Svätého písma ako zdroj rozšírenia jazykových skúmaní*, „Disputationes Scientifiae”, ročník XIV, č. 2, s. 184–193. ISSN 1335-9185.
- Hampl L., 2014b, *Odras anglické lexikální jednotky blue v českých neologismech a počestném názvosloví s využitím bazové modré barvy*, „Bohemistyka”, nr 1, s. 78–86. ISSN 1642-9893.
- Hampl L., 2014c, *Onomastyczna refleksja z zakresu używalności, występowania i frekwencji przedstawicieli PACTWA w czeskich i polskich nazwiskach*, „Świat Słowian”, t. 3, s. 9–19. ISSN 2084-3534.
- Hampl L., 2014d, *Strategia synonymii w przekazie biblijnym na materiale czeskim i polskim*, w: „Z badań nad Biblią”, t. 18: *Wiara i jej przekaz w Piśmie Świętym*, red. ks. R. Bogacz, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II, Wydawnictwo i-Press, Kraków, s. 101–119. ISBN 978-83-938524-2-0.
- Hampl L., 2014e, *Strategia tłumaczenia biblijnych jednostek leksykalno-frazologicznych z bazowym komponentem somatycznym „zqb” na język czeski i polski*, w: *Studia o przekładzie*, t. 37: *Strategie translatorskie od modernizmu do (post)postmodernizmu*, red. P. Fast, Wydawnictwo Naukowe Śląsk, Katowice, s. 281–301. ISSN 1501-3296 // ISBN 978-83-7164-841-0.
- Hampl L., 2014f, *Świat awifauny II w polskich i czeskich przekładach Pisma Świętego (ptactwo czyste i nieczyste)*, Wydawnictwo Naukowe ATH, Bielsko-Biała. ISBN 978-83-63713-87-4 // ISSN 1643-983X.
- Hampl L., 2014g, *Tożsamość narodowościowa i jej profilowane stereotypy obecne w języku – na materiale czeskim i polskim*, w: *Beskidzkie dziedzictwo III*, red. S. Cader, S. Ciupka, Katolickie Stowarzyszenie Civitas Christiana, Beskidzki Instytut Nauk o Człowieku, Wydawnictwo Scriptum, Kraków, s. 31–44. ISBN 978-83-64028-67-0.

- Hampl L., 2015a, *Aspekty przekładoznawcze wokół biblijnej przepiórki w czeskich i polskich tłumaczeniach Pisma Świętego Lb 11,31–35*, w: *Beskidzkie dziedzictwo IV*, red. S. Cader, S. Ciupka, Wydawnictwo Scriptum, Kraków, s. 43–59. ISBN 978-83-62092-60-4.
- Hampl L., 2015b, *Etnonymické autostereotypy Čechů a Poláků ve filmě, písních a široce chápaných frazeologizmech*, „Disputationes Scientifcae”, ročník XV, č. 1, s. 138–150. ISSN 1335-9185.
- Hampl L., 2015c, *Interpretacja PTACTWA w czeskich i polskich związkach frazeologicznych z zakresu tradycji ludowej przepowiadania pogody i pór roku (z wykorzystaniem zwierzęcych//ptasich nazw)*, „Język a Kultura”, t. 25, s. 103–119. ISSN 1232-9657.
- Hampl L., 2015d, *Kategoria pojęciowa ptactwa w czeskiej i polskiej kulturze, języku oraz w przekładzie*, w: *Ptaki przeploty*, red. B. Mytych-Forajtej, K. Jaglarz, Biblioteka „Opcji”, nr 24, Stowarzyszenie Inicjatyw Wydawniczych, Katowice, s. 83–97. ISBN 978-83-64844-16-4.
- Hampl L., 2015e, *Procesy przekładu i metody translacyjne na materiale czeskim i polskim – ekwiwalencja realiów biblijnych*, „Między Oryginałem a Przekładem”, t. 27, s. 89–110. ISSN 1689-9121.
- Hampl L., 2015f, *Říše ptáků v každodenní komunikaci. České a polské biblické frazeologizmy s ptačím názvoslovím*, w: *Doświadczenie codzienności w języku i w literaturze czeskiej*, red. M. Balowski, „Bohemica Posnaniensia”, fasc. 12, Uniwersytet im. A. Mickiewicza, Instytut Filologii Słowiańskiej, Poznań, s. 357–373. ISBN 978-83-63090-60-9.
- Hampl L., 2015g, *Szir Haszirim w czeskich i polskich przekładach (czy istnieje synonimia absolutna)*, „Świat Słowian”, t. 4, s. 113–135. ISSN 2084-3534.
- Hampl L., 2015h, *Tłumacz jako identyfikator i interpretator przekładanego tekstu (na materiale czeskim i polskim)*, w: *Studia o przekładzie*, t. 38: *Tłumacz i zdrada*, red. P. Fast, Wydawnictwo Naukowe Śląsk, Katowice, s. 231–245. ISSN 1501-3296 // ISBN 978-83-7164-863-2.
- Hampl L., 2016a, *Czeskie i polskie różnice terminologiczne w przekładach tekstów pisemnych*, w: *Współczesny świat słowiański*, red. K. Feruga, A. Ostrowska-Knapik a kol., Nakl. Verbum, Praha, s. 19–31. ISBN 978-80-87800-29-4 (online, ePub.).

- Hampl L., 2016b, *Czesław Miłosz jako tłumacz tekstów biblijnych (analiza tekstologiczna wybranych przykładów)*, w: *Miłosz. Dyskursy*, red. M. Bernacki, A. Matuszek, Wydawnictwo Naukowe ATH, Bielsko-Biała, s. 274–289. ISBN 978-83-65182-54-8.
- Hampl L., 2016c, *Czy pelikan może być kawką lub sójką, a kruk gawronem? Zawiloci przekładoznawcze na materiale czeskich i polskich przekładów Księgi Sofoniasza*, w: *Współczesny świat słowiański II*, red. K. Feruga, A. Ostrowska-Knapik a kol., Nakł. Verbum, Praha, s. 127–138. ISBN 978-80-87800-30-0 (online, ePub.).
- Hampl L., 2016d, *Heterostereotypy Čechů a Poláků s vyprofilovaným národnostním komponentem zaznamenané v kinematografii, muzikologii a frazeologii*, „Disputationes Scientifcae”, ročník XVI, č. 1, s. 120–131. ISSN 1335-9185.
- Hampl L., 2016e, *Převzaté kladné a záporné národnostní stereotypy Čechů a Poláků ve verbální komunikaci*, w: *Chaos i lad w języku i w literaturze czeskiej*, red. M. Balowski, „Bohemica Posnaniensia” fasc. 14, Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu, Instytut Filologii Słowiańskiej, Poznań, s. 305–316. ISBN 978-83-63090-72-2.
- Hampl L., 2016f, *Świat awifauny III w polskich i czeskich przekładach Pisma Świętego (rodzina krukowatych – kawka, wrona, kruk, gawron i sójka)*. Wydawnictwo Naukowe ATH, Bielsko-Biała, s. 294. ISBN 978-83-65182-52-4.
- Hampl L., 2016g, *Tłumaczenie i odbiór frazeologizmów na przykładzie czeskich, polskich i rosyjskich idiomów*, w: *Studia o przekładzie*, t. 43: *Reguły gier. Między normatywizmem a dowolnością w przekładzie*, red. P. Fast, Wydawnictwo Naukowe Śląsk, Katowice, s. 263–276. ISSN 1501-3296 // ISBN 978-83-7164-927-1.
- Hampl L., 2016h, *Z etnicznych autostereotypów, czyli jak się Czesi wzajemnie postrzegają w literaturze i kinematografii*, w: *Trans-fuzje. Spotkania polskiej i czeskiej kultury w XX i XXI wieku*, red. D. Siwor, Stowarzyszenie Czuli barbarzyńcy – Razem dla Europy Środkowej, Bielsko-Biała, s. 53–75. ISBN 978-83-946772-0-6.

- Hampl L., 2017a, *Czy istnieje „etyczny ład” czy „społeczny chaos” podczas przekładania różnych jednostek leksykalnych. Próba analizy językoznawczej*, „Polonia Journal, Przegląd Polsko-Polonijny”, nr 5–6, s. 147–171, Wydawnictwo WSEH, Bielsko-Biała. ISSN 2083-3121.
- Hampl L., 2017b, *Finspogski rękopis Jana Amosa Komeńskiego – kontrowersje i sprzeczności w / wokół jego twórczości*, w: „Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne”, t. 4: *Współczesne recepcje Jana Amosa Komeńskiego*, red. B. Sitarska, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego, Siedlce, s. 191–198. ISBN 978-83-7051-867-7 // ISSN 2450-7245.
- Hampl L., 2017c, *Glosa nad tłumaczeniem hebr. leksemu אַיָּה 'ajjá^h w czeskich i polskich przekładach Pisma Świętego*, w: *Przestrzenie przekładu II*, red. J. Lubocha-Kruglik, O. Małyśa, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, s. 231–246. ISBN 978-83-226-3127-0.
- Hampl L., 2017d, *Muzyka świata biblijnego – instrumenty muzyczne. Wejście przez chrzest do Polski*, w: *Beskidzkie dziedzictwo V*, red. S. Cader, S. Ciupka, Katolickie Stowarzyszenie Civitas Christiana, Beskidzki Instytut Nauk o Człowieku, Wydawnictwo Sciptum, Kraków, s. 27–39. ISBN 978-83-62092-64-2.
- Hampl L., 2017e, *Obraz a odraz etnicznych autostereotypů – jak se Češi vnímají v literatuře a kinematografii*, „Disputationes Scientificalae”, ročník XVII, č. 1, s. 15–27. ISSN 1335-9185.
- Hampl L., 2017f, *Próba językoznawczej analizy z punktu widzenia wyprofilowanych słowiańskich etnonimów*, w: *W kręgu języka, literatury i nauczania. Księga pamiątkowa z okazji jubileuszu 70-lecia urodzin profesora Wojciecha Gorczycy*, red. L. Pavera, Wydawnictwo Naukowe ATH, Bielsko-Biała, s. 53–65. ISBN 978-83-65182-64-7.
- Hampl L., 2017g, *Překlad a pojmová recepcie slovanských frazeologizmů z oblasti zkoumaných kolokací a idiomů*, w: *Aspekty literárnovedné a jazykovedné III*, red. D. Baláková, V. Kováčová, Verbum vydavateľstvo Katolíckej univerzity, Ružomberok, s. 161–174. ISBN 978-80-561-0461-3.
- Hampl L., 2017h, *Współczesna recepcja myśli Komeńskiego w Czechach na podstawie przykładu jego słynnej sentencji dotyczącej narodu i wizji lepszej przyszłości*, w: „Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne”, t. 4: *Współczesne*

- receptje Jana Amosa Komeńskiego*, red. B. Sitariska, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego, Siedlce, s. 179–190. ISBN 978-83-7051-867-7 // ISSN 2450-7245.
- Hampl L., 2018a, *Finspogský rukopis Jana Ámose Komenského – kontroverze a protichůdnosti kolem jeho tvorby*, „Disputationes Scientificalae”, ročník XVIII, č. 1, s. 89–98. ISSN 1335-9185.
- Hampl L., 2018b, *Jak je český národ charakterizován v kinematografii. (Glosa s využitým etnonymickým názvoslovím)*, „Bohemistyka”, ročník XVIII, nr 1, Komisja Słowistyczna PAN, Oddział w Poznaniu, Instytut Filologii Słowiańskiej, Uniwersytet im. A. Mickiewicza, Poznań, s. 30–45. ISSN 1642-9893.
- Hampl L., 2018c, *Obraz pelikana w starotestamentowej Księdze Psalmów na materiale czeskich i polskich przekładów biblijnych*, w: *Współczesny świat słowiański III*, red. K. Feruga, A. Ostrowska-Knapik a kol., Nakł. Verbum, Praha, s. 69–78. ISBN 978-80-87800-42-3 (online, ePub.).
- Hampl L., 2018d, *Polska mniejszość narodowościowa w Republice Czeskiej*, „Polonia Journal, Przegląd Polsko-Polonijny”, nr 7, s. 219–239, Wydawnictwo WSEH, Bielsko-Biała. ISSN 2083-3121.
- Hampl L., 2018e, *Prorocství Jana Ámose Komenského pro český národ uskutečňované jako jeho dědictví v současnosti – odhady, pokračování, kritika*, w: „Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne”, t. 5: *Jan Amos Komeński w epoce współczesności – odczytania – kontynuacje – krytyka*, red. B. Sitariska, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego, Siedlce, s. 169–186. ISSN 2450-7245.
- Hampl L., 2018f, *Świat awifauny IV w polskich i czeskich przekładach Pisma Świętego (bocian, ibis i pelikan)*. Wydawnictwo Naukowe ATH, Bielsko-Biała, s. 256. ISBN 978-83-65182-87-6.
- Hampl L., 2018g, *Úvahy a shrnutí myšlenek jazykovědce S.K. Šaumjana*, „Bohemistyka”, ročník XVIII, nr 3, Komisja Słowistyczna PAN, Oddział w Poznaniu, Instytut Filologii Słowiańskiej, Uniwersytet im. A. Mickiewicza, Poznań, s. 305–309. ISSN 1642-9893, <http://www.bohemistyka.pl/recenzje/2018/Hampl.pdf> [dostęp: 21.10.2022].

- Hampl L., 2018h, *Zda změny tzv. „základních lexémů“ ve frazeologické oblasti způsobují nesrozumitelnost v relaci „svůj – cizí“*. *Obtížnosti v jejich překládání*, w: *Obcy czy inni w języku i w literaturze czeskiej*, red. M. Balowski, „Bohemica Posnaniensia”, fasc. 22, Uniwersytet im. A. Mickiewicza, Instytut Filologii Słowiańskiej, Poznań, s. 283–293. ISBN 978-83-63090-21-0.
- Hampl L., 2019a, *Czy literatura z kinematografią odslaniają stereotypy narodowościowe Czechów i Polaków? Glosa konceptualnej analizy z zakresu domeny auto- i heterostereotypów*, w: *Scripta Humana*, Vol. 13: *Ze srebrnego ekranu na papier... Ślady sztuki filmowej w literaturze*, red. D. Kulczycka, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra, s. 221–232. ISSN 2657-5906 // ISBN 978-83-7842-360-7.
- Hampl L., 2019b, *Historyczne spojrzenie Komeńskiego na dziejowe losy Czech i jego Kościoła (zwłaszcza Jednoty Braci Czeskich – Unitas Fratrum)*, w: „Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne”, t. 6: *W stronę komeniologii jako nauki – dyskusje – polemiki – dylematy*, red. B. Sitarska, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego, Siedlce, s. 365–383. ISSN 2450-7245, DOI: 10.5604/01.3001.0013.6263, https://comenius.uph.edu.pl/images/pliki/seria_pedagogika_6/artykuly/tom_vi_artykul_18.pdf [dostęp: 21.10.2022].
- Hampl L., 2019c, *Odhaluje literatura společně s kinematografií národnostní stereotypy Čechů a Poláků? Glosa konceptuálního rozboru z oblasti domény auto a heterostereotypů*, w: *Aspekty literárnovedné a jazykovedné V*, red. D. Baláková, V. Kováčová, Verbum vydavateľstvo Katolíckej univerzity, Ružomberok, s. 236–253. ISBN 978-80-561-0654-9.
- Hampl L., 2019d, *Ptactwo używane w słowiańskiej komunikacji językowej*, w: *Słowiańszczyzna z ptasiej perspektywy*, red. M. Baer, Seria: „Filologia Słowiańska”, nr 46, Wydawnictwo Uniwersytetu im. A. Mickiewicza, Poznań, s. 73–84. ISSN 1429-7612 // ISBN 978-83-232-3422-7.
- Hampl L., 2019e, *Zpráva z jubilejní desáté mezinárodní vědecké konference Konvence a kreativita v českém jazyce a literatuře, Těšín 3.–4. září 2019 r.*, „Bohemistyka”, ročník XIX, nr 4, s. 574–581. ISBN 1642-9893, DOI: 10.14746/bo.2019.4.12.

- Hampl L., 2020a, *Czeski i polski świat awifauny. Glosa konceptualna dotycząca różnic i podobieństw w badaniach nad frazeologią i innych przekładanych ptasich jednostek leksykalnych w różnych tekstach użytkowych*, w: „Studies Animals Planets”, t. 3: *Ptaki w literaturze, kulturze, języku i mediach*, red. E. Borkowska, A. Borkowski, M. Długołęcka-Pietrzak, B. Stelingowska, Instytut Kultury Regionalnej i Badań Literackich im. F. Karpińskiego, Siedlce, s. 105–120. ISBN 978-89-64884-67-2.
- Hampl L., 2020b, *Dysproporcje leksykalne w czesko-polskiej komunikacji językowej*, w: *Przestrzenie przekładu 5*, red. J. Lubocha-Kruglik, O. Małyśa, G. Wilk, *Studia o przekładzie*, t. 47, red. P. Fast, Wydawnictwo Naukowe Śląsk, Katowice, s. 197–205. ISBN 978-83-8183-050-8.
- Hampl L., 2020c, *Europae Lumina – wprowadzenie do pansoficznych zagadnień Jana Amosa Komeńskiego z zakresu naprawy rzeczy ludzkich*, w: „Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne”, t. 7: *Pansofia Jana Amosa Komeńskiego w interpretacjach i reinterpretacjach polskich i europejskich komeniologów*, red. B. Sitarska, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego, Siedlce, s. 51–63. ISSN 2450-7245, eISSN 2658-1973, DOI: 10.5604/01.3001.0014.7094.
- Hampl L., 2020d, *Kuriozalny tekst literacki, czyli aliteracja po raz drugi – porównanie polskiego przekładu z czeskim oryginałem*, w: *Przestrzenie przekładu IV*, red. J. Lubocha-Kruglik, O. Małyśa, G. Wilk, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, s. 223–240. ISBN 978-83-226-3821-7 // ISSN 0208-6336.
- Hampl L., 2020e, *Różnice w czeskich i polskich przekładach na przykładzie biblijnego reprezentanta awifauny – żurawia*, „Bohemistyka”, rocznik XX, nr 2, Komisja Sławistyczna PAN, Instytut Filologii Słowiańskiej, Uniwersytet im. A. Mickiewicza, Poznań, s. 232–256. ISSN 1642-9893, DOI: 10.14746/bo.2020.2.7.
- Hampl L., 2020f, *Siedem dekad – życiowy jubileusz Profesor Jany Hoffmannowej*, „Bohemistyka”, rocznik XIX, nr 4, Komisja Sławistyczna PAN, Instytut Filologii Słowiańskiej, Uniwersytet im. A. Mickiewicza, Poznań, s. 619–622. ISSN 1642-9893, DOI: 10.14746/bo.2020.4.11.

- Hampl L., 2020g, *Ślady czeskie w diecezji bielsko-żywieckiej*, w: *Beskidzkie dziedzictwo VI*, red. L. Hampl, Wydawnictwo Scriptum, Kraków–Łodygowice, s. 67–78. ISBN 978-83-62092-76-5.
- Hampl L., 2020h, *Świat awifauny V w polskich i czeskich przekładach Pisma Świętego (żuraw i struś)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2020, s. 222. ISBN 978-83-226-3890-3 (wersja drukowana) // 978-83-226-3891-0 (wersja elektroniczna).
- Hampl L., 2020i, *Konwencja i kreatywność w tłumaczeniach na język polski czeskich utworów kabaretowych (na przykładzie programu Na stojąka)*, w: *Konwencja i kreacja w języku i w literaturze czeskiej*, red. M. Balowski, „Bohemica Posnaniensia”, fasc. 24, Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu, Instytut Filologii Słowiańskiej, Poznań, s. 303–322. ISBN 978-83-63090-33-3.
- Hampl L., 2020j, *Polskojęzyczne przekłady dzieł pansoficznych Jana Amosa Komeńskiego. Początki kształtującej się XVII-wiecznej koncepcji pansoficznej J.A. Komeńskiego w jego manuskryptach na materiale Conatum pansophicorum dilucidatio i Europae Lumina*, w: „Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne”, t. 7: *Pansofia Jana Amosa Komeńskiego w interpretacjach i reinterpretacjach polskich i europejskich komeniologów*, red. B. Sitarska, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego, Siedlce, s. 279–319. ISSN 2450-7245, eISSN 2658-1973, DOI: 10.5604/01.3001.0014.7103.
- Hampl L., 2021a, *Czeskie i polskie przekłady biblijne nazw należących do kategorii pojęciowej ptactwa z bazowym komponentem leksykalnym ‘pustulki’*, w: *Beskidzkie dziedzictwo VII*, red. L. Hampl, Wydawnictwo Scriptum, Kraków–Łodygowice, s. 75–91. ISBN 978-83-62092-80-2.
- Hampl L., 2021b, *Dedykacja trzem Królestwom – opis i znaczenie siedemnastowiecznego pansoficznego manuskryptu Jana Amosa Komeńskiego dla rozwoju nauki*, w: „Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne”, t. 8: *Od Jana Amosa Komeńskiego do współczesności – znaczenie idei wielkiego pedagoga dla rozwoju nauki i edukacji*, red. B. Sitarska, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego, Siedlce, s. 129–140. ISSN 2450-7245, DOI: 10.34739/szk.2021.08.07.

- Hampl L., 2021c, *Drzewa i ich owoce obecne w słowiańskiej sferze frazeologii*, w: *Drzewostan słowiański*, red. M. Baer, Seria: „Filologia Słowiańska”, nr 51, Wydawnictwo Uniwersytetu im. A. Mickiewicza, Poznań, s. 89–100. ISSN 1429-7612 // ISBN 978-83-232-3851-5 (wersja drukowana) // ISBN 979-83-232-3852-2 (pdf).
- Hampl L., 2021d, *Instrumenty muzyczne w Biblii. Glosa dotycząca czeskich i polskich przekładów Psalmu 150*, w: *Biblia w przekładach i komentarzach*, red. K. Morta, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Pracownia Starożytnego Bliskiego Wschodu i Tradycji Biblijnej, Wrocław, s. 61–82. ISBN 978-83-66240-07-0.
- Hampl L., 2021f, *Koronawirus zmienia język czeski – powstawanie nowych leksemów*, „Bohemistyka”, rocznik XXI, nr 3, Komisja Słowistyczna PAN, Instytut Filologii Słowiańskiej, Uniwersytet im. A. Mickiewicza, Poznań, s. 361–372. ISSN 1642-9893, DOI: 10.14746/bo.2021.3.7, <http://www.bohemistyka.pl/artykuly/2021/Hampl.pdf>.
- Hampl L., 2021g, *Obraz pchły wśród użytkowników komunikacji językowej. Analiza na materiale czeskich i polskich związków frazeologicznych*, w: „Studies Animals Planets”, t. 4: *Owady w literaturze, kulturze, języku i mediach*, red. E. Borkowska, A. Borkowski, M. Długołęcka-Pietrzak, Instytut Kultury Regionalnej i Badań Literackich im. F. Karpińskiego, Siedlce, s. 71–87. ISBN 978-83-66597-25-9.
- Hampl L., 2021h, *Polskojęzyczne przekłady dzieł pansoficznych Jana Amosa Komeńskiego. Manuskrypt Jana Amosa Komeńskiego Dedicatio ad tria regna – czyli Specjalny apel do Europejczyków, przeznaczony przede wszystkim do królestw i państw północnych. Powszechna narada o naprawie rzeczy ludzkich, część siódma PANNUTHESIA, czyli Pospolite pobudzanie*, w: „Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne”, t. 8: *Od Jana Amosa Komeńskiego do współczesności – znaczenie idei wielkiego pedagoga dla rozwoju nauki i edukacji*, red. B. Sitarska, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego, Siedlce, s. 251–265. ISSN 2450-7245, DOI: 10.34739.szk.2021.08.16.
- Hampl L., 2021i, *Przekłady biblijne nazw należących do kategorii pojęciowej ptactwa w Księdze Hioba 28,7 z bazowym komponentem leksykalnym*

- ostříže i kobuza – na materiale českim i polskim*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny”, t. 29, nr 2, Papieski Wydział Teologiczny, Wrocław, s. 7–28. ISSN 1231-1731; DOI: 10.34839/wpt.2021.29.2.7-28.
- Hampl L., 2022a, *Coronavirus und neue Wörter im tschechischen Diskurs nach zwei Jahren Pandemie: Eine linguistische Perspektive*, w: *Corona-Pandemie: Diverse Zugänge zu einem aktuellen Superdiskurs*, Hrsg. M. Jakosz, M. Kałasznik, Brill / V&R unipress, Göttingen, s. 51–69. ISBN 978-3-8471-1512-0.
- Hampl L., 2022b, *Czeski luňák versus polska kania – różnice przekładowe*, w: *Przestrzenie przekładu 6*, red. J. Lubocha-Kruglik, O. Małyśa, G. Wilk, Wydawnictwo Naukowe Śląsk, Katowice, s. 187–197. ISBN 978-83-8183-137-6.
- Hampl L., 2022c, *Konceptualizacja GNIEWU na przykładzie ŻÓŁCI w języku českim i polskim*, „Bohemistyka”, rocznik XXII, nr 1, Komisja Sławistyczna PAN, Instytut Filologii Słowiańskiej, Uniwersytet im. A. Mickiewicza, Poznań, s. 56–72. ISSN 1642-9893, DOI: 10.14746/bo.2022.1.4, <https://www.bohemistyka.pl/artykuly/2022/Hampl.pdf> [dostęp: 21.10.2022].
- Hampl L., 2022d, *Polska kinematografia i zakotwiczone w niej zarówno polskojęzyczne autostereotypy, jak i czeskie heterostereotypy – analiza porównawcza*, w: *Beskidzkie Dziedzictwo*, t. 7, red. nauk. L. Hampl, Wydawnictwo Scriptum, Kraków–Łodygowice, s. 57–79. ISBN 978-83-62092-84-0
- Hampl L., 2022e: *Problem zjednoczenia Europy w publicystyce Václava Havla*, w: *Kody i antykody twórczości Václava Havla*, red. M. Balowski, „Bohemica Posnaniensia”, fasc. 22, Wyd. Instytut Filologii Słowiańskiej, Uniwersytet im. A. Mickiewicza, Poznań, s. 235–246. ISBN 978-83-63090-45-6
- Hampl L., 2022f, *Ryby i poszczególne ich gatunki w czeskiej i polskiej frazeologii*, w: *Studies Animals Plants*, SAP, t. 5: *Ryby w literaturze, kulturze, języku i mediach*, red. E. Borkowska, A. Borkowski, M. Długołęcka-Pietrzak, B. Stelingowska, Wydawnictwo Naukowe Instytutu Kultury Regionalnej i Badań Literackich im. Franciszka Karpińskiego, Siedlce, s. 175–194. ISBN 978-83-66597-62-4 83.
- Hampl L., 2022g, *Václav Havel po 10 latach znów w Poznaniu – Kody i antykody twórczości Václava Havla*, „Bohemistyka”, rocznik XXII, nr 1,

- Komisja Sławistyczna PAN, Instytut Filologii Słowiańskiej, Uniwersytet im. A. Mickiewicza, Poznań, s. 144–150. ISSN 1642-9893, DOI: 10.14746/bo.2022.1.11, <https://www.bohemistyka.pl/kronika/2022/Hampl.pdf> [dostęp: 21.10.2022].
- Hampl L., 2023a, *Hebrajskie ptaki ofiarne w czeskich i polskich przekładach Pisma Świętego*, w: *Przestrzenie Przekładu 7*, red. J. Lubocha-Kruglik, O. Małyśa, G. Wilk, A. Paszkowska, „Studia o Przekładzie”, nr 52, red. P. Fast, Uniwersytet Śląski, Wydawnictwo Naukowe „Śląsk” oraz Stowarzyszenie Inicjatyw Wydawniczych, Katowice, s. 121–134. ISBN 978-83-8183-170-3.
- Hampl L., 2023b, *Konceptualizacja ŻYŁY w polskich i czeskich związkach frazeologicznych*, „Bohemistyka”, nr 2, rocznik XXIII, s. 189–213. ISSN 1642-9893. DOI: 10.14746/bo.2023.2.3.
- Hampl L., 2023c, *Różne nazwy reprezentantów świata awifauny w deutero-kanonicznej „Księdze Tobiasza”, które spowodowały oślepięcie Tobita (przykłady na materiale czeskim i polskim)*, w: *Beskidzkie dziedzictwo 9*, red. L. Hampl, Wydawnictwo Scriptum, Kraków–Łodygowice, s. 87–102. ISBN 978-83-62092-88-8.
- Hampl L., 2023d, *Wizja śmierci jako obrazu konceptualno-symbolicznego (na materiale czeskich i polskich frazeologizmów)*, w: *Sytuacje graniczne w języku i w literaturze czeskiej*, red. M. Balowski, „Bohemica Posnaniensia”, fasc. 30, Instytut Filologii Słowiańskiej, Uniwersytet im. A. Mickiewicza, Poznań, s. 233–243. ISBN 978-83-63090-61-6.
- Hampl L., 2023e, *Zpráva z jedenácté mezinárodní vědecké konference „Mezní situace v českém jazyce a literatuře“*, Těšín 6–7 září 2022 r., „Bohemistyka”, nr 2, rocznik XXIII, s. 304–309. ISSN 1642-9893. DOI: 10.14746/bo.2023.2.11
- Hanuš J. a kol., 2012, *Boží slovo a slovo lidské. Čtení, překlad a výklad posvátných textů v křesťanství, židovství a islámu*, Nakl. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno. ISBN 978-7325-289-2.
- Hanzák J., Hudec K., 1974, *Světlem zvířat. Ptáci*, II díl – 1 část, Nakl. Albatros, Praha.

- Hanzák J., Bouchner M., Hudec K., 1974, *Světlem zvířat. Ptáci*, II díl – 2 část, Nakl. Albatros, Praha.
- Harari Y.N., 2017, *Sapiens. Od zvířat do bogů*, přeł. J. Hunia, PWN, Warszawa. ISBN 978-83-7705-996-8.
- Harrington D.J., 2001/2004, *Ewangelia według świętego Marka*, w: *Katolicki komentarz biblijny*, red. pol. wyd. W. Chrostowski, „Prymasowska Seria Biblijna”, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa, s. 981–1033. ISBN 83-7146-080-5.
- Harrington D.J., ed., 2003, *Evangelium podle Matouše*, Sacra Pagina, přeł. P. Jartym, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří. ISBN 80-7192-423-7.
- Harrison R.K., 1973, *Jeremiah and Lamentations*, The Tyndale Old Testament Commentaries, Inter-Varsity Press, Downers Grove, Il.
- Hejčl J., 1917, *Bible česká. Díl prvý: Knihy Starého zákona, Svazek I. Genesis – Judit*, dle obecného znění latinského se stálým kritickým zřetelem k původním textům přełožil, úvod předeslal a výkladem provází J. Hejčl. Redigoval A. Podlaha, Nákladem Dědictví sv. Jana Nepomuckého. Tiskem Cyrillo-Methodejské knihtiskárny V. Kotrby, Praha.
- Hejčl J., 1921, *Bible česká. Díl prvý: Knihy Starého zákona, Svazek II. Ester – Sirachovcova*, dle obecného znění latinského se stálým kritickým zřetelem k původním textům přełožil, úvody předeslal a výkladem provází J. Hejčl. Redigoval A. Podlaha, Nákladem Dědictví sv. Jana Nepomuckého. Tiskem Cyrillo-Methodejské knihtiskárny V. Kotrby, Praha.
- Hejčl J., 1925, *Bible česká. Díl prvý: Knihy Starého zákona, Svazek III. Isajáš – Knihy Machabejské*, dle obecného znění latinského se stálým kritickým zřetelem k původním textům přełožil, úvody předeslal a výkladem provází J. Hejčl. Redigoval A. Podlaha, Nákladem Dědictví sv. Jana Nepomuckého. Tiskem Cyrillo-Methodejské knihtiskárny V. Kotrby, Praha.
- Hejčl J., 1933, *Eucharistická četba bible*, Vydalo Cyrilometodějské knihkupectví G. Francla, Praha.
- Hejčl J., 1939, *Čtení z Písma Svatého Starý zákon*, texty Písma sv. SZ s úvahami a výkladem. Vše pro katolickou akci, Praha.

- Hejwowski K., 2006, *Kognitywno-komunikacyjna teoria przekładu*, PWN, Warszawa. ISBN 83-01-14336-3.
- Hejwowski K., 2009, *Klasyfikacja błędów tłumaczeniowych – teoria i praktyka*, w: *Jakość i ocena tłumaczenia*, red. A. Kopczyński, M. Kizeweter, Wydawnictwo Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej *Academica*, Warszawa, s. 141–161. ISBN 978-83-89281-73-9.
- Hejwowski K., 2012, *Nazwy własne w tekście literackim – techniki tłumaczenia*, w: *Przekład – język – kultura III*, red. R. Lewicki, Wydawnictwo Uniwersytetu M. Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 11–22. ISBN 978-83-7784-187-7.
- Hejwowski K., 2015, *Iluzja przekładu, przekładoznawstwo w ujęciu konstruktywnym*, w: *Studia o przekładzie*, t. 41, red. P. Fast, Wydawnictwo Naukowe Śląsk i SIW, Katowice. ISBN 978-83-7164-890-8.
- Heller J., 2000, *Vocabularium biblicum septem linguarum – Biblický slovník sedmi jazyků hebrejsko-řecko-latinsko-anglicko-německo-maďarsko-český*, Nakl. Vyšehrad, Praha. ISBN 80-7021-388-4.
- Heller J., 2003, *Výkladový slovník biblických jmen*, Centrum biblických studií AV ČR a UK, Nakl. Vyšehrad, Praha. ISBN 80-7021-725-1.
- Heller J., 2009, *Na čem mi záleží. Rozhovory nad Biblií*, Nakl. Vyšehrad, Praha. ISBN 978-80-7021-962-1.
- Hermann B., Syjud J., 2005, *Księga przysłów*, Wydawnictwo Videograf, Chorzów. ISBN 83-89232-55-3.
- Hertzka G., 2012, *Cudowna medycyna św. Hildegardy z Bingen Doktora Kościoła. Bóg leczy poprzez naturę*, przeł. E. Panek, Wydawnictwo Esprit, Kraków. ISBN 978-83-61989-99-8.
- Hildegarda z Bingen, 2013, *Ptačí medicína*, przeł. z łac. J. Fuksová, Nakl. Academia, Praha. ISBN 978-80-200-2302-5.
- Hoblík J., 2009, *Proroci, jejich slova a jejich svět*, Nakl. Vyšehrad, Praha. ISBN 978-80-7021-948-5.
- Holladay W.L., 1986, *Jeremiah 1, A commentary on the Book of the Prophet Jeremiah Chapters 1–25, Hermeneia – A Critical and Historical Commentary on the Bible*, Fortress Press, Minneapolis. ISBN 0-8006-6017-X.
- Holub J., Kopečný F., 1952, *Etymologický slovník jazyka českého*, Státní nakladatelství učebnic, Praha.

- Holub J., Lyer S., 1978/1982, *Stručný etymologický slovník jazyka českého se zvláštním zřetelem k slovům kulturním a cizím*, vyd. druhé a třetí, Státní pedagogické nakladatelství, Praha.
- Homerski J., 1979/2004, *Ewangelia według św. Mateusza, wstęp – przekład z oryginału – komentarz, Pismo Święte Nowego Testamentu*, t. 3, część 1, Pallottinum, Poznań–Warszawa. ISBN 83-7014-501-9.
- Hrbata J., 1993, *Klíče Starému zákonu*, Nakl. Cesta, Brno. ISBN 80-85319-28-4.
- Hrdlička M., red., 2004, *K verbální a neverbální komunikaci. Výběr z prací českých a slovenských autorů*, Ostravská univerzita, Ostrava. ISBN 80-7042-662-4.
- Hrnčíř F., 1923, *Přírodopis ptactva*, Nakladatel J. Svátek, Praha.
- Hubáček J., 2003, *Výběrový slovník českých slangů*, Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, Ostrava. ISBN 80-7042-629-2.
- Hubáček J., 2008, *Metaforizace v sociolektech*, „Bohemistyka”, nr 1–4, s. 229–264. ISSN 1642-9893.
- Hudec K., 2012, *Slovník historických českých názvů ptáků*, Praha, s. 1–9, viz: http://bigfiles.birdlife.cz/Historicke_nazvy_ptaku.pdf [dostup: 21.10.2022].
- Hudec K., 2017, *Ptáci v českém životě a kultuře*, Nakl. Academia, Praha. ISBN 978-80-200-2628-6.
- Hugo J. a kol., ed., 2006, *Slovník nespisovné češtiny. Argot, slangy a obecná mluva od nejstarších dob po současnost, historie a původ slov*, Nakl. Maxdorf, Praha. ISBN 80-7345-098-4.
- Isidor ze Sevilly, 2004, *Etymologie XII*, přel. a poznámky J. Fuksová, Nakl. Oikoymenh, Praha. ISBN 80-7298-099-8.
- Jakub de Voragine, 2003, *Zlota legenda*, přel. L. Staff, Wydawnictwo Zielona Sowa, Kraków. ISBN 83-7389-251-6.
- Jakubiec C., 1974, *Pismo Święte Starego Testamentu. Księga Hioba, wstęp, przekład z oryginału, komentarz, ekskursy*, t. 7, część 1, Pallottinum, Poznań–Warszawa.
- Janikowska J., 2012, *Bartosz Wierzbęta – tłumacz świadomy*, w: *Studia o przekładzie*, t. 33: *Wielcy tłumacze*, red. P. Fast. Wydawnictwo Naukowe Śląsk i SIW, Katowice, s. 279–302. ISBN 978-83-7164-740-6.

- Janikowski P., 2008, *Obrazy religijności. Odmiennność religijna w przekładzie*, w: *Studia o przekładzie*, t. 25: *Odmiennność kulturowa w przekładzie*, red. P. Fast, P. Janikowski, A. Olszta, Wydawnictwo Naukowe Śląsk i WSL, Katowice–Częstochowa, s. 53–66. ISBN 978-83-61425-20-5.
- Janiszewska M., Włodarczyk R., 2017, *Atlas Ptaków Polski*, część 2, Ringier Axel Springer Polska, Warszawa. ISBN 978-83-8091-405-6.
- Johnson L.T., Harrington D.J., ed., 1991, *The Gospel of Luke*, Sacra Pagina, Vol. 3, The Liturgical Press, Collegeville, Minnesota. ISBN 0-8146-5805-9.
- Johnson L.T., Harrington D.J., ed., 2005, *Evangelium podle Lukáše*, Sacra Pagina, przeł. M. Mikulicová, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří. ISBN 80-7192-560-8.
- Jungmann J., 1989, *Slovník česko-německý*, díl 1: *A–J*, edit. J. Petr, Nakl. Academia, Praha.
- Jungmann J., 1836/1990, *Slovník česko-německý*, díl 2: *K–O*, edit. J. Petr, Nakl. Academia, Praha.
- Jüngling H.W., 2000, *Księga Psalmów – wprowadzenie oraz Księga Pierwsza (Ps 1–42)*, w: *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego. Komentarz katolicki i ekumeniczny na XXI wiek*, red. pol. wyd. W. Chrostowski, Verbinum Wydawnictwo Księży Werbistów, Warszawa, s. 676–680 oraz 680–714. ISBN 83-7192-105-5.
- Kaiser W.C., Davids P.H., Bruce F.F., Brauch M.T., 2011, *Trudne fragmenty Biblii*, red. pol. wyd. W. Chrostowski, „Prymasowska Seria Biblijna”, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa. ISBN 978-83-7492-160-2.
- Kaleta Z., 1991, *Ewolucja nazwisk słowiańskich: studium teoretyczno-porównawcze*, Wydawnictwo Instytutu Języka Polskiego PAN, Kraków. ISBN 83-00-03473-0.
- Kaleta Z., 1998, *Nazwisko w kulturze polskiej*, „Prace Slawistyczne”, nr 107, Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa. ISBN 83-86-61982-1.
- Kamińska A., 1980, *Bestiarium biblijne*, w: „W Drodze”, nr 11 (87), s. 60–72, Miesięcznik poświęcony życiu chrześcijańskiemu, Wydawnictwo Polskiej Prowincji Dominikanów, Poznań–Gdańsk–Wrocław. ISSN 0137-480X.
- Kamińska A., 1990, *Twarze Księgi*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa.

- Karczewski J., 2021, *Zobacz ptaki – opowieści po drodze*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań. ISBN 978-83-67054-20-1.
- Karłowicz J., Kryński A., Niedźwiecki W., 1919/1953, *Słownik języka polskiego*, t. 7: T–Y, wydanie fotooffsetowe, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Karris R.J., 2001, *Ewangelia według świętego Łukasza*, w: *Katolicki komentarz biblijny*, red. pol. wyd. W. Chrostowski, „Prymasowska Seria Biblijna”, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa, s. 1034–1107. ISBN 83-7146-080-5.
- Keener C.S., 2018, *IVP komentář k dobovému pozadí Bible – Nový zákon*, przeł. Z. Kempná, Nakl. Křesťanský život, Albrechtice. ISBN 978-80-7112-204-3.
- Kempf Z., 1984, *Gołębica czy gołąb?*, „Język Polski”, rocznik LXIV, z. 5, s. 335–341.
- Kępa-Figura D., 2007, *Kategoryzacja w komunikacji językowej na przykładzie leksemu ptak*, Wydawnictwo Uniwersytetu M. Curie-Skłodowskiej, Lublin. ISBN 978-83-227-2724-9.
- Kidner D., 2004, *Knihy poetické a mudroslovné. Od Joba k Písni písní*, w: *Průvodce Bibli 2004*, revidované a rozšířené vydání třímilionového bestselleru, przeł. z ang. The New Lion Handbook of the Bible R. Matulík a J. Hus, red. R. Řehák, Nakl. Česká biblická společnost, Praha, s. 344–407. ISBN 80-85810-26-3.
- Klaudiusz E., 2005, *O właściwościach zwierząt (wybór)*, przeł. A.M. Komornicka, Seria „Biblioteka Antyczna”, Wydawnictwo Prószyński i S-ka, Warszawa. ISBN 83-73379-68-1.
- Klęczar A., Franczak G., 2013, *Katallus poezje wszystkie*, Tyniec, Wydawnictwo Benedyktynów, Kraków, ISBN 978-83-7354-462-8.
- Klimeš L., 1998, *Slovník cizích slov*, šesté přepracované a doplněné vydání, SPN, Praha. ISBN 80-04-26710-6.
- Klugman A., 2001, *Nowy słownik polsko-hebrajski i hebrajsko-polski*, wydanie czwarte, Wydawnictwo Wiedza Powszechna, Warszawa. ISBN 83-214-1248-3.
- Kluk K., 1779, *Zwierząt domowych i dzikich, osobliwie krajowych historyj naturalnej początki i gospodarstwo*, t. 2: *O ptactwie*, Warszawa.

- Klůz Z., 1943, *Ornithologické tabulky*, Ústav pro ochranu rostlin výzkumných ústavů zemědělských, Praha.
- Klůz Z., 1977, *Naše ptactvo v lidovém názvosloví a vědecké terminologii*, Vydal Vlastivědný ústav v Přerově – Moravské ornitologické sdružení ve Státním zemědělském nakladatelství v Praze. 07-028-77-04/55, Praha.
- Klvaňa J., 1887, *Živočišstvo, zobrazené na 80 kolorovaných tabulích*, Edice: názorný atlas pro školu a dům, Nakl. L.R. Kráčelík, Uherské Hradiště.
- Kłosiewicz S., 1998, *Ptaki święte, przeklęte i inne*, Wydawnictwo Prószyński i S-ka, Warszawa. ISBN 83-7180-979-4.
- Kłosińska A., Sobol E., Stankiewicz A., 2005, *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*, PWN, Warszawa. ISBN 83-01-14273-1.
- Kłosińska K., 2005, *Skąd się biorą słowa*. Wydawnictwo Świat Książki, Warszawa. ISBN 83-247-0156-7.
- Kněžourek K., 1911/1912, *Velký přírodopis ptáků I–II se zvláštním zřetelem ku ptactvu zemí českých a rakouských*, Kober Knihkupectví, Praha.
- Knittlová D. a kol., 2010, *Překlad a překládání*, Univerzita Palackého, Olomouc. ISBN 978-80-244-2428-6.
- Kobielus S., 2002, *Bestiarium chrześcijańskie. Zwierzęta w symbolice i interpretacji. Starożytność i średniowiecze*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa. ISBN 83-211-1638-8.
- Kobielus S., 2005, *Fizjologi i Aviarium. Średniowieczne traktaty o symbolice zwierząt*, Tyniec, Wydawnictwo Benedyktynów, Kraków. ISBN 83-7354-107-1.
- Koehler L., Baumgartner W., Stamm J.J., 2008a, *Wielki słownik hebrajsko-polski i aramejsko-polski Starego Testamentu*, t. 1: ו-ח, red. wyd. pol. P. Dec, „Prymasowska Seria Biblijna”, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa. ISBN 978-83-7492-062-9.
- Koehler L., Baumgartner W., Stamm J.J., 2008b, *Wielki słownik hebrajsko-polski i aramejsko-polski Starego Testamentu*, t. 2: ט-פ, red. wyd. pol. P. Dec, „Prymasowska Seria Biblijna”, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa. ISBN 978-83-7492-063-6.
- Komárek K., 2000, *Osobní jména v českých biblích*, Nakl. Votobia, Olomouc. ISBN 7198-427-2.

- Komárek S., 2007, *Ptáci v Čechách v letech 1360–1890 aneb tajemství rytíře von Sacher-Masocha*, Nakl. Academia, Praha. ISBN 978-80-200-1493-1.
- Komárek S., 2008a, *Obraz člověka a přírody v zrcadle biologie*, Nakl. Academia, Praha. ISBN 978-80-200-1592-1.
- Komárek S., 2008b, *Příroda a kultura: svět jevů a svět interpretací*, Nakl. Academia, Praha. ISBN 978-80-200-1582-2.
- Komárek S., 2012, *Ochlupení bližní – zvířata v kulturních kontextech*, vydání druhé, Nakl. Academia, Praha. ISBN 978-80-200-2113-7.
- Komenský J.A., 1966, *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica*, eds. J. Červenka, V.T. Miškovská-Kozáková et al., t. 1, 2, Nakl. Academia, Praha.
- Komenský J.A., 1992, *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, Nakladatelství Svoboda, Praha. ISBN 80-205-0225-4 soubor (I, II, III svazek). Patrz zwłaszcza t. 3: *Obecné porady o nápravě věcí lidských, část sedmá PAN-NUTHESIA neboli Všeobecné probuzení kterým se ve svatém Božím jménu vybízejí k provedení návrhů tak prospěšných světu všichni, kdo se mohou nějak zúčastnit*, rozdz. XII, s. 518–521.
- Komenský J.A., 2023, *Přemyšlování o dokonalosti křesťanské v jazyce 21. století*, převod do moderní češtiny Zálešák T., Vyd. Nakl. Didasko, Kroměříž, ISBN 978-80-88447-09-2.
- Kopaliński W., 1988, *Słownik mitów i tradycji kultury*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa. ISBN 83-06-00861-8.
- Kopaliński W., 2001, *Słownik symboli*, Oficyna Wydawnicza Rytm, Warszawa. ISBN 83-88794-00-0.
- Kopaliński W., 2004, *Opowieści o rzeczach powszednich*, Oficyna Wydawnicza Rytm, Warszawa. ISBN 83-7399-113-1.
- Kopečný F., 1988, *Čtení o jménech*, Okresní kulturní středisko, Prostějov.
- Kopečný F., 1991, *Průvodce našimi jmény*, Nakl. Academia, Praha. ISBN 80-200-0016-X.
- Koppová J., 2001, *Izraelští proroci – dnešní pohled na prorocké knihy Starého zákona*, přel. J. Hermach, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří. ISBN 80-7192-507-1.

- Koppová J., 2003, *Starý zákon – kniha pro dnešní dobu. Cesty k dějepisným knihám Izrealu*, przeł. J. Veselá, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří. ISBN 80-7192-466-0.
- Korec J.Ch., 1994, *Nad Evanjeliom podľa Lukáša*, Vyd. Dobrá kniha, Trnava. ISBN 80-7141-033-0.
- Kosidowski Z., 1983, *Opowieści biblijne*, Wydawnictwo Iskry, Warszawa. ISBN 83-207-0631-9.
- Kowalik-Kaleta Z., Dacewicz L., Raszewska-Żurek B., 2007, *Słownik najstarszych nazwisk polskich, pochodzenie językowe (XII–XV wiek)*, t. 1, Instytut Sławistyczny PAN, Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa. ISBN 978-83-89191-58-8.
- Koziara S., 2001, *Frazeologia biblijna w języku polskim. Kompendium frazeologia*. Oficyna Wydawnicza Leksem, Łask. ISBN 978-83-60178-69-0.
- Koziara S., 2002, *Losy frazeologizmów biblijnych z nazwami ptaków w języku polskim*, w: *Z problemów przekładu i stosunków międzyjęzykowych*, t. 2, red. T. Żeberek, T. Borucki, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków, s. 191–203. ISBN 83-7271-154-2.
- Kozierowski S., 1945, *Atlas nazw geograficznych Słowiańszczyzny Zachodniej*, z. 1: *Pomorze Zachodnie*, Instytut Zachodni, Poznań.
- Kraus J. a kol., 2007, *Nový akademický slovník cizích slov A–Ž*, Nakl. Akademie, Praha. ISBN 978-80-200-1351-4.
- Kruszewicz A.G., 2017, *Ptaki Polski – Mała encyklopedia ilustrowana*, Multico Oficyna Wydawnicza, Warszawa. ISBN 978-83-7763-419-6.
- Kruszona M., 2008, *Kulturalny atlas ptaków*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań. ISBN 978-83-7506-233-5.
- Kselmann J.S., Barré M.L., 2004, *Księga Psalmów*, w: *Katolicki komentarz biblijny*, red. R.E. Brown, J.A. Fitzmyer, R.E. Murphy, „Prymasowska Seria Biblijna”, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa, s. 481–524. ISBN 83-7146-080-5.
- Kubiak-Sokół A., Pawlaczyk K., Wesolek A., Wiśniakowska L., 2007, *Słownik nazw miejscowości i mieszkańców z odmianą i poradami językowymi*, PWN, Warszawa. ISBN 978-83-01-15348-9.

- Kufnerová Z., *Čtení o překládání*, Nakl. H&H, Jinočany 2009. ISBN 978-80-7319-088-0.
- Kufnerová Z., Poláčková M., Povejšil J., Skoumalová Z., Straková V., 2003, *Překládání a čeština*, Nakl. H&H, Jinočany. ISBN 80-85787-14-8.
- Kukułka-Wojtasik A., red., 2011, *Translatio i literatura*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa. ISBN 978-83-235-0832-8.
- Kulczycka D., 2004, *O symbolice ptaków w twórczości Juliusza Słowackiego*, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra. ISBN 83-89712-13-X.
- Kurz J., 2014, *Nový zákon. Radostné zprávy pro dnešní dobu*, z řeč. přel. a dodatky opatřil J. Kurz, Vyd. Margita Michalková, Praha. ISBN 978-80-260-3524-4.
- Kuśmirek A., 2003, *Hebrajsko-polski Stary Testament Pięcioksiąg. Przekład interlinearny z kodami gramatycznymi, transliteracją oraz indeksem rdzeni*, „Prymasowska Seria Biblijna”, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa. ISBN 83-7146-187-9.
- Kuśmirek A., 2008, *Hebrajsko-polski Stary Testament Prorocy. Przekład interlinearny z kodami gramatycznymi, transliteracją i indeksem słów hebrajskich*, „Prymasowska Seria Biblijna”, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa. ISBN 978-83-7492-023-0.
- Kuśmirek A., 2009, *Hebrajsko-polski Stary Testament Pisma. Przekład interlinearny z kodami gramatycznymi, transliteracją i indeksem rdzeni hebrajskich i aramejskich*, „Prymasowska Seria Biblijna”, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa. ISBN 978-83-7492-024-7.
- Kuťáková E., Marek V., Zachová J., 2002, *Moudrost věků. Lexikon latinských výroků, přísloví a rčení*, Nakl. Leda, Voznice. ISBN 80-7335-014-9.
- Kwilecka I., 1972, *Ze studiów nad staropolskimi przekładami Biblii. Problem tłumaczenia realiów biblijnych*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, t. 10, s. 59–89.
- Kwilecka I., 2003, *Studia nad staropolskimi przekładami Biblii*, Uniwersytet im. A. Mickiewicza, Wydział Teologiczny, PAN, Instytut Sławistyki, Poznań. ISBN 83-89361-26-4.
- Kyas V., 1997, *Česká bible v dějinách národního písemnictví*, Nakl. Vyšehrad, Praha. ISBN 80-7021-105-9.

- Kyselica J., 1997, *Úvod do Pentateuchu*, Aloisianum – Teologický inštitút sv. Alojza Spoločnosti Ježišovej na Slovensku pri Trnavskej univerzite, Vyd. Dobrá kniha Bratislava. ISBN 80-7141-176-0.
- Lakoff G., 1986, *Semantyka poznawcza*, przeł. K. Korzyk, [maszynopis], Kraków.
- Lakoff G., 1987, *Women, Fire and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*, University of Chicago Press, Chicago.
- Lakoff G., Johnson M., 1988, *Metafory w naszym życiu*, przeł. T.P. Krzeszowski, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa. ISBN 83-06-01636-X.
- Lakoff G., Johnson M., 2002, *Metafory, którymi żyjemy*, przeł. T. Čejka, Vyd. Host, Brno. ISBN 88-7294-071-6.
- Lamprecht A., 1958, *Význam slovní zásoby při určování specifčnosti jazyka*, w: *Studie ze slovanské jazykovědy – sborník k 70. narozeninám akademika Františka Trávníčka*, Státní pedagogické nakladatelství, Praha, s. 365–369.
- Lancellotti A., 1980, *Salmi (1–150) – 3 Vol.*, Nuovissima versione della Bibbia, Edizioni Paoline, Roma.
- Langacker R., 1987, *Foundations of Cognitive Grammar*, Vol. 1, *Theoretical Prerequisites*, Stanford University Press, Stanford, Calif.
- Langacker R., 1995, *Wykłady z gramatyki poznawczej: Kazimierz nad Wisłą, grudzień 1993*, Wydawnictwo Uniwersytetu M. Curie-Skłodowskiej, Lublin. ISBN 83-227-0747-9.
- Langacker R.W., 2003, *Model dynamiczny oparty na uzusie językowym*, w: *Akwizycja języka w świetle językoznawstwa poznawczego*, red. E. Dąbrowska, W. Kubiński, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków, s. 30–117. ISBN 83-242-0346-X.
- Langkammer H., 1999, *Znaczenie religijne ofiary w Izraelu*, w: *Życie religijne w Biblii*, red. G. Witaszek, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin, s. 225–237. ISBN 83-228-0667-1.
- Langkammer H., 2001, *Mały słownik biblijny*, Wydawnictwo św. Antoniego, Wrocław. ISBN 83-88598-07-4.
- Langkammer H., 2005, *Ewangelia według św. Łukasza. Tłumaczenie – Wstęp – Komentarz – Ekskursy*, Wydawnictwo Diecezji Radomskiej Ave, Radom. ISBN 83-920767-7.

- Lapko R., 2011, *Rodina a manželstvo v knihe Tobiáš. Sociologické a antropologické aspekty*, Wyd. KBD, Svit. ISBN 978-80-89120-31-4.
- Lebda R., 2005, *Nowy słownik frazeologiczny*, red. A. Latusek, Wydawnictwo Zielona Sowa, Kraków. ISBN 83-7435-009-1.
- Lebiedziński H., 1981, *Elementy przekładoznawstwa ogólnego*, PWN, Warszawa.
- Leibowitz J., 2011, *Úvahy nad Tórou*, przeł. L. Pavlát, Nakl. P3K, Praha. ISBN 978-80-87186-51-0.
- Lemaire A., red., 2001, *Świat Biblii*, przeł. B. Panek, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław. ISBN 83-04-04520-6.
- Lemański J., 2002, *Pięcioksiąg dzisiaj*, Instytut Teologii Biblijnej Verbum, Kielce. ISBN 83-915855-7-3.
- Leske A., 2000, *Ewangelia według św. Mateusza*, w: *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego. Komentarz katolicki i ekumeniczny na XXI wiek*, red. pol. wyd. W. Chrostowski, Verbinum Wydawnictwo Księży Werbistów, Warszawa, s. 1133–1205. ISBN 83-7192-105-5.
- Levoratti A.J., 2000a, *Interpretacja Pisma Świętego*, w: *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego. Komentarz katolicki i ekumeniczny na XXI wiek*, red. pol. wyd. W. Chrostowski, Verbinum Wydawnictwo Księży Werbistów, Warszawa, s. 10–34. ISBN 83-7192-105-5.
- Levoratti A.J., 2000b, *Księga Kapłańska*, w: *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego. Komentarz katolicki i ekumeniczny na XXI wiek*, red. pol. wyd. W. Chrostowski, Verbinum Wydawnictwo Księży Werbistów, Warszawa, s. 359–385. ISBN 83-7192-105-5.
- Levý J., 1963/2012, *Umění překladau*, čtvrté upravené vydání, Nakl. Apostrof, Praha. ISBN 978-80-87561-15-7.
- Levý J., 2004, *Tři fáze překladatelovy práce*, w: *Antologie teorie uměleckého překladau. Výběr z prací českých a slovenských autorů*, red. M. Hrdlička, E. Gromová, Ostravská univerzita, Ostrava, s. 17–29. ISBN 80-7042-667-5.
- Lewicki R., 2000, *Między adaptacją i egzotyzacją: The Pickwick Papers w przekładzie polskim i rosyjskim*, w: *Przekładając nieprzekładalne*, red. W. Kubiński, O. Kubińska, T.Z. Wolański, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk, s. 191–200. ISBN 83-7017-947-9.

- Lewis C.S., 1999, *Úvahy nad Žalmy*, přel. J. Pošmourná, Vyd. Návrat domů, Praha. ISBN 80-85495-88-0.
- Limbeck M., 1996, *Evangelium sv. Matouše. Malý stuttgartský komentář, Nový zákon, sv. 1*, přel. z niem. P. Bezručová, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří. ISBN 80-7192-146-7.
- Limbeck M., 1997, *Evangelium sv. Marka. Malý stuttgartský komentář, Nový zákon, sv. 2*, přel. z niem. J. Vokoun, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří. ISBN 80-7192-219-6.
- Linde S.B., 1860/1995, *Słownik języka polskiego*, t. 6 (cz. 1): *U–W*, Lwów w drukarni zakładu Ossolińskich / Wydawnictwo Gutenberg-print, Warszawa. ISBN 83-86381-50-7.
- Linde S.B., 1860/1995, *Słownik języka polskiego*, t. 6, (cz. 2): *X–Ž*, Lwów w drukarni zakładu Ossolińskich / Wydawnictwo Gutenberg-print, Warszawa. ISBN 83-86381-50-7.
- Linzey A., 2010, *Teologia zwierząt*, přel. W. Kostrzewski, Wydawnictwo WAM, Kraków. ISBN 978-83-7505-534-4.
- Linzey A., 2018, *Teologie zvířat*, přel. Jan M. Heller i Jan Zámečník, Vyd. Stanislav Juhaňák – Triton, Praha. ISBN 978-80-7553-487-3.
- Lipiński A., 1911, *Archeologia Biblijna*, Wydawnictwo Księgarni Nakładowej M. Szczepkowskiego, Warszawa.
- Lipiński K., 2004, *Mity przekładoznawstwa*, Wydawnictwo Egis, Kraków. ISBN 83-7396-274-3.
- Lipiński K., 2006, *Vademecum tłumacza*, Wydawnictwo Idea, Kraków. ISBN 83-88181-50-5.
- Lipowski J., 2002, *Nazwiska z Jabłonkowa i okolic u schyłku XVII wieku*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, nr 2417, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław. ISBN 83-229-2266-3.
- Loska T., 1996, *Ewangelia według św. Łukasza. Tajemnica Chrystusa pośród nas*, Wydawnictwo Księgarnia św. Jacka, Katowice. ISBN 83-7030-161-4.
- Lotko E., *Čeština a polština v překladatelské a tlumočnické praxi*, Nakl. Profil, Ostrava 1986.
- Lotko E., 1992, *Zrádná slova v polštině a češtině (lexilologický pohled a slovník)*, Nakl. Votobia, Olomouc.

- Lotko E., 1997, *Synchronní konfrontace češtiny a polštiny (soubor statí)*, Univerzita Palackého, Olomouc. ISBN 80-7067-739-2.
- Lotko E., 2003, *Slovník lingvistických termínů pro filology*, Univerzita Palackého, Olomouc. ISBN 80-244-0720-5.
- Lurker M., 1989, *Słownik obrazów i symboli biblijnych*, przeł. bp K. Romaniuk, Pallottinum, Poznań.
- Lurker M., 1999, *Slovník biblických obrazů a symbolů*, przeł. R. Dostálová, J.A. Dus, H. Friedrichová, J. Hoblík, R. Hošek, J. Slabý, Nakl. Vyšehrad, Praha. ISBN 80-7021-254-3.
- Łach S., 1962, *Księga Rodzaju. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz. Pismo Święte Starego Testamentu*, t. 1, część 1, Pallottinum, Poznań.
- Łach S., 1970, *Księga Kapłańska. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – ekskursy. Pismo Święte Starego Testamentu*, t. 2, część 1, Pallottinum, Poznań–Warszawa.
- Łach S., 1990, *Księga Psalmów. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – ekskursy. Pismo Święte Starego Testamentu*, t. 7, część 2, Pallottinum, Poznań. ISBN 83-7014-144-7.
- MacArthur J., 2013, *Nový zákon – Komentář verš po verši*, przeł. L. Titěrová, M. Černíková, L. Markovička, J. Janča, Občanské sdružení Didasko, Kroměříž. ISBN 978-80-87587-08-9.
- MacArthur J., 2015, *Starý zákon – Komentář verš po verši*, przeł. L. Titěrová, M. Černíková, L. Markovička, M. Marková, J. Kopová, Občanské sdružení Didasko, Kroměříž. ISBN 978-80-87587-17-1.
- MacDonald W., 2005, *Komentarz biblijny do Nowego Testamentu*, przeł. P. Janikowski, A. Mariuk, A. Sarna, T. Stańczak, A. Stępień, G. Turkanik, Wydawnictwo Areopag, Jastrzębie-Zdrój. ISBN 83-85391-26-6.
- MacDonald W., 2015, *Biblický komentář k Novému zákonu*, przeł. M. Černíková, P. Jartym, M. Krchňák, K. Ouzký, M. Tekielová, J. Vopalecký, ALEF Křesťanské sbory, Brno. ISBN 978-80-905970-0-6.
- MacDonald W., 2017, *Biblický komentář ke Starému zákonu*, przeł. M. Indráková, J. Vopalecký, ALEF Křesťanské sbory, Brno. ISBN 978-80-906732-0-5.
- MacKenzie R.A.F., Murphy R.E., 2001/2004, *Księga Hioba*, w: *Katolicki komentarz biblijny*, red. pol. wyd. W. Chrostowski, „Prymasowska

- Seria Biblijna”, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa, s. 445–480. ISBN 83-7146-080-5.
- Machek V., 1957, *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*, Nakl. Československé akademie věd, Praha.
- Machek V., 1997, *Etymologický slovník jazyka českého*, Nakl. Lidové noviny, Praha. ISBN 80-7106-242-1.
- Macurová A., 2004, *Překlad jako první interpretace textu*, w: *Antologie teorie uměleckého překladu (Výběr z prací českých a slovenských autorů)*, red. M. Hrdlička, E. Gromová, Ostravská univerzita, Ostrava, s. 238–242. ISBN 80-7042-667-5.
- Malicki J., 2002, *Nazwy miejscowe Śląska w języku czeskim*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław. ISBN 83-229-2338-4.
- Marchowski D., 2015, *Ptaki Polski – kompletna lista 450 stwierdzonych gatunków*, Wydawnictwo SBM, Warszawa. ISBN 978-83-7845-983-5.
- Markowski A., 2012, *Wykłady z leksykologii*, PWN, Warszawa. ISBN 978-83-01-16874-2.
- Mařík J.S., 1994, *Pohledy do tajemství Bible*, Vydal Swedenborgův Fond, Praha.
- Mates V., 2002, *Jména tajemství zbavená. Malá encyklopedie 250 nejčastějších příjmení*, Nakl. Epoque, Praha. ISBN 80-86328-10-4.
- Maynard C., 1995, *Zdumiewający świat zwierząt w pytaniach i odpowiedziach*, przeł. H. Garbarczyk, P. Kozłowski, Wydawnictwo Arkady, Warszawa. ISBN 83-213-3774-0.
- McCarthy D.J., Murphy R.E., 2001/2004, *Księga Ozeasza*, w: *Katolicki komentarz biblijny*, red. pol. wyd. W. Chrostowski, „Prymasowska Seria Biblijna”, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa, s. 799–815. ISBN 83-7146-080-5.
- McCreesh T., 2001/2004, *Księga Przysłów*, w: *Katolicki komentarz biblijny*, red. pol. wyd. W. Chrostowski, „Prymasowska Seria Biblijna”, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa, s. 525–537. ISBN 83-7146-080-5.
- McKane W., 1970/1980, *Proverbs, Old Testament Library, A New Approach*, wydanie trzecie, SCM Press Ltd., London.

- Metzger B.R., Coogan M.D., 2004, *Słownik wiedzy biblijnej*, red. pol. wyd. W. Chrostowski, „Prymasowska Seria Biblijna”, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa. ISBN 83-7146-023-6.
- Meynet R., 2006, *Binarność, podstawowa cecha języka biblijnego*, w: *Język Biblii a język współczesny*, praca zbiorowa, Wydawnictwo WAM, Kraków, s. 11–22. ISBN 83-7318-755-3.
- Michálek E., 1989, *Česká slovní zásoba v Klaretových slovnících*, Nakl. Academia, Praha.
- Mickiewicz F., 2011, *Ewangelia według św. Łukasza, rozdz. 1–11. Nowy komentarz biblijny, Nowy Testament. Wstęp, przekład z oryginału i komentarz*, t. 3, część 1, Wydawnictwo Święty Paweł, Częstochowa. ISBN 978-83-7424-760-3.
- Mickiewicz F., 2012, *Ewangelia według św. Łukasza, rozdz. 12–24. Nowy komentarz biblijny, Nowy Testament*, t. 3, część 2, Wydawnictwo Święty Paweł, Częstochowa. ISBN 978-83-7424-761-0.
- Mikula A., 1975, *Ptačí svět*, Nakl. Mladá fronta, Praha.
- Milgrom J., 1991, *Leviticus 1–16, A New Translation with Introduction and Commentary*, Series „The Anchor Bible”, Vol. 3, Doubleday & Company, New York–London–Toronto–Sydney–Auckland. ISBN 0-385-11434-6.
- Miłosz C., 1981, *Księga Psalmów*, Éditions du Dialogue, Paris. ISBN 2-85316-024-6.
- Miłosz C., 1984, *Księgi Pięciu Megilot*, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Lublin. ISBN 83-00-00438-6.
- Miskotte K.H., 1996, *Biblická abeceda*, przeł. M. Hájek, J.A. Dus, Edice „Bibliotheca Bohemica Batavica”, sv. č. 1, Vyd. Eman, Heršpice. ISBN 80-901854-1-X.
- Mlíkovský J., 2007, *Ptactvo Zbirožska v díle Jana Jiráka z roku 1786*, „Holýšovský ornitologický klub Sluka”, č. 4, s. 81–90.
- Mlíkovský J., 2009, *Úvod do historické ornitologie*, „Ornitologický časopis Sylvia”, č. 45, s. 39–50. ISSN 1803-6791.
- Moldanová D., 1983, *Naše příjmení*, „Malá encyklopedie”, t. 16, Nakl. Mladá fronta, Praha.

- Montgomery S., 2018, *Ptakologia*, przeł. A. Pluszka, Wydawnictwo Marginesy, Warszawa. ISBN 978-83-65780-86-7.
- Moore C.A., 1996, *Tobit, A New Translation with Introduction and Commentary*, Series „The Anchor Bible”, Vol. 40A, Doubleday & Company, New York–London–Toronto–Sydney–Auckland. ISBN 0-300-13996-9.
- Mrázek J., 2011, *Evangelium podle Matouše, Český ekumenický komentář k Novému zákonu*, Centrum biblických studií AVČR a UK v Praze ve spolupráci s Českou biblickou společností, Praha. ISBN 978-80-87287-44-6.
- Mrhačová E., 1999, *Názvy zvířat v české frazeologii a idiomatice*, Spisy číslo 124, Ostravská univerzita, Ostrava. ISBN 80-7042-537-7.
- Mrhačová E., 2003, *Parémie se zooapelativem jako základním slovem v češtině a polštině*, w: *Parémie národů slovanských*, Ostravská univerzita, Ostrava, s. 107–115. ISBN 80-7042-622-5.
- Mrhačová E., 2013, *Česko-polské jazykovědné studie*, Instytut Neofilologii PWSZ, Wydawnictwo Pro, Racibórz. ISBN 978-83-63090-44-9.
- Mrhačová E., Balowski M., 2009, *Česko-polský frazeologický slovník*, Ostravská univerzita, Ostrava. ISBN 978-80-7368-633-8.
- Mrhačová E., Ponczová R., 2003, *Zvířata v české a polské frazeologii a idiomatice. Česko-polský a polsko-český slovník*, Nakl. Tilda, Šenov u Ostravy. ISBN 80-86101-75-4.
- Murphy R.E., 2000, *Księga Hioba*, w: *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego. Komentarz katolicki i ekumeniczny na XXI wiek*, red. pol. wyd. W. Chrostowski, Verbinum Wydawnictwo Księży Werbistów, Warszawa, s. 656–675. ISBN 83-7192-105-5.
- Murphy R.E., 2001, *Žalmy a iné Spisy. 101 otázok a odpovedí*, przeł. J. Rindoš, Vyd. Dobrá kniha, Trnava. ISBN 80-7141-339-9.
- Muszyński Z., 1993, *O podmiotowym, społecznym i formalnym wymiarze języka, czyli o trzech aspektach znaczenia komunikacyjnego*, w: *O definicjach i definiowaniu*, red. J. Bartmiński, R. Tokarski, Wydawnictwo Uniwersytetu M. Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 181–194. ISBN 83-227-0574-3.
- Mügllová D., 2013, *Komunikace, tlumočení, překlad aneb proč spadla Babylonská věž?*, Enigma, Nitra. ISBN 978-80-8133-025-4.

- Müldner-Nieckowski P., 2003, *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*, Wydawnictwo Świat Książki, Warszawa. ISBN 83-7311-734-2.
- Müller P.-G., 1998, *Evangelium sv. Lukáše. Malý stuttgartský komentář, Nový zákon, sv. 3*, przeł. z niem. J. Vokoun, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří. ISBN 80-7192-261-7.
- Nagórko A., Łaziński M., Burkhardt H., 2004, *Dystynktywny słownik synonimów*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków. ISBN 83-242-0251-X.
- Nandrásky K., 1996, *Jeremiáš I exegéza*, druhé nezmenené vydanie, Vyd. Univerzita Komenského, Bratislava, ISBN 80-223-0978-8.
- Názvosloví, České názvosloví evropského ptactva*, 1931, Čsl. ornithologická společnost, Praha.
- Nechutová J., 1991, *Ptačí zahrádka*, Nakl. Petrov, Brno. ISBN 80-85247-09-7.
- Nehring W., 2017, *Wpływ języka i literatury staroczeskiej na język i literaturę staropolską*, przeł. J. Siatkowski, Wydawnictwo Uniwersytetu im. A. Mickiewicza, Poznań. ISBN 978-83-63090-13-5.
- Nettelhorst R.P., 2008, *Sto postaw z Bible. Příběhy ze Starého a Nového zákona*, przeł. K. Hladká, Nakl. Slovart, Praha. ISBN 978-80-7391-153-9.
- Nida E., 1964, *Toward a Science of Translating, with Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating*, E.J. Brill, Leiden.
- Nida E.A., Taber Ch.R., 1969, *The Theory and Practice of Translation*, E.J. Brill, Leiden.
- Nilsson L., 2014, *Krukowaty czy sikora?* przeł. ze szwedz. A. Sterno, Oriolus Förlag, Uppsala. ISBN 978-91-978652-0-3.
- Nolland J., 1989, *Luke 1–9:20, Word Biblical Commentary*, Vol. 35A, Word Books, Publisher, Dallas, Texas. ISBN 0-8499-0234-7.
- Noth M., 1973, *Das 3. Buch Mose Leviticus*, ATD 6, Das Alte Testament Deutsch, Neues Göttinger Bibelwerk, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen. ISBN 3-625-51131-0.
- Novotný A., 1956/1992, *Biblický slovník A–P*, Nakl. Česká biblická společnost, Praha. ISBN 80-900881-1-2.
- Novotný A., 1956/1992, *Biblický slovník R–Ž*, Nakl. Česká biblická společnost, Praha. ISBN 80-900881-1-2.

- Novotný J., 1999, *Basil Veliký a jeho doba. Moralia*, Velehrad. ISBN 80-86045-39-0.
- Novotný T., 2004, *O Bibli. Vznik, dobové pozadí, exegeze*, třetí vydání, Nakl. Dingir, Praha. ISBN 80-86779-02-5.
- Nowa encyklopedia powszechna*, 1996, t. 6: S–Z, PWN, Warszawa. ISBN 83-01-11969-1.
- Nowakowska A., 2005, *Słownik frazeologiczny w układzie tematycznym i alfabetycznym*, wydanie trzecie, Wydawnictwo Europa, Wrocław. ISBN 83-88962-73-6.
- Nowell I., 2000, *Księga Tobiasza*, w: *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego. Komentarz katolicki i ekumeniczny na XXI wiek*, red. pol. wyd. W. Chrostowski, Verbinum Wydawnictwo Księży Werbistów, Warszawa, s. 588–596. ISBN 83-7192-105-5.
- Nowell I., Craven T., Dumm D., 2001, *Księga Tobiasza, Judy i Estery*, w: *Katolicki komentarz biblijny*, red. pol. wyd. W. Chrostowski, „Prymasowska Seria Biblijna”, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa, s. 365–382. ISBN 83-7146-080-5.
- Od agamy po żraloka, Velký ilustrovaný slovník zvířat*, 1974, przeł. R. Obrtel, Nakl. Albatros, Praha.
- Olbracht I., 1990, *Čtení z Bibli kralické*, Nakl. Vyšehrad, Praha. ISBN 80-7021-030-3.
- Oliva K., 1994, *Polsko-český slovník I: A–Ó*, Nakl. Academia, Praha. ISBN 80-200-0304-5.
- Oliva K., 1995, *Polsko-český slovník II: P–Ž*, Nakl. Academia, Praha. ISBN 80-200-0194-8.
- Orłóš T., 1987, *Nazwy ptaków w Serbskim słowniku Vuka Karadžicia*, „Slavia – časopis pro slovanskou filologii”, ročník 56, šesit 4, Československá Akademie Věd, Praha, s. 375–382.
- Orłóš T.Z., red., 2003, *Czesko-polski słownik zdradliwych wyrazów i pułapek frazeologicznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków. ISBN 83-233-1732-1.
- Orłóš T.Z., red., 2004, *Czesko-polska pozorná ekwiwalencja językowa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków. ISBN 83-233-1823-9.

- Orłós T.Z., red., 2009, *Velký česko-polský frazeologický slovník*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków. ISBN 978-83-233-2504-8.
- Orygenes, 1986, *Homilie o Ewangelii św. Łukasza*, przeł. i oprac. S. Kalinkowski, wstęp M. Starowieyski, „Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy”, t. 36, Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa. ISSN 0209-0945.
- Orygenes, 1994, *Komentarz do pieśni nad pieśniami. Homilie o pieśni nad pieśniami*, przeł. i przypisy S. Kalinkowski. Wydawnictwo WAM, Kraków. ISBN 83-7097-102-4.
- Orygenes, 1998, *Komentarz do Ewangelii według Mateusza*, przeł. K. Augustyniak, wstęp i oprac. E. Stanula, „Źródła Myśli Teologicznej”, nr 10, Wydawnictwo WAM, Kraków. ISBN 83-7097-510-0.
- Orygenes – Hieronim, 2004, *Homilie o Księdze Psalmów*, przeł. S. Kalinkowski, „Źródła Myśli Teologicznej”, nr 32, Wydawnictwo WAM, Kraków. ISBN 83-7318-305-1.
- Otter J., 2007, *Jen jedenkrát v bibli. Průzkum řeckých hapaxlegomen a dalších nesnadných textů Nového Zákona*, Nakl. Kalich, Praha. ISBN 978-80-7017-075-5.
- Ottův průvodce přírodou Ptáci, 2015, przeł. z niem. A. Červená, Ottovo nakladatelství, Praha. ISBN 978-80-7451-366-4.
- Ouředník P., 1994, *Aniž jest co nového pod sluncem*, Nakl. Mladá fronta, Praha. ISBN 80-204-0469-4.
- Ouředník P., 2005, *Šmirbuch jazyka českého. Slovník nekonvenční češtiny*, Nakl. Paseka, Praha. ISBN 80-7185-638-X.
- Ouředník P., 2011, *Aniž jest co nového pod sluncem*, Nakladatelství & vydavatelství Volvos Globator, Praha. ISBN 978-80-7207-823-3.
- Paciorek A., 2005, *Ewangelia według świętego Mateusza, rozdziały 1–13, Nowy komentarz biblijny, Nowy Testament, Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, t. 1, część 1, Wydawnictwo Święty Paweł, Częstochowa. ISBN 83-7168-751-6.
- Packer J.I., Tenney M.C., 2007, *Słownik tła Biblii*, red. pol. wyd. W. Chrostowski, „Prymasowska Seria Biblijna”, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa. ISBN 978-83-7146-122-4.

- Paz U., Eshbol Y., 2004, *Birds in the Land of the Bible*, Published by Palphot. ISBN 978-9652800640.
- Petráňová L., 2008, *Domovní znamení staré Prahy*, vydání třetí doplněné, aktualizované, Nakl. Academia, Praha. ISBN 978-80-200-1585-3.
- Piela M., 2003, *Grzech dosłowności we współczesnych polskich przekładach Starego Testamentu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków. ISBN 83-233-1748-8.
- Pieńkos J., 1993, *Przekład i tłumacz we współczesnym świecie*, PWN, Warszawa. ISBN 83-01-10998-X.
- Pióro M., 2019, *Plamka mazurka. Jak ptaki odmieniły moje życie*, Wydawnictwo Marginesy, Warszawa. ISBN 978-83-66140-54-7.
- Pípal B., 2006, *Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu*, Nakl. Kalich, Praha. ISBN 80-7017-029-8.
- Plachetka J., 1996, *Velký slovník citátů a přísloví*, Nakl. Academia, Praha. ISBN 80-200-1132-3.
- Pliniusz, 1961, *Historia naturalna. Wybór*, przeł. I. i T. Zawadzcy, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Kraków.
- Podlawska D., Świątek-Brzezińska M., 2008, *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, PWN, Park Edukacja, Warszawa–Bielsko-Biała. ISBN 978-83-7446-838-1.
- Pokorný J., 2010, *Lingvistická antropologie jazyk, mysl a kultura*, Grada Publishing, Praha. ISBN 978-80-247-2843-8.
- Pokorný P., 1993, *Literární a teologický úvod do Nového zákona*, Nakl. Vyšehrad, Praha. ISBN 80-7021-052-4.
- Pokorný P., 2006, *Hermeneutika jako teorie porozumění*, Nakl. Vyšehrad, Praha. ISBN 80-7021-779-0.
- Pope M.H., 1973, *Job. Introduction, translation and notes*, Series „The Anchor Bible”, Vol. 15, Doubleday & Company, Garden City, New York. ISBN 0-385-00894-5.
- Popowski R., 1995, *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu – wydanie z pełną lokalizacją greckich haseł, kluczem polsko-greckim oraz indeksem form czasownikowych*, „Prymasowska Seria Biblijna”, wydanie drugie, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa. ISBN 83-85435-53-0.

- Popowski R., 2014, *Septuaginta czyli Biblia Starego Testamentu wraz z księgami deuterokanonicznymi i apokryfami*, „Prymasowska Seria Biblijna”, wydanie drugie, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa. ISBN 978-83-7829-040-7.
- Popowski R., Wojciechowski M., 1995, *Grecko-polski Nowy Testament – wydanie interlinearne z kodami gramatycznymi*, „Prymasowska Seria Biblijna”, wydanie piąte, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa. ISBN 83-85435-18-2.
- Potocki S., 2008, *Księga Przysłów, Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – ekskursy*, red. R.W. Rubinkiewicz, t. 8, część 1, Pallottinum, Poznań. ISBN 978-83-7014-580-4.
- Presl J.S., 1832, *Ptactvo*, w: *Zeměpis Království českého*, J.A. Dunder, Nakladatelství A. Kronberger, Praha, s. 67–74.
- Průvodce Biblií, 2004/2009, revidované a rozšířené vydání třímilionového bestselleru, przeł. z ang. The New Lion Handbook of the Bible R. Matulík a J. Hus, red. R. Řehák, první/druhé vydání, Nakl. Česká biblická společnost, Praha. ISBN 80-85810-26-3 // 978-80-87287-13-2.
- Przewodnik Collinsa: PTAKI. Najpełniejszy przewodnik do rozpoznawania ptaków Europy i obszaru śródziemnomorskiego*, 2012, przeł. i adaptacja D. Graszka-Petrykowski, Multico Oficyna Wydawnicza, Warszawa. ISBN 978-83-7073-972-0.
- Przybyłowicz A., Przybyłowicz Ł., 2016, *Atlas ptaków – ptaki pól, lasów i miast*, część 1, Agora, Wydawnictwo Dragon, Bielsko-Biała. ISBN 978-83-268-2440-1.
- Ptaki Polski*, 2011, bezpłatny dodatek do „Gazety Wyborczej”. ISBN 978-83-268-0130-3.
- Puchalska I., red., 2001, *Praktyczny słownik frazeologiczny*, Wydawnictwo Zielona Sowa, Kraków. ISBN 83-7220-288-5.
- Ravasi G., 1986, *Il Libro dei Salmi commento e attualizzazione*, vol. 2 (51–100), Edizioni Dehoniane, Bologna. ISBN 88-10-20536-7.
- Ravasi G., 1988, *Il Libro dei Salmi commento e attualizzazione*, vol. 3 (101–150), Edizioni Dehoniane, Bologna. ISBN 88-10-20541-3.

- Ravasi G., 2000, *Księga czwarta (Ps 90–106) i piąta (Ps 107–150)*, w: *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego. Komentarz katolicki i ekumeniczny na XXI wiek*, red. pol. wyd. W. Chrostowski, Verbinum Wydawnictwo Księży Werbistów, Warszawa, s. 731–748. ISBN 83-7192-105-5.
- Ravasi G., 2005, *Hiob. Dramat Boga i człowieka*, część 2, przeł. K. Stopa, Wydawnictwo Salwator, Kraków. ISBN 83-60082-27-8.
- Ravasi G., 2008, *Psalmy 72–103* (wybór), część 3, przeł. K. Stopa, Wydawnictwo Salwator, Kraków. ISBN 978-83-7580-004-3.
- Ravasi G., 2009, *Psalmy 104–123* (wybór), część 4, przeł. K. Stopa, Wydawnictwo Salwator, Kraków. ISBN 978-83-7580-045-6.
- Reidová D.K., Manser M., 2011, *Malé biblické kompedium*, Vyd. Knižní klub, Praha. ISBN 978-80-242-3355-0.
- Rejzek J., 2001, *Český etymologický slovník*, Nakl. Leda, Voznice. ISBN 80-85927-85-3.
- Rendtorff R., 1996, *Hebrejská bible a dějiny. Úvod do starozákonní literatury*, przeł. J. Hoblík, Nakl. Vyšehrad, Praha. ISBN 80-7021-190-3.
- Rienecker F., 1992, *Wuppertálská študijná biblia – Nový zákon – Evanjelium podľa Matúša*, przeł. M. Rychterová, Nezávislé kresťanské vydavateľstvo a nakladateľstvo Creativpress, Bratislava. ISBN 80-7131-009-3.
- Romaniuk K., 1997, *Biblia Warszawsko-Praska*, Towarzystwo Biblijne w Polsce, Warszawa. ISBN 83-85260-15-3.
- Rospond S., 1967, *Słownik nazwisk śląskich*, część 1: A–F, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Instytut Śląski w Opolu, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Rospond S., 1973, *Słownik nazwisk śląskich*, część 2: G–K, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Rospond S., 1984, *Słownik etymologiczny miast i gmin PRL*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź. ISBN 83-04-0190-9.
- Royt J., Šedinová H., 1998, *Slovník symbolů kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii*, Nakl. Mladá fronta, Praha. ISBN 80-204-0740-5.
- Royt J., 2006, *Slovník biblické ikonografie*, Univerzita Karlova, Nakl. Karolinum, Praha. ISBN 80-246-0963-0.

- Ryba B., 1940, *Několik nejasných latinsko-českých dvojic jmen ptáků v Klaretově Glossáři*, „Listy filologické“, ročník 67, sešit 1–2, s. 320–335, Vyd. Jednota českých filologů, Praha.
- Ryken L., Wilhoit J.C., Longman T., 1998, *Słownik symboliki biblijnej. Obrazy, symbole, motywy, metafory, figury stylistyczne i gatunki literackie w Piśmie Świętym*, „Prymasowska Seria Biblijna”, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa. ISBN 978-83-7492-146-6.
- Rymut K., 1992–1994, *Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych*, t. 1–10, Wydawnictwo Instytutu Języka Polskiego PAN, Kraków. ISBN 83-85579-25-7.
- Rymut K., 1999, *Nazwiska Polaków. Słownik historyczno-etymologiczny*, t. 1: A–K, Wydawnictwo Instytutu Języka Polskiego PAN, Kraków. ISBN 83-87623-18-0.
- Rymut K., 2001, *Nazwiska Polaków. Słownik historyczno-etymologiczny*, t. 2: L–Ż, Wydawnictwo Instytutu Języka Polskiego PAN, Kraków. ISBN 83-87623-35-0.
- Rzehak W., Paw M., Wawrzecki M., 2005, *Słownik związków frazeologicznych*, Złote wydanie, Wydawnictwo Greg, Kraków. ISBN 83-7327-417-0.
- Salij J., 2009, *Gwiazdy, ludzie i zwierzęta. O godności człowieka i godności materii*, Wydawnictwo Polskiej Prowincji Dominikanów W drodze, Poznań. ISBN 978-83-7033-680-6.
- Santucci L., Klimaszewski S., 1988, *Legendsy chrześcijańskie, antologia*, przeł. z wł. A. Szymanowski, Wydawnictwo Księży Marianów, Warszawa. ISBN 83-85040-04-8.
- Schäfer T., 2003, *Vize. Život, dílo a hudba Hildegardy von Bingen*. przeł. V. Čadský, Nakl. Pragma, Praha. ISBN 80-7205-933-5.
- Schökel A., Sicre Diaz J.L., 1985, *Giobbe, commento teologico e litteratio*, Edizioni Borla, Roma. ISBN 88-263-0691-5.
- Schürmann H., 1969, *Herders theologischer Kommentar zum Neuen Testament – Das Lukasevangelium*, Bd. 3, Kap. 1,1 – 9,50, Herder Freiburg, Basel–Wien.

- Scott R.B.Y., 1965, *Proverbs Ecclesiastes, Introduction, Translation and Notes*, Series „The Anchor Bible”, Vol. 18, Doubleday & Company, Garden City, New York.
- Siatkowski J., Basaj M., 1991, *Česko-polský slovník*, Státní pedagogické nakladatelství, Praha // Wydawnictwo Wiedza Powszechna, Warszawa. ISBN 83-214-0575-4.
- Sidon E., 2012, *Pět knih Mojžišových*, Nakladatelství Sefer, Praha. ISBN 978-80-85924-67-1.
- Sikora R.A., 1999, *Rytuał składania ofiar w Starym Testamencie*, w: *Życie religijne w Biblii*, red. G. Witaszek, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin, s. 193–203. ISBN 83-228-0667-1.
- Simian-Yofre H., 2000, *Księga Ozeasza*, w: *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego. Komentarz katolicki i ekumeniczny na XXI wiek*, red. pol. wyd. W. Chrostowski, Verbinum Wydawnictwo Księży Werbistów, Warszawa, s. 990–1003. ISBN 83-7192-105-5.
- Skorupka S., 1974, *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, t. 2: R–Ż, Wydawnictwo Wiedza Powszechna, Warszawa.
- Skorupka S., 1985, *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, t. 2: R–Ż, Wydawnictwo Wiedza Powszechna, Warszawa. ISBN 83-214-0432-4.
- Skorupka S., Auderska H., Łempicka Z., red., 1968, *Mały słownik języka polskiego*, PWN, Warszawa.
- Skoumalová Z., 2003, *Jaké druhy překladu známe*, w: *Překládání a čeština*, red. Z. Kufnerová, M. Poláčková, J. Povejšil, V. Straková, Nakl. H&H, Jinočany, s. 22–38. ISBN 80-85787-14-8.
- Slovník současné češtiny správně česky*, 2011, Nakl. Lingea, Brno. ISBN 978-080-087471-27-2.
- Slovník współczesnego języka polskiego*, 2000, t. 5: Ś–Ż, Wydawnictwo SMS, Kraków. ISBN 83-88520-35-0.
- Sobczykowa J., 2001, *Myśl o języku w komentarzu biblijnym ks. Jakuba Wujka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice. ISBN 83-226-1058-0.
- Sobol E., 2008, *Słownik frazeologiczny PWN z Bralczykiem. Edycja specjalna*, PWN, Warszawa. ISBN 978-83-01-15224-6.

- Sobol E., red., 2002, *Nowy słownik języka polskiego*, PWN, Warszawa. ISBN 83-01-13674-X.
- Sokołowski J., 1972, *Ptaki ziem polskich*, t. 1–2, wydanie drugie, PWN, Warszawa.
- Srdínko F., Borový K., 1889, *Bibli česká, čili Písmo Svaté Starého a Nového Zákona podle obecného latinského, od sv. církve římské schváleného výkladu přeložené, poznovu s pilností přehlédnuté a výkladem opatřené*. Tiskem kníž. arcib. knihtiskárny Rohliček & Sievers, Praha.
- Stachowiak L., 1967, *Księga Jeremiasza. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz. Pismo Święte Starego Testamentu*, t. 10, część 1, Pallottinum, Poznań.
- Stachowiak L., 1968, *Lamentacje i Księga Barucha. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz. Pismo Święte Starego Testamentu*, t. 10, część 2, Pallottinum, Poznań.
- Stachowiak L., 1997, *Księga Jeremiasza, tłumaczenie, wstęp i komentarz. Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin. ISBN 83-228-0454-7.
- Stanislav M., 1948, *Žaltár*, preklad z pôvodiny s obšírnejším výkladom, Spolok Sv. Vojtecha, Trnava.
- Starowieyski M., 2011, *Tradycje biblijne. Biblia w kulturze europejskiej*, wstęp kard. Gianfranco Ravasi, Wydawnictwo Petrus, Kraków. ISBN 978-83-61533-90-0.
- Starowieyski M., red., 2003, *Apokryfy Nowego Testamentu*, t. 1: *Ewangelie apokryficzne. Opowiadania o Jezusie, Maryi, Józefie i Janie Chrzcicielu*, Wydawnictwo WAM, Kraków.
- Stěpanova L., 2009, *Frazémy biblického původu (na materiále slovenštiny, češtiny a ruštiny)*, w: *Aspekty literárnovedné a jazykovedné II*, ed. V. Kováčová, D. Baláková, J. Šindelářová, Katolícká univerzita, Ružomberok, s. 107–119. ISBN 978-80-8084-448-6.
- Stern D.H., 2004, *Komentarz żydowski do Nowego Testamentu*, „Prymasowska Seria Biblijna”. Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa. ISBN 83-7146-079-1.

- Stich A., 2011, *Jazyk bible u nás*, w: Ouředník P., *Aniž jest co nového pod sluncem*, Nakladatelství & vydavatelství Volvos Globator, Praha, s. 7–13. ISBN 978-80-7207-823-3.
- Strack H.L. Billerbeck P., 1922, *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrash*, C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, Oscar Beck, München.
- Straková V., 2003, *Překládání a vlastní jména*, w: *Překládání a čeština*, red. Z. Kufnerová, M. Poláčková, J. Povejšil, Z. Skoumalová, V. Straková, Nakl. H&H, Jinočany, s. 172–176. ISBN 80-85787-14-8.
- Stránský R., 1999, *Sborník k sedmdesátinám Milana Balabána*, Nakl. Onyx, Praha. ISBN 80-85228-55-6.
- Strehlow W., 2011, *Żywność, która leczy. Terapia żywieniowa św. Hildegardy z Bingen, przepisy, lekarstwa, diety*, przeł. E. Panek, Wydawnictwo Esprit, Kraków. ISBN 978-83-61989-60-8.
- Strehlow W., 2015, *Kuchnia św. Hildegardy z Bingen*, przeł. E. Panek, Wydawnictwo Esprit, Kraków. ISBN 978-83-64647-84-0.
- Strus A., Warzecha J., Frankowski J., 1988, *Pieśni Izraela 7, Pieśń nad Pieśniami, Psalmy, Lamentacje. Wprowadzenie w myśl i wezwanie ksiąg biblijnych*, Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa.
- Strutyński J., 1972, *Polskie nazwy ptaków krajowych*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław.
- Strycker N., 2017, *Rzeczy o ptakach. Ptaki powiedzą nam wiele o nas samych*, przeł. M. Radziszewski, Wydawnictwo Muza, Warszawa. ISBN 978-83-287-0607-1.
- Strycker N., 2019, *Ptaki nie znają granic*, przeł. M. Radziszewski, Wydawnictwo Muza, Warszawa. ISBN 978-83-287-1244-7.
- Styblík V., 2006, *Tajemství slov*, SPN, Praha. ISBN 80-7235-336-5.
- Svensson L., 2012, *Przewodnik Collinsa: PTAKI. Najpełniejszy przewodnik do rozpoznawania ptaków Europy i obszaru śródziemnomorskiego*, przeł. i adaptacja D. Graszka-Petrykowski, Multico Oficyna Wydawnicza, Warszawa. ISBN 978-83-7073-972-0.
- Svoboda J., *Staročeská osobní jména a naše příjmení*, Academia nakl. ČSAV, Praha 1964.

- Svoboda Z., 2011, *Přírodopisné motivy na českých komunálních vlajkách a praporech*, „Živa”, č. 59 (3), s. 145–148.
- Swoboda A., 2002, *Biblijna egzegeza alegoryczna w listach Paulina z Noli*, w: *Opuscula Mariano Wolniewicz octogenario dedicata*, „Scriptura Sacra Posnaniensis”, nr 3, Wydawnictwo Uniwersytetu im. A. Mickiewicza, Wydział Teologiczny, Poznań, s. 129–135. ISBN 83-89361-05-1.
- Szczepanowicz B., 2004a, *Ptaki Ziemi Świętej. Gołąb*, „Ziemia Święta”, rocznik X, nr 3 (39), s. 36–39, Fundacja Komisariat Ziemi Świętej, Kraków. ISSN 1233-5738.
- Szczepanowicz B., 2004b, *Ptaki Ziemi Świętej. Wróbel i kruk*, „Ziemia Święta”, rocznik X, nr 4 (40), s. 40–44, Fundacja Komisariat Ziemi Świętej, Kraków. ISSN 1233-5738.
- Szczepanowicz B., 2005, *Ptaki Ziemi Świętej. Bocian*, „Ziemia Święta”, rocznik XI, nr 1 (41), s. 40–43, Fundacja Komisariat Ziemi Świętej, Kraków. ISSN 1233-5738.
- Szczepanowicz B., 2007, *Zwierzęta i rośliny w życiu świętych oraz jako ich atrybuty*, Wydawnictwo Księży Sercanów, Kraków. ISBN 978-83-7519-027-4.
- Szczepanowicz B., 2008, *Kuchnia biblijna czyli co, jak i kiedy spożywano w czasach biblijnych, jak uczowano*, Tyniec, Wydawnictwo Benedyktynów, Kraków. ISBN 978-83-7364-218-1.
- Szczepanowicz B., Mrozek A., 2007, *Atlas zwierząt biblijnych. Miejsce w Biblii i symbolika*, Wydawnictwo WAM, Kraków. ISBN 978-83-7318-289-9.
- Szymańska K., 2013, *Rola tłumacza wobec iluzji przekładu*, w: *Studia o przekładzie*, t. 36, red. P. Fast, Wydawnictwo Naukowe Śląsk, Katowice, s. 183–196. ISSN 1501-3296 // ISBN 978-83-7164-787-1.
- Szymczak M., 1981, *Słownik języka polskiego*, t. 3: R–Ż, PWN, Warszawa. ISBN 83-01-00284-0.
- Šimek F., 1947, *Slovníček staré češtiny*, Nakl. Orbis, Praha.
- Šmilauer V., 1940, *Česká jména ptáků v Klaretově Fysiologiiáři*, „Listy filologické“, ročník 67, sešit 1–2, s. 383–394, Vyd. Jednota českých filologů, Praha.
- Šmilauer V., 1956, *Nové české názvosloví zoologické*, „Naše řeč“, ročník 39, číslo 3–4, s. 84–92, Vyd. Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., Praha.

- Šmilauer V., 1960, *Osídlení Čech ve světě místních jmen*, Československá akademie věd, Praha.
- Šmilauer V., 1963, *Úvod do toponomastiky*, Státní pedagogické nakladatelství, Praha.
- Šrámek R., 1995, *Onomastická lexikografie*, w: *Manuál lexikografie*, edit. F. Čermák, R. Blatná, Nakl. H&H, Jinočany, s. 158–181. ISBN 80-85787-23-7.
- Šrámek R., 1999, *Úvod do obecné onomastiky*, Masarykova univerzita, Brno. ISBN 80-210-2027-X.
- Šulc J., 1904, *Klíč k určování ptactva Čech, Moravy a Slezska*, Praha.
- Tabakowska E., 1995, *Gramatyka i obrazowanie. Wprowadzenie do językoznawstwa kognitywnego*, Oddział PAN, Kraków. ISBN 83-86726-07-5.
- Tabakowska E., 2001, *Językoznawstwo kognitywne a poetyka przekładu*, przeł. A. Pokojska, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków. ISBN 83-7052-567-9.
- Tabakowska E., 2008, *O przekładzie na przykładzie*, Wydawnictwo Znak, Kraków. ISBN 978-83-240-0993-0.
- Tabakowska E., 2009, *Tłumacząc się z tłumaczenia*, Wydawnictwo Znak, Kraków. ISBN 978-83-240-1223-7.
- Taczanowski W., 1882, *Ptaki Polski*, t. 1 i 2, Akademia Umiejętności w Krakowie, w drukarni „Czasu” pod zarządkiem Józefa Łakocińskiego, Kraków.
- Taylor J.R., 2001, *Kategoryzacja w języku, prototypy w teorii językoznawczej*, przeł. A. Skucińska, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków. ISBN 83-7052-584-9.
- Taylor J., 2004, *Pět knih Mojžíšových od Genesis po Deuteronomium*, w: *Průvodce Biblií revidované a rozšířené vydání třímilionového bestselleru*, przeł. z ang. The New Lion Handbook of the Bible R. Matulík a J. Hus, red. R. Řehák, Nakl. Česká biblická společnost, Praha, s. 108–219. ISBN 80-85810-26-3.
- Taylor J.R., 2007, *Gramatyka kognitywna*, przeł. M. Buchta, Ł. Wiraszka, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków. ISBN 97883-242-0693-3.

- Tichý L., 2005, *Ondřej Maria Petřů a jeho překlad Nového zákona*, „Studia theologica”, nr 19, s. 64–68.
- Tokarski R., 1998, *Językowy obraz świata a niektóre założenia kognitywizmu*, „Etnolingwistyka”, t. 9/10, s. 7–24. ISSN 0860-8032.
- Tokarski R., 1999, *Językowy obraz świata w metaforach potocznych*, w: *Językowy obraz świata*, red. J. Bartmiński, Wydawnictwo Uniwersytetu M. Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 68–81. ISBN 83-227-1355-X.
- Tokarski R., 2001, *Słownictwo jako interpretacja świata*, w: *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Wydawnictwo Uniwersytetu M. Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 343–370. ISBN 83-227-1699-0.
- Tokarski R., 2004, *Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie*, Wydawnictwo Uniwersytetu M. Curie-Skłodowskiej, Lublin. ISBN 83-227-2247-8.
- Tomiałojć L., 1990, *Ptaki Polski rozmieszczenie i liczebność*, wydanie drugie zmienione, PWN, Warszawa. ISBN 83-01-09080-4.
- Trávníček F., 1952, *Slovník jazyka českého*, Slovanské nakladatelství, Praha.
- Treder J., 2005, *Nazwy ptaków we frazeologii i inne studia z frazeologii i paremiologii polskiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk. ISBN 83-7326-248-2.
- Trepka A., 2001, *Osobliwości świata zwierząt*, seria „Fantastyczna Fauna”, Wydawnictwo Kurpisz, Poznań. ISBN 83-88841-20-3.
- Trepka A., 2002, *Encyklopedia zwierząt – ptaki*, Wydawnictwo Scriba, Racibórz. ISBN 83-88932-10-1.
- Trilling W., *Ewanjeliem podľa Matúša*, diel I: *Duchové čítanie Svätého Písma, Výklad k Novému zákonu*, prel. J. Buchta, Vyd. Dobrá kniha, Trnava 1993. ISBN 80-7141-016-0.
- Treu U., 1998, *Physiologus. Naturkunde in Fruhchristlicher Deutung*, Union Verlag, Hanau.
- Tronina A., 2006, *Księga Kapłańska. Nowy komentarz biblijny. Stary Testament*, t. 3, Wydawnictwo Święty Paweł, Częstochowa. ISBN 83-7424-129-2.
- Tronina A., 2013, *Księga Hioba. Nowy komentarz biblijny. Stary Testament. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, t. 15, Wydawnictwo Święty Paweł, Częstochowa. ISBN 978-83-7797-073-7.

- Tryuk M., 2011, *Ile teorii przekładu w polskich tekstach translatorycznych*, w: *Translatio i literatura*, red. nauk. A. Kukułka-Wojtasik, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, s. 327–340. ISBN 978-83-235-0832-8.
- Unterman A., 1994, *Encyklopedia tradycji i legend żydowskich*, przeł. z ang. O. Zienkiewicz, Wydawnictwo Książka i Wiedza, Warszawa. ISBN 83-05-12728-1.
- Urbanek D., 2010, *Przekład tekstu kulturoznawczego jako rekonstrukcja językowego obrazu świata*, w: *Przekład – język – kultura II*, red. R. Lewicki, Wydawnictwo Uniwersytetu M. Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 87–95. ISBN 978-83-227-3203-8.
- Urbanek D., 2011, *Dialektyka przekładu: między wtórnością a oryginalnością*, w: *Translatio i literatura*, red. A. Kukułka-Wojtasik, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, s. 341–348. ISBN 978-83-235-0832-8.
- Urbańczyk S., 1984, *Zarys dialektologii polskiej*, wydanie siódme, PWN, Warszawa. ISBN 83-01-03564-1.
- Van den Berg A.B., Van der Have T., Keijl G., 2008, *Ptaki Europy – Przewodnik obserwatora i wskazówki do identyfikacji*, przeł. J. Czekał, Elipsa Publikat, Poznań. ISBN 978-83-243-9535-8.
- Vaňková I., 2000, *Mienić się różnymi kolorami. Zabarwienie skóry jako symbolizacja cech i stanów psychofizycznych człowieka*, w: *Studia z semantyki porównawczej, nazwy barw, nazwy wymiarów, predykaty mentalne*, red. R. Grzegorzczkova, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, s. 105–123. ISBN 83-2350-121-1.
- Vaňková I., red., 2001, *Obraz světa v jazyce*, Univerzita Karlova, Praha. ISBN 80-7308-005-2.
- Vargas W., 2020, *Bestiariusz zwierzęta*, Wydawnictwo Bosz, Olszanica. ISBN 978-83-7576-448-2.
- Varšo M., 2015, *Ozeáš, Joel, Amos. Komentáre k Starému zákonu*, 4 zväzok, ed. P. Dubovský, H. Panczová, J. Tiňo, Teologická fakulta Trnavskej univerzity, Bratislava, Vydavateľstvo Vivit, Kežmarok. ISBN 978-80-8175-003-8.

- Varšo M., Dubovský P., ed., 2010, *Abdiáš, Jonáš, Micheáš. Komentáre k Starému zákonu*, II zväzok, Teologická fakulta Trnavskej univerzity, Bratislava, Vyd. Dobrá kniha, Trnava. ISBN 978-80-7141-690-6.
- Vašků Z., 1998, *Velký pranostikon*, Nakl. Academia, Praha, ISBN 80-200-0650-8.
- Večerka R., Erhart A., Havlová E., Janyšková I., Karlíková H., 2006, *Uvedení do etymologie, k pramenům slov*, Nakl. Lidové noviny, Praha. ISBN 80-7106-858-6.
- Veslavín D.A., 2015, *Nomenclator quadrilinguis bohemico-latino-graeco-germanicus*, ze starého tisku k vydání připravili A.M. Černá, T. Berger, A. Hadravová, K. Pořízková, Nakl. Academia, Praha. ISBN 978-80-200-2406-0.
- Venuti L., 1995, *The Translator's Invisibility: A History of Translation*, Routledge, London–New York. ISBN 0-203-37262-X.
- Venuti L., 2009, *Przekład, wspólnota, utopia*, przekł. M. Heydel, w: *Współczesne teorie przekładu. Antologia*, red. P. Bukowski, M. Heydel, Wydawnictwo Znak, Kraków, s. 265–293. ISBN 978-83-240-1147-6.
- Veverková K., ed., 2014, *Bible a etika v kontextu doby myšlení*, Husitská teologická fakulta UK v Nakladatelství L. Marek, Praha. ISBN 978-80-87127-60-5.
- Viviano B.T., 2001, *Ewangelia według świętego Mateusza*, w: *Katolicki komentarz biblijny*, red. pol. wyd. W. Chrostowski, „Prymasowska Seria Biblijna”, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa, s. 911–980. ISBN 83-7146-080-5.
- Vlková G.I., 2004, *Slovo Boží a slovo lidské. Všeobecný úvod do Písma svatého*, Univerzita Palackého, Olomouc. ISBN 80-244-0786-8.
- Vokoun J., 2011, *Číst Bibli zase jako Bibli. Úvod do teologické interpretace Písma*, Nakl. Česká biblická společnost, Praha. ISBN 978-80-87287-37-8.
- Výklady I ke Starému zákonu. I Zákon: Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium*, 1991, připravila starozákonní překladatelská komise, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří. ISBN 80-7017-408-0.
- Výklady II ke Starému zákonu. Knihy výpravné: Jozue, Soudců, Rút, I. Samuelova, II. Samuelova, I. Královská, II. Královská, I. Paralipomenon, II. Paralipomenon, Ezdráš, Nehemjáš, Ester*, 1996, připravila starozákonní překladatelská komise, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří. ISBN 80-7192-154-8.

- Výklady III ke Starému zákonu. Kniky naučné: Job, Žalmy, Příslovi, Kazatel, Píseň písní*, 1998, připravila starozákonní překladatelská komise, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří. ISBN 80-7192-240-4.
- Výklady IV ke Starému zákonu. Kniky prorocké: Izajáš, Jeremjáš, Pláč, Ezechiel, Daniel, Ozeáš, Jól, Ámos, Abdijáš, Jonáš, Micheáš, Nahum, Abakuk, Sofonjáš, Ageus, Zacharjáš, Malachiáš*, 1998, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří. ISBN 80-7192-274-9.
- Výklady V ke Starému zákonu. Kniky deuterokanonické: Tóbijáš, Júdit, Ester, Moudrost, Sírachovec, Báruk, Příkladky k Danielovi, I. Makabejská, II. Makabejská*, 1996, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří. ISBN 80-7192-150-5.
- Wajda A.M., 2016, *Szkice z biblijnego zwierzyńca*, Wydawnictwo Petrus, Kraków. ISBN 978-83-7720-214-2.
- Walton J.H., Matthews V.H., Chavalas M.W., 2005, *Komentarz historyczno-kulturowy do Biblii Hebrajskiej*, red. pol. wyd. W. Chrostowski, „Prymasowska Seria Biblijna”, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa. ISBN 83-7146-206-9.
- Warchoń S., 2014, *Słownik etymologiczno-motywacyjny słowiańskiej zoonimii ludowej*, t. 4: *Ssaki domowe, ptactwo domowe, zwierzęta hodowlane w klatkach, udomowione zwierzęta dzikie*, Wydawnictwo Uniwersytetu M. Curie-Skłodowskiej, Lublin. ISBN 978-83-7784-436-6.
- Warzecha J., 1999, *Człowiek przed niepojętym Bogiem (Księga Hioba)*, w: *Wprowadzenie w myśl i wezwanie ksiąg biblijnych*, t. 6: *Mądrość starotestamentowego Izraela Przysłowia, Hiob, Kohelet, Syrach, Księga Mądrości*, oprac. S. Potocki, J. Warzecha, T. Brzegowy, B. Poniży, red. J. Frankowski, Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa, s. 73–99. ISBN 83-7072-121-4.
- Weiser A., 1960, *Das Buch des Propheten Jeremia*, Altes Testament Deutsch, t. 20–21, Göttingen.
- Weiser A., 1976, *Das Buch Jeremia Kapitel 1-25,14*, Das Alte Testament Deutsch, Neues Göttinger Bibelwerk, t. 20, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- Węclewski Z., 1905, *Słownik grecko-polski*, wydanie piąte, Nakład Towarzystwa Akcyjnego S. Orgelbranda Synów, Warszawa.

- Whiteová E.G., 1993, *Drama věků. Část druhá Proroci a Králové*, Advent, vydavatelství a nakladatelství křesťanské literatury, Praha. ISBN 80-85002-94-9.
- Whiteová E.G., 2007, *Od slávy k úpadku. Proroci a králové dávného Izraele*, przeł. R. Daniel, Vyd. Advent-Orion, Praha. ISBN 978-80-7172-988-4.
- Widła B., 2003, *Słownik antropologii Nowego Testamentu*, red. serii W. Chrostowski, „Prymasowska Seria Biblijna”, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa. ISBN 83-7146-189-5.
- Wielkie tajemnice Biblii*, 2012, nr 1–36, Wydawnictwo Amercom, Poznań. ISBN 978-83-0869-3 (całość).
- Wierzbicka A., 1993, *Nazwy zwierząt*, w: *O definicjach i definiowaniu*, red. J. Bartmiński, R. Tokarski, Wydawnictwo Uniwersytetu M. Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 251–267. ISBN 83-227-0574-3.
- Wierzbicka A., 1999, *Język – Umysł – Kultura*, red. J. Bartmiński, PWN, Warszawa. ISBN 83-01-12608-6.
- Wierzbicka A., 2006, *Semantyka. Jednostki elementarne i uniwersalne*, Wydawnictwo Uniwersytetu M. Curie-Skłodowskiej, Lublin. ISBN 83-227-2504-3.
- Wierzbicka A., 2007, *Słowa klucze. Różne języki – różne kultury*, przeł. I. Duraj-Nowosielska, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa. ISBN 978-83-235-0246-3.
- Wohlleben P., 2017, *Duchowe życie zwierząt – edycja ilustrowana*, przeł. E. Kochanowska, wydanie drugie, Wydawnictwo Otwarte, Kraków. ISBN 978-83-7515-462-7.
- Wojciechowski M., 2001, *Hermeneutyka Biblijna – współczesna metoda ustalania sensu dosłownego*, w: *Katolicki komentarz biblijny*, red. pol. wyd. W. Chrostowski, „Prymasowska Seria Biblijna”, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa, s. 1814–1817. ISBN 83-7146-080-5.
- Wojciechowski M., 2005, *Księga Tobiasza czyli Tobita, Nowy komentarz biblijny, Stary Testament. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, t. 12, Wydawnictwo Święty Paweł, Częstochowa. ISBN 83-7168-959-4.
- Wojciechowski M., 2008, *Księgi greckie. Grecko-polski Stary Testament – przekład interlinearny z kodami gramatycznymi i indeksem form podstawowych*,

- „Prymasowska Seria Biblijna”, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa. ISBN 978-83-7492-025-4.
- Wojtasiewicz O., 2007, *Wstęp do teorii tłumaczenia*, wydanie piąte, Wydawnictwo Translegis, Warszawa. ISBN 978-83-85430-89-6.
- Wolff H.W., 1986, *Hosea, A commentary on the Book of the Prophet Hosea, Hermeneia – A Critical and Historical Commentary on the Bible*, przeł. G. Stansell, wydanie czwarte, Fortress Press, Philadelphia. ISBN 0-8006-6004-8.
- Yates K.M., 1942, *Preaching from the Prophets*, Broadman Press, Nashville.
- Záborský B., 1985, *Malý Brehm, Ptáci*, svazek II, Nakladatel I.L. Kober, Praha.
- Zamarovský V., 2006, *Encyklopedia mitologii antycznej*, przeł. J. Illg, L. Spyrka, J. Wania, wydanie klubowe drugie, Wydawnictwo Świat Książki, Warszawa. ISBN 978-83-247-0513-9.
- Zaorálek J., 2000, *Lidová rčení*, Nakl. Academia, Praha. ISBN 80-200-0824-1.
- Zawadzki J.M., 2002, *1000 najpopularniejszych nazwisk w Polsce*, Wydawnictwo Świat Książki, Warszawa. ISBN 83-7311-265-0.
- Zehnalová J., 2010, *Překlad a hodnocení jeho kvality*, w: *Překlad a překládání*, Univerzita Palackého, Olomouc, s. 220–272. ISBN 978-80-244-2428-6.
- Zgólkowa H., red., 2004, *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, t. 46, Wydawnictwo Kurpisz, Poznań. ISBN 83-88841-98-X.
- Zientek H., 2014, *Encyklopedia Ptaki ozdobne*, Wydawnictwo Dragon, Bielsko-Biała. ISBN 978-83-7887-046-3.
- Ziółkowski Z., 1969, *Spotkania z Biblią*, Księgarnia Św. Wojciecha, Poznań.
- Ziółkowski Z., 2001, *Nejtěžší stránky Bible*, przeł. O. Bastl, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří. ISBN 80-7192-450-4.
- Zrostlíková M., 2008, *Bestiální zvířata ve středověku*, „Živá historie” 2008, číslo červenec–srpen, s. 47–49, Vyd. Extra Publishing, Brno. ISSN 1802-2278, http://www.epublishing.cz/sites/default/files/knahlednuti/3._vydani_ziva_historie_07-08_2008.pdf [dostęp: 21.10.2021].
- Zych P., Vargas W., 2013, *Bestiariusz słowiański*, Wydawnictwo Bosz, Olsztyn. ISBN 978-83-7576-149-8.

Źródła internetowe

- <https://archive.org/details/lightfromancient00deis/page/274>.
<http://bc.dominikanie.pl/dlibra/plain-content?id=536>.
<http://www.biblecsp.cz/>.
<http://bibleencyclopedia.com>.
<http://www.bible-online.cz/>.
<http://www.bibleserver.com>.
<http://biblest.com.pl/glowna.html>.
<http://www.biblecsp.cz/zalmy/84.html>.
<http://www.bible21.cz/texty>.
<http://biblia.apologetyka.com>.
<http://www.biblia.info.pl>.
<http://biblia-online.pl/biblia>.
<http://www.bibliepolskie.pl/zzteksty.php>.
<http://biblos.com>.
<http://www.biolib.cz/>.
<http://www.blueletterbible.org>.
www.cb.cz/praha2/bib_slovník.
<https://cs.sr76beerworks.com/sparrow-spirit-animal>.
http://cs.wikisource.org/wiki/Božská_komedie/Peklo/Zpěv_dvacátý_čtvrtý.
<http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/docmetadata?id=4263&from=pubstats>.
<http://detektory.hantec.cz/download/maly-starocesky-slovník.pdf>.
<http://www.dumbible.cz/>.
<https://www.ekokalendarz.pl/kategoria/swieta/dzien-bociana-bialego/>.
http://www.epublishing.cz/sites/default/files/knahlednuti/3._vydani_ziva_historie_07-08_2008.pdf.
https://www.evangnet.cz/prmladez/download/ruzne/Slovník_krali/slovníček_tisk.pdf.
<http://fkcsso.cz/fk/ptacicr.html>.
<http://www.hildegarda.edu.pl/biblia-o-zdrowiu-i-zywnosci/>.
<http://www.ifauna.cz/okrasne-ptactvo/clanky/r/detail/4162/ibisove>.

- https://www.ijp-pan.krakow.pl/images/publikacje_elektroniczne/korpus_tekstow_staropolskich/F1.pdf.
- <http://www.jewish.org.pl>.
- <http://www.jw.org/cs/publikace/bible-online/>.
- <http://kott.ujc.cas.cz/index>.
- <http://librinostri.catholica.cz>.
- <http://www.obohu.cz/bible/>.
- <http://parasaurolofus.txt.cz/clanky/101625/symbolika-zvirat#ibis>.
- <http://parasaurolofus.txt.cz/clanky/101625/symbolika-zvirat#kohout>.
- http://www.pbi.edu.pl/book_reader.php?p=25487.
- https://pl.wikipedia.org/wiki/%C5%9Awiatowy_Dzie%C5%84_Ptak%C3%B3w_W%C4%99drownych.
- <http://referaty.aktuality.sk/vrabec-domaci/referat-25553>.
- http://www.recogito.pologne.net/recogito_54/wiara3.htm.
- http://www.sxvii.pl/index.php?strona=haslo&id_hasla=18068.
- <http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx>.
- <http://wbiblii.pl/>.
- <http://wolnelektury.pl/katalog/lektura/boska-komedia-pieklo.html>.
- <https://zwierzaki.pl/dzien-papug>.
- <https://zwierzaki.pl/dzien-sepa>.

INDEKS OSOBOWY (NAZWISK)

- A**bogunrin Samuel Oyin 161, 205
Abramowska Janina 33, 205
Achteemeier Paul J. 61, 205
Ackerman Jennifer 35, 36, 205
Ailiános 49, 285, 291, 297
Akladiusz 51
Ambroży z Mediolanu (św.) 27, 56, 169, 205, 285, 291, 297
Andersen Francis 141, 206
Anderson Ana Flora 122, 216
Arystoteles 27, 48, 206, 285, 291, 297
Asurmendi Jesus 141, 206
Atenajos z Naukratis // Athénaios z Naukratidy 50
Auderska Halina 32, 253
Augustyn (św.) 107, 206
Awicenna 46, 285, 291, 297
- B**ailey Jill 32, 35, 206
Balowski Mieczysław 11, 220, 221, 224, 226, 228, 229, 245
Barańska Agnieszka 207
Barański Piotr 207
Bardski Krzysztof 4, 131, 207
Barré Michael L. 95, 110, 118, 237
Bartoloměj z Chlumce 27
Basaj Mieczysław 145, 207
Baumgartner Walter 21, 61, 176, 235
Bąba Stanisław 16, 159, 238
Beauchamp Paul 111, 208
Bělič Jaromír 41, 208
Bernacka Agnieszka 16, 159, 208
Bezzel Einhard 34, 35, 208
Bič Miloš 136, 208
Birkhead Timothy Robert 209
Bittnerová Dana 11, 209
Bocian Martin 90, 209
Bogner Václav 10, 143, 209
Borowski Władysław 96, 102, 115, 209
Boryś Wiesław 40, 41, 209

- Bosak Pius Czesław 14, 36, 54, 59, 60, 122, 137, 166, 209
- Bouchner Miroslav 35, 230
- Bowker John 59, 60, 156, 209
- Bozak Barbara 144, 209
- Bralczyk Jerzy 18, 40, 44, 209, 253
- Bright John 150, 205, 210
- Briks Piotr 60, 61, 210
- Brown Raymond E. 13, 159, 210, 211, 237
- Brückner Aleksander 41, 210
- Brzozowski Jerzy 173, 210
- Budny Szymon 9, 25, 64, 92, 93, 95, 105, 115, 121, 127, 129, 132, 135, 143, 152, 167, 188–190, 195, 196, 201, 284, 290, 296
- Bułachowski Leonid Arsienjewicz 40, 210
- Burnie David 33, 35, 92, 210
- Ch**avalas Mark W. 13, 58, 87, 89, 117, 122, 261
- Churavý Miloslav 18, 212
- Claretus (Mistr Klaret – Bartoloměj z Chlumce) 27, 38, 47–49, 215, 244, 252, 256, 285, 291, 297
- Coogan Michael David 90, 244
- Cooper Jean Campbell 55, 211
- Cooperová Jean Campbell 90, 211
- Craven Toni 131, 247
- Cruz Joan Carroll 50, 51, 211
- Cycero(n) Marek Tulliusz 27, 50, 285, 291, 297
- Cygański Matheus 35, 36, 38, 211
- Cylkow Izaak 11, 25, 65, 75, 95, 106, 115, 147, 202, 203, 284, 290, 296
- Cyprian 51
- Cyryl z Aleksandrii 86
- Čermák František 17, 18, 211, 212, 257
- Černý Jiří 44, 212
- Červená Vlasta 18, 212
- D**acewicz Leonarda 45, 237
- Damborský Jiří 29, 212
- Daneš František 18, 31, 146, 215
- De Capoa Chiara 136, 212
- Deissmann Adolf 171, 212
- De Pury Albert 159, 213
- Dereń Ewa 18, 145, 159, 213
- de Voragine Jakub 52, 232
- Dilawar Mohammed 39
- Dillard Raymond B. 58, 213
- Dioklecjan (Gaius Aurelius Valerius Diocletianus) 171
- Doroszewski Witold 32, 34, 213
- Douglas James Dixon 15, 61, 107, 213
- Drápal Dan 102
- Driver Godfrey Rolles 61, 213
- Drozd Jan 140, 189, 213
- Dubisz Stanisław 32, 212, 213
- Dumm Demetrius 131, 247
- Dunaj Bogusław 19, 32, 214
- Dungel Jan 9, 35, 214

- Dunn Pete 36
Dziamska Gabriela 16, 159, 208
- E**
Elian Klaudiusz 27, 49, 285, 291, 297
Elliott Mark 136, 214
- F**
Faley Roland J. 59, 214
Farmer Kathleen 101, 110, 214
Farmer William R. 214
Filipec Josef 18, 31, 146, 214, 215
Fischl Viktor 88, 215
Fitzmyer Joseph A. 13, 159, 210, 211, 215, 237
Flajšhans Václav 40, 215
Forstner Dorothea 19, 50, 56, 86, 102, 156, 177, 215
Franczak Grzegorz 49, 234
Freedman David Noel 141, 206
Fuksová Jana 46, 48–50, 215, 216, 231, 232
- G**
Gitt Werner 100, 216
Gnilka Joachim 153, 216
Gooding David Willoughby 169, 216
Gorgulho Gilberto 122, 216
Góra Aleksandr Wiktorowicz (Гура Александр Викторович) 50, 216
Gryglewicz Feliks 170, 189, 216
Grzenia Jan 45, 217
Grzybek Stanisław 137, 217
- H**
Hadravová Alena 46, 48, 217, 260
Halas František Xaver 202, 217
Halasová Dagmar 202, 217
Haller Jiří 11, 43, 217
Hampl Lubomír 3, 14, 17, 19, 21, 31, 48, 60, 62, 91, 96, 101, 107, 136, 150, 153, 159, 163, 164, 178, 180, 196, 217–229, 283, 289, 295
Hanzák Jan 35, 229, 230
Harrington Daniel J. 166, 230, 233
Hejčl Jan 9, 10, 24, 61, 63, 64, 75, 100, 127, 130, 146, 184, 189, 199, 200, 202, 230, 284, 290, 296
Hejwowski Krzysztof 172, 231
Heller Jan 10, 60, 61, 231
Hermann Bernadeta 13, 231
Hieronim ze Strydonu (św.) 25, 27, 118, 131, 135, 248, 285, 291, 297
Hildegarda z Bingen 46, 216, 231, 264, 285, 291, 297
Holeš Jan 44, 212
Holladay William L. 150, 231
Holub Josef 18, 40, 41, 231, 232
Homerski Józef 59, 153, 166, 189, 232
Hronek Jiří 17, 211
Hudec Karel 9, 33, 35, 44, 214, 229, 230, 232
Hugo Jan 18, 43, 232
Hugon z Folieto 27, 49, 285, 291, 297

- Izydor z Sewilli (św.) 27, 48, 215, 232, 285, 291, 297
- J**akubiec Czesław 88, 91–93, 232
Janikowska Joanna 173, 232
Janiszewska Magdalena 35, 233
Janiszewski Paweł 171, 207
Johnson Luke Timothy 166, 233
Jüngling Hans Winfried 95, 233
- K**alinkowski Stanisław 118, 169, 248
Kamieńska Anna 54, 233
Kamiś Adolf 41, 208
Karczewski Jacek 34, 35, 40, 234
Karłowicz Jan 32, 234
Karris Robert J. 169, 234
Kasjodor 27, 113, 285, 291, 297
Katullus Gajusz Waleriusz z Werony 27, 49, 50, 285, 291, 297
Keener Craig S. 153, 159, 164, 166, 234
Keijl Guido 16, 35, 36, 259
Kempf Zdzisław 57, 234
Kępa-Figura Danuta 102, 159, 234
Kidner Derek 89, 101, 234
Kinzelbach Ragnar 92, 209
Klaret 27, 38, 47–49, 215, 244, 252, 256, 285, 291, 297
Klaudiusz Elian tzw. Aelian 27, 49, 234
Kłęczar Aleksandra 49, 234
Klimaszewski Stanisław 51, 52, 252
Klimeš Lumír 166, 234
Klugman Aleksander 61, 234
Klůz Zdeněk 42, 235
Kłosińska Anna 21, 159, 235
Kněžourek Karel 43, 235
Kobielus Stanisław 46, 52, 63, 86, 109, 113, 166, 235
Koehler Ludwig 21, 61, 176, 235
Komárek Stanislav 42, 88, 236
Komenský Jan Ámos 96, 161, 222, 223, 225–227, 236
Konstantin 46
Konstantyn Wielki 166
Kopaliński Władysław 51, 57, 58, 102, 130, 236
Kopečný František 41, 231, 236
Koppová Johanna 141, 236, 237
Korec Ján Chryzostom 163, 237
Kosidowski Zenon 137, 237
Kowalik-Kaleta Zofia 45, 237
Kozierowski Stanisław 45, 237
Kraus Jiří 15, 172, 237
Kruszewicz Andrzej 35, 36, 237
Kruszyński Józef 13, 25, 65, 95, 106, 115, 203, 284, 290, 296
Kryński Adam 32, 234
Kselmann John S. 95, 110, 118, 237
Kubiak-Sokół Aleksandra 45, 237
Kučera Karel 41, 208
Kufnerová Zlata 26, 238, 253, 255
Kuśmirek Anna 13, 25, 65, 92, 93, 95, 99, 105, 106, 115, 121, 128, 129, 143, 152, 238, 284, 290, 296

- Kučáková Eva 15, 50, 238
 Kwilecka Irena 26, 238
 Kyas Vladimír 29, 201, 204, 238
- L**
 Lamprecht Arnošt 43, 239
 Langacker Roland 175, 239
 Langkammer Hugolin 61, 170, 239
 Lapko Róbert 139, 240
 Lebda Renarda 15, 159, 240
 Leske Adrian 161, 240
 Levoratti Armando Jorge 59, 61, 240
 Lewis Clive Staples 111, 241
 Liberek Jarosław 16, 159, 208
 Linde Samuel Bogumił 36, 241
 Linzey Andrew 55, 163, 241
 Lipiński Aleksander 61, 241
 Lipowski Jaroslav 45, 241
 Longman Tremper 18, 58, 88, 96, 100, 117, 123, 125, 138, 213, 252
 Lotko Edvard 29, 172, 241, 242
 Lurker Manfred 60, 107, 242
 Lyer Stanislav 18, 40, 232
- Ł**
 Łach Stanisław 58, 61, 65, 96, 100, 106, 110, 113, 115, 118, 189, 242
 Łempicka Zofia 32, 253
 Łochocka Hanna 33
- M**
 MacArthur John 76, 88, 97, 101, 109, 116, 123, 125, 141, 149, 156, 166, 170, 242
 MacDonald William 61, 62, 87, 97, 101, 109, 113, 118, 124, 125, 149, 156, 163, 165, 242
 Machač Jaroslav 17, 18, 211, 212
 Machek Václav 12, 41, 42, 243
 MacKenzie R.A.F. 88, 242
 Marchowski Dominik 35, 243
 Marek Václav 15, 50, 238
 Markowski Andrzej 183, 243
 Mates Vladimír 44, 160, 243
 Matthews Victor H. 13, 58, 87, 89, 117, 122, 261
 McCarthy Dennis J. 141, 243
 McCreesh Thomas 122, 125, 243
 McKane William 123, 243
 Mejstřík Vladimír 18, 31, 146, 212, 215
 Metzger Bruce R. 90, 244
 Mieses Józef 14, 25, 65, 202, 284, 290, 296
 Mikula Alois 35, 244
 Milgrom Jacob 59, 90, 244
 Miłosz Czesław 14, 106, 115, 221, 244
 Mlíkovský Jiří 31, 35, 92, 244
 Moldanová Dobrava 44, 244
 Moore Carey 135, 245
 Mrhačová Eva 11, 44, 108, 159, 245
 Mrozek Andrzej 9, 87, 102, 256
 Murphy Roland E. 13, 88, 141, 159, 210, 211, 237, 242, 243, 245
 Müldner-Nieckowski Piotr 21, 159, 246

- N**
Nechutová Jana 38, 47, 246
Nettelhorst Robin P. 136, 246
Nida Eugene 173, 246
Niedźwiecki Władysław 32, 234
Nilsson Lennart 35, 246
Noth Martin 59, 246
Novotný Adolf 10, 90, 109, 152,
166, 170, 176, 246
Nowakowska Alicja 18, 159, 247
Nowell Irene 131, 135, 247
- O**
Olbracht Ivan 159, 247
Omar 102
Orłoś Teresa Zofia 146, 159, 247,
248
Orygenes 27, 50, 117, 118, 168,
248, 285, 291, 297
Ouředník Patrik 43, 248, 255
- P**
Paciorek Antoni 153, 156, 166, 248
Packer James I. 19, 61, 87, 248
Paulin z Noli 52, 56, 256
Paulus de Praga 27, 47, 107, 285,
291, 297
Pavlík Miloš 17, 25, 64, 88, 92–95,
99, 105, 114, 115, 121, 127, 129,
143, 152, 153, 158, 188–190, 195,
196, 200, 284, 290, 296
Paw Marzena 19, 159, 252
Pawlaczyk Karolina 45, 237
Pečírková Jaroslava 204
Petráňová Lydia 45, 249
Petrů Ondřej Maria 16, 153, 258
Piela Marek 173, 249
Pióro Marek 35, 36, 46, 249
Pípal Blahoslav 61, 176, 249
Plachetka Jiří 160, 249
Pliniusz Starszy 27, 50, 249, 285,
291, 297
Podlawska Dorota 18, 159, 249
Polański Edward 18, 145, 159, 213
Ponczová Renáta 108, 159, 245
Pope Marvin H. 61, 89, 249
Popowski Remigiusz 12, 25, 29, 64,
92, 93, 95, 99, 106, 115, 118, 121,
128–130, 143, 150, 152, 153, 165,
249, 250, 284, 286, 290, 292, 296,
298
Potocki Stanisław 121, 125, 127,
129, 189, 250, 261
Przybyłowicz Anna 35, 250
Przybyłowicz Łukasz 35, 250
Puchalska Iwona 159, 250
- R**
Raszewska-Żurek Beata 45, 237
Ravasi Gianfranco 100, 102, 107,
116, 250, 251, 254
Rejzek Jiří 11, 41, 251
Romaniuk Kazimierz 24, 79, 89,
107, 172, 204, 242, 251, 283,
290, 296
Rospond Stanisław 45, 251
Royt Jan 19, 50, 60, 176, 251
Rupert z Deutz (Tuitiensis) 52
Ryken Leland 18, 88, 96, 100, 117,
123, 125, 138, 252

- Rymut Kazimierz 44, 252
Rytel Danuta 145, 207
Rzehak Wojciech 19, 159, 252
- S**
Santucci Luigi 51, 52, 252
Schökel Luis Alonso 89, 252
Schulze-Hagen Karl 92, 209
Scott Robert Balgarnie Young 123, 253
Schindler Franz 11, 209
Sicre Diaz José L. 89, 252
Sidon Efraim 16, 25, 64, 202, 253, 284, 290, 296
Simian-Yofre Horacio 141, 253
Skorupka Stanisław 32, 145, 253
Sobol Elżbieta 18, 21, 32, 145, 159, 235, 253, 254
Stachowiak Lech 150, 189, 254
Stamm Johann Jakob 21, 61, 176, 235
Stankiewicz Anna 21, 159, 235
Starowieyski Marek 158, 176, 248, 254
Strong James 12, 171
Strutyński Janusz 38, 40, 41, 44, 255
Strycker Noah 33, 255
Styblík Vlastimil 20, 41, 255
Svensson Lars 32, 35, 36, 255
Swoboda Antoni 52, 57, 256
Syjud Jerzy 13, 231
Szczepanowicz Barbara 9, 50, 51, 87, 102, 113, 153, 156, 256
Szołdrski Władysław 56, 205
- Szymczak Mieczysław 32, 256
Šedinová Hana 19, 50, 60, 176, 251
Šmilauer Vladimír 48, 256, 257
Šrámek Vladimír 20, 25, 64, 95, 99, 105, 115, 127, 129, 143, 152, 188–190, 195, 196, 284, 290, 296
Świątek Brzezińska Magdalena 18, 159, 249
- T**
Tabakowska Elżbieta 175, 257
Taber Charles R. 173, 246
Taczanowski Władysław 35, 36, 44, 257
Taylor John R. 93, 175, 257
Tenney Merrill C. 61, 248
Tichý Ladislav 153, 258
Travis Stephen 136, 214
Trávníček František 31, 43, 258
Trepka Andrzej 32–36, 258
Trilling Wolfgang 169, 258
Tronina Antoni 57, 58, 61, 62, 65, 91, 176, 258
- U**
Urbańczyk Stanisław 29, 201, 259
- V**
Van den Berg Arnoud 259
Van der Have Tom 259
Vanheiden Karl-Heinz 100, 216
Vargas Witold 46, 259
Varšo Miroslav 143, 259, 260
Veslavín Daniel Adam 20, 27, 38, 39, 92, 260, 285, 291, 297
Voragine de Jakub 52, 232

- Walton** John H. 13, 58, 87, 89, 117, 122, 261
- Warchoł** Stefan 18, 41, 261
- Warzecha** Julian 91, 255, 261
- Wawrzecki** Marcin 19, 159, 252
- Weiser** Artur 150, 261
- Wesołek** Anna 237
- Węclewski** Zygmunt 176, 261
- Wierzbicka** Anna 175, 262
- Wierzbicka** Bartosz 173, 232
- Wilhoit** James C. 18, 88, 96, 100, 117, 123, 125, 138, 252
- Wiśniakowska** Lidia 45, 237
- Włodarczyk** Radosław 35, 233
- Wojciechowski** Michał 131, 135, 136, 153, 165, 250, 262
- Wolff** Hans Walter 141, 263
- Wójtowicz** Artur Marek 146
- Wujek** Jakub 10, 23, 24, 28, 29, 63, 64, 66–87, 93–95, 98, 100, 103, 105, 108, 110, 111, 114, 116, 118, 128, 131, 174, 184, 185, 202, 203, 210, 112–114, 116–121, 124, 126, 128, 129, 133, 134, 137–140, 142, 147, 148, 151, 154, 157, 158, 162, 165, 168, 171, 174, 178, 180, 181, 184, 189, 191, 192, 195, 202, 253, 283, 286, 289, 292, 295, 298
- Yates** Kyle 149, 263
- Zachová** Jana 15, 50, 238
- Zawadzki** Jarosław Maciej 44, 263
- Zechenter** Witold 49
- Zgólkowa** Halina 35, 263
- Zientek** Hubert 92, 263
- Ziółkowski** Zenon 100, 263
- Zofia Królowa** 10, 25, 130, 201, 284, 290, 296
- Żebrowski** Rafał 209
- Židek** Pavel 27, 47, 217, 285, 291, 297
- Žilka** František 21, 153, 202

INDEKS POSTACI BIBLIJNYCH I MITOLOGICZNYCH

Postaci biblijne

Achikar 131–134

Amos 9, 60, 117, 138, 156, 213,
259, 261

Azazel 75

Baruch // Báruk 9, 146, 147, 184,
187, 188, 190, 196, 197, 208, 209,
215, 254, 261

Bileám // Balaam 125

Chrystus (Kristus) 16, 50, 52, 55,
63, 68, 86, 96, 107, 131, 154,
157, 161, 162, 165, 167–169, 212,
241

Dawid 97, 98

Efrajím // Efraim 143

Hiob // Job 5, 7, 12, 13, 28, 54, 56,
60, 86–94, 131, 178, 181, 185,
189–192, 196, 202, 217, 227, 232,
234, 242, 245, 249, 251, 258, 261,
285, 292, 297, 298

Izajasz // Izajáš 13, 60, 90, 91, 96,
110, 117, 169, 204, 261

Jahwe 90, 96, 98, 104, 113, 117,
140

Jeremiasz // Jeremjáš 5, 7, 12,
13, 28, 29, 54, 60, 95, 144, 145,
147–151, 179, 185, 189–192, 197,
202, 209–211, 215, 230, 231, 246,
254, 261, 285, 286, 292, 293, 297,
298

Jezus 55, 56, 152, 154–159, 161–
163, 165, 167–170, 176, 212, 254

Ježíš 55, 156, 159, 202, 210, 239

- Ł**ukasz // Lukáš 5, 7, 14, 28, 50, 54–56, 59, 159, 161–169, 171, 172, 179, 185, 189–191, 197, 205, 210, 215, 216, 233, 234, 237, 239, 241, 244, 246, 248, 252, 285, 292, 297
- M**ateusz // Matouš 5, 7, 14, 15, 28, 50, 54–56, 59, 95, 96, 141, 152–155, 157–159, 161, 163–166, 168, 169, 171, 172, 185, 189–191, 205, 210, 216, 230, 232, 240, 241, 245, 248, 251, 258, 260, 285, 292, 297
- M**icheasz 138, 213, 260, 261
- M**ojżesz // Mojžiš 12, 14–16, 25, 57, 61–69, 71–74, 76–78, 80, 81, 83–85, 202, 203, 253, 257, 284, 290, 296
- O**zeasz // Ozeáš 5, 7, 12, 15, 16, 28, 54, 55, 60, 138–144, 179, 185, 189–191, 197, 205, 213, 243, 253, 259, 261, 285, 286, 292, 297, 298
- P**aweł 136, 166, 203
- S**alomon 124, 126, 127
- S**ippor 60, 90, 94, 104, 106, 114, 128, 135, 142, 175, 176
- T**obiasz // Tobit 5, 7, 20, 56, 130–137, 201, 204, 208, 217, 229, 240, 245, 247, 261, 262, 285, 292, 297, 298
- Przedstawiciele z mitologii antycznej (greckiej i rzymskiej)**
- A**frodyta 50
- W**enus 50

**INDEKS BŁOGOSŁAWIONYCH I ŚWIĘTYCH,
w których życiu występuje wróbel jako ich atrybut**

św. Dominik Guzman 51

bł. Gandolf z Binasco 51

św. Justyna 51

bł. Maria Fortunata Viti 50

św. Tekla z Morina 51

św. Teresa 50

INDEKS OSÓB POJAWIAJĄCYCH SIĘ TYLKO W BIBLIOGRAFII

- Aharoni I. 205, 279
Albright William Foxwell 205, 279
Allmen Jean Jaques 205, 279
Amerling Karel Slavoj 205, 279
Andres Stefan 206, 279
Antonín Luboš 206, 279
- B**alabán Milan 206, 207, 255, 279
Baláková Dana 207, 222, 224, 254, 279
Baldock John 207, 279
Balhar Jan 207, 279
Bartmiński Jerzy 207, 245, 258, 262, 279
Bartwicka Halina 207, 279
Baum Jiří 208, 279
Bayer František 208, 279
Beaumont Mike 208, 279
Becker Udo 208, 279
- Beneš Josef 208, 279
Bič Miloš 208, 279
Biedermann Hans 208, 279
Billerbeck Paul 255, 279
Borzymińska Zofia 209, 279
Brauch M.T. 233, 279
Bruce F.F. 233, 279
Budil Ivo T. 210, 279
Buhl Frants 216, 279
Burkhardt Hanna 246, 279
- C**arter Warren 210, 279
Chlebda Wojciech 207, 210, 211, 279
Chrostowski Waldemar 205, 209–211, 214–216, 230, 233, 234, 240, 242–245, 247, 248, 251, 253, 260–262, 279
Clifford Richard J. 211, 279
Couturier Guy P. 211, 279

- D**ahood Mitchell 212, 280
Davids P.H. 233, 280
Dąbek Tomasz Maria 4, 212, 280
Dąbrowski Eugeniusz 212, 280
Decyk-Zięba Wanda 212, 280
Dittmann Robert 213, 280
Długosz-Kurczabowa Krystyna 213, 280
Dohmen Christoph 213, 280
Đurica Ján 214, 280
Dzika Urszula 214, 280
- E**rhart Adolf 260, 280
Eshbol Yossi 249, 280
- F**ankhauser Gottfried 214, 280
Ferens Bronisław 214, 280
Filipi Pavel 215, 280
Fitzgerald Aloysius 215, 280
Fortin Marie-France 215, 280
Fouilloux Danielle 215, 280
Frankowski Janusz 255, 261, 280
Frič Antonín 208, 215, 280
Fučík Bedřich 215, 280
Fučíková Renáta 215, 280
- G**ebauer Jan 216, 280
Gesce Gusztáv 216, 280
Gesenius Wilhelm 216, 280
Goddard Burton L. 216, 280
Godyń Jan 216, 280
Grabner-Haider Anton 216, 280
Grzegorz Wielki (św.) 217, 280
- H**ájek Miloslav 217, 280
Hájek Viktor 217, 280
Hanuš Jiří 229, 280
Harari Yuval Noah 230, 280
Havlová Eva 260, 280
Hertzka Gottfried 231, 280
Hoblík Jiří 231, 280
Horváth H. 216, 280
Hrbata Josef 232, 280
Hrdlička Milan 232, 240, 243, 280
Hrnčíř František 232, 280
Hubáček Jaroslav 232, 280
- J**ančák Pavel 207, 280
Janikowski Przemysław 233, 280
Janyšková Ilona 260, 280
Johnson Mark 239, 280
Jungmann Josef 233, 280
- K**aiser W.C. 233, 280
Kaleta Zofia 233, 280
Karlíková Helena 260, 280
Klvaňa Josef 235, 280
Kluk Jan Krzysztof 224, 280
Kłosiewicz Stefan 235, 280
Kłosińska Katarzyna 235, 280
Knittlová Dagmar 235, 280
Komárek Karel 235, 280
Kováčová Viera 207, 222, 224, 254, 280
Koziara Stanisław 210, 237, 280
Kruszona Michał 237, 280

- Kukułka-Wojtasik Anna 238, 259, 281
Kulczycka Dorota 224, 238, 281
Kurz Josef 238, 281
Kyselica Jozef 239, 281
- L**
Lakoff George 239, 281
Lancellotti Angelo 239, 281
Lebiedziński Henryk 240, 281
Leibowitz Jeśajahu 240, 281
Lemaire André 206, 240, 281
Lemański Janusz 240, 281
Levý Jiří 240, 281
Lewicki Roman 231, 240, 259, 281
Limbeck Meinrad 241, 281
Lipiński Krzysztof 241, 281
Loska Tadeusz 241, 281
- Ł**
Łaziński Marek 246, 281
- M**
Macurová Alena 243, 281
Malicki Jarosław 243, 281
Mann C.S. 205, 281
Manser Martin 251, 281
Mařík Jan Samuel 243, 281
Maynard Christopher 243, 281
Meynet Roland 244, 281
Michálek Emanuel 244, 281
Mickiewicz Franciszek 244, 281
Miskotte Kornelis Heiko 244, 281
Montgomery Sy 245, 281
Mrázek Jiří 245, 281
Muszyński Zbysław 245, 281
- Müglová Daniela 245, 281
Müller Paul-Gerhard 246, 281
- N**
Nagórko Alicja 246, 281
Nandrásky Karol 246, 281
Nehring Władysław 246, 281
Nolland John 246, 281
Novotný Jiří 247, 281
Novotný Tomáš 247, 281
Nytrová Olga 207, 281
- O**
Oliva Karel 247, 281
Otter Jiří 248, 281
- P**
Paz Uzi 249, 281
Pieńkos Jerzy 249, 281
Pokorný Jindřich 215, 249, 281
Pokorný Petr 208, 249, 281
Poláčková Milena 238, 253, 255, 281
Povejšil Jaromír 238, 253, 255, 281
Presl Jan Svatopluk 250, 281
- R**
Reidová Debora 251, 281
Rendtorff Rolf 251, 281
Rienecker Fritz 251, 281
Ryba Bohumil 252, 281
- S**
Salij Jacek 206, 252, 281
Schäfer Thomas 252, 281
Schürmann Heinz 252, 281
Siatkowski Janusz 246, 253, 281
Sikora Ryszard Adam 253, 281

- Skoumalová Zdena 238, 253, 255, 282
Sobczykowa Joanna 253, 282
Sokołowski Jan 254, 282
Srdínko František 254, 282
Stanislav Mikuláš 254, 282
Stemberger Günter 213, 282
Stěpanova Ludmila 254, 282
Stern David H. 254, 282
Stich Alexander 255, 282
Strack Herman Leberecht 255, 282
Straková Vlasta 238, 253, 255, 282
Stránský Radek 255, 282
Strehlow Wighard 255, 282
Strus Andrzej 255, 282
Svoboda Jan 255, 282
Svoboda Zbyšek 256, 282
Szymańska Katarzyna 256, 282
Šimek František 256, 282
Šrámek Rudolf 257, 282
Šulc Josef 257, 282
Taylor J. 257, 282
Tokarski Ryszard 245, 258, 262, 282
Tomiałojć Ludwik 258, 282
Treder Jerzy 258, 282
Treu Ursula 258, 282
Tryuk Małgorzata 259, 282
Unterman Alan 259, 282
Urbanek Dorota 259, 282
Vaňková Irena 259, 282
Vargas Witold 263, 282
Vašků Zdeněk 260, 282
Večerka Radoslav 260, 282
Venuti Lawrence 260, 282
Veverková Kamila 260, 282
Viviano Benedict Thomas 260, 282
Vlková Gabriela Ivana 260, 282
Vokoun Jaroslav 260, 282
Wajda Anna Maria 261, 282
Whiteová Ellen Gould 262, 282
Widła Bogusław 262, 282
Wohlleben Peter 262, 282
Wojtasiewicz Olgierd 263, 282
Wojtusiak Roman 214, 282
Záborský Bohuslav 263, 282
Zamarovský Vojtech 263, 282
Zaorálek Jaroslav 263, 282
Zehnalová Jitka 263, 282
Zrostlíková Martina 263, 282
Zych Paweł 263, 282
Żebrowski Rafał 209, 282

LUBOMÍR HAMPL

SVĚT AVIFAUNY VI
V POLSKÝCH A ČESKÝCH PŘEKLADECH PÍSMÁ SVATÉHO
(VRABEC)

SHRNUTÍ

V této nejnovější monografii, vydanou nakladatelstvím Slezské univerzity, základním zdrojem zkoumaného materiálu, obdobně jako v dřívějších vytištěných pěti publikacích (viz. SA I, SA II, SA III, SA IV i SA V) ze série pojmenované *Svět avifauny*, bylo využito **šestnáct** tzv. „základních překladů“ *Písma Svatého*. Znamená to, že v této zmíněné práci byly vyexcerpovány následující verze českých a polských biblických překladů (srov. BK, BO, ČEP, ČSP, B21, PNS, JB, SNC, BG, BJW, NBG, BT, BWP, BW, BP, PNS).

Z toho vyplývá, že důkladně prostudováno **osm českých biblických** „bázových“ **překladů** – včetně **dvou staročeských**: jedná se o neznámější protestantskou *Bibli kralickou* z 1613 roku a katolickou *Bibli olomouckou* z 1417 roku, a také **šest současných** českých biblických **překladů**, které reprezentují různé církevní kánony a náboženskou příslušnost, viz.: *Český ekumenický překlad*, *Český studijní překlad*, *Bibli překlad 21. století*, *Překlad nového světa*, *Jeruzalémskou bibli*, *Slovo na cestu*.

Ohledně polskojazyčných překladů byly také dodržovány stejné časové standardy a hledisková kritéria srovnávaných církevních kánonů, jaká byla přijata v souvislosti s českojazyčnými edicemi *Písma svatého*. Prozkoumáno rovněž **osm polských** „bázových“ **kodexů** – včetně **dvou staropolských**: protestantskou *Biblii gdaňskou* z 1632 roku a katolický překlad *Bible kněze Jakuba Wujka* z 1599 roku a také **šest současných překladů**: *Novou bibli gdaňskou* (*Nową Biblię Gdańską*), *Bibli tisíciletí* (*Biblię Tysiąclecia*) nazývanou všeobecně Tyněckou, *Bibli varšavsko-pražskou* (*Biblię Warszawsko-Praską*) překládanou jednou osobou biskupem Kazimierzem Romaniukem, *Bibli*

varšavskou (*Biblię Warszawską*) nazývanou obecně Britskou [pol. *Brytyjka*], *Bibli poznańskou* (*Biblię Poznańską*) i *Překlad nového světa* (*Przekład Nowego Świata*) svědků Jehovových.

Autor si uvědomil jednu záležitost, týkající se toho, jestliže bude prozkoumán větší počet edicí z hlediska lexikálně terminologických jazykozpytných jevů, tím spíš výsledky budou důvěryhodnější. Proto kvůli obsahovému rozšíření zkoumaného oboru, dodatečně doplňujícím materiálem (podporující zcela evidentně předmětnou vědu) využito také částečně **deset** jiných edicí *Bibli*, (tedy čtyři české a šest polských) srov. např. překlady zhotovené jednou osobou: tři svazky *Bible české* Jana Hejčla ze začátku 20. století a *Pavlíkův studijní překlad* z 2014 roku, dále překlad Vladimíra Šrámka a *Katolický liturgický překlad*. Z polskojazyčných „doplňujících“ překladů bylo použito staropolské kalvinské vydání *Bible brestské* z 1563 roku (pol. *Biblia Brzeska*) a zohledněno také staropolskou edici *Bibli Szymona Budného* z 1572 roku. K současným překladům se připojila následující polskojazyčná vydání: *Jeruzalémská bible* (pol. *Biblia Jerozolimska*), *Biblický překlad Řádu svatého Pavla Prvního Poustevníka* (vydaná Společností svatého Pavla založená knězem blahoslaveným Giacomo Alberione) – (pol. *Biblia Paulistów*), *Ekumenická bible* (pol. *Biblia Ekumeniczna*), a tzv. vydání kulovské série. Kromě „bázových“ a „doplňujících“ překladů autor v monografii používal také ještě jiné českojazyčné¹ a polskojazyčné² bible, pocházející z různého období.

Tato monografie SA VI se skládá ze **dvou kapitol** – jedné teoretické, a druhé praktické. Kompoziční stránka popisu analizovaných zástupců světa avifauny probíhá v celé monografii přesně podle předem vymezeného postupu a stanoveného pořadí. Autor uvádí nejdůležitější složky prováděného rozboru.

První kapitola této monografie (s. 31–52) se začíná od taxonomického rozdělení jedné předmětně analyzované čeledi ptáků (viz. hlavně tzv. *binominální* názvosloví) lat. *Passeridae* – **čeled' vrabcovití**. Hned dále jsou vysvětlovány různorodé definice pocházející nejenom z monolingvistických slovníků, ale i z atlasů, průvodců, encyklopedií a jiných lexikonů. Později je prezentována

¹ Srov. např. staročeská *Bible drážďanská* pocházející ze 14. století, která bohužel shořela (zachovány jsou pouze některé fotografické kopie), *Český rabínský překlad, Pět knih Mojžišových*, které přeložil vrchní pražský rabín Efraim Sidon.

² *Bible královny Žofie* (pol. *Biblia Królowej Zofii*), třísvazkový interlineární překlad s mluvnickými kódy i transliterací Anny Kušmirkové nazvaný *Hebrejsko-polský SZ*, polskojazyčný překlad řecké *Septuaginty* Remigiusze Popowského, překlady *Tóry* a jiných knih Izaaka Cyklowa, Józefa, Kruszyńského i Józefa Miesesa atp.

symbolika, stručný popis a hodnocení předmětného *vrabce* (kap. 1.1.), tedy uváděny jsou kulturní, obyčejově-zvykové, etymologické, zeměpisné, dějepisné // historické, společenské, symbolické, zoologické, náboženské, konotační, hodnotící i výkladově-komentářní informace³ (včetně s příklady týkajícími se např. architektury, heraldiky, emblematicky, vlastních názvů, lidové terminologie a literatury) – započítávanými do široce chápaného proudu interdisciplinárních humanistických zkoumání a také textologické analýzy.

Po představení a vysvětlení těchto záležitostí autor přichází už k přímému konfrontativnímu jazykozpytnému rozboru ptáka *vrabce* – pol. *wróbla* (díky paralelním textům – viz. intralingvální i interlingvální rozbor, určující ústřední část prováděného zkoumání), tedy podrobně znázorňuje, jak je on v uskutečňovaném translačním procesu lexikálně ztvárňován na stránkách *Písma svatého*. To je jedna z hlavních úloh praktické analýzy druhé kapitoly. Za tímto účelem přivolává dvacet čtyři biblických veršů, které pocházejí zároveň ze *Starého zákona* (viz. 20 příkladů: Lv 14,4.5.6.7.49.50.51.52.53; Jb 40,29; Ž 11,1; 84,4; 102,8; 104,17; 124,7; Př 7,23; 26,2; Tób 2,10; Oz 11,11; Jr 10,5); ale i z *Nového zákona* (viz. 4 příklady: Mt 10,29.31; L 12,6.7), kde byl přímo uveden tento popisovaný reprezentant pojmové kategorie ptactva (samozřejmě závisí to nepochybně na druhu překladu).

Je nutné výrazně podotknout, že v uvnitřjazykovém rozboru, jak i v mezijazykové analýze se setkáváme také v některých českých a polských překladech textů *Svatého písma* s následujícími biblickými verši, ve kterých právě konceptualizovaný pták *vrabec* pol. *Wróbel* – v rámci translačního procesu – nebyl vyjmenován ani uveden, srov. „základní překlady“: SNC (Lv 14,52) nebo byl nahrazen jiným, konkrétně zvoleným ptačím druhem – srov. kohyponymy např. *synogarlicy* (dosl. čes. *hrdličky*), viz. BP (Lv 14,49), *kanarka* – SNC (Jb 40,29), pol. *jaskólki* čes. *Vlaštovky* – BO i BJW (Tób 2,10), případně

³ V této kapitole, ale i v celé monografii byly využity rovněž tzv. „p o m o c n é“ informační prameny, které se týkaly světa zvířat. Jednalo se o díla Arystotela, sv. Ambrože z Milánu, sv. Jeronýma ze Stridonu, Órigena, Ailiána Klauďia, Gaia Valeria Catulla z Verony, Marca Cycero, Plinia Staršího, Cassiodora, sv. Isidora ze Sevilly, Hugona de Folieto, Avicenny, Clareta (Mistra Bartoloměje z Chlumce řečeného Klarret), Pavla Žídka (Paulusa de Praga), Daniela Adama z Veleslavína a také nápomocné byly různorodé traktáty o zvířecí symbolice, např. *Aviarium (Kniha o ptácích)* nebo *Physiologia* (řeckého / latinského). V některých příkladech je citována středověká benediktinská řeholní uzdravovatelka Hildegarda z Bingen, která vlastnila botaté přírodopisné znalosti a měla obšírnou vědu ohledně ptačí tematiky v medicíně.

nahrazeno *vrabce* v mnoha lokalizacích nadřazeným lexémem, srov. čes. *ptačtvo / pták / ptáček / ptáče*, pol. *ptak / ptaszek / ptactwo* (např. Oz 11,11 – BK, BO, ČEP, ČSP, B21, PNS, SNC, BG, BJW, BT, BWP, BW, BP i PNS) nebo (Ž 84,4 – PNS i PNS) případně (Ž 102,8 – ČEP, ČSP, PNS, JB, SNC, NBG, BT, BWP, BW, BP i PNS) a dalo by se také vyjmenovat moc jiných příkladů. V šestnáctém analyzovaném příkladě, týkajícím se Př 7,23 se setkáváme s marginálním výskytem tohoto ptáka, tedy *vrabce* (pol. *wróbla*), srov. obzvlášť současný polský překlad *Tisícileté bible* a polskojazyčnou verzi *Jeruzalémské bible*.

Vyskytují se také situace, že náš hlavní hrdina ornitofauny, jakým je *vrabec* – pol. *wróbel*, byl však ve zkoumaném biblickém textu vyjmenován, ale úplně v jiném pořadí mezi ptáky, nacházejícími se v konkrétně analyzovaných českých a polských verších (viz. Př 26,2 – BO, BJW, BT, Popowski), co právě dobře odrážejí zhotovené tabulky č. 1 a 2 na konci druhé kapitoly – včetně s uvedenou frekvencí, procentuálním propočtem a také podrobným popisem v hlavním textu.

Autor se soustřeďuje na hyponymickém a hyperonymickém lexikálním názvosloví, tedy na nadřazenosti a podřazenosti v rámci kategorie a kategorizace, na mluvnických rodech (mužský a střední), na mluvnickém čísle (jednotné a množné) a částečně i na pádech atd. Zajímavě je představován dvacátý příklad, týkající se starozákonní *Knihy Jeremjáše* (Jr 10,5), kde v některých pouze polskojazyčných biblických překladech (srov. BT, BP nebo PNS) byla využita frazeologická i idiomatická spojení s klíčovým slovem *ptak* (dosl. čes. pták) nebo *wróbel* (dosl. čes. vrabec) – viz. *strach na ptaki* lub *strach na wróble*.

V druhé kapitole (s. 53–182) pozornost byla soustředěna na tom, jak je název analyzovaného ptáka (*vrabce* – pol. *wróbla*) využíván v českých a polských biblických překladech. Vždy na konci kapitoly byly zhotoveny tabulky (celkově v celé práci jsou tři – dvě se týkají „základních překladů“ a jedna „doplňujících“), které nám precizně, přehledně a obrazně dovedou nejlépe ukázat, s jakým avifaunistickým názvoslovím se setkáváme v analyzovaných biblických textech, v konkrétně vyexponovaných úryvcích *Písma svatého*. Všechny uváděné příklady byly podrobeny důkladné analýze, hlavně z lexikálního a terminologického hlediska. Tutu zmíněnou problematiku (především odhalené rozdíly) autor nazývá **pojmově-terminologickou a aproximativně-lexikální variantou překladu**, která se v analyzovaných českých a polských biblických překladech soustřeďovala na předmětné avifaunistické nomenklatuře, a konkrétně na *vrabci* i také *ptáku*.

Tato práce se věnovala konfrontativně-srovnávacímu rozboru avifaunistického názvosloví, kde byl prozkoumán další druh ptactva, který se vyskytuje v biblických textech. Potvrdila zjištěné jevy z dřívějších pěti mojich monografií: SA I (*sovy a vlaštovky*), SA II (*ptactvo čisté a nečisté*), SA III (*čeled' krkavcovití – kavka, vrána, krkavec, havran, sojka*), SA IV (*čáp, ibis, pelikán*) a SA V (*jeřáb, pštros*), ve kterých bylo zjištěno, že překladatelé *Písma svatého* používají příliš široký vějíř ptačí terminologie ve zkoumaných českých a polských biblických verších, a v některých případech dochází dokonce k nesprávné identifikaci (včetně s interpretací), co je výstižně pocítováno především v druhé kapitole týkající se předmětného *vrabce*.

LUBOMÍR HAMPL

**МИР АВИФАУНЫ VI
В ПОЛЬСКОМ И ЧЕШСКОМ ПЕРЕВОДАХ БИБЛИИ
(ВОРОБЕЙ)**

РЕЗЮМЕ

В этой последней монографии, опубликованной Издательством Силезского университета, основным источником языкового материала, аналогично пяти ранее напечатанным публикациям (ср. МА I, МА II, МА III, МА IV и МА V) из серии „Мир орнитофауны”, послужили **шестнадцать** так называемых „основных переводов” Священного Писания.

Так, в данной работе внимательно сопоставляется **восемь чешских** „основных” **переводов Библии**, в том числе **два старочешских**, а именно: протестантская *Кралицкая Библия* (чеш. *Kralická bible*) последнего издания 1613 года и католическая *Оломунецкая Библия* (*Olomoucká bible*) 1417 года, а также **шесть современных** чешских переводов Библии (репрезентирующих различные каноны и религиозную принадлежность): *Чешский экуменический перевод* (*Český ekumenický překlad*), *Чешский студийный перевод* (*Český studijní překlad*), *Перевод Библии XXI века* (*Bibli překlad 21. století*), *Перевод нового мира* (*Překlad nového světa*), *Иерусалимская Библия* (*Jeruzalémská bible*), *Слово для путешествия* (*Slovo na cestu*).

Что касается переводов на польский язык, соблюдались те же временные стандарты и критерии сравниваемых церковных канонических текстов, которые были приняты в связи с чешскоязычными изданиями Священного Писания. Из **польскоязычных** изданий также изучаются **восемь кодексов**, в том числе **два старопольских**: протестантская *Гданьская Библия* (пол. *Biblia Gdańska*) 1632 года и католическая версия *Библии кс. Якуба Вуйки* (*Biblia ks. Jakuba Wujka*) 1599 года, а также **шесть современных**

переводов: *Новая Гданьская Библия (Nowa Biblia Gdańska)*, *Библия Тысячелетия (Biblia Tysiąclecia)*, называемая в народе Тынецкой (Tyniecka), *Варшавско-пражская Библия (Biblia Warszawsko-Praska)* в пересказе епископа Казимежа Романюка, *Варшавская Библия (Biblia Warszawska)*, именуемая в народе *Британкой (Brytyjka)*, *Познаньская Библия (Biblia Poznańska)* и *Перевод нового мира (Przekład Nowego Świata)*.

По мнению автора, чем большее количество изданий будет изучено с точки зрения лексико-терминологических языковых явлений, тем надежнее будут результаты. Следовательно, в связи с расширением содержания исследуемой области, в качестве дополнительного материала (поддерживающего вполне очевидную предметную науку) также частично использовались **десять** других изданий Библии (т.е. четыре чешских и шесть польских). Это были переводы, выполненные одним человеком – три тома *Чешской Библии (Bible česká)* Яна Хейчла начала XX века, *Учебный перевод Павлика (Pavlíkův studijní překlad)* 2014 года, а также перевод Владимира Шрамка и *Католический литургический перевод (Katolický liturgický překlad)*. Из „дополнительных переводов” на польском языке были использованы: кальвинистская *Библия Бжеская (Biblia Brzeska)* 1563 года и старопольское издание *Библии Шимона Будного (Biblia Szymona Budnego)* 1572 года. За текущими переводами последовали следующие издания на польском языке: *Иерусалимская Библия (Biblia Jerozolimska)*, *Библейский перевод (Biblia Paulistów)*, *Экуменическая Библия (Biblia Ekumeniczna)* и так называемый выпуск серии Куловской. Помимо „основного” и „дополнительного” переводов, автор также использовал в монографии другие чешские¹ и польские² Библии разных периодов.

¹ Это были, напр., старочешская *Библия дрезденская* (чеш. *Bible drážďanská*) XIV века, которая, к сожалению, сгорела (сохранились только некоторые копии фотографий) и *Чешский раввинский перевод (Český rabínský překlad)*, *Пять книг Моисея (Pět knih Mojžíšových)*, переведенные главным раввином Праги Эфраимом Сидоном.

² В качестве источника материала привлекались еще *Библия королевы Софии* (пол. *Biblia Królowej Zofii*), трехтомный подстрочный перевод с грамматическими кодами и транслитерацией Анны Кусмирковой под названием *Еврейско-польский Ветхий Завет*, польский перевод греческой *Септуагинты* Ремигиуша Поповского, переводы *Торы* и других книг Изаака Цилкова, Юзефа Крушинского, Юзефа Мизеса и др.

Настоящая монография *Мир авифауны VI* состоит из **двух глав** – теоретической и практической. Во всей книге представители мира авифауны описываются точно в соответствии с заранее определенной процедурой и установленным порядком. Автор перечисляет наиболее важные составляющие анализа.

Первая глава монографии (стр. 31–52) начинается с таксономического деления одного субъективно проанализированного семейства птиц (см. в основном так называемую *биномиальную* номенклатуру) лат. *Passeridae* – **семейства воробьиные**. После этого всегда даются общая информация³ о конкретной птице и различные определения, взятые не только из монолингвистических словарей, но также из атласов, справочников, энциклопедий и других лексиконов. Затем представлены символика, краткое описание и оценка рассматриваемого *воробья* (глава 1.1.), т.е. культурные, традиционные, этимологические, географические, исторические, социальные, символические, зоологические, религиозные, коннотационные, оценочные комментарии и интерпретационная информация (с учетом примеров, касающихся, например, архитектуры, геральдики, эмблематики, имен собственных, народной терминологии и литературы). Все это включено в широко понимаемый поток междисциплинарных гуманистических исследований, а также текстологического анализа.

После введения и объяснения указанных вопросов автор переходит к прямому конфронтационному лингвистическому анализу *воробья* (чеш. *vrabec*, пол. *wróbel*). Благодаря параллельным текстам (см. внутриязыковой и межъязыковой анализ, определяющий центральную часть исследования), можно точно увидеть, как воробей в процессе перевода

³ В этой главе, а также во всей монографии использовались так называемые „вспомогательные” источники информации, касающиеся мира животных. Это были работы, которые написали: Аристотель, св. Амвросий Медиоланский, св. Иероним Стридонский, Ориген, Клавдий Элиан, Гай Валерий Катулл из Вероны, Марк Цикеро, Плиний Старший, Кассиодор, св. Исидор Севильский, Гюго де Фолието, Авиценна, Кларет (мастер Варфоломей из Хлумца по прозвищу Кларет), Павел Жидек (Паулос де Прага), Даниэль Адам из Велеславина и различные трактаты по символике животных, например, лат. *Aviarium* (*Книга о птицах*) или Физиолог (греч. // лат.). В некоторых примерах упоминается средневековая бенедиктинская религиозная целительница Хильдегарда из Бингена, которая обладала естественными и научными знаниями о птицах в медицине.

лексически изображен на страницах Священного Писания. Это одна из основных задач практического анализа второй главы. С этой целью автор ссылается на двадцать четыре библейских стиха, которые происходят из *Ветхого Завета* (см. 20 примеров: Лев. 14,4.5.6.7.49.50.51.52.53; Иов 40,29; Пс. 11,1; 84,4; 102, 8; 104,17; 124,7; Прит. 7,23; 26,2; Тов. 2,10; Оси 11,11; Иер. 10,5), а также из *Нового Завета* (см. 4 примера: Мат. 10,29.31; Лк. 12,6.7), где интересующий нас представитель концептуальной категории птиц был прямо упомянут (конечно, это, несомненно, зависит от типа перевода).

Следует отметить, что как во внутреннем языковом анализе, так и в межъязыковом, мы также встречаем в некоторых чешских и польских переводах Священного Писания библейские стихи, в которых концептуализированный *воробей* (чеш. *vrabec*, пол. *wróbel*) даже не упоминается (ср. „Основные переводы”: SNC (Лев. 14,52)) или заменяется другим, специально подобранным видом птиц (ср. когипонимы, например, синогипонимы (буквально *горлица*, пол. *synogarlica*, чеш. *hrdlička*), см. ВР (Лев. 14,49), *канарейка*, чеш. *Kanarek* – SNC (Иов 40,29), пол. *jaskółki*, чеш. *vlašťovka*, рус. *Ласточки* – ВО и ВJW (Тов. 2,10)). Возможно, во многих местах вместо *воробья* встречается высшая лексема, ср. *птицы* / *птица* / *птичка* / *птицы* (чеш. *ptactvo* / *pták* / *ptáček* / *ptáče*, пол. *ptak* / *ptaszek* / *ptactwo*) (например: Оси 11,11 – ВК, ВО, ČЕР, ČСП, В21, ПНС, SNC, ВG, ВJW, ВТ, ВWP, ВW, ВР и ПNŚ; Пс. 84.4 – ПНС и ПNŚ; Пс. 102.8 – ČЕР, ČСП, ПНС, JВ, SNC, NВG, ВТ, ВWP, ВW, ВР и ПNŚ и многие другие примеры). В шестнадцатом примере, касающемся Прит. 7,23, мы встречаем маргинальное появление этой птицы, то есть *воробья* (пол. *wróbla*), ср. особенно современный польский перевод *Библии Тысячелетия* и польскоязычную версию *Иерусалимской Библии*.

Также бывают ситуации, когда наш главный герой орнитофауны – *воробей* – был указан в библейском тексте, но в совершенно другом порядке среди птиц, найденных в специально проанализированных чешских и польских стихах (см. Прит. 26,2 – ВО, ВJW, ВТ, Поповский). Это хорошо отражено в таблицах 1 и 2, помещенных в конце второй главы – в том числе с указанной частотой, процентным расчетом, а также подробным описанием в основном тексте.

Автор акцентирует внимание на гипонимической и гиперонимической лексической номенклатуре, то есть на превосходстве и неполноценности внутри категории и категоризации, на грамматическом роде

(мужском и среднем), на грамматических числах (единственном и множественном) и частично на падежах и т.п.

Интересным кажется двадцатый пример относительно ветхозаветной книги *Иеремии* (Иер. 10,5), где в некоторых библейских переводах только на польский язык (ср. ВТ, ВР или PŃŚ) фразеологические и идиоматические связи использовались с ключевым словом *ptak* (буквально чешская *птица*) или *wróbel* (буквально чешский *воробей*) – см. *боязнь / пугало птицы* или *боязнь / пугало воробей* – ср. *strach na ptaki lub strach na wróble*.

Во второй главе (стр. 53–182) внимание было сосредоточено на том, как название анализируемой птицы *воробей* (чеш. *vrabec*, пол. *wróbel*) используется в чешских и польских библейских переводах. Всегда в конце каждой главы были составлены таблицы (всего их три во всей работе – две касаются „основных переводов” и одна „дополнительных переводов”), которые точно, ясно и в переносном смысле показывают нам, с какой авифаунистической номенклатурой мы сталкиваемся в проанализированных библейских текстах. Все примеры были тщательно изучены, в основном с лексической точки зрения. Эту проблему (в частности замеченные различия) автор определяет как **понятийно-терминологическую и аппроксимативно-лексическую вариантность перевода**, которая в проанализированных чешских и польских библейских переводах сосредотачивается на предметной номенклатуре авифауны, а конкретно на *воробье* и *птице*.

Данная работа была посвящена конфронтационно-сравнительному анализу номенклатуры авифауны, в ходе которой был исследован другой вид птиц, встречающийся в библейских текстах. Подтвердила она наблюдаемые явления из предыдущих пяти монографий автора: МА I (*совы и ласточки*), МА II (*птицы чистые и нечистые*), МА III (*галка, ворона, ворон // грач, сойка*), МА IV (*аист, ибис и пеликан*), и МА V (*журавль, страус*), в которых было выявлено, что переводчики Библии используют слишком широкую палитру птичьей терминологии в проанализированных чешских и польских библейских текстах / стихах. Иногда имеет место даже неправильная идентификация, что отражается на восприятии используемой лексики. Это особенно хорошо чувствуется во второй главе, касающейся рассматриваемого *воробья*.

LUBOMÍR HAMPL

**THE WORLD OF AVIFAUNA VI
IN POLISH AND CZECH TRANSLATIONS OF THE HOLY BIBLE
(SPARROW)**

SUMMARY

In this latest monograph, published by the University of Silesia, the basic source of the researched material, similarly as in the five previously printed publications (see WoA I, WoA II, WoA III, WoA IV and WoA V) from a series called *The World of the Avifauna*, **sixteen** so-called “basic translations” of the *Holy Scriptures* were used. This means that the following versions of the Czech and Polish biblical translations were excerpted in this work (cf. BK, BO, ČEP, ČSP, B21, PNS, JB, SNC, BG, BJW, NBG, BT, BWP, BW, BP, PNs).

From this it follows that **eight** “base” **Czech biblical translations** were thoroughly studied, including **two Old Bohemian translations**, i.e. the most-known Protestant Bible *Kralická Bible* according to the last edition from 1613 and the *Catholic Olomouc Bible* dated 1417 and **six contemporary Czech translations** of the Bible (representing different canons, denominations and religious affiliations): *Czech ecumenical translation* (*Český ekumenický překlad*), *Czech study translation* (*Český studijní překlad*), *Bible translation of the 21st century* (*Bible překlad 21. století*), *New World Translation* (*Překlad nového světa*), *Jerusalem Bible* (*Jeruzalémská bible*), *Word on the Road* (*Slovo na cestu*).

Regarding Polish-language translations, the same time standards and point of view criteria of the compared church canons were observed as those adopted in connection with the Czech-language editions of the *Holy Scriptures*. **Eight** “base” **codes** were also examined, including **two Old Polish** editions: *Gdańsk Protestant Bible* from 1632 and a Catholic translation by *Jakub Wujek* from 1599 and **six contemporary translations**: *New Gdańsk Bible* (*Nowa*

Biblia Gdańska), *Millennium Bible (Biblia Tysiąclecia)* also called Tyniecka, *Warsaw-Praga Bible (Biblia Warszawsko-Praska)* translated by one person, Fr. bishop Kazimierz Romaniuk, *Warsaw Bible (Biblia Warszawska)* colloquially called the British, *Poznan Bible (Biblia Poznańska)* and Jehovah's Witnesses' *New World Translation (Przekład Nowego Świata)*.

The author realized one issue, namely that the larger number of editions examined in terms of lexically terminological linguistic phenomena, the more reliable the results will be. Therefore, due to the content extension of the researched field, additional material (supporting quite evidently the subject science) also used partly **ten** other editions of the *Bible*, (i.e. four Czech and six Polish) e.g. translations made by one person: three volumes of the *Czech Bible (Bible česká)* by Jan Hejčl from the beginning of the 20th century and *Pavlík's study translation (Pavlíkův studijní překlad)* from 2014, as well as a translation by Vladimír Šrámek and a *Catholic liturgical translation (Katolický liturgický překlad)*. The Old Polish Calvinist edition of the *Brest Bible* from 1563 (*Biblia Brzeska*) was used from the Polish-language "supplementary" translations, and the Old Polish edition of the *Szymon Budny Bible (Biblia Szymona Budnego)* from 1572 was also taken into account. The following Polish-language editions have joined the current translations: the *Jerusalem Bible (Biblia Jerozolimska)*, the *Biblical Translation of the Order of St. Paul the First Hermit Paulist Bible (Society of Saint Paul) – (Biblia Paulistów)*, the *Ecumenical Bible (Biblia Ekumeniczna)*, and the so-called edition of the KUL series. In addition to the "basic" and "complementary" translations, the author also used other Czech-language¹ and Polish-language² Bibles from various periods in the monograph.

This monograph (WoA VI) consists of **two chapters** – one theoretical and the other practical. The compositional side of the description of the analyzed representatives of the avifauna world takes place throughout the monograph

¹ Cf. eg. the Old Bohemian *Bible from Dresden (Bible drážďanská)* from the 14th century, which unfortunately burned down (only some photographic copies are preserved), *Czech rabbinical translation (Český rabínský překlad)*, *Five Books of Moses (Pět knih Mojžíšových)*, translated by the chief rabbi of Prague, Ephraim Sidon.

² *The Bible of Queen Zofia* (Polish: *Biblia Królowej Zofii*), three-volume inter-linear translation with grammar codes and transliteration by Anna Kuśmirek called *Hebrew-Polish Old Testament*, Polish-language translation of the Greek *Septuagint* by Remigiusz Popowski, translations of the *Torah* and other books by Izaak Cylkow, Józef Kruszyński and Józef Mieses and so on.

exactly according to a predefined procedure and a set order. The author lists the most important components of the analysis.

The first chapter of this monograph (pp. 31–52) begins with the taxonomic division of one subjectively analyzed family of birds (see mainly the so-called binomial nomenclature) lat. *Passeridae* – **a family of sparrows**. Various definitions coming not only from monolingual dictionaries, but also from atlases, guides, encyclopedias and other lexicons are explained immediately below. Later, the symbolism, brief description and evaluation of the *sparrow* in question are presented (Chapter 1.1.), i.e. cultural, customary, etymological, geographical, historical, social, symbolic, zoological, religious, connotation, evaluative and interpretative-commentary are presented information³ (including with examples concerning eg. architecture, heraldry, emblemata, proper names, folk terminology and literature) – included in the widely understood stream of interdisciplinary humanistic research as well as textological analysis.

After introducing and explaining these issues, the author comes to a direct confrontational linguistic analysis of the *sparrow* bird – Polish *wróbel*, Czech *vrabec* (thanks to parallel texts – see intralingual and interlingual analysis, determining the central part of the research), so it shows in detail how in the translational process it is lexically depicted on the pages of *the Holy Scriptures*. This is one of the main tasks of the practical analysis of the second chapter. To this end, it invokes twenty-four Bible verses, which also come from the *Old Testament* (see 20 examples: Lev 14,4.5.6.7.49.50.51.52.53; Job 40,29; Ps 11,1; 84,4; 102, 8; 104.17; 124.7; Prov 7.23; 26.2; Tob 2.10; Hos 11.11; Jer 10.5); but also from the *New Testament* (see 4 examples: Mat 10,29.31; Luke 12,6.7), where this described representative of the conceptual category of birds is directly mentioned (of course it undoubtedly depends on the type of translation).

³ In this chapter, as well as throughout the monograph, the so-called “auxiliary” sources of information that concern the animal world, focusing on the conceptual category of birds are of interest to us. The works of Aristotle, Saint Ambrose of Milan, St. Jerome of Strydon, Origen, Claudius Aelianus, Catullus, Mark Cicero, Pliny the Elder, Cassiodor, Saint Isidore of Seville, Hugo of Folieto, Claretus (so-called Mistr Bartoloměj from Chlumce called Klaret), Pavel Židek (Paulus de Praga), and various treaties on animal symbolism were helpful, e.g. *Aviarium*, *Physiology* dealing with the symbolism of stones. In some situations, I referred to the medieval Benedictine healer Hildegarda of Bingen, who had a varied and rich knowledge of birds in medicine.

It should be noted that in the internal language analysis, as well as in the interlanguage analysis, we also encounter in some Czech and Polish translations of *the Holy Scriptures* the following biblical verses, in which the conceptualized bird *sparrow* (Polish *wróbel*, Czech *vrabec*) – as part of the translation process – was not even mentioned, cf. “basic translations”: SNC (Lev 14,52) or was replaced by another, specifically chosen bird species – cf. cohyponyms e.g. English *dove*, Polish *synogarlica* (literally Czech *hrdlička*), see BP (Lv 14,49), canary – SNC (Job 40,29), pol. *jaskólki* čes. *vlaštovky*, English *swallows* – BO and BJW (Tob 2,10), possibly replaced by a *sparrow* in many locations by a superior lexeme, cf. English *birds* / *bird* / Czech *ptactvo* / *pták* / *ptáček* / *ptáče*, Polish *ptak* / *ptaszek* / *ptactwo* (eg. Hos 11,11 – BK, BO, ČEP, ČSP, B21, PNS, SNC, BG, BJW, BT, BWP, BW, BP and PNŠ) or (Ps 84,4 – PNS and PNŠ) or (Ps 102,8 – ČEP, ČSP, PNS, JB, SNC, NBG, BT, BWP, BW, BP and PNŠ) and many other examples could also be mentioned. In the sixteenth analyzed example, concerning Prov 7,23, we encounter the marginal occurrence of this bird, i.e. the *sparrow* (Polish *wróbel*, Czech *vrabec*), cf. especially the contemporary Polish translation of the *Millennium Bible* and the Polish-language version of the *Jerusalem Bible*.

There are also situations in which our main representative of the ornithofauna, such as the *sparrow* – Polish *wróbel*, Czech *vrabec*, was listed in the biblical text under examination, but in a completely different order, among the birds found in specifically analyzed Czech and Polish verses (see Prov 26,2 – BO, BJW, BT, Popowski), which is illustrated in the tables 1 and 2 provided at the end of the second chapter – together with the estimated frequency, percentage calculation and also a detailed description in the main text.

The author focuses on hyponymic and hyperonymic lexical nomenclature, i.e. on superiority and inferiority within the category and categorization, on grammatical genders (masculine and middle), on grammatical numbers (singular and plural) and partly on falls, etc. An interesting twentieth example is presented, concerning the Old Testament *Book of Jeremiah* (Jer 10,5), where in some only Polish-language biblical translations (cf. BT, BP or PNŠ) phraseological and idiomatic connections were used with the keyword *bird* (literally Czech *bird*) or *wróbel* (literally Czech *sparrow*) – see fear of birds scarecrows? or fear of *sparrow* (Polish: *strach na ptaki* lub *strach na wróble*).

In the second chapter (pp. 53–182) attention was focused on how the name of the analyzed bird (*sparrow* – Czech *vrabec*, Polish *wróbel*) is used in Czech and Polish biblical translations. At the end of the chapter, tables were made (in

total there are three in the whole work – two concern “translation bases” and one “supplementary”), which can show us precisely, clearly and figuratively what avifaunistic nomenclature we encounter in the analyzed biblical texts, in specifically exposed passages of *the Holy Scriptures*. All the examples were thoroughly analyzed, mainly from a lexical and terminological point of view. The author? calls this issue (especially the differences revealed) **a conceptual-terminological and approximate-lexical variant of translation**, which in the analyzed Czech and Polish biblical translations focused on the avifaunistic nomenclature in question, and specifically on the *sparrow* and the *bird*.

This work was devoted to a confrontational-comparative analysis of avifaunistic nomenclature, where another species of bird that occurs in biblical texts was examined. It confirmed the identified phenomena from my previous five monographs: WoA I (*owls and swallows*), WoA II (*clean birds and unclean*), WoA III (*raven family – jackdaw, crow, raven, rook, jay*), WoA IV (*stork, ibis, pelican*) and WoA V (*crane, ostrich*), in which it was found that the translators of *the Holy Scriptures* use too wide range of bird terminology in the examined Czech and Polish biblical verses, and in some cases even misidentification (including interpretation), which is aptly felt especially in the second chapter, concerning the *sparrow* in question.

Projekt okładki: Tomasz Tomczuk
Redakcja techniczna, łamanie: Paulina Dubiel
Korekta: Marzena Marczyk
Redaktorzy inicjujący: Anna U. Pilśniak, Przemysław Pieniążek

Nota copyrightowa obowiązująca do 31.03.2025:
Copyright © 2024 by Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

Sprzymyamy otwartej nauce

Od 1.04.2025 publikacja dostępna na licencji Creative Commons

Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe (CC BY-SA 4.0)

 <https://orcid.org/0000-0002-9549-8360>
Hampl, Lubomír
Świat awifauny VI w polskich i czeskich
przekładach Pisma Świętego : wróbel /
Lubomír Hampl. – Wydanie I. – Katowice :
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2024

<https://doi.org/10.31261/PN.4167>
ISBN **978-83-226-4295-5**
(wersja drukowana)
ISBN **978-83-226-4296-2**
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
<https://wydawnictwo.us.edu.pl>
e-mail: wydawnictwo@us.edu.pl

Wydanie I. Liczba arkuszy drukarskich: **18,75**. Liczba arkuszy wydawniczych: **16,5**. PN **4167**.
Cena **79,90** zł (w tym VAT). Publikację wydrukowano na **papierze offsetowym III 90 g**.
Do składu użyto krojów pisma **Times New Roman** oraz **Calibri**. Druk i oprawę wykonano
w drukarni volumina.pl Sp. z o.o. (ul. Księcia Witolda 7–9, 71-063 Szczecin)

Lubomír Hampel

dr hab. prof. UŚ, bohemista i polonista, językoznawca. Pracuje w Instytucie Językoznawstwa na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Główne zainteresowania: frazeologia, językowy obraz świata, stereotypy narodowościowe (meta-, auto- i heterostereotypy), język religijny, sytuacja współczesnego języka czeskiego i polskiego. Prowadzi badania kontrastywno-kognitywne poświęcone problemom translacji, interferencjom językowym i jednostkom leksykalnym języka czeskiego i polskiego, a także zagadnieniom różnicowania językowego obrazu świata z uwzględnieniem cech semantycznych i konceptualnych języka ojczystego. Ostatnio wydane prace zwarte (monografie): *Ptactwo we frazeologii czeskiej i polskiej. Konceptualizacja – obraz – odzwierciedlenie* (Bielsko-Biała 2012); *Świat awifauny w polskich i czeskich przekładach Pisma Świętego. Sowy i jaskółki* (Bielsko-Biała 2013); *Świat awifauny II w polskich i czeskich przekładach Pisma Świętego. Ptactwo czyste i nieczyste* (Bielsko-Biała 2014); *Świat awifauny III w polskich i czeskich przekładach Pisma Świętego. Rodzina krukowatych – kawka, wrona, kruk, gawron i sójka* (Bielsko-Biała 2016); *Świat awifauny IV w polskich i czeskich przekładach Pisma Świętego. Bocian, ibis i pelikan* (Bielsko-Biała 2018); *Świat awifauny V w polskich i czeskich przekładach Pisma Świętego. Żuraw i struś* (Katowice 2020).

Celem monografii jest zwrócenie uwagi na aspekty translatologiczne dotyczące czeskiej i polskiej terminologii w przekładach biblijnych, przede wszystkim z zakresu kategorii pojęciowej ptactwa (wróbla). Opisane zostaną dwie istotne kwestie translatologiczne, polegające na tym: „czy”, a przede wszystkim „jak” tłumacz zmienia, modyfikuje, adaptuje lub wzbogaca język przekładu. Konfrontatywno-porównawcza analiza, koncentrująca się w przeważającej części wokół ornitofauny, pozwoli ustalić, w jaki sposób tłumacz lub zespół tłumaczy tekstów Pisma Świętego różnorodnie stosując szeroką gamę awifaunistycznej terminologii w badanych przez autora 24 wersetach biblijnych, zarówno w *Starym*, jak i *Nowym Testamencie*.

Patronat honorowy

**TOWARZYSTWO
BIBLIJNE** W POLSCE

Cena 79,90 zł (w tym VAT)

ISBN 978-83-226-4296-2

Więcej o książce

